

Horváth Dezső

A fölfedezetlen Magyarország

Az ezredvég tanyáiról

© Horváth Dezső, 2005

TARTALOM

Előszó helyett
A fej is érték...
A Királyhalmi iskola
Szélmalomra bukik az idegen
Barátságátömlesztő népfőiskola
Piroséknál ég a ház ...
Volt egyszer egy Várostantya
Honvédtisztek és kapcabetyárok
Százegy hektár
Az apák földje
Nyalka civilben
Fátlan világ
Az élet diktál
Hófehér korall
Zúghat a zongora
Konok Kotormánok
A kukacboszorkány
„Végvár” a szomszédban
Távcsővel, idegent
Erdőtelepítő família
Szomjas a homok
Családi termelőszövetkezet
Mindegyik másként csinálja
A magányos farkas
Csalogatja csemegéivel...
Finn lóimádat
Jön a lóvilág?
Lóvizsga
Hat hambár
Napelem a háztetőn
Biceréről jöttek
Rúzsavíz Rt
Negyven tehén
Tanyai Sanyika
Vakbélút Röske alatt
Csengele pöndül
Ötszobás feketemunkás
Kunkereszt
Lapistói beszélgetés
Az igazi tanya
Mefisztó-keringő

Megdögleni lehet, de rongyemberré lenni nem

Veres Péter

Előszó helyett

Ha hajszálnyi filozófiai buzgalom csobogna is bennem, azon rágódnék, mindennek, ami a világon van, pattanásnyi a jelene, de hatalmas a múltja. (A teremő ember fejében kipattanó isteni szikra legtöbbször kivétel.) Jövője pedig? Vagy lesz, vagy nem. A könyvet is szülheti szikra, mégis van múltja - *előélete* -, de nem tudni, milyen lesz a kihordási *utóélete*.

A nyúlfarknyi jelentől függ.

Illendőségből tíz év múlva szokták kibeszélni.

Oka van, hogy most az előkészületekkel - az előélettel - indulok. Balgaságom következményeként olyanok igyekeztek beleszólni, és kisöprözni a világból, akiket nem ismerek, ők se engem, de szerencsétlen örökség révén jogot formáltak kitakarításomhoz.

Nem egy zsoltárból énekelünk.

Olyanok tették be a lábukat, akik kevesebbet tudhatnak az ott élőkről, de erősebb a lábazatuk.

Ha megint filozofálgatnék, azt mondanám, mindenki úgy látja a világot, ahogy szeme és elméje engedi. De ha valaki - akármilyen megbízatás vagy vélt fölhatalmazás révén, netán pallosjoggal fölment fejedelemként, esetleg a paradicsomból kiűző lángpallosú arkangyalként - kötelességének érzi saját elgondolása számonkérését rajtam, akkor nem tehetek mást, ki kell kerülnöm.

Vagy ide írnom az elejére.

Össze is foglalhatnám rövidke mondatokban, ami velem és tanyáimmal mindjárt az elején megtörtént, de a sűrítmény ehetetlen. A lényege: nem olyannak kellene lennie ennek az írásnak, ahogy gyarló szemeimmal az ezredvég még élő tanyavilágát *látom*, inkább olyannak, amilyenek ők *gondolják*.

Mindig tanul az ember.

A gondolat szabadabb, a tények ritkán zavarják, a valóság meglátása azonban leginkább azokat zavarja, akik nem is akarják meglátni.

Szégyellnem kellene magamat. Akármennyire akartam eltanulni mások gondolkodásmódját, bele kell törődnöm, csak a magam fejével tudok gondolkodni. Azt is emlegette valaki, némely dolgok azért kerültek bele, mert éppen az jutott eszembe. Gyerekes feleletet tudok erre is csak adni: egyetlen olyan mondatot le nem írtam egész eddig való életemben, ami eszembe ne jutott volna. Amit azonban ebbe tettem bele, szegről-végről rokon a tanyai tapasztalattal. Ide való tehát.

Megesik, hogy a múlt eltakarja a jelent. Az már a vég. Jövő biztosan nem lesz belőle. Első próbálkozásomnál a mások sugallatára más által megírt *halott tanya* takarta el majdnem az élő, most kéretlen lektoraim ilyen-olyan avított ismeretei földnek el a még láthatót.

Zavaros ez így, de talán tisztul majd a kép.

Most tanuljam könyvből a logikát? Elismerem inkább a tudomány tömör nyelvezetét, de sokszor nem közfogyasztásra való. A hiba természetesen bennem van.

Mindig bennem, és bennük soha.

Éveimmel és tapasztalatokkal jól megrakva hemzsegek bennem az ellenpéldák. Amikor az első riportom megjelent az ÉS-ben, föltűnt benne idegen kézből való néhány beütés. Holtbiztos, rajtam kívül senki észre nem vette, mégis belém hasított. Nem tudtam, ki tette bele, hatalmas volt a kockázat, mégis *gépbe ültettem* azonnal, és olyasmit írtam a szerkesztő asszonynak, hogy *virágot akartam ültetni a szürke aszfaltba, de illetéktelenek sorra kitördelték*. Azt is hozzá tettem, nem szerkesztőt keresek, azzal el vagyok látva egy életre itt is, egy lapot csak, ahol megjelenhetnék.

Számíthattam rá, egy szó nem sok, annyi választ se kapok, és ami siralmasabb, többet szóba se állnak velem. Ki vagyok én, hogy büntetlenül sértegethem a riportok legfőbb hatalmaságát? Nem ez történt, bocsánatot kért, és biztatott, küldjek ezután is. Huszonvalahány éves gyümölcsöző kapcsolat lett belőle. Holtáig eltartott, utána viszont megszakadt a lappal is.

Most ellenben, éveim közben megduplázódván, harmincnégy esztendővel később, egészen más szereplőkkel, rögtön bekövetkezett. Gondolom, ha kérdőívek özönével akartam volna földeríteni például, mit reggeliznek, mit ebédelnek, és mit vacsoráznak a tanyai gyerekek, föltehetően isteneknek tetsző dolgot műveltem volna. A szociológus is így dolgozik. Engem azonban nem az ilyen dolgok érdekelnek elsősorban, ezerszer inkább a még mindig tanyán élők lelkületi rugói. Bele-belekondulnak a bennem keltett visszhangok is. És hajlandó vagyok térdig lejárni a lábaimat érte. Nem sótalan kérdőívekkel, de személyes kérdésekkel dolgozom.

Kontár szociológus lehetnék legföljebb.

A tömör tudomány helyett még savát-borsát is adni akarom a tanyáknak? Ennyit se tudok? Ki vele!

*

Sorsommal kötődöm a tanyákhoz. Búcsúztam az élettől 1984 őszén, és reménykedtem első könyvem megjelenésében. Ennyi idő után nyilvánosan bevallhatom, avval is számoltam, egykönyves író maradok, de azt se érem meg. A Szépirodalmi Kiadónak szoltam, ha elpatkolnék, ki képviselje érdekeimet.

Közel voltam a patkóhoz.

Erős hittel a föltámadásban íródott *A tizedik ember*. Aki hinni nem tud benne, ne is akarja fölfedezni.

Szánalmasan szép fordulatot hagytam volna örököül életrajzíróimnak, ha lett volna egyáltalán valaki, aki fél szót is áldozott volna rám. Katona Józsefről is azt tanultuk, hazament, és belefulladt a kecskeméti homokba ...

A folytatást sokan tudják: felelősséget ismerő fejek és okos kezek munkájaként megmaradtam, és a könyv is megjelent, áldani való kiadói gondoskodás révén. Kilencezer-ötszáz példányban jött ki, és el is fogyott igen hamar. Csongrád megyében már két hét múlva nem sikerült előkaparnom egyet se. Nagy kutakodások után Balatonszemesen találtam *kettőt*.

Alázatosan folyamodtam újabb kiadásért, mert a tanyavilágig nem is jutott el. Pedig leginkább azoknak szántam, akik ott éltek.

Naiv voltam, leintettek, ne is reménykedjek. Most? Az ezer példány is rekordnak számít, és azt is művészet eladni. *Kiadni már tudunk, eladni még nem*. Többszörös biztatással ér föl az egyre sűrűbben hangzó kérdés: mikor írom meg a folytatást? Mert a tanya olyan, mint az élet: állandóan változik.

Mondogattam, nem merem megírni.

A prófétafogalmába állítólag az is belefér, hogy valaki először mond ki sorsdöntő mondatokat. Soha nem akartam próféta lenni, nálam jobban talán Jónás se rühellte, de tanyaügyben többször szoltam először.

Sütögettek is érte.

Azért lett első tanyakönyvem címe *A tizedik ember*, mert amikor dunántúli származékként először beleakadtam ebbe az alföldi csipkebokorba, még minden tizedik ember tanyán élt. Azt szándékoztam követni, vele mi lett? Egyik bírálóm szememre vetette, hogy nem közlök statisztikát. (Mocsár Gábor saccisztikának mondta.) Nem is akartam, nekem az is elég, ami a címben van. *Tizedrangúnak* éreztem a tanyai embert. Sajgó szívvel írtam le, ha majd minden *huszadik* lesz csak tanyai, nehogy *huszadrangú* legyen.

Ha most írnék róluk, el kellene mondanom, az egyik átkot, a tanyai építési tilalmat talán segitettem magam is kivonni a forgalomból, a másikat azonban, a tanyai iskolák térképről való letörülését már visszavonhatatlanul befejezte addig az elszabott idő.

Ha akármelyikről szólnék most, fájdalom lenne bennem.

Az új tanyákról ki kellene mondanom, olyan paloták épülnek, csak a kacsaláb hiányzik alóluk, de mind a pénz szolgálatába szegődik. Az iskolátlanság földjén pedig olyan átok gazok teremnek a fejekben, „feszölöghetnek” a huszadik századi barbárságban.

Ha írni akarnék. De sokáig nem akartam.

Amikor még gyűjtöttem az elsőhöz az anyagot, akárhová mentem, szívesen fogadtak. Lábadozásom, és a könyv megjelenése után először bócorogtam a székalji tanyasoron, amikor utánam fújtatott Jóska. Később tudtam meg, megfeküdte ő is a műtőasztalt - neki a szívében igazítottak meg egy srófot -, sőt legenda is támadt körülötte. Állítólag odaszólt az operáló orvosnak. Jellegzetes hanghordozását ide kellene kottáznom, mert úgy érvényes:

- Professzor Úúúr! Mit üzen Szent Péternek?

Na, ez a szívbeteg ember tekerte utánam majdnem tengelyig érő homokban a pedált. Mit keresek én itt? Kinek a tanyáját akarom kirabolni? Székalj itt van Szeged tövében, mondhatnám, ahogy övezetek módján gyűrűzött kifelé a pásztorok legelőire a földművelés annakidején, övezetenként terjedt ki a félelem is jóval később. Minél kijebb jutott, annál harapósabb lett.

A domaszéki pap, az örök időkre nagyra becsült Varga Ferenc mondta el a könyvemben is, hogy a tanyai világnak megvan a maga egészséges idegrendszere. Ha elindulok akármelyik dűlőúton, éber szemek figyelnek, hová megyek, és mikor jövök vissza. Azt is észreveszik, ha valamelyik tanyában, még ha kilométerrel arrébb van is, egyszer csak nem füstöl a kémény, egyszer csak bög a tehén, mert nincsen, aki vessen neki. Sajnos, kicsit kijebbi övezetben már akkor is megesett, hogy a temető melletti házban legalább két hónapja temetetlenül feküdt a gazda. A kéményseprő vette észre.

Hej, nagy bűnöm lett, hogy meg mertem írni. Mert azt is beleírtam, a téeszírodából is oda lehet látni, mégse figyelt rá senki. Ha bika tűnt volna el, biztosan keresték volna. Hogy merem én ennyire pocskondiázni a téeszmozgalmat?

A székalji fújtatás után rendre tapasztaltam, híre sincs már a szívesen látásnak. Gyanakvás kísért: föl akarom deríteni a környéket, hogy éjszaka eljöjjenek a bandámmal? Na, fényképet aztán semmiképpen! Mert az másokat is ide kormányozhat. Talán két hónappal ezelőtt ugyancsak tanyán kellett megmutatnom igazolványomat, pedig büszke voltam rá, akár a penész is kiverheti a zsebemben, megélek nélküle is. És röpködnek a hírek: innen is ellopták a

jószágot, onnan is. Rózsa Sándor idejében a falások és kapcabetyárok nem voltak ennyire agyafúrtak. És a legostobább gyilkosságok? Szinte hetenként?

Írtam az elsőben, hogy a tanya hatyúdala a liba. Ha valaki ludak tartására adja a fejét, oda más ember már be nem költözik. Szétrágják a libák. És a libás is csak addig marad ott, amíg meg nem tollasodik. Sajnos, a csengelei embersütő borzalmak kiindulója és célpontja is libás tanya volt. És a szomszédok, akár a téesziroda amott, semmit nem vettek észre.

Meg kellene írnom, ha megint nekiveselkednék, az ebek harmincadjára hagyott iskolák törvényszerű folytatásaként vagy beköltöztek az emberek a faluba, vagy magukra maradtak teljesen. Aki nekilódult, lehet, hogy a harmadik helyen se tudott megállni, és bolyong a világban, aki maradt, az meg lassan-lassan a temetőben köt ki.

Fölbuzdul időnként egyik-másik önkormányzat, legutóbb a mórahalmi, és Nagyszéksóson, az egykori iskolában, tetemes költséggel, *Naplemente* névvel napközi otthont hozott létre öregeknek, de alig egy év múlva ez is elhalóban van. (Lakatos Vince készített annakidején sikeres filmsorozatot az itteni tanyavilág öregjeiről, *Naplemente előtt* címmel, de senkit nem találtam, aki emlékezne rá. Az áthallás nyilvánvaló.) Idegenek jöttek a tanyákba, olyan helyekről, ahol a harangszó is más volt. A tősgyökeres öregek előlük is lakatra zárják a kerítéskaput, és emberfogó kutyákat tartanak. Úgy ülik meg ők is a vén tanyát, ahogy a kotlós üli a tojasokat, mondja, aki messziről nézi őket.

Mit tudnék róluk írni? Krimi terem a tanyákon, és gazemberekről is szólnom kéne. Szoktam mondani pedig, magamat is nevettetve, iszonyatos szerencsém van a betűvel. Megírtam a tanyakönyvet, elmúlt az építési tilalom. Megírtam a katonakönyvet, elmúlt a sorozott hadsereg. Írtam a moldvai csángómagyarok kegyetlen elszigeteltségéről, itt is néminemű enyhülés tapasztalható. Nem kellene például az adóhivatalról is írnom?

A *Magyarország felfedezése* sorozatban jelent meg tehát a tanyákról szóló első riportkönyvem 1985-ben. Méltóképpen *megaszalták* ezt is, a kézirat végére a pontot már 1981-ben kitettem. Nem hiszem, hogy azok is olvasták, akik törvényt oldanak és kötnek. Inkább azt szeretem mondani, majdnem szinkronban dolgoztam a történelemmel. Ha figyelembe veszem azt is, hogy a befejezés előtt jó tíz évvel sétáltattam már magamban, illetve dolgoztam is rajta, akkor elmondhatom, néminemű előnyre is szert tettem.

Hosszas ódzkodások után szántam rá magamat, hogy mégis megírjam a folytatást. A karácsonyi álom nem olyan sugallat volt, mint a bibliai napkeleti bölcseké - hogy ne menjenek vissza Heródeshez -, Szent Józseféhez se hasonlított, - hogy meneküljön Jézussal és Máriával Egyiptomba.

Hová fordulhattam volna először, ha nem a sorozat mostani pátyolgatójához? Előszó helyett álljon itt levélváltásunk.

*

Ne fogd a hasad a röhögéstől, de álmot láttam szép karácsony éjszakáján. Nem angyal hozta a hírt, veled veszekedtem. Nem újság ez se, amióta az eszemet tudom, mindig veszekedtünk valamin. Nem handabandáztunk most se, mert addig eljutottam már, hogy hangoskodásnak semmi értelme nincsen, csak hajnali kettőkor valahogy előjöttél, és újabb ajánlatot tettél.

Arra biztattál megint, írjam meg a tanyakönyv folytatását.

Többször hergeltek ezzel már mások is, hősiezen visszautasítottam mindig. Egyszerű volt a kádenciám: a becsületes tanyáról írtam eddig, a hitványról szólni semmi kedvem nincsen. Márpedig igen-igen begyűrűzött - vagy kigyűrűzött? - a latorság ide is. Olyan gyilkosságok

történnek, szegedi utódod, Kálmán is megkörnyékezett egyszer már, évekkel ezelőtt, írnak sorozatot a Krimi című lapjába a szaftosabbjairól. Természetesen nem írtam. (A minap mintha láttam volna Kálmánt az Oskola utcában, ez jutott eszembe álmomban is. Nem álltam meg, mert éppen lefelé futott a biciklim, és nem is voltam biztos benne, hogy őt látom.) Három deli újságíró biztatok viszont húsz éve már, folytassák ők saját látásuk szerint, hiszen tanyán nevelkedtek. Majoros Tibiről, Tanács Pistáról meg Tóth Szeles Pistáról van szó. Eddig egyik se vállalta, hiába csicseregtem a fülükbe, pedig ha akármelyikük belevágna, nagy nyereség lenne.

Nem is tartják fontosnak, hogy könyv kerüljön ki a körmük közül.

Még álmomban eszembe vágódott, nyakunkon az EU. Ha nem is eszik olyan forrón a kását, mint ahogyan főzik, az biztos, akkora korszakhatár lesz május 1-je, amekkora még nem volt a tanyák életében se. Ha most meg nem írom, nem is lesz még egy.

Magamba roskadva fölébredtem. Ha bolondot álmodok, egyetlen menekülés az ébredés. Megkérdem tehát:

Él még a Magyarország felfedezése?

Kellene abba a tanya?

Veszekedni azonban akkor se akarok veled, ha netán mindkettőre igennel felelsz, ezért megismételném némely rigolyámat. Mert avval vagyok legjobban ellátva.

Nem szociológiát írnék.

Nem is tiszta szociográfiát.

Szociográfiai töltetű irodalmat kínálnék inkább. A magam módján valót.

És téged nem szeretnék megtenni az ítélőszék elnökének. Ezt már akkor kimondtam, amikor elmentél az Új Tükörhöz. Az írni is tudó ember ritkán való szerkesztőnek. Ha egyetlen morzsát talál, abból is várat tud építeni, és az egészen biztosan nem olyan, amilyet én össze tudnék hozni. Te húszéves késésekkel szoktad észrevenni, hogy valami jó is lehet abban, amit írok.

Lehet, hogy túloztam, mert akkor se.

A latrok tanyájáról se írnék. Egy-két förtelmes esetet említenék csak azzal a konklúzióval, amit az öreg Égető kimondott már Németh László tolla alatt: ahonnan elviszik a fölét, megmarad az alja. És szaporodik. A csengelei fölgyújtott tanyáról azonban mindenképpen szólnék.

Elkezdeném most, ez a levél akár lehetne az Előszó is, és május 1-jén kitenném a végére a pontot. Aki bújt, bújt, aki nem, nem. De tanyai emberről szólna minden betű, az én tisztességem szerint.

Szíven ütött annakidején, hogy kb. 150 lapot azért kellett kihúznom A tizedik emberből, hogy ne az enyém legyen a sorozat legvastagabb kötete. A Gazdag Pistának is a kezére ütöttem újságíróskodásom második hetében, amikor húzni akart valamit, és később a megyei bíróság elnökhelyettesének a kezéből is kirántottam a kéziratomat, amikor elővette a ceruzáját.

Tiszteljétek a rigolyámat is! Az EU-előtti kor vénséges gyermeke az is.

Tudom, a régi nóta szerint tervezettel kellene előállnom. Rühellném most is, ahogy akkor rühelltem. Ha netán egymás markába tudnánk csapni, legyen ez a tervezet.

Annakidején a veszprémi színház először lelkesen elfogadta első darabomat bemutatásra (A kaptár), aztán jött az új igazgató, és visszamondta. Hozta a maga liblingjeit. Az új dramaturg azonban följánlotta, ezután ketten írjunk mindent. Azt mondtam neki, csak akkora ceruzám van, amit egyetlen kézzel lehet megfogni.

Ide is értődik.

Szólj azért valamit! Áldjon Isten!

Szeged, 2003. december 25.

*

Lehet, hogy túlzás irodalmat emlegetnem arra, ami bennem forog, megeshet, csak előzetes nagyzolás. Az ezredforduló tanyáiról talán tudnék még pöntyögni valamit.

Villámgyorsan jár a @-posta, jött is a felelet mindjárt.

Ecsém, Uram!

Félek, hogy a válaszom felér egy visszautasítással. Évtizede nem élt ennyire a sorozat, mint most, végre tisztességes támogatást is kaptunk több helyről. És nagy szükség lenne a tanyára - de elsősorban szociográfiára (bár Lábass Endrének nemrég tettünk engedményt - mondom biztatásul - az irodalom felé való „elhajlásra” egy Budapest-könyv esetében). A kuratórium-ban nagy a demokrácia, és meghatározott a menetrend. 1. Szinopszis (15-40 sor) + szellemi önéletrajz (ez utóbbitól szerzőnk esetében eltekintünk). 2. Elfogadása esetén fél-egyíves mustra, és két lektor véleménye alapján dönt a szerződéssről és az ösztöndíj nagyságáról a kuratórium. Január 7-én ülésezünk, 4 szinopszis + három mustra van az asztalon. A Tiéd is elférne mellettük. Sietésre semmi ok, mert kiadónk, az Osiris állítólag csak két kötetet vállal évente (de erről az elég bőkezű támogatással talán el lehet téríteni felfelé.)

Szóval nyitva van az aranykapu... Ölel: [...]

*

A gyorsaságnak az is velejárója, hogy villámgyorsan születik a viszontválasz is. Elhamarkodtam ezt is? Olyasmit írtam két sorban, amit finomabban is elő lehetett volna találni. A lényege, köszönöm szépen, de mégis megcsinálom. Legföljebb az utókor foglalja imába a neveteket.

Már akkor megfogadtam, hogy kiírom az ábécét a számítógépből, amikor megvettem. Olyan a ketyere, mint a rossz feleség a mendemondában: verve jó.

Amit a főkurátor *nagy demokráciának* mond, az én olvasatomban az öregátkos gyakorlatának továbbsozadását jelenti. Akkor is a demokrácia jegyében történtek a gázságok. Ha egy ilyen-olyan szinopszis alapján kezdenek el labdázni avval, amit nem is ismerhetnek, és a *csalhatatlanok biztonságával* döntenek is, akkor abból nem kérhetek kávéskanállal se. Még akkor se, ha az *ösztöndíj* második honoráriummal is fölérne. (Tizenhárom eddigi köteteim közül csak a legelsőért, éppen a *Magyarország felfedezése* sorozat tagjáért kaptam némi péterfilléreket, a többiért egyetlen garast se. Kaptam néhány tiszteletpéldányt, és kész. Szoktam is emlegetni, hajszálra olyan ez, *mintha a biligyárban adnának fizetés helyett a melósnak száz bilit, tojja tele maga*. Legtöbbször arra is keveset kaptam, hogy az ismerősöknek adhassak, kénytelen voltam saját pénzen megvenni saját munkámat. Szellemi kizsákmányolásnak mondom én is, mint sok-sok társam, a kicsi pénz is jól jönne tehát.)

Bár a kuratóriumi tagok tisztességében fél percig sincsen jogom kételkedni, látatlanban főleg nem, tapasztalatból tudom azonban, a legtöbb olyan, mint az Atyaisten: vasárnap láthatatlan, hétköznapi fölfoghatatlan. Abban se hiszek, hogy minden témában ők lennének a legilletékesebbek. Meglehet, tanyában nem is jártak.

A két lektor pedig? Netán még egy abortuszbizottság?

Föltehető, hogy Mocsár Gáborék rontották el az egészet, amikor a sorozatot partra hajózták. Hasonszőrűekre gondoltak, umbulda is lapulhatott mögötte: majd beadunk valamit, hogy jöhessen az ösztöndíj. Ma te kapod, és én támogatom, holnap meg ti adjátok nekem.

Szegény Gábor, nyugodjál békében. Így is az egyik legjobb sorozat született.

Tegyük föl, megírom a tervezetet. Ötpercenként ha nem is, de félóránként kitelne belőlem egy. Hasra ütésre. De minek? Hogy kalodát eszkábáljak saját magamnak? El se indulok, ha előre tudom a végét. Nekem az a *fölfedezés*, amit eddig nem ismertem. Ha pedig van szinopszis, az elkaparásban vagy megszületésben *illetékesek* bárakármikor elővehetik, és számon kérhetik. Hogyan kerül bele a könyvbe ez vagy az, amikor a tervezetben fél szó se volt róla? Hogyan maradhatott ki, ha abban még benne volt?

Nyilvánvaló, meg akarnak dolgozni a bérükért. Ha mindnyájan belepusztulunk is?

Az írás rettenetesen tud árulkodni. Bele van kövesedve a betűvetőnek nemcsak az esze járása, de hangulata, vérnyomása, vese- és epebaja, gyomorgörce, hascsikarása, refluxa, aranyere és a székrekedése is, hogyne lenne benne a külső hatalmak által erőltetett bolondság. Azt ugyan kimondták már sokan, akarata ellenére senkit nem lehet *boldoggá* tenni, de *bolonddá* lehet. Annyira komoly dolog, a dobókockás társasjáték hatalmas nyűg rajta. Hatost dobtál? Lép-hetsz. Csak egyest? Tilos mezőre értél, mars vissza, szopni.

Öreg vagyok a bohóckodásra.

Amikor az elsőnél rászorítottak, akkor is ezt mondtam, de visszakoznál kellett. Ha első könyvem nincsen, soha nem lesz második - és most a tizennegyedik.

Az eddigiekre még csak bizalmat se kapok?

És még egy kóbor gondolat arról a bizonyos *nagy demokráciáról*. Ha jól belegondolunk, *Jézus Krisztust* az akkori legteljesebb demokrácia jegyében - többségi szavazattal - feszítették keresztre. Igaz, Stadinger elvtárs nem volt ott, hogy *Poncius Pilátus* színe előtt megszámlálja a szavazatokat, de a *nyilvánvaló többség*, a sokaság ordibálása *Barabást* választotta, és küldte keresztfára a *Megváltót*.

Kétezer év után még mindig élne a biblia legkifemicamítottabb példája? Csak a *mosom kezeimet* marad el belőle? A helytartó legalább sejtette, hogy ártatlan ember vérének követelik.

A kicsi keresztekől is meg tudok dermedni. Hányan de hányan keverik össze azóta a népfőiséget a csőcselékkel, a futballhuligánokkal és a Fradi-szurkolókkal?

Az az *aranykapu*, amit levele végén írt, az én számomra könnyen *egérfogó* lehet!

Megint dörömböl az agyamban egy bolond gondolat. Ne lenne joga eldönteni valakinek, mit akar kiadni, és mit nem? Hogyne lenne. Ahogy nekem is jussom van elesni minden támogatástól akkor is, ha kódistarisznára se futja.

Van azonban még egy nagy bökkenő. A hosszú nyúlt *öregátkos* tömött könyvtárra rúgó könyvei sülyedtek el hirtelen. Nem is népharag, csak csöndes ellenszenv sodorta le őket a polcokról, hithű kiadók és lektorok se védhették meg őket. Pedig minden apait-anyait beleadtak, hogy támadhatatlanok legyenek.

Mások taszigáljanak hasonló sorsba engem is?

Vehemens honvédök nemzeti árnyékszék pöcegödrébe utaltak volna sok-sok nagyszerű író is. József Attilát is. A fölfedezés-sorozat egyik-másik tagjára is érvényes. Valódi csillagok is áldozatul estek, és némaságba szorultak.

Lehet annak már harminc éve is, hogy Benedek Tibor elsütötte egyik szilveszteri kabaréban ezt a fordulatot, kölcsönveszem: *elmúla a karácsony, de nem múla el a bejgli*. Elmúla az öregátkos, de nem múla el a kuratórium, és a kettős lektorság?

(Ennél már csak az a rosszabb, ha a *közigényre* hivatkozva számolatlanul jelennek meg a blöff-firkálmányok.)

Aggódom, nincsen az a felelősséggel dolgozó, és döntési joggal fölruházott kuratórium, amelyik ne huzigálna bele kéziratomba, amikor idáig ér. Mit filozofálgatok én, amikor a tanyán élőkről kellene beszélnem? Alkotó-sorban még soha nem volt a tanyák népe, mindig verték, soha nem simogatták, nem szeretném, ha ez is átragadna rám. Az én szememmel nézve mégis *demokráciába* csomagolt *diktatúra* lenne ez a javából. Tudnia illik minden kuratóriumi tagnak és lektornak, ha nem úgy dönt, ahogy elvárják tőle, akkor legközelebb nem kéri föl *szakértőnek*.

Láttam az első könyvemnél.

Egyetlen ember kellene ide, valami nyugatbéli Osváth-féle megátalkodottságú, akit érzéke is, értelme is a jóra sarkallja. A tanyaiak nyelvében így hangzik: *lenne huzalma hozzá*.

A kifemicált demokráciát még szapulnom kell egy kicsit. Minden művészetek története tele van első nekifutásra megbukott remekművekkel. Operával, könyvekkel, szobrokkal, festményekkel, színdarabokkal. Kifütyülték a bemutatón, megrugdosták, megköpködték, ezerféle-képpen megbecstelenítették, és mégis sarokpontja lett sok későbbi alkotásnak.

Ne tessék ebből arra következtetni, hogy ezekhez akarom hasonlítani magamat. Csak azt szeretném mondani, a *demokrácia* politikai fogalom, ott a többségnek még szerepe is lehet, de az alkotás a mi esetünkben egyetlen ember műve.

Bármilyen *társszerzők*, kíméljete!

Szentségtöréssel ér föl minden önmagát legtökéletesebbnek hirdető kurzusra érve, de nem szabadulhatok tőle. Még egy kicsit maradnék ezen a vágányon. Máshol eleget hangoztattam már, előhozom most is. A *tisztesség* fegyvertelen. Bárki lelőheti, története sincsen a visszalövésre. Ha lenne, mi különböztetné meg a latroktól?

A szemenszedett tisztességgel szemben az is elég, ha valaki jó hangosan mondja, és el is ismételve, hogy ő a kiköpött demokrácia letéteményese. Hozok ide is egy példát.

Mórhalmom hatalmas tanyavilággal rendelkezik, szegről-végről ide illik tehát. Ágoston elvtárs újonc volt még a megyei pártbizottság másodtitkárságában, amikor tanácsi babérokra kiszemelten választási nagygyűlést tartott a művelődési házban. Szempont volt akkor még, hogy ott legyen az újság minden kilométerkőnél. Tudósítóként figyelhettem, nem másodkézből veszem tehát. Túlságosan sokan nem voltunk, mert minek is lettünk volna, ha már a jelöléssel eldőlt minden. Nem az választott akkor se, aki szavazott, hanem az, aki jelölt.

Kenetes szavakkal ezt mondta:

- Önök most, kedves mórahalmi elvtársaim, akik itt ülnek, szemben velem, talán nem is tudják, hogy legteljesebb demokratikus jogukat gyakorolják.

Valóban nem tudták. Nem ezt tartották a legteljesebbnek. Akkor történt mindez, amikor még a kettősjelölés lehetőségét se erőszakolta ki a Hazafias Népfront. Amikor csak az alsóbb rétegek igazságérzetében élt, hogy választani *lovat is legalább kettőből* lehet. A címkézett demokrácia törvénye tehát az volt, hogy arra az egyre kellett leadni 99 százalékban a szavazatokat. (Ennél nagyobb sikert csak Szaddam Husszein aratott, mielőtt megbuktatták volna.)

Ha már itt vagyunk, meg kell toldanom egy nagy sunyisággal. Azt is ott mondta, két hónapon belül *ofé lesz* a magyar irodalomból is, hogy döntenie tudjon ilyen ügyekben is. Annyira sikerült neki, kicsit se reszketett a keze, amikor a Tiszatáj eddigi legjobb főszerkesztőjének a lemondását szemrebbenés nélkül elfogadta. Azért mondott le Miska, mert tudta nélkül vették ki titkos kezek Balogh Edgár testes anyagát valamelyik számból. Azt hitték, ellenség szól belőle.

Gyanús volt, ha valaki a hitben nagyobb.

Ellene szavazok tehát minden kísérletnek, amely akár kalodát akar szerkeszteni nekem, akár a szülés fájdalmait akarná enyhíteni.

Maradnom kell még a bevezetésnél. Miért nem akarok írni a hitvány emberek tanyájáról? Jogászi agytekervények kellenének hozzá. Vehetnék magam mellé tanácsadónak virtigli ügyészt vagy ügyvédet, belátogathatnék bírósági tárgyalásokra, és bekéredzkedhetnék börtönökbe is, de vagy mások döntését kellene beemelnem helyeslőleg, vagy azokat kontráznom.

A törvénnyel húzzak ujjat? Ő húzna deresre.

Eddig való életemben nehezen viseltem, ha akár kicsi, akár nagy akasztófával járnak a nyomomban. Igaz, nincsen már halálbüntetés, de oda-odacsördítenek néha azok nyakába, akik keresztezik útjukat. Helyesljem a bírói döntést? Vagy kontrázzam azt is?

Meghagyom inkább másoknak. Erre mindig akad hetvenkedő ember.

A válaszban említett *Lábass Endre* munkásságát, szánalom, nem ismerem, de sejtem, az irodalom irányába való bármilyen *elhajlás* nem engedmény, rendes helyen örömteli kötelesség. Akinek csak ekkora vétke van, talpon állva menjen az Olimposzra.

Ebben az ügyben is vitatkoztunk eleget már. A mostani kurátor azt mondogatta, a sorozat létformája a *tényirodalom*. Meglehetős pimaszsággal, de szent meggyőződéssel azt feleltem rá, a tényirodalomban leginkább az a *tény*, hogy nem nagyon *irodalom*. Ráadásul hamar lejár a szavatossága. Tévedhettem persze, de most is ebben leledzem. Az IGAZ irodalom többre visz.

Akinek keze-lába kinőtt, és még jól mozog, *áldemokratikus* pallosokkal senki ne darabolja bénává.

Az enyém még mozog, azt hiszem.

Zsákba varrva nem lehet táncolni. Bármilyen színű legyen is az a zsák. Akármilyen apró kis diktatúrákat kötnek is fölcicomázott kérébe, vagy raknak asztagba, akkor se lesz belőlük még csak halovány demokrácia se. A kettőnek más a fajsúlya. Az egyik lever, a másik röptet.

Ég és föld a különbség köztük.

Nem tudom, persze, a vakondnak milyen fogalmai lehetnek az égről. Neki úgy rendeltetett, hogy mindig a földben legyen. Nem is hiszem, hogy följebb szeretne emelkedni. Minden diktatúra vakond-létre kárhozzatna bennünket, és sokan vannak, akik nem is akarnak megválni tőle.

Ha hozott anyagból a legtündéribb ízléssel megáldott ikebana-készítő akarná csokorba művészkedni az emberi aljasságokat, akkor is kilógna belőle a lóláb.

A szépirodalom még ismerős, és tudom, hogyne tudnám, a leghátrányosabb csoda a világon, mert a legtöbb támadás célpontja, de nem az én tisztem megvédeni.

Ha Stancsics Mihály megírhatta híres röpiratát *A sajtószabadságról nézetei Egy rabnak* címmel, akkor írogathatom efölötti nézeteimet én is, nem röpirati szándékkal, még szabadlábbon.

(A megszólítást pedig tessék baráti huncutkodásnak venni. *Ecsém* semmiképpen nem lehetek, legalább negyed évvel hamarabb ordítottam bele az evilági életbe.)

Közben átnézem az első könyvem óta tanyaügyben született írásaimat, hátha találok közöttük olyat, amelyik kötetbe is elmenne. El is szeretnék kocogni néhány emberhez, megkérdezni, mi történt azóta. Mert nekem most is az a legfontosabb, hogy vele mi történt. Ha eggyel esik akármilyen igazságtalanság, már szólnom kell.

Változatlanul nem tanyapárti akarok lenni, csak a tanyai embert pártolom.

Van egy rögeszmém, sajnos, nem tudok szabadulni tőle. Az agyonnyomott tanyáról már szoltam, most a *vállalkozó szelleműről* kellene szólnom.

Annyira beleszerettem volna? Tudhatnám, a lótifuti, a könyöklő, a mindent kijáró buborék-embernek nagyobb jövőt jósol, mint a tisztességesnek. Aki kicsit is ismer, nem hiheti.

Észre kell vennem, aggodalmakkal van megrakva a tanya is.

*

Ha történetesen nem én írtam volna *A tizedik embert*, akkor is kötelességem lenne attól indulnom. Rettegtem akkor, sokan vannak, akik legfőljebb húsz évvel korábban leírt valódi vagy vélt igazságokról olvasnak, ha olvasnak egyáltalán. Elérte ezt a kort az én igazságom is, meg kell kaparnom a falat akkor is, ha sejtem, nem omlik le tőle a vakolat. Két kemény fejezet is van benne. Az egyik - említettem már - a tanyai építési tilalmat szapulja, kimondván, legjobban a *tiltás konzerválja* a tanyát - mindig attól reszketett a hatalom, hogy a legkisebb engedmény is konzerválná -, a másik a koncepciózusan leradírozott tanyai iskolákat siratta. Még egyszer fölfedezni nem érdemes, ami már föl van fedezve, átfösteni pedig vétek, de mindkét fejezetet folytatnom is kellene, az eltelt huszonöt év barázdáiból legalább néhányat most is elő kell számlálnom.

A sorrendet azonban fölcserélem.

Annakidején, amikor fölszántották Szegeden a Kossuth Lajos sugárutat, végig tövestül kifordítva négy gyönyörű fasorát, nem győztem szemére hányni az akkori vébé-titkárnak: mi a nyavalyának akarjátok behozni a füstös-zajos forgalmat? Azt mondta, nem értek én ehhez, minek beszélek bele? Aki autóval jön be a városba, az itt vásárol.

Rendes helyen a boltok települnek ki az utak mellé. Azóta sorban sírnak a városlakók az elkerülő utakért, a boltok pedig ott nyüzsögnek, ahol a forgalom dübörög. Az út menti tanyák helyén. Tanyasorsuk pecsételődött meg leginkább.

A pöndülés jegyében.

Folyton gennyedő hatalmas fekély megyénkben a régen eltervezett, de egyre halasztódó E5-ös autópálya idáig nyújtásának ügye. Mindenképpen bele szeretnék fűzni az építkezések szövetébe ezt a szálat is.

Kezdjük azonban az iskolákkal.

A hiányukkal.

A fej is érték...

A tanyai iskolák megszüntetéséről újat, sajnos, nem tudnánk mondani. Visszafordíthatatlan következményei lettek, rengeteg tanyai ember azért költözött be a faluba vagy városba, hogy ne kelljen lelkéből lelkedzett gyermekét a bejárás-kijárás mostohaságának kitennie.

Ezer más oka is van, ami miatt nem lehet föltámasztani a meggyilkolt tanyai iskolákat. Pénz sincsen rá, és föltehetően nem is lesz.

Gyerek se nagyon van hozzá. Régen *kigyűrűzött* már a tableta ide is.

Szellemi sötétség borult a tanyák fölé. Vastag és kemény. A legtöbben ott van már a villany, és televízió is, de annak meg a műsora hitványodott el annyira, lelkeket fertőz inkább mindenféle testközeli kivégzések helyszíni közvetítésével, és leginkább a tanyákon is tomboló gyilkosságokhoz és rablásokhoz szolgáltat mintát, fejbéli gyarapodást alig kínál.

Szoktam mondani, egyetlen pisztolynak látszó tárggyal évekig tartó sorozatokat mutat a televízió, de arzenál is rendelkezésére áll. Legjobb lenne fürdőkádat tenni a készülék alá, legyen mibe folytatni a vért. Egészséges lelkületű emberek is elformálódnak időközben, addig ugráltatják a kapcsolót, amíg krimit nem találnak.

Bugyi, krimi és botrány, az kell a dolgozóknak!

Fordulat, hogy az időközben várossá lett Mórahalom elkezd visszavásárolni az akkoriban elkótyavetyélt tanyai iskoláit. Egyet már meg is vett, és a tanyák öntudatra ébresztését akarja szolgálni vele. Egy fecske nem csinál nyarat, és nem tudni, lesz-e folytatás, de szeretnék belekóstolni ebbe is, a netán követhető példa fölmutatásával.

A durvaság, az erőszak virágzik ott, ahol korábbi tapasztalataim idején inkább a félrehúzóds és az alázat volt szokásban. Jó öreg Égető, de igazad lett! Sérteni nem akarok senkit, de mintha az *alja* maradna. Vagy csak az szaporodna? Városból való *kivándorlással* is.

Megszakadt a szellemi hajszálcsovéesség.

Gyönyörű virágcsokor a zsombói Wesselényi iskola. Szívem csücske lett, valósággal hozzá nőtem. Nem hagyhatom ki.

Tartok tőle, lesznek, akik ezért is beledöngölnének az agyagba. Ha néminemű szerepem van alakításában, akkor illetlenség írnom róla. Régen azt mondták erre, az újságíró ne privatizáljon. Ne a maga baját sírja, azt írja le, amit a nagyok mondanak. Szinte habzó szájjal mondják a botcsinálta politikusok, nem az a dolga, hogy politikát csináljon, és az írónak se. Ők azt szeretnék, ha *tollbamondhatnák* világmegváltó ötleteiket, illő fensőbbiséggel. Akár a kanász kürtje. Azt harsogja, amit belefúj a disznópásztor. Aki az ábécét ismeri, üljön le, ahogy a fáraói íródeák picinyke szobra ül, csupa figyelemmel, és írja, amit diktálnak neki?

A faliújság a divat most is. Nem is látni tanyákról szóló írást, hogy a polgármester, a szociológus, az ilyen-olyan tudakoló intézet vezetője ne szerepelne benne. Illusztrációként van legföljebb egy-egy tanyai kép. El kellene nekem is mennem a polgármesterhez, mondaná el, mi minden történik a Wesselényi iskolában. Talán el is mondaná, de előtte megkérdezné tőlem.

Lángot vet bennem a méreg, ha csak hallok is ilyesmiket. Azelőtt párttitkárok és más hatalmasságok követelték volna, mutassam meg kéziratomat, mielőtt megjelenik, de soha nem vittem hozzájuk. Látom napilapjainkat, kollégám odatartja apró magnetofonját a *nyilatkozó*

orra alá, el is zárja, ha már az előre kiszabott 15 sornyi anyag benne van, és az a mondat is elhangzott, amit leckeeként előre megszabtak neki. Ezt aztán szolgalelkűen beírja a gépbe, beolvassa a telefonba, és nyugodtan ül babérjain, a nyájas olvasó pedig - el se olvassa.

Mamelukok mellett mameluknak lenni, ez fizetődik ki legjobban.

Tanítottam annakidején. Higgye el nekem, aki figyelemre méltat egyáltalán, az általános iskola ötödik osztályának színvonalára csökkent a mai zszurnalisztika zöme. Hány de hány nagyszerű társam senyved az igénytelenség járma alatt! Észreveszik az új tulajdonosok, hogy fogytán fogy az előfizetők száma, erre még rátesznek egy lapáttal: *bulvárosítani* akarnak. Az egész országban.

Akinek erre van gusztusa, megveszi azokat a lapokat. Két perc alatt kiderül legtöbbről, hogy egyetlen másodperccel többet nem szabad rá áldozni. Ezt akarják követni? Mucsainak lehetne mondani inkább, nem bulvárnak. Nem állnak sorba az emberek újságos bódék előtt. Elmentem egyszer a hulladékgyűjtőbe. Hogy ott micsoda papírhegyek vannak napilapokból! Kötegekbe kötve, még ki se bontották őket.

Elkajszult eszem szerint minél inkább bulvárosítanak, annál jobban bagatellizálnak. Most is forr a világ, mint mindig, de akinek legjobban figyelnie kellene rá, az újságírónak, kényelmesebb játszi könnyedséggel fölfognia bármit, és fölséges nyugalommal elszórakoztatja magát a legpitibb semmiségekkel. Elindult világmegváltó szándékkal, és azon kapja magát, hogy szórakoztatóipari szakmunkássá változott.

Emlékszem rá, amikor egyik kollégám hazajött a pártfőiskoláról, és fejben kikupálódva olvasószerkesztő lett, elkezdte hangoztatni, az a jó újság, amit benne hagynak a villamosban. Mert addig elolvasták. Akkor én még annak a bűvöletében éltem, az se baj, ha sokan kivágták a cikkeimet, és füzetekbe ragasztották.

Nem volt szívem arra biztatni őket, legyenek modernebbek, és hagyják a villamosban.

Sokszor elmondtam már, időnap előtt tanultam meg írni, és hamar kitaláltam, az ábécé föladata a kimondás. Többek között *Tiborc panaszának* kimondása. Az a munkamegosztás, amit szájtepő politikusaink szánnak nekünk - hogy ők gondolkodjanak csak, mi pedig lelkesen kurjongassuk tovább azt is, amiről már akkor tudni lehet, fontoskodó hatalmas blöff csupán -, hajazza az öregátkos balfogásait is.

Jó Tiborcom, a te panaszkod is Katona József holta után három évvel hangozhatott el először színpadon, de igazándiból csak 1848. március 15-én értették meg. Írója halála után tizennyolc évvel! Szívbookmarkoló szózáttá pedig Erkel Ferenc operájában lett.

A zsombói népfőiskoláról azért akarok szólni, mert első kézből ismerem. Eddigi huszonkét évébe testemet-lelkemet beleadtam.

A Királyhalmi iskola

Ha a római pápa megkövette a világot a *keresztes-háborúk* miatt, és a hosszúkések éjszakájáért is, aztán engesztelődésért fohászkodva megkoszorúzta a prédikátorok debreceni emlékét, és ha Jelcin is - akit akkoriban elkezdtek Borisz cárnak nevezni - bocsánatot kért nemzetünkől a cári csapatok 49-es beözönléséért, meg a szovjet csapatok 56-os hengerléséért, és egyiknek se esett le az aranygyűrű az ujjáról, akkor, gondoltam, Habsburg Ottónak is illene bocsánatot kérnie szabadságharcunk vérbefojtásáért, és az első világháború elkezdéséért. Talán-talán *üknagybácsi* volna Ferenc József, ha ilyen státus lenne az uralkodói genealógiában. Többszöri trónfosztás után, egykori hivatalos trónörökösként ő az utolsó a sorban, aki még megtehetné. Első lennék, aki utána interjút kérne tőle.

Akadtt közvetítő, aki elmondta neki. Olyasmit felelt, más a politika.

Ha ennyire csökönyösen más, akkor visszaidézem *ő Felsége* tanyai látogatását. Húsz esztendeje írtam róla, egykori tudósításokra támaszkodva.

Időközben gond is akadt. Isten bizony mondom, senkit nem akarok megsérteni, és tisztelem az utódok lelkiületét is a lehető legteljesebb mértékben. Borzalmas lehet megtudni olyasmit öseinkről, amire nem is gondolhattunk addig. *Ükunokája* jelentkezett annak a tanyai kapitánynak, akit már Móra Ferenc is csak *Rupának* vagy *Nátha Tóninak* nevezett, és helyreigazítást kért, mert szerinte őse éppen *plebejus* gondolkodásáról és *érzelmeiről* volt közismert. Épületes levélváltásunk indult azonnal, máig röstellem, és bocsánatot kérek érte, de bennem az a fölismerés dolgozott, hogy az aradi vértanúknak is lehetnek leszármazottaik, meg azoknak is, akiket az abszolút önkény nyomorított meg. Döntse el, aki tudja, melyikre legyen nagyobb figyelemmel. Én elsősorban a királyról szoltam, és a mellékszereplő utóda sértődik?

Azt is írtam válaszomban, *lehetett a tanyai kapitány égbe emelhető szent is, ez a szobor* [a király szobráról van szó] *a korabeli újságban olvasható körítést tudva, nem válik dicsőségére. Kérem, ez ne zavarja ükunokai emlékeit, de ne kérjen nyilvános elégtételt, mert sokan lennének, akik kinevetnék érte.* Megismételtem gyermekem rigolyámat, amely szerint *se szívességből, se fizetésért nem ártanék senkinek.* Válasz-lapján mintha enyhült volna valamennyit a köztünk támadt feszültség.

Kegyeletből kihagyom tehát az akkori cikkből kapitányi vezetéknévét, de ide írom Móra megjegyzését *Levelesládája* 194. lapjáról. A magam igazolására csupán.

[...] *Antal, más néven Rupa, sőt Nátha Tóni már erősen más típus volt, talán még népszerűbb, mert nagyhangúbb, de nem olyan becsült* (kiemelés tőlem. H. D.), *mint befolyásos gazda Alsótanyán és mindenkori mameluk. Veres képű, nagy, hosszú ember volt, lompos Haynau-bajusszal. (Vőneki Pál, úgy rémlik, mikor megtekintélyesedett, egy kis szakálkát [sic] hagyott az állán.) Kisgyűlésen sokszor felszólalt, okosakat is mondott, de mindig derűt keltett, mert igen cifrázta a szót. Szeretett nagy urakhoz dörgölgözni: ami műsoron kívül való felszólalását illeti, az gyakran megesett, kétszer nevezetes körülmények között. Az egyik volt az 1883-as, rekonstrukciós királylátogatás. Amint a királyhalmi iskolánál lepergett a program - erről írtam én egyszer valami figurás tárcát, valamelyik kötetemben benne is van - előugrott Tóni bácsi, ugyan akkor még fiatal gazda, oda penderedett a király elé, és a maga szakállára azt mondta neki: - Felségös uram, engöm nem állított ide senki, én csak a nép nevében bátor-kodok szót szólni, hogy lögyék szíves még egy percre mögállni és megengedélyezni hűséges alattvalóinak, a szögedi magyar paraszti népnek, itten ennek a tisztösségnek az emlékre, hogy a mai napon királyt láthattunk, ezen a helyön szobrot emelhessünk Fölségednek.*

Mit értett ebből Ferenc Jóska, mit se, nem lehet tudni, de rábólintott, s az attól fogva Királyhalomnak nevezett Átokházán csakugyan ott állt a Resicán öntött vas mellszobor, egészen 1918-ig. Akkor se népfelség döntötte azonban le, hanem beleütött a ménkü, s ketté repesztette a fejét. Behozattam, és itt dugtuk el valahol a kultúrpalotában.

Kismillió fölavatott valami hordozta a talán leghosszabb életű Ferencz József nevét, hogy mindegyikről áldás szálljon rá. Klinikán hallottam közben, műtét utáni szorultságban, nálunk legnagyobb joggal a budai keserűvíz viseli. Nincsen annál fölségesebb érzés, ahogy ő *Felsége* válogatás nélkül meghajtja az embert. A nagy törökverővel, Hunyadi Jánossal vetekszik.

Kipróbáltam magam is, tanúsítom, igaz.

Következzék most a régi írás.

Amikor a király a földön járt

A trónfosztások mindig bajjal járnak. Attól nem félek, hogy a Habsburg-maradék sajtópörrel támad rám - ilyesmivel kiskirályok szoktak inkább fenyegetni -, de a történelem kutatói a fejemre üthetnek. Az nem sokat számít, hogy pusztá kétkedésemmel gyalázom Ferenc Jóska emlékét, sokkal jobban meggyalázta ő már saját magát, amikor ármádiájával fojtotta belénk legszebb álmainkat, és amikor a nyakunkra hozta az első világháborút, de szavahihető források azt mondják, hogy Királyhalmát akkor nevezték el Királyhalomnak, amikor a király a földön, ezen a földön járt. Nem olyan nagy birodalom az, hogy érdemes lenne pörre menni érte, de ha a gyanú belém fészkelte magát, utána kell járnom.

Azon rágódtam, miért éppen ez a legsiványabb homok kapta volna a nevét a királyról. Ha az udvari szaglászok jobban figyeltek volna, fölségsértésnek fogták volna föl az egészet. Királydinnye és Királyhalom az ő fejükben nehezen fért volna össze, a baromcsordák se szidolozták volna fényesre a koronát.

A királyhalmi iskola udvarán hatalmas gazok közepén málladozó emlékoszlop hirdeti, hogy *itt járt I^{so} Ferenc József apostoli király 1883 évi október 16^{án}*. Közeledik a századik év, sietnem kell a trónfosztással. Az idők mohából kaparom ki, hogy *E helyen üdvözölte a királyt [...] Antal tanyai kapitány, kinek kezdeményezéséből az emlék emeltetett az alsótanyai lakosság hozzájárulásával 1884^{ben}*.

Első olvasásra nem tudnám eldönteni, kinek kellett jobban a köbe vésett dicsőség. [...] kapitánynak? A királynak?

Előkérem a könyvtárból a Szegedi Napló október 17-ei, szerdai számát, hogy elolvassam a nagy tanyai kirándulásról szóló tudósítást. Volt fölhajtás, az biztos. Azt írja, hogy reggel *hétkor* indult a király a városházáról. Októberi napon ez elég korán volt. Vasúton ment, a Horgos melletti 110. őrháznál állt meg „az udvari vonat”. A király természetesen őgrófi fogaton hajtattott az iskolához, ott dr. Tóth János népiskolai felügyelő, a tanyai iskolák érdemdús vezetője üdvözölte meleg hangú, rövid beszédében. Bent az iskolában a kis Sály Mátyás - más forrás szerint Sály Antal - verset szavalt el előtte. Folytatódott az óra, a király is kérdezett, és próbaolvasást is tartatott. Kijövet „[...] *Antal tanyai kapitány igaz szívből fakadó szavakkal köszönetet mondott ő Felségének azon nagy kegyért, hogy a tanyát és iskoláját magas látogatásával szerencséltette. Kijelentette továbbá, hogy a tanyaiak elhatározták, hogy ha ő felsége megengedi, azon a helyen, ahol ő Felsége állott, emlékoszlopot fognak fölállítani, amely az utódoknak állandóan hirdetni fogja, hogy Magyarország apostoli királya, I. Ferencz József ő Felsége 1883. október 16-án az átotthalmi iskolát mily nagy szerencsében*

részesítette. Ő Felsége szívélyes szavakkal adta tudtára a gazdáknak, hogy a kérdéses oszlop föllállítását szívesen megengedi.”

Sótalan királyunk is meghatódhatott a cirkalmas beszédűtől. Ilyen villámgyorsan kitalálni, hogy a csordapásztorok földjén mit akar a tanyai nép, csak egy kapitány képes. Az viszont tény, hogy ásoththalmi iskolaként említődik a királyhalmi iskola. Lehet abban valami, hogy mégis a magas látogatás szerencséseltette újra keresztvíz alá.

Benne voltam a kutakodásban, gondoltam, megkeresem a kis Sárly Mátyás utódait. Kopik az emlékezet, nem is tudnak róla a mai öregek. Levelet kapok később, nagy összetanakodások után az áll benne, hogy talán a zabosfai tanító fia lehetett. Nyolc gyermeke volt a tanítónak, Mátyás is, Antal is lehetett közöttük. Nem erre a vidékre való. Zabosfa Zákányhoz tartozott. Importálták volna a versmondót? Szégyen lenne egy iskolára, de hajdani kollégám nagyot nyilván nem tévedett. Olyan erősen nem csöpögött belőle a királyhűség, egyetlen nyájas szót nem erőltetett bele *ő Felsége* szájába, ezt a nevet tehát biztosan jól jegyezte föl.

Minden rágódás új vágányt keres magának. Ezer oka lehet, hogy miért éppen ebben az iskolában szervezték meg a királylátogatást, a találgatás úri passzió lenne, de kapaszkodók hiányában csak találgatni lehet. Sokan mondják, nem volt abban semmi lecsökkentő nyomaték, ha másik iskola diákja szavalt, hiszen Szeged összes külterületi iskolája közös igazgatás alá tartozott, és föltehetően a környék minden tanítója hivatalos volt a látogatáson. Egykori tanárként mégis azt mondom, dicsőségnek se mondható. Még egy bökkenő: egy évvel korábban vörheny és ronszó toroklob miatt ezt az iskolát is be kellett zárni, korábban kanyarójárvány volt, még korábban diftériába halt meg tizenkét tanuló, néminemű kockázattal is járt ide csalogatni a királyt. Aztán tovább rágva a csontot, eljutottam oda, elvileg mehetett volna a király a zabosfai iskolába is, ahol a verset mondó kis Sárly Mátyás (Sárly Antal?) apja, szintúgy Sárly Mátyás volt a tanító, és akkor nem kellett volna kölcsönkérni a szavaltót se. Miért kellett neki éppen ide jönnie? Még egy bökkenő, még egy kérdőjel: Géczy (Géczi?) Károly itteni tanítónak sorozatos fegyelmi ügyei is voltak. Akár feketebárány is lehetett? Mégis?

Azért ide hívták talán, mert ez esett legközelebb a horgosi vasút 110. őrházához? Ez is lehet.

Az ütött szeget a fejembe, hogy az én térképemen a *Királyhalmi iskola* szomszédságában *Király* nevezetű ember tanyája áll. Nagy a különbség király és Király között, de ezt a területet a fölséges látogatás előtt is névvel kellett nevezni, hogy a bókorgó pásztorok is tudják, merre járnak. Jó lenne megtudnom, mikor telepedett ide a Király család.

Nem messze az iskolától, a kukoricaföldön kapál Kiss Józsefné Király Mária, borzasztó melegben. Hittel állítja, ez a föld mindig az őseié volt. Tanácskozik előbb Ásoththalmon lakó nővérével, Bobák Dezsőné Király Erzsébettel, aki 1903-ban született, és levélben küldi utánam a családfát. Édesapjuk, Király József 1871-ben született, 1900-ban nősült, és 1952. január 26-án halt meg. A nagypapa, Király János valamikor a nyolcszázharmincas években jött a világra, és a családi emlékezet büszkén őrzi, hogy benne volt a Negyvennyolcban. A dédtata - János volt-e vagy István? - 1800 táján születhetett, és Alsóvárosról ment ki Ásoththalmra. „Szavuk járása az volt, ha Szegedre mentek, hogy hazamegyünk.”

A *király* is számon tartja családfáját, azért írtam ide a *Királyét* is. Megkérdeztem Marika nénit, őrzi-e családi emlékezet a látogatást? Hogyne őrzné! Az ő édesapja mondta a verset. Nem is lehetett másként, a király mellé Király illett.

Előállt Józsi, és rákezdte: *Alegelső magyaremler akirály, / Értéminden honfíkarja készenáll. / Leljenépe boldogságát, örömet, / Hírdicsőség koszorúzza győzelemtől szent fejét. / Mindenember legyenember, és magyar, / Melyetaföld hord, s ekéje eltakar.”* Olyan szépen szolt a

vers, megilletődött tőle a király, megsimogatta a Jóska gyerekek fejét, és azt mondta neki: na, kis Király, menj a helyedre. Öt aranykoronát is adott neki, még most is őriznék, de huncut volt a tanító, elvette tőle.

Igaz vagy nem igaz, nem tudni, de ennek legalább színe is van. A legenda szerint tehát trónfosztott lett Sárly Mátyás is, és Sárly Antal is. Az is biztos, ha így volt, a negyvennyolcas Király János apai minőségben nem hasította kettőbe a fiát. Ő még elment harcolni a király ellen, a kölkök meg köszönti? Persze, helyébe jött a király, ennyi járt neki a vendégszeretetből. Az is kiderül beszélgetés közben, hogy a Király-földből verték a királyhalmi iskolát. Óriási fordulat! Székföldrét - szikes földrét - legföljebb a Volford-birtokba mehettek volna annak idején, amelyet a nyájas emlékezet a Sátányok földjeként őriz, de nem lehet olyan pórias kívánsággal előállni, hogy iskolához kellene a vályog.

Még egy adat dereng elő a családi emlékezetből: a Király-tanya 1820 körül épült. Hol volt akkor még Ferenc Jóska? Meg se született.

Erősödik bennem a meggyőződés, hogy érdemes volt gyanakodnom. A [...] *-féle kapitányi buzgalom* keresztelhetette rá az idevalósi Királyról az ide látogató királyra Királyhalmát, kiterjesztvén hatását az egész ásatthalmi körzetre.

Ha már belekezdünk az akkori friss tudósításba, olvassuk tovább az újságot. Miután kegyeskedett hozzájárulni, hogy oszlop őrizze a nevét - ne csak akasztófák árnyéka lengje körül emlékét a rebellis földön - az állami erdőőri iskolába ment, fölavatni. Rengeteg ember gyűlt itt össze. Alsótanyáról és Fölsőtanyáról. „*számukat biztosan lehetett 20,000-nyire tenni.*” Most jön a java. Avatás után ő Felsége *elvegyült a nép között, többekkel szívélyes beszélgetésbe eredt.* Természetes is, hogy így legyen. Hetvenkedjen otthon a király, de ha szeretett népe közé méltóztatik leereszkedni, csak szívélyes lehet. *Kikérdezte őket családi és egyéb viszonyaik felől.*

Húszezer emberrel jól el lehet beszélgetni. *Megtekintette az intézet mellett összegyűlt juhászokat is, akik szolgafákra akgatott bográcsokban főzték az illatos gulyáshúst.* Arról nem szól a krónika, hogy a fölséges illatra összeszaladt-e fölséges szájában a fölséges nyál, de következtetni lehet rá, hogy szeretett népe főztjét nem merte megkóstolni. *Reggelijét az udvari vonatban szolgálták föl, visszaúton.*

Emlékezzünk csak! *Hétkor* indult a városházáról, és *nyolc perccel tizenkettő előtt* már vissza is érkezett ugyanoda. Mennyit beszélhetett akkor alattvalóival? Ha vágóban vitték az ögróf lovai, akkor is ennyit kérdezhetett csak: *hogy vagyunk, hogy vagyunk?* De nem is vágthattak, mert ez a vidék csupa homok.

Pardon! Azt írja az újság, hogy a *tanyai utak, miken a király fogata áthaladt, mind be voltak hintve szalmával.* Amikor tehát a király a földön járt, akkor is szalmára lépett.

Elgondolom, lehetett annyi juhász között egészséges eszű jó öreg, aki mondhatta magában: na, jól bealmoltunk a királynak.

*

Közben szépen elbizonytalanodtam. Az is megeshet, helyre kell igazítanom saját föltevéseimet. Ürgetem-forgatom régi írásaimat, megtalálom azt is, amelyikben Kutasi (Brunner) Ödön tanyai tanító tanyai iskolákat tárgyaló dolgozatát foglaltam össze, meg is jelent a Somogyi-könyvtári műhely 1985. évi 4. számában. Munkája 1840-nel indul, és 1927-ben ér véget. Hitelesnek kell elfogadnom minden sorát, főleg ami erre az iskolára vonatkozik, hiszen alsótanyai műintézetben tanított maga is. Azt mondja, 1869-ben építették, de nem Király-földön, hanem Kalmár János birtokán.

Messze vezetne, ha most elkezdéném bogarászni, volt-e valami rokoni kapcsolat a Király-család meg a Kalmár-család között, esetleg anyai ágon, mert a kirajzások idején igencsak előfordult, hogy az új nemzedéknek a birtok egyik csücskében építettek új tanyát, de az biztos, a Kalmár nem Király. Térképen látom, közelében nincsen is másik ház. A Volford tanya csak, kicsit messzebb.

A neve pedig Külső-ásotthalmi iskola volt! Bocsánat, mert ez se annyira biztos. A Jakabffy térkép Felső-Ásotthalomra teszi, és írják csak Ásotthalminak is. A korabeli logika szerint *külső* az, ami Szegedtől távolabb van. Ez közelebb esik. Még kutakodnom kell utána.

Berta Tibor a levéltárosok buzgalmával szedte össze a föllelhető adatokat. *A szegedi községi tanyai iskolák adattára* című gyűjteményében azt mondja a 318/1883 számú közgyűlési jegyzőkönyvre hivatkozva, hogy 1883. november 19-én *Az Ásotthalmi iskola nevét a királylátogatás emlékére Királyhalmi iskolára változtatták meg*. Egy hónappal a látogatás után!

Na, kis Király, közel vagyok ahhoz, hogy bennem is legyőzzön a nagy király. Itt az írás, olvassátok! Úgy is értelmezhetném, persze, hogy nagy fölhajtással hivatalossá tették, ami egyébként is az lehetett. Ha családi használatban is.

Vagyok annyira nyakas, ez áll hozzám legközelebb. Mindenesetre kizárható, hogy aulikus-lojális-royalista hajlamok bírták volna rá akármelyik tanyai Királyt is, hogy a látogatás emlékére maga keresztelkedett volna át.

Nem szeretnék közönséges lenni, de van olyan érzésem, ugyanolyan egyenesági paraszti észjárás szülte a *Királyhalom* nevet is, amelyik a *Sátánjárást*, a *Templomföldet*, a *Gácsért*, a *Kutyaménest*, a *Bogárzót*, a *Kazi erdőt* vagy a *Kurvadombot* kitalálta. Mind ott van a környéken.

Azt is mondja Kutasi, 1909-ben még egy szobával bővült a tanítólak. Meglepetés, hogy szerinte 1927-ben még állt a királyszobor! Emlékszünk még rá? Móra szerint azért hozták be a szegedi múzeumba 1918-ban, mert rebellis villám hasította szét a fejét. A *Resicán öntött vas mellszoborról* van tehát szó, ami természetesen *öntöttvas* lehetett. Berta Tibor összeállításában téglalábazaton álló szürke gránit talpazaton *bronz* mellszobrot avattak hatalmas vendégsereg részvétele mellett 1884. május 26-án.

Olyan nehéz lenne megkülönböztetni a vasat a bronztól? Netán később bronzba öntötték volna? Akár vas, akár bronz, tanyai iskola udvarán föltehetően ez volt az első szobor. *Alegelső magyareMBER akirály...*

Később még egy adat belekóborol majd a történetbe.

Amit ellenben Marika néni mondott a kapanyél mellett, hogy a Király-birtokon épült volna az iskola, közszájon forgó szóbeszéd lehetett. A hivatal nem szereti, amit mindenki mondogat, önállósodni akar.

Az ajándékba kapott *öt aranykorona* királyi honoráriumként is csak mese lehet.

Sokan ráismerhettek, a *Fóti dal* volt az a vers, és úgy tudjuk, valóban elhangzott az is. Túl hosszú ahhoz, hogy a kis *Király* vagy a kis *Sáry* az egészét mondta volna el. Ha ő mondta volna egyáltalán. Színész kellett ehhez, gondolom. Jóságosan biccenthetett rá a nagy király, dicsőségként magára véve az idézett sorokat, ahogy [...] *Tóni* ajánlatát is kegyeskedett elfogadni.

Kegyeletsértésként is fölfogható. Vörösmarty 1842-ben írta. (Rá lehet ismerni a kapanyél mellett is, bár szép számmal akadnak elhallások is.) Álmában se jöhetett elő Ferenc Jóska rémképe. Foroghatott (holta után huszonnyolc évvel) a sírjában, amikor a vers megszületése

után negyvenegy év múltán a szabadságtipró király dicsőítésére szavalták el. Legfőljebb a jelenlévő Jókai emlékeztetett rá hitelesen, ha odafigyelt. Az megint más kérdés, hogy a *Tizenkét pontot* fogalmazók közé tartozó egykori jurátus-gyerekből vált nagy mesélő hogyan lett a díszkíséret tagja.

Rajta is annyi év telt el, mint bárki másón.

Elképzelni is nehéz lenne, hogy az a Vörösmarty, a *Szózat* költője, az *Ellenzéki Kör* első elnöke, aki versben köszöntötte a sajtószabadságot, és *Harci dalt* írt a *fondor hatalom* ellen, később gazembernek merte nevezni Görgeyt a világsi fegyverletételért, és bujdosni kényszerült, Ferenc Jóskára is érthette volna a *szent fejét*? Akkora történelmi ficam ez, szoktam is mondani, nem érdemes meghalnunk. Az utókor azt tesz velünk, amit akar.

Régen kihunytak már a forradalom lángjai.

*

Rácz Attilával akkor találkoztunk először, amikor meghallottam, hogy a Királyhalmi iskolát lakja. (Azért szoktam nagybetűvel írni a tanyai iskolákat, mert a nevükről van szó, nemcsak arról, hogy ez például a régi Királyhalma területére esik.) Az itteni iskolát vásárolta tehát vissza a város önkormányzata, és néminemű tanyai kulturális központtá akarja fejleszteni. Attila a szegedi egyetem szociológiai tanszékének tanársegéde, innen jár be, vagy ide jár ki.

Most az egyetemen beszélgettünk. Magammal vittem hajdani írásomat, és *Szüts Mihály: Szeged mezőgazdasága* című könyvét is, mert annak 157. lapján fénykép van az iskoláról, és rajta van a királyszobor is. Amikor ott jártam, természetesen nem volt már meg a szobor, de fölhívta azonnal figyelmemet Attila, a tanítói lakás elé még egy szobát építettek.

Azt is mondja, ha ő, mint szolnoki *gyüttmönt* nem botlik bele pár évvel ezelőtt, és nem tetszik meg neki, még mindig ott romosodna az épület. Az utóbbi tíz évben többször is gazdát cserélt. Az egyik tulajdonos a *tejesasszony* volt, ők építettek bele fürdőszobát is. A gyermeke motorbalesetben meghalt, eladta az iskolát, talán rendőr követte őket, de ő se lakott ott másfél évnél tovább. Két évig lakatlan volt, amikor Papp Jóskával, a tanyagondnokkal arra járván rá nem akadt.

- Csak a sasos szobor látszott ki a gazból. Ferenc Jóskát váltotta föl a sas. Mellszobráról azt tartják az itteniek, egy darabig bent állt a téesz-írodán, svájccsapkát húztak a fejébe, és cigarettacsikket dugtak a szájába, aztán eltűnt, senki nem tudja, hová.

- Móra azt mondja, a múzeumba vitték be.

- Nem is hallottam róla.

- Később pedig az utód-igazgató, Csallány Dezső a repedt, másfél mázsás szobrot a Mars téri fémgyűjtőbe vitte 1940-ben. Péter László is utal rá. Arról nincsen szó, hogy esetleg *bronzá* változott volna az öntöttvas. Bozontos bajusza alá mindenestre nehéz lett volna cigarettacsikket erőltetni.

- A lényeg az, amikor megláttam az iskolát, azonnal eszembe jutott az ÉVM pályázata. Megkérdeztem a polgármestert, nem akarják megpályázni? Azt felelte, ha megírom, beadják. Öt vagy hatmilliót tettem bele a költségvetésbe, a Nagyszéksői iskolát és a madzagvasút egykori ottani állomásépületét is bele akarták venni. Kikötötte még a polgármester, akkor megy bele a dologba, ha oda megyek lakni.

- Az iskola lelke a tanterem. Voltak évek, amikor 145 gyerek tanult benne. Hatalmas szám.

- Ugyanúgy megvan, ahogy azelőtt volt. És most is tanítási célokat szolgál. Ide járnak hallgatóim terepgyakorlatra.
- Tanyai egyetem lenne? Gondolom, ott oltódik beléjük a tanyai becsület is.
- A szomszédgyerekek is át-átjönnek, őket is korrepetálok. Főleg dolgozatírás előtt. Nagy antenna van a tetején, *Telekuckót* szervez a város, hogy a tanyaiak is tudjanak internetezni. Ez eddig csak a pályázati célok között szerepelt, még nincsen meg. Talán nem szentségtörés, hogy a működésre vonatkozóan még nincsenek elképzelések, mutogatják, de mintha senki nem érezné magáénak.
- Rebellis beszéd ez, nem félsz, hogy visszaütnék?
- Félni nem félek, mert ha így lenne, keresnék másikat, de nem hiszem, hogy a múltnak ez az átkos szokása is visszatérhetne. Te az igazságot keresed, én az igazságot mondom. Amit én látok belőle.
- Fájdalommal szoktam emlegetni, az új pártok mindegyike szeret rohamléptekkel visszafutni az öregátkos kölkökorához. *Szólhatsz szabadon, de ha nem azt mondod, amit mi szeretnénk, beragasztjuk a szádat.*
- Nagy igazság van benne, de Mórahalomra, remélem, még nem érvényes. Sztárok lettek a politikusok, adják a dózist nap mint nap, de minden csak reklám. Akár jobbról jön, akár balról, mind egyforma.
- Egészen jól beletanultál a tanyaiak észjárásába. Ha mégis kitelne a becsület?
- Majsa határában is lenne alkalmas iskola, és a leendő feleségem onnan való, de én ragaszkodnék ehhez. És a menyasszonyom is megszerette.
- Honnan esett belétek ez a tanyai vonzalom?
- Nagyapámék dorozsmaiak voltak, és nekik tanyájuk is volt. Soha nem jártam benne, legalábbis nem emlékszem rá, de gyönyörű beszélgetésekből ismerem. Most meg, hogy benne lakom, kötődöm az ott élőkhez is. Nem a tanyához, a tanyai iskolához.
- Vályogból épült?
- Vertfalú inkább. Még a két gödör is megvan a közelben, amiből kiszedték a hozzá való földet. A szélei rogyadoznak, biztosan föl is töltődött valamennyire, de még látható.
- Említetted az előbb a Nagyszéksósit. *Emberevő iskola* címen írtam róla egyszer. A Kocsis tanár úr kedves felesége abban nevelkedett, életre szóló rokkantságot szerzett benne. Hantos Mihály felesége is ott kapott olyan tüdőkárosodást, idős korában is vizsgálgatták miatta. A Királyhalmit már szigetelték?
- Faszigetelés van alatta.
- Az milyen?
- Az építésvezető azt mondta, ötcentis deszka szigeteli, de salétromosodik most is, körbe-körbe.
- Érdeemes lett volna a fölújítással egy időben rendesen alátalpalni.
- Ha valóban hosszú távra gondolunk, akkor érdemes lenne, de ki mer annyira előre szaladni?
- Most készül a PHD-dolgozatod.
- *A homokháti kistérségi értelmiségi elit életútja 1973-tól 2000-ig*, ez a munkacíme.

- Mikor leszel készen vele?
- Már január van, még az idén be akarom fejezni.
- Tehát ez az iskola termi meg a tudományos előrelépést is. Miért 73-tól indulsz?
- Akkor lőttek igazán az új gazdasági mechanizmusnak.

(A Kutasi Ödön-írásra támaszkodó dolgozatomban leírtam már, és az 1992-ben megjelent *Mórahalom* című monográfiába is beletettem, hogy 1977-ben szűnt meg. Először egy szegedi szájszabó vette meg nyaralónak. Amikor itt jártam, föltehetően az övé volt.)

- Vert a hír a jugoszláviai háború idején, sokan átjöttek, és a határ-közel tanyákat vették meg.
- Voltak, de nem maradtak. Többségük vissza is ment, ahogy csönd lett odaát. A szomszédban volt egy család, talán fél évig, de ők is visszamentek. Román vendégmunkások jöttek a helyükre, egy hónapig lehettek ott, aztán elmentek. Hollandok és olaszok is érdeklődnek, nemcsak tanyát, de földet is akarnak venni hozzá.
- A mostani törvények még tiltják.
- Te nem tudod, hogy a zsebszerződésnek is van már zsebszerződése? Abban bíznak ők is, fölmege majd a föld ára. Fölszántják még a dűlőutakat is, mert azt mondják, az is az övék. Kaotikus bekerítési mozgalom indult.
- Luk van a paragrafuson, ezt már ők is észrevették? A szolgalmi jogot nem ismerik?
- Békességet akarnak az itteni népek. Ha elszántották az utat, a kerítés mellett járnak.
- Betörők?

- Lopnak máshol is, de itt mindig tudják, ki volt a tettes. Ha rajtakapnak valakit, adnak neki két fülest, és megkérlik, legközelebb ne törjön be, hanem szóljon. Szánnak neki egy szál kolbászt, mert legtöbbjük lecsúszott ember. A szomszédból öntözőcsövet vittek el, és szivattyút. Aki ismerős a környéken, tudja, hol kell az ilyesmit keresnie. Hozzánk még, szerencsénkre, nem törtek be.

- Hány kutyátok van?
- Tanyai kertekalji keverékből van kettő, meg egy puli. A puli riaszt mindig, a két nagy akkor kászálódik elő, és megnézi, ki akar lenni a vendég.
- Harangnak is kellett ott lennie.
- Volt is, és kereszt is. Nem tudom, hová lett, de tervezem, ha hagynak, harangot szerzek valahonnét. Amelyikre először gondoltam, fölújították már, és bevitték az új művelődési ház udvarára. Villanyoszlopokból szerkesztett állványt akartak leginkább, még a betonlábazata is megvolt mind a négynek, de én normális haranglábat szeretnék. Van, aki azt gondolja, tanyára az otromba is jó.
- Mondtad, laknak még a környéken. Iskoláskorúak is vannak.
- Jó kis közösség kezd szerveződni, bele is verték sokan a csúfot. *Egyesületet* alapítottunk, három család csatlakozott eddig. A városban már úgy jár a híre, hogy családi vállalkozás alakult. Egyelőre többek között a zsombói Wesselényi Népfőiskolát is szeretnénk követni.

Bíróági bejegyzésben már megelőzték a zsombóikat. Több mint két éve húzódik a mienk, valamilyen ok miatt rendre visszadobják. Többek szerint arra gondolnak, nem ügyvéd hozta össze az alapszabályt, azért dobálgatják.

*

Buszra szálltam január közepén, hogy eljussak a Királyhalmi iskolához. A kissori úton jár az a busz, fölváltván a Csontos Magda szavai szerint *meggyilkolt* madzagvasutat, de megállóként nem az iskola neve szerepel a menetrendben, hanem Felső-Ásotthalom.

A buszállomás lehetne az ázsiai tömegnyomor kapuja is, bár Szegedet leginkább a Balkán kapujaként szokták emlegetni, de reggel nyugodtabb a hangulat. A napi első és második berajzás-kiáramlás elmúlt már, alig néhányan álldogálunk a 2. kocsállásnál. Előgördül egy *légkondicionált* járat, és szemem-szám tátva marad. Annyira tanyai utazásra számítottam, recsegve ropogó járgányra, nem győztem körüljárni, valóban arra a földre megy-e, ahová én is tartok.

Belülről nézve is közelíti a világszínvonalat.

Még kint megakadt a szemem egy atyafin. Városi parkban diszkóstricik által összetördelt pad támlalécét tartja a kezében, a törött végére tejeszacskót húzott, hogy senkit meg ne sértsen vele. Neki ismerős asszonykának magyarázza, kifurkálja itt meg itt, és fűrószárakat tesz majd bele. Ami a városban már csak hitvány lom, lám, a fűró-faragó tanyainak hasznos érték.

Másik buszra szállt, nem lettünk utastársak.

Eszembe jut a szarvasi Tessedik Sámuel tiszteletes úr igéje, az első könyvemben idéztem is. *Itten a legtökéletlenebb emberek, a pásztorok legrosszabbjai, tekergő és fatsargó betyárok, kitanult gonosztevők nappal, de leginkább éjtszaka összevegyülnek, a legotsmányabb dolgokat követik el, és olyan betstelenségeket is tselekszenek, amelyektől az emberiség egészen iszonyodik ...*

Szarvas ide messze van, Tessedik kora is hová lett már, de a hitványság mintha visszakövetelné a maga jussát. Ahogy árvizeknél szokta visszakövetelni az elterelt folyó. Erős az elhatározás bennem, akkor se állok le hitványgyanús emberrel beszélni se, ha netán belebotlanék.

Első, amin buszból kinézve is megakad a szemem, hogy előnti a szemét a magyar tanyát. Eszembe jut az is, pár évvel ezelőtt Mórahalmon ismét tanácskoztak a tanyáról. Talán a jászszentlászlóiak álltak elő azzal a kijelentéssel, hogy az igazi tanya nádfödeles, és fehér a fala. Ezt kéne visszaállítani. Mondtam akkor: mit tegyünk, ha a tanyai ember nem ilyet akar? Legalább negyven évvel korábban meg egyik szomszédunknak, Gyula bácsinak a szava rémlik vissza. A Dunántúlnak arról a vidékéről jött ő is, ahol a csóka, a holló, a kánya és a varjú mind csak kánya volt. Besusztartották agitátornak az *ankétpofonos* időkben, akkor látott tanyát először. Azt mondta tehát, ha kánya szállt át az udvar fölött, és leejtett egy szalmaszálat, a gazda odament, és fölvette. Magától is kérdezte, szabad-e ekkora tökéletességhez egyáltalán hozzányúlunk. Ilyen megtestesült tisztaság uralta a szegedi tanyavilágot!

Mivé lett a szentlászlóiak álma? Megmaradt kóbor álmoknak. És a lelkiismerettel is bíró agitátor helyzetjelentése? Azt hiszem, ezt kéne sarokpontnak tekintenünk. Innen csúszkálunk azóta is lefelé.

Elkeserítő látvány. Fölzárkózott a világszínvonalhoz a tanya? A magyar színvonalhoz inkább. Másként mondom: együtt lép az ország többi részével. Lefelé.

Domaszék határában többen szállnak föl, mint Szegeden szálltak. Erről egyik tudományos értekezés jut eszembe, amely szerint a buszmegállók körül *sűrűsödnek* a tanyák. Egy fenét, mondtam akkor. A buszmegállót tették oda, ahol több tanya van. Sűrűsödni egyáltalán nem lehetett, építési tilalom volt!

Terjeszkedik, egyre terebélyesedik Domaszék. Akik a szélső házakat lakják, pár évvel ezelőtt még tanyaiak voltak, vagy a városból költöztek ki. Ha itt állnék meg, fél könyvre valót itt is találnék, de nekem most is az eleven tanya kell. Amelyikben evilági emberek élnek.

Az irdatlan szemét mellett a rozsdatemető a jellemző a tanyaudvarokra. Annyi gép tönkrement maradványát eszi a pusztulás, amennyi talán nem is volt. Hová tennék? Mindben lehet még valami használható, ahogy a letört lécből is lehet még fűrészárak tartója.

Néhány tanya udvarán tó látszik. Öntözőtónak vélném, de el is vetem. Azt a kerítésen kívülre teszik akkor is, ha a gondosság bekeríti azt is. Hogy részeg mászkálók bele ne fulladjanak, és játszó gyerekek se. Ezek bizony, úgy látom, háztáji halastavak lehetnek.

Vagy csak tűzoltóvíz akar lenni?

Már a kissori úton járunk, amikor hatalmas szőlőtábla mellett visz a busz. A legkorszerűbbnek vélt kordonos művelésű volt, amikor még megvolt. Mert most már enyészet üli meg. Itt-ott a nádas is beleköltözött a sorokba. Bocsánat: az *utakba*. Még egy bocsánat: a *hártyákba*.

Ennyire terjedt Halesz fertőzete?

Régen jártam erre, akkor se busszal, meg kell tudnom, hol kell majd leszállnom. Egy férfit meg két asszonyt kérdezek, külön-külön. Ásotthalomra tartanak mind, de egyik se tudja.

Ilyen is létezik? Már az iskolákat se őrzi a népemlékezet?

Autóval vár Attila a megállóban. Azt mondja, amerre azt a sok parét látom, az mind a *Sergio* földje. Az olaszé. Nem műveli, csak gyarapítja. Ez a tanya is az övé, de nem ő lakja. Szegedről költöztek ki bele.

Menjünk Sergiohoz! Nincsen itthon, hazamentek Olaszországba. Magyar a felesége, ő is vele ment. Kerítésen át nézelődünk. Udvaron gémeskút, mellette vályú, de egyik se lehet használatban. Van egy csomó kutrica, disznók hada hízhatott benne hajdanán, most mind üres. Tejesköcsögök a kerítéskarókon, kukoricakötegek lógnak az istálló eresze alól. Madarak csipegették, de dísznek még megteszi.

Jó a szomszédok megfigyelő szolgálata, bár tanyán messze van a szomszéd is. Ütött-kopott rozzant házból olyan ágrólszakadt asszonyka jön elő, messziről kiabál róla, élettárással együtt a városból költözött ki nemrég. Együttes nyugdíjuk a napi boradagra is nehezen futja, eladták benti lakásukat, itt reméltek boldogulást.

Istenem, de sok csalódott reménykedő lehet már a tanyákon.

Az olasz rájuk bízta a magáét, amíg otthon jár, naponta kiengedik reggel a tyúkokat, este pedig bezárják, és közben körülnéznek, nem fenyegeti-e veszedelem a birtokot. Dél előtt tart még az éberség, mi is föl lettünk derítve. Ha nem Attilával jöttem volna, talán még most is magyarázzkodhatnék.

Előző könyvemben *libáztak* még a városból kicsúszott emberek. Itt már liba sincsen.

Tanács Jánosék tanyája előtt mondom, ide be kéne néznünk. Jó, hogy Attilával mehetek, nem kell mondogatnom, milyen szándék hozott. Hamisítatlan tanyai kedvességgel fogadnak. A kiskonyhában fűtenek, oda vezetnek. Gizike van benn, fiatal menyecske, a Zoli gyerekek felesége, egyébként munkanélküli. Az OTP-ben dolgozott. Nem azért lett fölösleges, mintha tönkre akarna menni az OTP, csak így hozta a sors. Azért jött át, hogy segítsen az öregeknek behúzni a fóliába a takarót. Fagyok várhatók, vigyázni kell.

Jani bácsi először kórházi kalandjait beszéli el. Megkatéterezték a szívét, de egyelőre haladékokat kapott. Képernyőn nézhette, hogyan csúszik fölfelé a drót benne, és mekkora a szíve. Aztán kitanulhatom szavaiból a kemenceépítés titkait. Szép kemence van a kicsi konyhában, de nem fűtik. Ég a tűz a sparheltben, elég meleget ad az is. Gáztűzhely is van, palackról működik, de télen főlslegesen fogyasztaná a pénzt.

Másik visszajáró téma is előjön mindjárt. A Rákosi-rendszer annyira megsegítette a családot, hogy elvették a tanyát, és a Jani gyereket elvitték muszosnak. Úgy fogadták bevonuláskor, hogy maga paraszt volt, jó lesz huszárnak. Taszárt építették, meg a *Csillabérci* csokoládégyárat. Csillabércinek mondja. Kék ávosok vigyáztak rájuk.

Egyik rokonom beszédében hallottam annakidején, szintén taszári tapasztalatokra építve, hogy *dinamittal robbantották le őrzőik térdéről* - bocsánat! - *a tehénszart*, és nagyszerű fejeknek dirigáltak. Jani bácsi azt mondja, ezt a szép mondatot nem hallotta, de ebből csak az következik, nem egy időben eshettek áldozatul. Negyvenezer muszost említ.

Persze, nem biztos, hogy tudja a mai friss nemzedék, kiből lett muszos. Meg azt se, mit jelent a szó. Munkaszolgálatost. A háború alatt leginkább a zsidókat és más megbízhatatlan elemeket tisztelték meg ezzel a nevezettel, aknamezőkön is áthajthatták őket, nem kellett elszámolniuk velük, a háború után a nép ellenségei, a kulákcsemeték, ideológiai ellenfelek, meg a klerikális reakció emberei képezték az aranytartalékokat.

Vitték föl a negyedik emeletre a hosszú betongerendákat. Van fogalma arról is, hogyan építhették a piramisokat. Éjjel-nappal dolgoztak, volt, aki *tajicskástul* leesett a pallóról, és mire fölemelték, meg is halt. Olyan nagyon velük se kellett elszámolniuk.

- Ha most ebek harmincadjára jutott laktanyát lát?

- Az jut eszembe, kár volt annyira hajtani bennünket.

- Ha azt hallja, hogy nem kell a tej?

- Itt volt a kapuban a tejközpont. Naponta 200-250 litert vitt el a kocsí. Már nem tudnánk vergődni vele, megöregedtünk, de fáj a szívünk, hogy ide jutott minden. A Kádár-rendszerben egy kicsit meg volt engedve a gyeplő, de hogy utána még ennyire süllyedjünk, azt senki nem hitte.

A lazább gyeplő, persze, azt jelentette, hogy a közösben ledolgozott munkaidő után rogyásig hajthatta magát a háztájiban. Visszacsengenek fülembe az akkori nagy-nagy panaszok. Lám, eljutottunk oda, hogy azok voltak a szép idők.

Ezt az egykori kulákcsemete mondja, a muszos, akivel elszámolni se nagyon kellett.

- A nagy tábla szőlő?

- Ha jól emlékszem, 1978-ban telepítették. Azelőtt gabonát, kukoricát termeltek a helyén.

- Tanyák is voltak?

- Erről nem szeretnék mondani semmit.

- De mondjon!

- Voltak.

- Mi lett velük?

- El lettek takarítva.

- Most meg ott pusztul a szőlő.

- Úgyse tudnák eladni a borát.

A szőlő védelméről, az arzénről, a nikotinról, a Vofatoxról meg a Bi58-ról könnyű átugranunk az öngyilkosságokra. A feleség azt mondja, nem nagyon voltak ezen a tájon, de Jani bácsi szerint bőven voltak. Akik Jugoszláviából jöttek át permetezőszert venni, olyat kértek, amit *a magyarok meg szoktak inni*. Kötél is volt, kútbaugrás is.

Elakadtunk, nem is egy pillanatra. Előjött a *szentségös keresztapám* kifejezés. Nem tudtam, mi lenne az.

Kiderült, ők se egészen biztosak már benne. Egyikük szerint keresztvízi keresztapa, a másik szerint bérmaszülő.

A *csillabérci csokoládégyárat* is előhoztam megint. Azt értettem, hogy Csillebéréről van szó, csak az intézet nevét nem értettem.

- Maga ne tudná? Lehetetlen.

- Úgy tanul a gyerek, ha kérdez. Valóban nem tudom.

- Kutatóintézet lett.

- Mit kutattak benne?

- Az öregisten tudja. Ólomfalat kellett építenünk bele, 3-4 milliméter bevonattal. Tudja maga milyen nehéz a barit-zsák? Négy embernek elég volt megemelnie.

A sors keze annyira hosszú volt, hogy a fiúkat is musziosnak sorozták be. Kikutatták az ősök múltját, megbízhatatlan lett ő is.

Mégis az a világ volt a jobb!

Van egy lovuk, félsodrott. Se nem mura(közi), se nem arab, középstermetű. Elővettem régi rigolyámat, megkérdeztem, melyik oldalra fogja.

- Balra.

- Miért?

- Mert a jobb oldalon nem húzna.

- Kicsi korában a másik oldalra kellett volna szoktatni.

Megkockáztatom most is a magam véleményét. Amikor a negyvenes évek legelején bejött a *jobbira hajts, balra előzz*, a forgalom átment a másik oldalra, de a ló maradt a régi helyén. Átmenetileg meg is egyezünk ebben, beleszöve azt is, hogy némely tájakon az egyes fogat is átkötődött a rúd jobb oldalára, de később erre még visszakanyarodunk, amikor vendég érkezik.

Eljött tehát az a jó világ, hogy rogyásig dolgozhatott mindenki. A Tanács-család *dinnyát* termelt a szövetkezetben, felesben. Hogy avval mennyi munka volt! Amikor érett, a férfiak bicskával megkocogtatták, ha tompa volt a hangja, akkor levágták, fölfordították, és az asszonyok *halhéba* hordták. Huszonhárom kilós dinnye is termett, de a nyolckilós volt a több.

- Mi a halhé?

- Rakás. Jött a Csepel érte, fölrakták, aztán elvitték Szatymazra, onnan meg Csehszlovákiába.

A *tompa hangot* másként hallottam eddig. Újcsizmaszár-hangúnak. Azonnal tiszteletbeli *dinnyatermesztő* lettem, mert ezt még ők se hallották. A baj csak az volt, én se tudnám kottázni, milyen hangja van az új csizmaszárnak. Kivénhedt jószágok voltak a mieink katonáéknál.

Január utolsó harmada közeledik, de igazi tél még most sincsen. Aggódnak is miatta, az őszi barack annyira előrehaladt már az enyheségben, ha kicsike fagy jön is rá, vége. Pedig de nagyon kellene már, hogy teremjen is végre!

- Negyvenkettőben akkora hó volt, úgy befújta a kerítést, hogy át lehetett rajta menni *szankóval*. Utána meg jött a nagy vízesesség. Olyant se értünk se azelőtt, se azóta, halat lehetett fogni a szőlő hártájában. Honnan jött az a sok hal, senki nem tudja. Az igaz, hogy a magját a vadkácsa is elviszi a lábán, de ide kifejlett nagy halak jöttek.

*

Mindenki másra gondol, ha kiejtem a szót: gyógyító tanya. Megnyugtatja az embert, mondja, aki a nagy rohanásból akar szabadulni, és ezt magam is vallom, bár tanyánk sincsen. Ha telerakja a fejemet moslékkal a város, fél óra alatt kifűjja belőle a kerti levegő. Most azonban nem erről akarok beszélni.

Újságban, tévéfilmben is hadakoztam az intézetben nevelkedő gyerekek örökbe fogadásáért. Az akkori igazgató erősen kontrázott - szoktam látni ételhordóval a kezében, a napokban azonban gyász hírét hallottam -: tanyára nem lehet örökbe adni. Elcsaltam egy-két helyre, hátha engedne. Most azt hallom, német gyerekeket hoznak ide, tanyára(!), mert otthon már nem bírnak velük.

És csoda történik, kigyógyulnak a bajaikból.

Brunner János mondja ezt, akinek földje határos Tanácskékével. Valamiért átjött, le is ültették mindjárt.

Három saját gyerekük van, meg egy nevelt lányuk, de ráadásként *deviáns* német gyerekeket is fölfogadnak. Akik kábítószerezték otthon, beletespedtek a céltalan semmittevésbe, és bandáztak estétől reggelig, reggeltől estelig. Mert a németek úgy csinálják, hogy kiemelik a gyereket a fertőzöttségéből, és elviszik más országba. Négy olyan család van Csongrád megyében, aki bekapcsolódott ebbe a megoldásba, de úgy tudja, mind a négy bevált.

- Két lány volt eddig, meg egy fiú később. Mind azt hitte, Magyarország hajszálra olyan lehet, mint Oroszország. Hogy villany sincsen, semmi sincsen. Kérdezi az egyik lány, fanyalogva, mindjárt, amikor megérkezik, hol lehet itt internetezni? Bemész, kislányom a szobába, és ott az internet. Leesett az álla.

- A legutolsó?

- Tizennyolcéves fiú volt. Senki nem akarta elfogadni. Mondtam, énhozzám jöhet. Olyan szépen kéz alá szokott, mintha mindig itt nevelkedett volna.

- Nem kockázat? Saját gyermekei mellé behozni egy erősen vitatható másikat?

- Nem vettük észre, hogy a példa visszafelé is dolgozna. A mieink nem lettek rosszabbak tőle.

Mondják az itteniek, hogyan robogott traktorral át a sötlyéken. Mint a veszedelem!

- Csak az történt, hogy utána kellett mennem, mert a pocsolyában lefulladt a motor.

- Mi lett a fiúval?

- Haza kellett mennie, meghalt az apja, örökölt is, de azzal váltunk el, szeretne visszajönni még.

János felesége német tanfolyamra jár, hogy szót tudjon érteni velük. Nem elsősorban a gyerekekkel, mert azok könnyen megtanulnak magyarul, a felügyelőikkel, ha eljönnek látogatni. Angolt már végzett, ráfejeli a németet.

Ez is tanyán van. A német is, az angol is, meg az internet is.

És ló is van. Lovagolni is megtanulhattak.

Dorozsmai kovács famíliából származik Brunner János, úgy is kezdte, mint a többi tanyai, de belátta, változtatnia kell. Nyaranként gyerekeket sétakocsikáztat például. A Majoros-tanyára hoznak üdülő gyerekeket, oda segít be a fogatával.

Azt mondja, jobb lenne, ha nem is volna földjük, mert avval csak a baj van.

Aki a városból jön ki, tisztesség ne essék szólván, nehezen válik virtigli tanyaivá. Ha nem ismeri a villát, meg a nyelét, vagy a jó kemény kapanyelet, akácfából valót, jobban tenné, ha nem is venne tanyát. Akkor is ez a nézete, ha tudja, géppel dolgozik többet az itteni ember is. Az igazi tanyai. A *kivándorló* leginkább arról ismerhető meg, hogy semmije sincsen.

- Most szinte minden tanyának van gazdája, de folytatódik a romlás. Annál is, aki szeretett is dolgozni, mert olyan világ van most, jobb nem beszélni róla, akik pedig már eleve lecsúsztak, biztosan nem tudnak megkapaszkodni itt se. Aki bent is italozott, és begörcbült könyöke alatt a kocsmapult, nem tanul meg dolgozni itt se.

Szóba jön az egyik szomszéd család. Át akartam menni hozzájuk, mert azt hallottam, Jehova tanúi voltak, de *kitörülköztek*. Föladtam, nem mentem át. Erőt vett rajtam Tessedik Sámuel intelme. Most jöttek haza a kórházból, elvonókúrán voltak.

Ja, még az egyes fogatra vissza kell kanyarodnunk. A kovácsivadék azt mondja, azért se lehetne jobb oldalra fogni a lovat, mert a kovács eleve bal oldalra rakja a kocsit *húzóját*. Hajtom a magamét, áttenné a másikra is, ha azt kérnék. Előjön minden érv, amit eddig hallottam, a végén más is kerekedik.

- Ha jobb oldalon menne a ló, és akármi baleset történne, belefordulna az árokba.

- Kettes fogatnál ugyanúgy történne.

- De ha a ló a jobb oldalon benne, akkor az én kezem bele érne a seggébe.

- Átülne balra.

- Nem lehet, mert a fék is a másik oldalon van.

- Ügyes kovács is van a világon, azt is át lehet tenni.

- Jobban védve vagyunk, ha a jobb oldalon ülünk.

- A ló is ott lenne védve jobban.

- Az egyes lónak balról van a helye.

Erről van szó. Magyarán: csak.

Végzettsége szerint agronómus lehetne János, de a maga embere lett. Azt mondja, a vidék sorsa megpecsételődött. Az erősek megmaradnak, a gyöngék néhány év alatt tönkremennek.

- Ez az egész mezőgazdaság sorsa. Én azonban a tanyákról beszélek, és a tanyai emberekről.

- Lakni ezután is kell valahol mindenkinek, csak éppen a talaj csúszik ki sokak lába alól.

És megint hallom, jobb volt az előző rendszer. Akkor is jobb, ha dolgozott az elején az *ankétpofon* is. Akkor is, ha sokan lettek öngyilkosok a változások miatt.

- Nézze csak meg jól. Nem én mondom, okos embertől olvastam. Az ötvenes években akkora volt a szárazság, hogy éhen pusztult a jószág. Vetni való se maradt.

- Ácsi! Ne fogjunk mindent az aszályra. Iszonyatos szárazság volt 52-ben, az igaz. Nem emlékezhet rá, mert meg se volt még: lesöpörték a padlást! A beszolgáltatásról nem is hallott? Cséplőgéptől a Futurába! Nemzetiszínű zászlóval! Vetőmagot se hagytak, mert a tervet túl kellett teljesíteni! A jószág meg nem az otthoni istállókban pusztult, mert onnan előbb bevitték a téeszcsébe. Akinek maradt mégis valami, kuláklistára tették, és mint a nép ellenségét vagy börtönbe csukták, és bányába küldték, vagy Ebesre vitték, táborba. Ennyire elfelejtődött volna, hogy akinek maradt két kiló zsírja, öt skatula gyufája, azt már elrettentő kirakatban mutogatták? Aki netán engedély nélkül vágott volna, és így akart volna kicsúszni a beszolgáltatás karmaiból, mindig akadt jóakarója, és följelentette. Napi kötelező penzum volt az újságoknál, hogy a zsirosparaszt ármánykodásait leleplezzék.

Minden agitátor arról akarta meggyőzni a parasztokat, hogy a világ mezőgazdasága a nagyüzem felé tart. A szövetkezés másik módját kellett volna választanunk. Ami a nagy Szajuzban már generációs csapást jelentett, követendő példa lett a népi demokráciákban.

Nem az a dolgom, hogy a magam tapasztalatát verjem beléjük, nekem az is elég, ha az övékét megismerhetem. Amennyire tőlem telik. Tapintat is van bennem, nem kérdezem meg, visszamenne-e saját akarata szerint a régi téeszbe. Akárcsak a följavult második fölvonásba. Máshol megkérdeztem már. Nemes egyszerűséggel félbolondnak gondoltak.

*

Elmentünk megnézni az iskolát is. Elámultam már akkor, amikor kívülről láttam, még jobban, amikor belülre kerültünk. Tanyán ennél elegánsabban fölújított régi épülettel eddig nem találkoztam.

Nagy gáztartály van az udvaron, két konvektort táplál, de abban a szobában, amelyik később toldódott hozzá, hordozható cserépkályha adja a meleget. Attilának közben haza kellett ugrania, hogy a tűz ki ne aludjon.

- Ide nem jutna gáz?

- Én ragaszkodtam hozzá, hogy fatüzelésű legyen. Látod, ott van az ablak alatt a cső vége, akármikor föl lehetne szerelni a konvektort is, de más a hangulata a cserépkályhának.

- Kemencét kellett volna rakatnod, ha a régihez ragaszkodnál.

- Az ésszerűség határát nem akartam átlépni.

Teljes az összkomfort. Víz, villany, gáz, telefon és internet. Tanyán!

Átmentünk a szentélybe, a tanterembe. Hideg most, minek is fűtenék, de engem elfog a régi áhítat. Itt volt az asztal, ott a tábla, és a sarokban volt a kemence.

Több mint száz évig itt tanították gyermekek ezreit írni, számolni, a világban tájékozódni. A Himnuszt és Szózatot is. A hazaszeretetet, a ragaszkodást a földhöz. A szülőföldhöz. A becsületet, a tisztességet, a fejlődni képességet. *Itt élned és halnod kell!* Elviselni a szegénységet, de késznek lenni a gyarapodásra.

És a kánya által elhullajtott szalmaszálak összekapkodására is.

Fényképen láthatom a régi iskolapadokat. Az újabb régieket, a csőlábúakat, mert a nagyon régieket már sehol se lehetett megtalálni. Föltehetően tűzre vetve végezték be evilági életüket. Minek riogatnák vele az utókort!

Fénykép van arról is, hogy egyetemisták ülnek a tanteremben. Mondom Attilának:

- Jól jártatok egymással, azt hiszem. Ti és az iskola.

- Még nem tudom, maradunk-e. Másfél millióért majdnem találtam másikat. Mire odaértem, megvette más.
- Saját jogút akarsz?
- Lehet, hogy jobb lenne.
- Egyik hajdani kollégám megszerezte gyerekkora iskoláját, semmi olyat nem tesz vele, amire rendeltetett.
- Ha ez az enyém lenne, akkor is meghagynám benne az eredeti szellemet.
- Valld be, az Istenre kérek, mi a bajod vele? Parasztosan kérdezem: már a meleg málé se ízlik?
- Nem szeretek minden évben jelentéseket írni arról, hogy mire használjuk majd. És közben megkaptam, *családi vállalkozást* szervezek.
- Máris előjött benned a tanyaiak érzékenysége?
- Nem tehetek róla.

A Királyhalmi iskola ablakából el lehet látni ma is a hajdani Király-tanyába. Most sincsen közöttük másik ház. Nem *lebegő rémalak inte felém*, ahogy Kölcsey írja a *Husztban*, de újra erősödik bennem a meggyőződés, az lehetett a terület névadója. Az iskola csak magára vette, amikor *ő Felsége* látogatásával szerencsértette.

Átruházták rá.

A tanya pedig elfogadta a hivatalos döntést.

Ja, és az udvaron most is ott van *ő Felsége* fejszobrának hült helye. Sasadarat tettek rá.

Szélmalomra bukik az idegen

Az is régen volt már, hogy Bugacon összetalálkoztam a külföldieknek szánt tanyával. Valamelyik turistahivatalunk vette meg, és újította föl a lóhajhászati központ körüli házakat, kínosan ügyelve arra, hogy minden kényelem bennük legyen, de a régi hangulat nagy csorbát ne szenvedjen. Lakója azonban ne legyen. Ellenkeztem azonnal, lehet olyan külföldi is, aki kapirgáló tyúkot is szeretne látni, rőfögő disznót is, sőt még tanyai embert is, közeli. Azt se bánná, ha Terus ágyi főzné az ebédet.

Azt mondták, maradi vagyok, és nem tudok mai ésszel gondolkodni. Terus ágyi jelenléte ellen keltek ki leginkább. Gondoljak csak bele, megtojózza a tyúkokat, aztán elkezd levestésztát gyúrni!

Amikor a falusi turizmus bontogatta szárnyát, üzenetet kaptam, hogy keressem a kapcsolatot a szegedi Körös Lászlónéval, mert ő meg a tanyai vendéglátás élesztgetője szeretne lenni. Ha akartam volna, akkor se tudtam volna elmismásolni a dolgot, mert ugyanakkor ő is üzenetet kapott, keressen engem. Telefonon megegyeztünk, legjobb erről a helyszínen beszélgetnünk. Balástyán vettek tanyát, találkozunk ott.

Találkoztunk.

Veszélka-fészekként ismerik a helybéliek, de a Jakabffy-térkép az őszeszéki, őrhalmi, és a balástyai körzetben összesen húsz Veszélka-tanyát jelöl. Így is rátalálnék arra, amelyiket keresem, de jó lett volna jobban odafigyelnem Gémes Eszterre, amikor elmondta, melyik volt a Rózsa Sándor cimborájaként ismert Veszélkáké. Neki nagyon tudnia illett, az utódok családjába házasodott. Való igaz, ez a tanya a falunak később nevet adó Balástya határrész és Őrhalom találkozásánál van, és itt tömörültek legjobban a Veszélkák. Nem baj, ha a bennük lakók már csak szegről-végről voltak rokonai annak a nevezetes betyárnak, akkor is jó vendégcsalogató a név. Buknak a külföldiek a romantikára. Némely turistaforgató cégek addig is eljutottak már, hogy *műbetyárokat* foglalkoztatnak, akik már a buszban *kirabolják* a nyájas idegent. Kamuból.

Azt is tudjuk azonban, maga a romantika kevés nekik, kényesek a kényelemre is. Ha megfizetik, hadd legyen! Átalakul tehát az ő tanyájuk is, a villanyt most vezették be, jó mély csőkutató is fúrtak, hogy hidroforos vízszolgáltatás legyen, de azért a gémeskutatót is meghagyták. Járt már itt két külföldi család, elámult a látottaktól, és videóra vette, amit láthatott. A kútágast kismillió pozitúrából fényképezte. Dolgoznak a kőművesek, két szobát alakítanak ki vendégszobává, összesen két család öt embere fér el egyszerre. Megmarad a búbos kemence, de padkát építenek köré, van már egy szuszék is, régiségkereskedőtől vették, és egy sétáló-sercintős falióra is. Sétál is, üt is. A tetőcserepeket már átrakták, maradt a hódfarkú, az egyik melléképület helyén pedig külön rész épül konyhával, két zuhanyfülkével, egy vécével, és egy szaunával. Ebből is láthatjuk, a balástyai tanya híven követi a bugaciak példáját: változik, úgy marad meg. Azt az egyetlen jellemzőjét meghagyták, hogy mindentől messzire esik.

Kell a búbos, de ha ezen a vidéken nem volt szokás a padka, akkor rakjunk hozzá. A szauna pedig? Soha nem volt szokás nálunk, még városban se, de ha a szegény külföldinek éppen szaunázni lenne kedve, találja meg azt is.

Hatalmas az udvar, háromnegyedét már körülkerítették. Muszáj keríteni, mert régen is volt kerítés, de leginkább azért, mert az őz minden kis fához addig dörzsöli sarjadzásakor a szarvát, amíg meg nem nyúzza. Ekkora tanyaudvar pedig gyümölcsfák nélkül nehezen képzelhető el. Ki is találtunk Kőrösnével azonnal olyan kalendáriumhoz igazodó, kevés permetezést kívánó sorozatot, amely a korai cseresznyétől a téli almáig mindig friss gyümölcsöt kínál az itt üdülőknél. Szalonnasütő is lesz természetesen, mert attól is elájultak a külföldiek.

Biztosan sütöttek szalonnát a Veszelkák is, sőt nagy mesterei is lehettek, de biztosan nem a tanyaudvaron. Legfőleg a határban pásztorkodva. Nem baj, nem múzeum akar ez lenni, hanem turistatanya, tehát kell a szalonnasütő. Birka is kell majd, hogy állat is legyen, fűnyírónak is, talán kecske is. A régi pusztán, közvetlen közelben rengeteg a gomba, aki ismeri és szereti, azt is szedhet.

Amit eddig beleépítettek, abból éppen két ilyen tanya telne ki, de fele sincs annak, amit 350 ezerért akartak adni, szintén villany nélkül.

Csáky Csaba a falusi turizmus országos mozgatója. Valamelyik tévébeli köztes műsorban akadt rá Kőrösné, azonnal fölment Pestre, és fölkereste. Ő meg azonnal meghívta a földvári tanácskozásra, ahol a sok hazai érdeklődő mellett francia, német és osztrák turistaszövetségi tagok is ott voltak. Elmondták a külföldiek, ők milyen állami támogatást kapnak, és milyen adók terhelik vállalkozásukat. A teljes évi bevétel felét kapják, ha tíz évre vállalják a szövetségi tagságot, és a bevétel hét-tíz százalékát viszi el az adó. Mi az indítással is késünk legalább harminc évet, ennél fogva csak az adó vonatkozik ránk, a támogatás sántikálva jár.

Az osztrákok mindenféle bemutatót szerveznek a vendégeknek, az olajütéstől a szövésig, és a sütés-főzésig. A házigazdáknak tanfolyamokat tartanak, hogy a bemutatók hitelesek legyenek, de azért külön fizetniük nem kell.

Föltehetően az első fecske Balástyán a Veszelka-tanya, de biztosra veszem, hamarosan párja lesz. Ha majd látják a hasznát, ha az állam is belátja, hogy az adó nem lehet az agyonnyomórítás eszköze, mások is belevágnak. A címe: Balástya, Tanya 300.

*

Kismillió dolog történhetett azóta, elkezdtem keresni a családot. Szegeden nem találtam őket, a telefonkönyv balástyai fejezetében viszont igen. *Kőrös László, szélmolnár, Tanya 300.*

Hogyan lett ezekből szélmolnár? A környéken se láttam szélmalmot.

Jó hogy föl hívtam őket, el kell mennem hozzájuk még egyszer. Már nem sokat törődnek a tanyai turizmussal, huszonöt év alatt rajtuk is negyed század múlt el. Megveszi a tanyájukat egy svájci fickó. Tapogatódzott:

- Nem lehetne ide egy szélmalmot építeni?

- Mindent lehet.

Összetegeződünk a család fejével annakidején, azt mondja, belsőleg nincsen még berendezve, csak a fala van készen. Egyelőre ezt használja nyaralónak a svájci.

Olyan ez, mint a látvány-kútágas. Megvan a gémje, a kolonca, a kávéja is, csak a kút hiányzik alóla?

- Gyere, és nézd meg! Harminckétezer nagyméretű vályogtéglat verettem hozzá.

- Ki is állta mind a próbát?

- Ki. Fejmagasságból ejtettük le, és nem törött el.
- Mind a harminckétezet?
- Dehogy. Csak átlagot számítottunk.
- Ne akarj félrevezetni, molnárivadék vagyok magam is. A szélmalom tehát megvan, de hol van a szélmolnár?
- Úgy látszik, elmaradtál egy brosúrával. Aki a malmot építi, az is molnár.
- Akkor én, szíves engedelmeddel, díszmolnárrá fogadlak.
- Vice versa: én meg téged!

Vince napját megelőzve jutottam el hozzájuk. Először még hetykélkedtem, hogy odatalálok magam is, kiderült, negyed század múltán már nem is emlékszem rá, merre kellene indulnom.

Amikor még csak terveztem az első tanyakönyvet, megfordult az is a fejemben, hogy veszek egy Berva mopedet, és avval járom be a tanyai világot. Könnyebb lesz, mint biciklivel, viszont ott áll meg, ahol akarom. Elmaradt a robogó. Azt is terveztem, veszek egy könnyű kis magnetofont is, hogy mindent rögzíthessek. Vettem is. Világszínvonalú volt, de nem azért, mert Amerikából hozták. Nyolcvan tranzisztort számlált meg benne Pali, amikor javításra vittem hozzá.

Próbaútján becsapott. Hátradőltem a székből, a domaszéki tanyai postás beszélt bele, és otthon derült ki, egy szó nem sok, annyit se vett föl. Minden műszere fölvételt jelzett pedig. Háromrészes riportsorozatot kénytelen voltam fejből megírni, természetesen hitelesen. Bennem volt már a teória, hogy egyszer mindenből lehet bolondot csinálni, de aki másodszor is hagyja, az valóban bolond. Azóta nem használok magnót se.

Gyula-jeggyel fölszállok a buszra, zsebemben a notesz, és megyek Balástyára. Itt is ablak mellé ülök, látom, sírkereszteket pótlandó emlékkövek sorakoznak az út mellett. *A flúgos futam áldozatai?* Nyomom is vissza magamba a kajánkodást, mert tudom, legtöbbször az fizet rá, aki legkisebbet se vétett. Inkább arra gondolok megint, jó tíz évvel ezelőtt írogattam már a készülő autópályáról, és még mindig csak ígéret. Hej, ráérünk arra még! Az örök *Pató Pál úr* közúti áldozatai inkább. Amíg össze nem csapnak a fejünk fölött a hullámok, és ki nem derül, autópálya híján nem jön a külföldi tőke.

Közvetve érvényesülnek az emberiességi szempontok.

Levetett gumiabroncsokat is gyűjtögetnek itt-ott. Egymást érik az út menti autójavítók. Itt dideregtek pár évvel ezelőtt még a kezüket rázogató, vagy öklüket hóban-fagyban tenyerükbe csapkodó leánkák, kínálván kegyeiket a férfinépnek. Hústapsnak neveztem el a csapkodást. Gondoltam is akkor, a szinte köldökig érő szoknyácskában olyan vesebajt kaphatnak, hogy arról koldulnak. Ha megszervezték volna szakszervezetüket, azonnal sztrájkot hirdetett volna, mert emberiség elleni vétek ilyen veszélyeztetéseknek kitenni ifjúságuk javát.

Egyelőre elmúltak innen a lányok.

A Vilmaszállási iskola. Itt tanított a Gyömbér Pista. Szakmája kiválósága. Azt mondta Kisteleken, amikor a Művelődési Minisztérium főosztályvezetője, Miklósvári Sándor a tanyai iskolák megszüntetésének üdvösségéről győzködte volna a tanítókat, virágot tör le, aki ezt megcselekszi. Ki törődött akkor már a virágokkal? Idétlen táblát raktak ki az iskolára, *Tanyai Kultúrcentrum* volt ráírva. Mert akik eddig hozzá jártak, eljöttek ezután is. Aztán ki akarták zsuppolni, mert az önkormányzat jó pénzen el tudta volna adni akármelyik utak mellé települő vállalkozónak az épületet.

Szólnom kellett maradása ügyében. A minap láttam Szegeden, megöregedett, bottal jár. Az iskola előtt áll meg a busz, könnyen bejöhet.

Itt van a Fajka-tanya is, csak jócskán átszabták. Vicefőnökünk kitalálta egyszer, hogy fölszabadulásunk dicső napjaira emlékezvén idézgesse az akkori Délmagyarból. Legalább harminc évvel később. Betette a kurta üzenetet is, hogy *Fajka ügyvéd jöjjön be a szerkesztőségbe*. Mit ád Isten, másnap reggel ott volt az akkor már kilencvenedik évét közelítő, vagy meg is haladó ügyvéd: *itt vagyok, hívtak*. Elámult a szerkesztőség. Ilyen is van? Hogy nagyobb bántódás ne legyen belőle, engem utaltak ki, hogy jöjjenek el hozzá egy kiadós beszélgetés erejéig.

Nekem nagy élmény volt.

Majdnem szemben vele az az új tanya, amelyik huszonöt évvel ezelőtt volt új. A tiltás ellenére építették föl. Jól meg is büntették őket. Hogyan mernek a földbesüllyedt ósdi helyén saját pénzen másikat építeni? Tessék csak megpenészedni a régiben, vagy építsenek oda, ahová a hivatal gondolja. Ott állami hitel is van rá. Kicsit később megint öntözőtavat látunk. Kiköpött *fosóhomokba* ásták, és amit kihánytak belőle, szépen elegyengették mellette.

Szépérvék és célszerűség találkozott össze.

Mindenki mondhatja, a homok átereszti a vizet, medencéhez tehát nem jó. Ahol magas a talajvíz szintje, ott ilyen probléma nincsen. Közel vagyunk már az ország fenekéhez, mindig van benne tehát.

Csárdák is sorakoznak, és kitelepülős büfé is van. Kiírva a táblára: OPEN. Nyitva. Legszívesebben útszéli kantinnak mondanám. Beszélük, az ilyeneket környékezték a hústapsi kantinos lányok, kamionosokra várva.

Megvan még az ősrégi nádfödeles tanya is a kanyarban, a Vékes Pista bácsié. Még a szegénység nádfödele borítja. Fala is fehér, elvileg ez lenne az ideális. Isten őrizzen mindenkit, hogy minta legyen. Mondja valaki a buszban, már legalább a harmadik tulajdonos lakja.

Ugyanazon az oldalon tünedező szikes tórendszer volt valamikor, a hatvanas évek legelején a téesz akarta halastóvá változtatni. Akkor szerveződött a Megyei Filmkészítési Csoport, engem tettek meg botcsinálta operatőrnek. Balástyai volt a főnököm, itt forgattam először. Ha van valaki, aki meg tudja mondani, milyen volt a KIEV márkájú, fölhúzás, kezebeli filmfölvéő, adok neki arany színű egyforintost. Aki dolgozni is tudott vele, kettőt is kap.

Ne tessék fitymálni, alkalmanként birtokot is lehet egy forintért kapni!

Ígértem Kőrös Lászlónak, viszek térképet is, meg a családi vízimalmunk képét is megmutatom. Most küldte el Szalókról Király Ernő. Ha kíváncsi rá, hadd lássa a malomági rokon. Annak a zúgójába pottyantam bele apró koromban, de nagyapám kimentett. Annyira érdekelte, ott kellett hagynom egy másolatot.

A busztól kocsival visz, még így is nehezen dereng valami első utamból. Mégiscsak hagyott nyomot bennem, hogy kivették a zölddiót a fejből. Bocsánat: hogy megtermett benne!

Szép nagy pusztá közepén gyönyörű szélmalom. Föltámasztott csoda a múltból? Mesterremek lehetett volna az ántivilágban.

Mintának nem az a rom szolgált, amelyik még most is omladozik az út mellett. Halasról hozták. Volt ott egy szép malom, a molnár fia ellenben műszaki pályára kényszerült, mert a demokrácia jegyében az összes apró malmot be kellett zárni. Hogyne kellett volna, ha bűdös

kulák volt a malmos. Kicsinyített mását készítette el, teljes pontossággal, arról szorozták vissza.

- Ki volt a mester?

- A termelőszövetkezet brigádvezetője.

- Született szélmalomépítő? Elment, megnézte, is megépítette? Mint Messzi Imriske a cséplőgépet Tömörkény korában? (Aztán szépen átvonult Imriske Mórához, onnan meg hozzám. Kiderült, az öttömösi búcsúban szúrta le egy kelekótya részeg, aki éppen inni akart valakinek a véréből. Akkor már műszaki egyetemre járt szerencsétlen Imriske.)

- Maradjunk a malomnál. Soha nem épített még ilyet. Nem sértem talán vele, ha azt mondom, egyszerű parasztközműves. Azt a fajta embert képzelj el, aki semmihez hozzá nem fog addig, amíg töviről-hegyire meg nem ért mindent, de amikor hozzáfog, akkor remekel.

- A múltkor hallottam építészmérnök barátomtól, a bazilikák kupoláit is úgy rakták, hogy nem kellett még csak belső deszkaboltozat se alá. Ezt hogyan lehetett fölépíteni, amikor a fala állandóan befelé dől?

- A régiek egy hosszú póznát állítottak középre, ahhoz mérték a távolságot. Mi csövet ütöttünk le, egy csúsztatható hüvelyt húztunk rá, arra szerkesztettünk két gerendát, forgó kerékkel a végére, és egy másik gerendára úgy szabtuk a trapéz formájú deszkát, hogy 11,5 fokos legyen a befelé dőlése. Ahogy rakták a vályogot, szinte körülesztergálta kívül-belül ez a primitív szerkezet.

- Világkiállításon díjat nyert volna vele még 1900-ban is.

Benn, a földszinten van mit látnunk. A legkisebbel kezdjük:

- Mit keres itt ez a balkezes szekerce?

- Sasnak való szeme van az úrnak, ha már Tömörkényt említetted! Mindjárt kiszúrod, hogy balkezes?

- Dolgoztam a párjával.

- Ezzel épült a malom. Meghalt már, aki használta, ide tettem kegyeleti emléknek.

- Hengerszék, csöngővel?

- A Wöller Pistától vettem.

Ismerem! A Balaton tövében az örvényesi vízimalom őre tavasztól télig, de Veszprémben lakik. Összegyűjtötte a dunántúli vízimalmok minden föllelhető adatát, és használható portékáját. Tőle tudtam meg, hogy Dániel nagyapám Amerikában járt, és az ott keresett pénzen vette meg a szalóki malmot. Évekig bíztattam Pista bácsit, írja meg a *molnárszótárt*. Mindig hátrított: időt adjak, munkát ő is talál. Nyáron a turistákat vigyázza, és szóval is tartja, nem ér rá. Nem engedtem. Bemegy reggel, kinyitja a malmot, látja, erről a pöcökről még nem jegyzett föl semmit. Fog egy kis cédulkát, fölírja, elteszi. Záráskor meglátja a másik pöcköt, azt is leírja. Amikor már minden a helyén van, a fejben is, meg a dobozban is, elviszi a kiadóhoz, és könyvet kötnek belőle. Nem győzik köszönni a nyelvészek.

Tavaly hírt kaptam, hozzáfogott.

- Mindjárt hengerszékkel indultatok? Itt van a kőkiemelő szerkentyű, és több malomkő is.

- Dísznek van csak, mert a régi malomhoz hozzá tartozott.

- Kerti asztalt is szoktak belőle eszkábálni. Ez a herkentyű pedig micsoda?

- Nem ismered?
- Vizesmolnárok voltak az őseim, a szélmalomtól messze estek.
- Gugora. Kófürának is mondták. Fordítókocsi. Ott vannak a cövekek a toronyfordító-kerék pályája mellett, azokba akasztották be ennek a talpát, és kinyúló karral tekerték a tornyot.
- Tudod, hogy a hajósok is gugoráztak?
- Tudom hát. Előre vitték csónakkal a vasmacskát, aztán utána húzták a hajót.
- Mi voltál te egyáltalán, ha mindent tudsz?
- Légy szíves, ne hízelegj, mert azt nem szeretem. Erdőmérnök voltam, és a végén tíz évig térképészkedtem.
- A malomépítéshez azonban egyiknek sincsen köze. Ezért kellett hoznom a térképet?
- Ezért is. De nem találom rajta a csatornát.
- Biztosan később ásták. És ez a generátor?
- Még csak várományos tartozék. Azért hoztam, hogy fogja le valami a vitorlát, ha majd forgatja a szél. Áramot fejleszt, azzal pedig vizet szivattyúznak.

Az ősi vitorla szélkerék-változatára áhítozom már évtizedek óta. Mennyi energiát lehetne megtakarítani vele, és állandóan lenne öntözővíz. És villanyáram is maradna.

A szép új malom első szintjén kéjlaknak is beillő berendezés. A *svájci fickó* itt nyaral.

Ki az a svájci? Közvetlen lehet a kapcsolat, ha ennyire családias nevet kapott. Kiköpött magyar. Műszaki egyetemről disszidált ötvenhatban, Svájcban telepedett le. Valami nagyon nagy jót szolgált az államnak, hamar visszafizette az ösztöndíjat, ráadásul valutában, ezért apja temetésére már akkor hazajöhetett, amikor a többieknek még a gondolata se fordulhatott meg a fejükben. Aztán elvetődött ide, megtetszett neki a környék is, meg a mustratánya is, meg is veszi. Gépészmérnök volt, mániája lett a szélmalom. Neve pedig Padányi Gulyás Sándor.

Talán nem lesz baj, hogy ezt is kikotyogom.

A harmadik szint is szállásnak van berendezve. A *házmesterlakás*, mondja a *szélmolnár*. Maga lakja ezt az emeletet. Hatalmas gépezet a fal mellett, tekergetem a nyakam, ki nem találom, mi lenne. Orosz tengerjáró hajó adó-vevő berendezése. Bekapcsolja, nem a *Gavarit Moszkva* szól belőle, hanem a Kossuth rádió.

Elmondom neki Pórszász Jánosék esetét. Gyógyszerkutató tudós volt János, eleven macskákon vizsgálták a patikaszerek hatását. Valamilyen újfajta ketyeréjük érkezett, ide csatlakoztatták, oda tüzték, úgy záródott valami rezgőkör, egyszer csak megszólalt: *Gavarit Moszkva!* Elhültek. Nem is tudták, hogy a macska beszél oroszul.

Följebb megyünk, már a tetőtérben vagyunk. A zsindegy Nyíregyházáról való, Püspökladányban főzték szurokba. Előre ki kellett számolnia, mennyi kell belőle. A nagy szélkerék olyan fékkel van körülölelve, amilyen nem lehetett a régi világban, de maga az ötlet zseniális. A csatlakozó pálcás keréknek ötvenhét fafoga van, és tizenkilenc pöcke.

Lefogadom, vannak emberek, akiknek tótul van ez mondva. A vitorla vízszintes *öregtengelyt* forgat, annak a belső végén van a nagykerék. Csonka-kúpos szerkezet a pálcás kerék, arra való, hogy függőlegessé alakítsa az öregtengely forgását, és föl is gyorsítsa percenkénti 280-as fordulatra. Ezt aztán a földszint aljába telepített kerek-szíjas alkotmány még tovább fokozza.

Évszázadok tapasztalata kereszteződött itt a föl-fölvillanó mai leleménnyel.

- Ezt a pálcás micsodát ki szerkesztette?

- Egy pusztaszeri matematika-tanár. Grósz Sándor. Otthagyta a tanárságot, mindenféle famunkát fabrikál.

El kéne mennem egyszer hozzá is. A pályaelhagyás kényszeréről is kérdezném.

Aki hosszúnak találja a malombéli időzésünket, bocsássa meg nekünk. Molnár múltunk a ludas benne.

- Nyerítve röhögött a szomszéd, amikor belekezdünk. Amikor készen lett, elhívtam. Most röhögjön. Paradicsomot termel, öszönként a kiszedett töveket fölmadzagolt állapotban kocsira rakja, és áthozza a mi területünkre. Nem hiszem, hogy pusztá elismerés gyanánt tenné.

Átmentünk a tanyaépületbe is. Ez se volt még ilyen szép állapotban, az biztos. Vendégfogónak készült, végül vevőt hozott. A svájci magyart.

Benéztünk a szaunába is. Azt mondja Laci, ő soha nem szaunázna, de az új tulajdonos nagyon szereti.

- Finnországban hajszálla ilyenben izzadtunk mi is.

- Onnan hozta a kályhát is, a belevaló köveket is.

Rokonnépeknél ekkora az áthallás. Az eszközt is adják hozzá.

A tanyaház kicentizett vendégfogadó lett. Mestergerendája végigfut három szobává lett helyiségen, régi ágyak, sublót, szuszék, a búbos kemence, hozzá toldott padkával, tálal, korondi bokályokkal, asztal kalotaszegi abroszokkal, heverő hímzett párnákkal. Megvan a sercintős óra is, de áll. Megállt az idő?

Eljutottunk a lényeghez. Kikérdeztem apróra a gazdát, miben bukott el a tanyai turizmus? Volt egy másik is, a gajgonyai oldalon, ha jól emlékszem, Fenyőfogadó néven várta a vendégeket, az is föladta. A magyar adó sodorta volna el őket?

- Nemcsak az adó. Mi is úgy gondoltuk, csatlakozunk valamelyik idegenforgalmi céghez, majd az közvetíti a vendégeket. Rá kellett jönnünk, úgy megfejték már a jelentkezőket, többet kértek a közvetítésért, mint amennyit mi kaphattunk a vendéglátásért. A nagy magyar mohóság ásta meg ennek is a sírját.

- Más?

- Ebből megélni nem lehet. Csak olyan valaki vállalkozhatott rá, akinek egyéb kenyérkereseti lehetősége is van. Mondjuk, nyugdíjas. Állandó készenlét mellett, bizonytalan haszonból nem lehet megélni.

- Szóltam a régi cikkben az osztrákok állami támogatásáról is.

- Egyszer mi is kaptunk. Ötvenezret. A tapasztómunkásra elég is volt.

- Szép, fényes kupát is láttam az egyik sifon tetején. Vendégtanyák olimpiáján nyertétek?

- A *Szép faluért* verseny díja.

Nem a szép tanyaért.

Barátságátömlesztő népfőiskola

Hét ablak még világít. Arra való az ablak. Nappal befelé, este kifelé is. Az iskolaké leginkább nappali műszakban teljesíti föladatát, a tanyai iskola ebben is kivétel - volt! Fontos, hogy csak volt, mert az iskola is csak volt. Egy szélfuvallat szinte egyszerre söpörte le a térképről mindet. Derék eleink a harmincas évek kezdetéig úgy „bebútorozták” az alföldi tanyavilágot, hogy 3-4 kilométernél nagyobb úton egyetlen gyereknek se kelljen havat, sarat vagy port taposnia, szelet állnia, amíg tanító keze alá ér. Némelyikben százon fölüli gyerek tanult. Este pedig a föl nőttek jöttek okos szót hallgatni.

Elakadok egy pillanatra. Eddig csak azt mertem szemére vetni a tanyai iskolákat leradírozó rendeletnek, hogy ahány iskolára rátették a lakatot, annyi szociális otthont kell nyitniuk majd a szüleiknek. Elmúlt már annyi idő, meg lehetne nézni, bevált-e ez a jóslatom, de teljesen fölösleges. Ott tartunk már, aki pénzes, az mehet szociális otthonba, a többi legföljebb a hajléktalanok közé indulhatna. Megmaradt inkább tanyai öregnek, és hivatásos gondozó látogatja naponta.

Másik szempont is fölmerült időközben, most mondta egyik előadónk. A drogokról beszélt, és kicsúszott a száján, majdnem minden tíz kilométerre esik egy diszkó. Tudvalévő, a beetetések legfőbb fészke szinte mindegyik, és alig van olyan hétvége, hogy egynéhány halálos diszkó-baleset ne történne. Gyorsan hajt, aki akárcsak alkalmilag fogyasztott is valamit, fölcsavarodik a fára, és vele együtt megy Szent Péter elé kettő-három azok közül is, akikkel az előbb még együtt táncolt a dum-dum zenére.

Minden tíz kilométerre? Megszüntették az iskolákat, lett helyettük diszkó?

Így múlik el a világ dicsősége.

Sokat írtunk már arról, hogy mennyire kicentizték az öregátkosban, ha az iskolákat zárják be, sokkal gyorsabb lesz az ideológia által ellenőrizhetetlen tanyavilág fölszámolása. A zsombói Wesselényi iskolából mégsem lett krumplicsírázató, romló gyümölcs biztos háza, gabonaraktár, nem lett útszéli kocsmá - örök bizonyosságául a benne hirdetett ígének, miszerint *az alkohol öl, butít, és nyomorba dönt* -, karosszérialakatos műhelye se lett az eszeveszett rohanás útszéli gyógyítására, megmaradt iskolának. Nem főállásúra gondolunk, mert a gyerekeket innen is *bekörzetesítették* a falu központi iskolájába. Ennek is volt azonban másodállása is: a föl nőtteket is tanította.

Ha Szatymaz és Zsombó között egyenes vonalat húznánk a térképen, és körzővel megfeleznénk a távolságot, ott találjuk. Közigazgatásilag Zsombóhoz tartozik, bár a *határút* jó köhajításnyira esik tőle. Akik hajdanában ide jártak kisdíákként, 1972-ben bekérezkedtek téli estékre. Ahogy őseik is ide jártak. Megírta azt már Mikszáth Kálmán, semmi nem köt úgy össze embereket, mint az iskolapadok emléke. (Sajnos, saját tapasztalatommal ki kell egészítenem az alvégről: meg a biliárdasztalok és kocsmapultok emléke.) Gyümölcstermelő körzet ez a homokvidék, *Kertbarát-körnek* nevezték gyülekezetüket, később pedig, amikor már a gazda szót is ki merték újra ejteni, *Gazdakörre* alakultak.

Először 1960 áprilisában jártam az iskola falai között. A Megyei Könyvtár művelődési autója aggregátoros filmvetítést tartott benne. (Néveri Béla volt a masiniszta, Tóth János könyvtáros kétszer-kétpolcos ládából könyveket adott kölcsön, és szedte be a visszahozottakat, és ráadásképpen TIT-előadó is járt velük.) Petróleumlámpa volt akkor még benne, egyik a könyveknél adott némi fényt, a másik a könyvtáros keze alá világított. Föl nőtt emberek

válogattak a polcokon, de föltűnt, ha kiválasztottak néhányat, oda vitték Kovács Álmos *tanító* úrhoz - aki mellesleg matematika-fizika szakos *tanár* volt, de szerinte aki tanít, az tanító. Ő megnézte, és az is előfordult, azt mondta, ezt neked nem ajánlom. Mennyei állapot volt, hallgatott rá mindenki.

Az nem volt föltűnő, hogy zsúfolt volt a terem, mert minden tanyai iskolában teltház volt akkoriban még. Az ismeretterjesztő előadó is elmondta a maga mondókáját, ugyanúgy, ahogy a többi iskolában is megtartotta, legföljebb itt nem mondta senki, hogy beszéljen nyugodtan, addig mi kimegyünk rápipálni. Futószalagra tettek akkoriban minden értékes és minden fölületes előadást is. Ami jó volt *Öregátokházán*, jó volt *Irodasoron* is, és *Kancsalszélen* is. Jött utána a film. Agyonkoptatott, „telefondrótosra” karistolt keskenyfilm volt, de élt a szlogen: *tanyára ez is jó*. És valóban jó volt, különben nem jöttek volna el annyian. A legtöbb arról szólt, hogyan dobják át a diverzánsokat a határon, de tanyára, határközeliekre a legjobb. A félelem élesíti az éberséget. Néha aztán, szinte kárpótlásként, nagy íróink filmre vitt regényeit is vetíthette Béla, színes kópíáról is.

Ez volt tehát a hatvanas évek legelején.

Többször jártam az iskolában később is. Először még arra gondoltam, ahogy Tömörkényék kikísérték a városi embert a homokra, veremlakásokba, és leírták a futóhomok megkötésével küszködő föld népe egedetlen nagy küzdelmét, én megpróbálom visszakisérni őket a falvakba és városokba.

Ahogy azonban beleütöttem az orromat ebbe a világba, hamar észrevettem, az emberek nem akarnak bemenni. Gyümölcsfával és szőlővel kötötték meg a homokot, hozzá kötötték magukat is. A fejben lévő sivatagot is meg kellett kötni, erre találták ki a tanyai iskolákat. Az irtózatosan nagy küzdelem nagyszerű hősei voltak a tanítók. Ha csak tehettem, írtam róluk.

Azt hiszem, övük az érdem, hogy olyan kíváncsiságot tudtak beleoltani a gyerekekbe, öreg korukban is tart még. És csatlakoznak hozzájuk a fiatalok is.

Amikor első tanyakönyvemhez gyűjtöttem benyomásaimat, kilincsről kilincsre járva megint eljutottam a Wesselényi iskola környékére is. Akkor már az alsó tagozat se működött benne. Be-benéztem az esti Gazdakörbe is.

Akkor mondta valaki, bajban vannak. Azon gondolkodnak éppen, legjobb lenne kétévenként rendezni az előadássorozatot. A magyarázat lepert meg legjobban: *azért, mert a tudomány nem tud annyi újdonsággal szolgálni, amennyit ők be ne fogadtak volna* már. Semmi farizeuskodás nem volt a szavak mögött, teljes meggyőződéssel hangzott. Értetlenkedtem. Gyerekkorom óta elhittem Kant mester szavait: minél többet tud az ember, annál jobban érzi, mennyi mindent nem tud.

Amerre én jártam, örömmel fogadtak, és mindenféléről kérdeztek. Amit a rádióban hallottak, arról is. Mert táskarádiót is tanyán láttam először. Tavaszi metszéskor a fára akasztotta a gazda, és miközben csattogott az olló a kezében, azt hallgatta. Ellenkeztem tehát: *a töltött káposzta akkor a legjobb, ha fölmelegítik, de nem biztos, hogy egyéves kihagyással még érdemes fölmelegíteni. Kiveri a szőrös penész*.

A tudományt a vásárhelyi növényvédő állomás kitűnő szakemberei hozták minden évben. Elmondták tisztességgel, mikor kell szántani, mikor vetni, mivel kell permetezni, mikor lehet leszedni a termést, talán azt is, melyik piacra érdemes elvinni, de tíz éven át nagyjából ugyanazt hallani, ez már sok volt.

Kiegészítésként jöttek még TIT-előadók is. Első helyen állt a politikai tisztánlátás.

Örült ötlettel álltam elő. Elérhető körből a *legkikalapáltabb fejű* embereket hívnám meg előadónak. Eddig az volt a szokás, ha a húszcentis fűből öt centivel kiemelkedett valaki, tanyára már az is jó volt, pedig ide a legjobbak kellenének. Mindenben utolsó volt a tanyai ember, jussa van rá, hogy a legjobbat kapja. Jöjjenek ide akadémikusok, professzorok, docensek, tudományos kutatók, mindig az, aki abból a témából a legtöbbet tudja. Mert maga is műveli.

Kapásból kontrázott, akivel beszéltem:

- *Annyi eszünk azért már nekünk is van, hogy tudjuk, a tudósok mind unalmasak. Nincsen ember, aki eljönne.*

Nesze neked! Aki az Akadémián vagy tudományos világkongresszusokon sikert arat, itt megbukhat.

- *De a tudósok se jönnének el. Megérzik rajtunk a tanyaszagot.*

Keserű tapasztalat szólt ebből is? Vagy csak azt hitték, mert valójában nem is találkoztak még igazi tudóssal? És észre se vették, elmúlt már a tanyaszag is? Kőtekedtem: *egy próba eldöntheti az egészet*. Ha nem megy, ne erőltessék.

Ekkor vétettem el legjobban a lépést. Mert a fürge eszű ember ezt mondta:

- *Akkor szervezze maga!*

Így maradt rajtam, mint számaron a fül.

Nem mertem azt mondani, ifjúkoromban kilenc éven át olyan megyei intézménynek voltam a másodhegedűse - alkalmanként kontrása -, amelyik tanácsokat adott, de megvalósítását másokra hagyta. Tartom magamat azonban ahhoz a tisztességhez ma is, hogy *mandátumom* csak a küszöbig ér. Nem könyököltem félre az útból azt az érettségizett parasztembert se, aki tíz éven át egybetartotta a társaságot, ő köszönti azóta is az előadókat, és ő szokta föltenni az első kérdéseket is. Sípos Mihály a neve.

Fordítva, professzor úr!

Ez volt 1982 tavaszán. Nagyon hittem benne, hogy sikerül, ezért mentem el ezeréves barátság jogán *Barabás Zoltánhoz*, a gabonakutató intézet messze földön híres búzanemesítőjéhez. Annyira jóban voltunk, hogy kapásból mondta, nem jön.

- Én búzanemesítő vagyok, ők meg őszi barackot termelnek. A búzát nem lehet barackkal keresztezni.

Egy hónapig jártam a nyakára, mire beadta a derekát. Avval érveltem, ha előáll az az ember, aki belenyúl a búzába, és attól jobb kenyér sül, biztosan érdekeli mindenkit. Nem ez hatotta meg. Sokkal inkább az, hogy látott ugyan tanyát, nem is egyet, hiszen Pestre menvén elsuhan kismillió mellett, de nem tudja, hogyan él, aki benne lakik.

Nagy kukacot tettem a horogra. Akkor még úgy gondoltam, ha nem liftet játszunk, hanem páternoszttert, amelyik viszi is, hozza is az ismereteket, akkor járunk igazán jól. Ha óraütésre 6-kor kezdődik az előadás, akkor menjünk be délután 3-kor valamelyik tanyába, beszélgetni. Ne hazulról hozott mondókával traktálja a hallgatóságot, mert akkor megeshet, fél méterrel alájuk csúszik, vagy két méterrel fölöttük száll el, mérje be magának a hallgatóságot. Ne olvassa, mert fölolvadni az is tudott, aki az öregátkosban politikai esteket tartott. Ha azt is megtanulta, hogy időnként föl kell néznie a sorokból, egyszer jobbra fordulva a hallgatósághoz, máskor meg balra, az már kitüntetésként is kaphatott kiváló ismeretterjesztő munkájáért.

Szerettem volna alkalmat adni arra is, hogy megfigyelhesse közben, miként él a tanyai ember. Akkor még busszal jártunk, a menetrend szabta ki a délután 3 órát.

Akadémikus a tanyára?

Sípos Mihály vállalta a kezdés kockázatát. Nagyon emlékszem a pillanatra. Természetesen előre engedtem Barabás Zoltánt a tanya kapujában, és figyeltem, hogyan talál egymásra a tudós és a tanyai gazda. Mintha mindig ismerték volna egymást!

Még be se értünk a házba, a feleség mindjárt kérdezte:

- Mennyi a szelén a búzában?

Meglepődött a vendég, és azt mondta, nem tudja. Azt természetesen tudja, hogy van benne, és ha éppen szüksége van rá, melyikben mennyi, megnézi a könyvben, de nem tartja fejben.

- Mire kell az maguknak?

- Tetszik tudni, mi csirkéket nevelünk. Olvastuk a könyvekben, ha kevés a szelén a takarmányban, akkor egymást kopasztják.

Rémlik csak, a megkopasztás szerepelt, és nem másféle nyavalya. Nem lép volt ez a vesszőn, nem is méz a madzagon, igazi kíváncsiság. A mennyország kapujában lebegett a boldogságtól a búzanemesítő. Ahol annyira érdeklődnek az ő tudománya iránt, hogy kapásból nem is tud felelni nekik, ott jó helyen jár.

Hat órakor megkezdődött az előadás, és kilenc előtt két perccel úgy kellett kilopnom az érdeklődők közül. Ha elszalasztjuk az utolsó buszt, hol hálunk?

Azt csak később tudtam meg, mekkora rábeszélő képesség kellett hozzá, hogy a legelsőre is eljöjjenek, akik eddig ide jártak. *Annyira lelkesedik ez a pasas, segítsünk neki!* A régi Gazdakör vitorláján indult el tehát a mi hajónk is.

Többször eljött még hozzánk Barabás Zoltán. Hálával emlékezünk rá.

Huszonkét évvel fiatalabb volt dr. Szabad János is, őt hívtam másodiknak. A muslincával bajlódott már akkor is. Szenzációs fölfedezése volt. Ha a lárváját olyan méreggel eteti meg, amelyik rákot okoz, akkor a kikelő légy szárnyának mozaikjából göndör szőrszálak nőnek ki. Ha nem okoz rákot, akkor egyenesek. Az itteni ember könyökig turkál a méregben, hogyne érdekelt volna mindenkit, mit mond a muslinca. Egy hét leforgása alatt készen van akármelyik vegyületről a hiteles teszt. Most is este hatkor kezdtünk, de csak tíz óra(!) után jutott el addig János, hogy elővette a mikroszkópot, és mindenki láthatta a göndörszőrű szárnyakat.

Éjfélre haza is értünk.

Előtte, Varró Istvánék tanyájában beszélgetve ő is tanult. *Tizenöt* forintért vette az almát, itt tudta meg, akik termelik, *három* forintot kaptak érte. A városi ember a parasztot szidta, mert drágán termel. Itt ébredt rá, hogy a közvetítő kereskedelem tupírozza ötszörösére az árakat.

Akkor még csak ötszörösére.

Az ő előadása is beszélgetéssé sikeredett. Mondta egyszer, a piacon a kukacos almát keresi, mert reméli, ha megél benne a kukac, kevesebb benne méreg. Fölsóhajtott valaki:

- *Ilyen ember kellene nekünk, de sok!*

Harmadiknak Kis-Nagy Pistát hívtuk. Nagy István a főszerkesztőnk, az ő fiát mondta mindenki Kis-Nagy Pistának. Konzervgyári mérnök volt, Algériába ment gyárat beüzemelni. Arról beszélgetett velünk, ott hogyan élnek az emberek.

- Amikor odaértünk, föltettünk három hordó datolyát a tetőre. Pár nap alatt kiforrt a cefre. Kifőztük, és sorra jártunk megkóstolni, kinek milyen pálinkája lett.

Hazánkiai, első látásra ez bizony sovány kis program. Ne siessünk az ítélettel! Arról is szólt, hogy a ramadánra esett a próbaüzem. Napkeltétől napnyugtáig hívó muzulmán le nem nyel semmit, még a nyálát se, a szalag mellett dolgozók a lecsóba köpködtek bele.

Született jó beszélgető Pista, ezért is érdemes volt eljönni. Olyan világról szólt, ami az itteniek számára elérhetetlen azóta is.

Így ment egész télen.

A következő évben már senkit nem kellett biztatni, hogy folytassuk vagy ne folytassuk. Jártunk tanyáról tanyára, aztán előadásról előadásra. Mondták az előadók sorra, nagyon jó, hogy eljöttek. Mind másnak képzelte a tanyai embert. Elmaradottabbnak, sötétebbnek. Némelyik azt mondta, úgy érezte, mintha keresztapjával beszélt volna. Itt jött rá, világosfejű, érdeklődő népség, akinek a kérdéseiből nem csupán a kíváncsiság süt, de az is kitűnik, miből táplálkozik érdeklődése.

Meg is fogalmazódott bennem, első haszonélvezője én vagyok az előadásoknak. De kár, hogy akkor már öt éve leadtam a kéziratot!

A harmadik esztendő hajszál híján katasztrófával járt. Meglékelték a fejemet, zölddió nagyságú daganatot vett ki belőle Bodosi Mihály professzor. Megmaradtam. Írhattam belőle egy könyvet, *Klinikai föltámadás* címmel, de azon a télen feléje se nézhettem Zsombónak. Híreim szerint folytatódta az estek, de semmi részletet nem tudok róluk.

Föltámadtam, megmaradtam, nyolevanöt novemberével mentünk tovább, szintén a *páternoszter* szisztémája szerint. És rá kellett ébrednünk, ez az, amit nem szabad cselekednünk.

Akihez vendég érkezik, illik megvendégelnie. Ha csak kis vendég, egy pohár bor, vagy kettő, de ha rangos tudós jön, akkor verseny indult, ki áll elő nagyobb traktával. Volt, aki szabadnapot vett ki, hogy méltó módon készülhessen. Olyan is, aki segítséget hívott hozzá.

Amíg be nem ütött a veszedelem. Rávettem életem megmentőjét, Bodosi professzort - minden jó elnyeri a maga büntetését! -, jöjjön el ő is, és tartson előadást. Miről? Az idegsebészetről. *Idegsebészet, tanyára?* Nem tudom, milyen képzetei lehettek, de nagy lelkesedést nem tudtam leolvasni arcáról. Amikor indulnunk kellett volna, sajnálatos balszerencse, sürgősen operálnia kellett. Nemrég feküdtem meg a műtőasztalát, még csak neheztelni se tudtam rá. Akinek az ő kezére van szüksége, azt halaszthatatlanul meg kell operálnia. Tudtam azonban, hogy trakta vár bennünket, ki is szaladtam: amit főztek, egyék is meg. Azt is, amit sütöttek. Másik napot tüztünk ki, akkor meg az egyetem szerencsétlen sorsú rektora kapott agyvérzést. Parancsolt a szükség, végig mellette maradt az agysebész ember. Megint mentem lefűjni az egészet. Harmadszorra sikerült. Akkora traktával, lakodalmat se tartanak különben. És annyi érdeklődő este, nem fértek el a teremben.

Gondolom, az is szempont volt, hogy együtt van a meglékelt fejű ember a lékelőjével. Tizenegy óra felé indultunk haza.

Ekkor döntöttünk úgy, hogy ezt a játékot nem szabad folytatnunk. Egymásra licitálnak a kedvességben, mi lesz itt a végén? Akkor se engedhetjük, ha a nyersanyag minden tanyában kéznél van.

Hej, de sok politikusunk szaladt bele ebbe a zsákutcába! Hatalmas bulikat csaptak, ehettek, ihattak. Nem sajnálták tőlük, de megjegyezték azért, ki mennyit iszik. A tanyai ember tud illetet, ő nem issza le magát, de egészen más a kiruccanó politikus. Istenem, ha a sofőrök

mernének beszélni! Hányat vittek ők haza fölnyalábolva, éjfél tájban, aztán csutakolták kocsi-juk belsejét, hogy reggelre még az öklendezés szaga se maradjon benne. Attól természetesen nekünk nem kellett tartanunk, hogy valaki is elveszíti a mértéket, csupán a versengés zavart bennünket.

Papot is hívtunk pár év múlva. Benyik Györgyöt, a teológia fiatal professzorát. Ne felejtjük el, még állt az öregátkos! Jelentenie is kellett másnap a párttitkárnak a megyei pártbizottságon. Mit akarnak ezek a papokkal?

Az öregátkos elmúlt, a fia-átkosok is szépen váltják egymást, karácsony hetében azóta is pap a vendégünk. Tény, hogy Biblia van. A Biblia hat. Bibliaprofesszor magyarázza tehát a Bibliát. Nekünk pedig szabad ellenkeznünk is, mert a magyarázathoz az is hozzá tartozik. És Darwinról is tőle hallottak először.

Régen divatba jött már a népművelésben, hogy *fölvezető* szerepeljen az előadó mellett. Igazi vagy álkérdésekkel ingerli a beszélőt. Mi nem követtük ezt a módszert. Nekünk kevés lett volna, hogy jól szidolozott, olajozott *előadást* sikerítsünk, fontosabb, hogy a tanyai ember és a tudós között beszédes kapcsolat alakuljon ki. Ha az egyik csak hallgat, nehezen lesz beszélgetés. Volt rá eset, a harmadik mondatba már belekérdeztünk. Én voltam a meghívó, barátságból is engem hergelt az előadó, én lettem a visszahergelő is. Amit előénekesként kérdezhettem volna, így is megkérdeztem, de ha nem a pódiumról szóltam én is - pardon: nincsen is pódiumunk! -, akkor mások is nekibátorodtak és megszólaltak.

Külön tanulmányt lehetne írni arról is, ki mikor szólt először. Kaszás Imre például akkor, amikor a relativitás-elméletéről beszélt Csákány Béla. Erre is jöhetett volna a kérdés: *Einstein, tanyára?* Mondtam már, mindenben a tanyai maradt leghátrább, legnagyobb jussa van erre is. Aki ma nem érti a relativitást, nehezen boldogul az űrhajózással, a világmindenséggel, de a hétköznapi életet is másként nézi, aki érti.

Mindenestre néma csönd kísérte az előadást. Megmukkanni se tudtam én se, mert csak járatlanságommal dicsekedhettem volna. Elérkezett előadónk ahhoz a tételhez, hogy jelenlegi ismereteink szerint a fénynél gyorsabb semmi nem lehet. És elkezdett fölrajzolni a táblára egy űrhajót. Tegyük bele egy villanyégőt - és már ott is volt -, és tegyük ide a fényérzékeny lemezt. Megtorpant egy pillanatra, és fölkiáltott Kaszás Imre:

- Fordítva, Professzor úr! Ne eléje, hanem mögé!

Máig emlegetjük. Gábor Jani bácsi akkor szólalt meg, amikor az utak szélén kezüket rázogató hölgyekről esett szó. Akkor talán még csak hetvennégy éves volt. Jenei Gábor még idősebb, tizenöt évet várt a nyilvános megszólalásra. A torokgyíkról beszélt a torkászat professzora, és én közbevetőleg elmondtam, hogy Zákányszéken a Király nevezetű hajdani szélmolnár torkából hogyan kaparta ki kacska ujjának görbe körmével a gennyes gócot a gyógyító asszony. Bedugta szájába a kaszakövet ...

- De tudja-e, miért dugta be? Hogy le ne harapja az ujját!

Azóta kedves közbeszólónk ő is.

Pártok nélkül

Sokat beszéltek akkoriban a népfőiskolákról. Itt is alakultak, ott is. Hallottuk, talán Bogyiszlón működik a legjobb. El kéne oda mennünk, megnézni. Hátha népfőiskola vagyunk mi is, csak még nem tudunk róla.

A TIT-adta kisbuszra való néppel indultunk.

Megkerestük a szervezőket, párját ritkító tanár-házaspár műve volt az egész. Büszkén mondták, kitűnő fővárosi előadók járnak hozzájuk. Az asszonyok pogácsát hoznak a foglalkozásokra, az emberek borocskát, eszegetnek, iszogatnak közben, és természetesen az előadót is megkínálják. Belegondoltunk jól. Mi a fővárosi előadókról is lemondunk, mert pénzünk sincs rá, hogy útiköltségüket, szállásukat és tiszteletdíjukat is fizessük. A közbe-közbe való falatozást és kortyolgatást pedig elképzelhetetlennek tartottuk. Agyvelőt operálni, relativitást tanulni, Mózes kőtábláiról vagy az egyiptomi kivonulásról beszélni pogácsázás mellett mégis furcsa lenne. Bár beláttuk, ugyanaz a szél hajtja az ő igyekezetüket is, amely a miénket pörgette, amikor még tanyáról tanyára jártunk. Elhatároztuk, hogy onnantól kezdve mi is népfőiskolának mondjuk magunkat.

Sok nagyhirű társaság elvérzett közben, mi még megvagyunk.

Azt is elhatároztuk, hogy egyszer egy évben mi is pótoljuk a pogácsákat és a poharakat. Március első szombatján tartjuk az évzárót. Tavasz kezdetén már dolguk van a földben, nem érnek rá beülni az iskolába. Sípos Mihály, akit az első alkalmakkor már *Rektor úrnak* kiáltottunk ki, összefoglalja a november első hetétől hétfőnként tartott találkozások lényegét. Hézagosra sikerültek az elsők, de legalább jelezték, mi az, ami megmaradt bennük. Később már kisebb akadémiai székfoglalónak is elmentek volna. Utána pörkölttel, süteménnyel, gyümölccsel és borral kínálnak bennünket.

Annyit hallottunk már a koleszterin és az alkohol káros hatásairól, ideje a valóságban is kipróbálnunk.

Miért hulltak el legjobbjaink is közben? A többi népfőiskola? Nem biztos, hogy igazunk van, de nagyon messze nem járhatunk az igazságtól. Amikor sorra alakulgattak a pártok, szinte kivétel nélkül mindegyiknek az embere fölkeresett, és ajánlatot tett:

- Szépen *elpártfogolnánk* benneteket. Pénzt is adnánk, és fővárosi előadókat hívnánk hozzátok.

Csak *pártok* tudnak ennyire *pártfogolni*. Mit mondhattam volna?

- Hálásan köszönjük. A pénz ugyan jól jönne, mert nálunk szegényebb csak a templom egere lehet hideg advent táján, de a fővárosi előadókat köszönjük. Jobb az, ha ismerjük már az illetőt.

Bele is gondoltunk jól. Akármelyik pártot választottuk volna is, azonnal elmaradtak volna azok, akik másikkal szimpatizálnak.

Ha jól tudom, a hozzánk járókból egyetlen pártnak se lett tagja senki. (Egy kivételtől hallottam, ő megyei elnöke is volt az egyiknek, de fölörldött a párt, és csak akkor szokott hozzánk, amikor visszavedlett hétköznapi emberré.) Egyházak is indítottak újra népfőiskolákat, a kontinuitás jegyében, többségük el is aludt már. Aki másik vallásnak a híve, vagy nem annyira vallásos, már elmarad.

Kéretik szépen, senki ne kövezzon meg bennünket, mert a többség mindezek ellenére hithű templomjáró.

Áltudományt ne!

Többen föltették már a nagy kérdést: miért nem szervezünk hasonlókat máshol is? Először a bordányi plébános úr hívott, hogy megtudakolja a titkot. (Bordány szintén szomszédja Zsombónak, a másik oldalon.) Mitől lett olyan jó a mienk? Ők is szeretnék ilyet. Megkérdeztem:

- Van Sípos Mihályuk?

- Van egy, bár nem úgy hívják. Nagyon agilis ember, adóügyes a tanácsházán.

- Azt hiszem, nem lenne jó. Akinek tíz forint adótartozása van, már nem biztos, hogy elmegy.
  - De előadó jönne?
  - Biztosan lenne. Mi mindig találunk, és abból szokott sértődés lenni, ha megkérünk valakit, pihenjen néhány évet. Mindenképpen kell azonban olyan ember, aki akár naponta tud kapcsolatot tartani a többivel.
  - És aki az előadókat szervezi?
  - Gondolom, olyan is akadna. De az nem én lennék. Zsigereim tiltakoznának ellene, hogy futószalagon tartsunk előadásokat. Hajszalra oda jutnánk, ahová a TIT-előadók jutottak.
  - Az a gyanúm, még nem mondott el mindent.
  - A pártok támogatási szándékát már mondtam. Azt még nem, hogy az első években ha föltűnt a televízióban egy ufó-mániás ember, mindig akadt valaki, aki indítványozta, hívjuk meg. A talpmasszázs is kapós lett volna. Aki késeket és bárdokat ragasztott föl pusztá mellére, az is olyan érdekes lett volna. Mi ezeket is távol tudtuk tartani magunktól, mert kimondtuk, ahogy a búzával nem keresztezhető az őszibarack, a tudománnyal se keresztezhető semmiféle áltudomány.
- Nagy a nyomás, könnyen megbosszulhatja magát, ha nem hívunk közülük. De ha hívunk, elvesztünk.

Menjetek haza!

Kár nekem rossz szájjal emlegetnem a TIT-et, hiszen magam is tagja lettem, több mint negyven éve már. Nem tudom, az vagyok-e még, de a hatvanas évek legelején kaptam meg a tagkönyvemet. A tőlem telhető legnagyobb fölkészüléssel tartottam meg néhány előadásomat, legtöbbet tanyai iskolákban. Végtelenül gazdaságtalan módon, egy témát csak egyszer. Amikor előadássorozatokba kezdett a TIT, már kiszálltam. Nem azért, mintha elvi ellen-érzéseim lettek volna a módszerrel szemben, félig-meddig munkakörömhöz is tartozott, hogy mellettük szóljak, valahogy elmaradtam. Azt értettem nehezen, hogy a sorozatoknál vissza kell-e mennünk mindig a lépcső aljához, az alapokhoz, mert belénk vésődött még az iskolai pedagógiából, hogy építeni csak biztos alapokra lehet. A tornyot ne a gombjánál kezdjük, hanem az alján. Némiképpen közös nevezőre kellett hoznunk a résztvevőket, és ott kezdeni, amit már mindenki ért. Innen rakni a falat tégláról téglára.

Az lett belőle, mire az ablaknyílásokig értünk volna, elmaradtak a hallgatók.

Megunták.

Zsombón másként szólt a nóta. Ha hasonlaltal akarnék élni, akkor azt mondanám, úgy tettünk, mint az árvízvédekezők a Tisza fenekével, Szegednél. Rőzsoszönyeget terítettek, erre rakták nehezezként a kösziklákat. Megkérdeztem akkoriban az építőktől, hogyan lesz ebből sima folyómeder? Azt mondták, a víz hordaléka kitölti a hézagokat. Lefordítva a mi példánkra: nem a levegőbe lóg a tudósok előadása, a rőzsoszönyeg le van terítve, és a sziklaként kiemelkedő csúcsokig az élet sodrása majd föltölti. Mert mindenki megkérdezi, amit nem ért. Vagy amit másként ért. És a maga helyére illeszti mindenki azt is, amit rádióban hall, vagy a televízióban lát. Kitűnően emlékeznek azokra a tételekre is, amelyeket tizenhat-tizenhét évvel korábban hallottak. Hozzájuk ragasztják az új ismereteket.

Nem mindenki a földből él, aki ide jár, de a paraszti hasonlatokat mindenki érti. Ahogy a hajszálcsovesség szerepet játszik a növények táplálásában, a szellemi hajszálcsovességnek is megvan a maga rendeltetése. Az említett hézagok kitöltésében is.

Sokan vannak, akik időközben beköltöztek vagy Zsombóba vagy Szatymazra - itt ugyan úgy mondják, hogy *kimentek* Zsombóba! -, de mivel ide jártak iskolába, most is ide jönnek. Gyermekük is, akik pedig már igazi főiskolát vagy egyetemet jártak ki, és hasonló végzettségükkel házasodtak össze. A szellemi hajszálcsovesség az ő révükön is működik. Lélekben megmaradtak tanyáinak, de nem győzőm mondani, nem szabad ezen elmaradottat, sötétet értenünk.

Egyre többen jönnek mérnök-félék - agronómusok is, meg technikaiak is -, és tanár-feleségek is. Az elején még hívtunk virtigli TIT-tagokat is. Olyanokat, akikről tudtuk, nagyszerű előadásokat szoktak tartani, és legszívesebben saját szakmájukról beszélnek. Ők is este 6-kor kezdték természetesen, a szokásos háromnegyed óráig gyönyörűen elmondtak mindent, amit akartak. Szemléltettek is, méltóképpen. Kedvesen föl is szólították a „közönséget”, hogy szóljon hozzá, vagy kérdezzen. Akadt is néhány tömör kérdés, sűrítve meg is adták rá a feleletet, aztán kész.

Megesett, hogy háromszor is kellett mondanunk: emberek, vége van, menjetek haza. Ausztráliáról beszélt az egyik, közvetlen tapasztalatok alapján, tájunk régészetéről a másik, mert maga is régész. Percre be volt löve minden, minden meg lett tartva, kész. Menjetek haza!

Azért se mozgolódtak, mert gyerekkoruk óta ide mindig úgy jöttek, hogy valakivel valamiről még szót kell váltaniuk. Leginkább azokkal, akikhez közel ülnek, mert néminemű rokonszenvek alapján választódtak ki a helyek is, de a szünetek is el vannak osztva megbeszélni valók szempontjából is. Mindezt félre tolva mondja valaki, menjenek haza?

Na, nem!

Emlegettem az iskolapadok lelki kapcsolatot termő szerepét is, pedig itt már padok sincsenek. Amikor az alsó tagozatot is betakarították a faluba, akkor szállt át a használati jog a Kertbarát-körre. A megyei tanács benyúlt a zsebébe, adott háromszázezer forintot a berendezés korszerűsítésre. Nagy pénz volt az még akkor, futotta belőle padok helyett dohányzó asztalokra és fotelokra is. Fügönyök is jutottak az ablakokra, és palackos gázra működő konvektorokra is. Az előszobában álltak a hatalmas palackok, onnan ment a vezeték a tanterembe, az ablakok alá.

Zsombó korát megelőzve vette pártfogásba a tanyákat. Ebben a faluban mertek először tanyatelkeket mérni. Összkomfortos tanyákra gondoltak, már a kimért portán ott a víz, a villany és a gáz, újabbán a telefonos csatlakozás lehetősége is. A vezetékes gázt itt húzták el az ablak alatt, csak a leágazást kellett nyélbe sikeríteni, és „dűzniket” cserélni a konvektorokban.

Eszünkbe se jutott azonban, hogy kiegészítsük Mikszáthot. A nép főiskolai kis asztalok emléke is összeköti az embereket. Arra azonban ráment egy teljes esztendő, mire sikerült újra beföstetni a nagy táblát. Pedig a legkorszerűbb szemléltető eszközök bevezetése mellett is szükség van krétás rajzra is, szinte minden alkalommal. (Helyi specialitás, első nekibuzdulásra mindig eltörik a kréta. Egyetemen nem minden előadó használja a táblát.) Dolgoznak itt írásvetítővel, diavetítővel - praktikus állványt készített hozzá Kaszás Imre -, videó is jöhet, és láttunk természetfilm-ösbemutatót a mostani elképzelhető legmodernebb számítógépes kivetítővel is.

Két nap Aggteleken

Nem mernék dicsekedni avval, hogy előre megterveztünk mindent. A páternoster nem csupán azt jelenti, hogy az előadó is gyarapodik hasznos ismeretekben, de azt is, hogy saját laboratóriumában is fölkeressük. Szépen beszélt Dudits Dénes akadémikusként a sejtek összeolvasztásáról - akkor még az volt a csoda, hogy a sárgarépa és a dohány sejtei egyesíthetők -, de mi látni is szerettük volna. A gyümölcskertész tudta, mibe mit lehet oltani, de hogy mi lesz abból, ha a sárgarépát dohánnyal keverik, nehéz volt elképzelnie. A gyökerét levesbe főzik, a levelét meg elfüstölik?

Meghívott bennünket az SZBK-ba, a Szegedi Biológiai Központba, csodát látni Dudits Dénes. Akkoriban volt új a Somogyi-könyvtár, az is kész ámulat, Tóth Béla oda is elhívott bennünket. Színkatolikus falunak mondható Zsombó, a zsinagógában senki nem volt még. Elmentünk a zsidó templomba is. Ha Közép-Európa legszebb zsinagógájának mondják, akkor ezt nekik is látniuk kell. A kántor kalauzolt bennünket. A meteorológiai állomásra is ellátogattunk. A múzeumba többször is, idén a levéltárba is.

Megyei díjat nyertünk egyszer, némi pénzzel. Akkor már járt hozzánk Jakucs László professzor, aki tíz évig az aggteleki cseppkőbarlang igazgatója volt, és a Béke-barlang fölfedezője. Ő vezette kétnapos kirándulásunkat, töviről-hegyire bemutatott mindent, ami a föld alatt és föld fölött látható. Özönlének oda a kirándulók, de nem hiszem, hogy a mienkhez fogható élményben bárkinek is része volt.

Megnőtt az étvágyunk. Mindenki pályázott mindenre, fejünkbe vettük, hogy ugyancsak Jakucs László vezetésével elmegyünk Olaszországba, és megnézzük a Vezúvot. Megyünk, de „mibul”? Annyi pénze nincsen mindenkinek, hogy befizesse egy nagy út árát. Megérdeklődtük, hol lehet kapcsolatok révén olcsó szálláshoz jutni, így kétszerkettőztük ki a költségeket. Így is sok lett. Több helyre beadtuk pályázatunkat, a legfinomabb elutasítás így szólt: most nem szerepel a tervünkben ilyen akció támogatása.

Senkiében se szerepelt.

Azt hiszem, azért nem, mert nem tudták elképzelni, milyen az a népfőiskola, melyikbe tudósok és tanyai parasztok egymást tanítják.

Bírájak még?

Bár a biblia professzora a lehető legracionálisabb válaszokat igyekezett adni az Ószövetség és az Újszövetség legapróbb kérdéseire is, néminemű áthallással mondtam az egyik évzárón, hogy a végítélet jóslatai szerint ugyan jobbra mennek a jók, balra a gonoszok, jó nekem, mert jobbra is jók vannak, és balra is. Mivel az is szempontunk között szerepelt az évzárók tartásánál, hadd tudja meg minden előadó, kivel „muzsikál” egy bandában, a tanterem egyik felében ők szoktak ülni, a másikon a hallgatók. Talán mondhatom, barátaim a jobb oldalon ülő előadók, és barátaim a bal oldalon lévő hallgatók is. Mi az én szerepem? A jobb oldali barátságot átömleszttem a bal oldalra, és az onnan jövő hasonló szándékot átvezetem emide. Olyan szépen együtt dalolhatnak a végén, mintha együtt homokoztak volna gyerekkorukban már. Barátságátömlesztő vagyok csupán huszonkét éve.

Lubickolhatnék a gyönyörűségben. Kinek adatik meg mostanában, hogy ennyi embert barátjának nevezzen? Újabban ezt is ki kell egészítenem. Két barátság közé szorulva érzem magamat néha. Két malomkö közötti kukoricának. Mindegy, merre forog a kő, engem dörzsöl? Dehogyan dörzsöl! Simogat.

Megesett már, nem is egyszer, hogy megsértődött, akit meg kellett kérnünk, pihenjen néhány évet. Kire sértődne meg? Arra, aki először meghívta. A barátság szokott átváltani legkeményebb haragvássá.

Nem mindig jó kukoricának lenni.

Az ősz első foglalkozásán el szoktam mondani, mindenkiről igyekszünk annyi bőrt lehúzni, amennyit csak lehet. Jó érzés látni azt az örömet, amellyel a kezdetektől ide járókat fogadják, és azt is, aki csak tizenhat éve vendégünk. Igyekszünk is megtartani mindenkit, aki még tud újdonsággal szolgálni, de nem akarjuk, hogy ismételni legyen kénytelen valaki a mondani-valóját. Évenként négy-öt új tudóst hívunk a régiek mellé, de ezt csak úgy tehetjük, hogy ugyanennyit pihenőre kell kérnünk. Van, aki természetesnek veszi, van, aki megsértődik.

Néha csorbul a barátság is.

Negyvenen-ötvenen szoktunk lenni hétfő esténként. Fiatalok és idősek vegyesen.

Volt egyszer egy furcsa gondolatom is. A népőiskolák múltjában fontos tényező volt az együttlakás. Az élet más-más területéről érkezők *összereszelődésében* hatalmas erő lakik. Lakva ismerjük meg egymást! Zsombón ez keresztülvihetetlen, de előálltam egyszer avval a gondolattal, hogy legalább egy hétig minden este jöjjünk össze. Azt mondta a Rektor úr, ne is próbáljuk, ez nem megy. Inkább egy évig hetenként kétszer találkozunk.

Megpróbáltuk. A hétfő mellé a pénteket tettük. Mindig megkérdeztem:

- Bírjátok még?

- Bírjuk.

Pedig abban az évben más is „összejött”. Akkor kellett vegyszeres növényvédelemből is vizsgát tenniük azoknak, aki erős mérget akarnak használni, és ennek is tanfolyam volt az előzménye. A hétfő és a péntek közé a szerda is beiktatódott.

- Bírjátok még?

- Bírjuk.

Már majdnem minden napra esett valami.

A vizsgáztatók mondták, a többi hasonló tanfolyam résztvevőihez hasonlítva kiabált a különbség a zsombóiak javára. Pedig itt is szerepelt a kezdeti elutasító érvek között az is - lám csak, most jut eszembe ez is -, hogy olyan előadásra jönnek szívesen, amelyik a következő piacon már pénzbeli hasznot hoz. Se az idegsebészet, se a relativitás-elmélet, se a szívgyógyászat, se a „torkászat”, se az általános sebészet, se az irodalomtudomány, se a történelem, se az alkotmányjogászat, de még a szemészet se tartozik a tanyaiaknak pénzt piacozó tudományok közé, az élő irodalom pedig még messzebb esik minden fogható haszontól, mégis érdemes ide járniuk nekik is, nekünk is.

Megcáfолhatatlan igazság: a *fej* is érték! Huszonkét őszinte esztendő, éppen akkor, amikor legjobban *feje tetejére* állt a világ! Ha visszaidézem az első évek arcokon tükröződő fényét, és összevetem a mostanival, akkor értem meg igazán. Hallom a kérdéseket, látom, hogy kezdés előtt, előadás után, szünetekben milyen baráti beszélgetések alakulnak ki a vendéggel is. Meggyőzőve érzem magamat, hogy nem minden tudós unalmas, és tanyaszagról se beszélhetünk.

Át kell lépnünk itt is egy nagy határvonalat. A tudósok közül mondta valaki, még az elején, ide érdemes eljönniük. Rangot jelent Zsombóra járni. Ha azt hallom valamelyiktől, hogy elment Amerikába, Ausztráliába, vagy a föld bármely pontjára tudományos konferenciára, és

ott előadást tartott, netán csak posztert mutatott be, azt megértem. De mi rangot jelentene egy nagyhírű tudósnek tanyai embereknek előadni?

Ők nevezték el ZSTA-nak az egész népőiskolát. Az MTA mintájára. Zsombói Tudományos Akadémia. És nem úgy értették, mint a Móra-elbeszélésben szereplő Tilalmas Nagy István - a Szél ángyó ura - értette a fából készült villámhárítót: tanyára ez is megteszi. Nem csúfolódásból mondták.

Újabban megesik, az MTA jelöltjeire is futja tanárainkból.

Varró Vince emeritus professzor könyvet írt saját életéről. Említi benne, elhívtuk egyszer Zsombóra is. Nagy-nagy élménye volt, tudott szót érteni velük. Hadd egészítsem ki egy fél mondattal: pedig nyaggattuk becsülettel.

Hányan, de hányan emlegetik, ha az egyetlen ekkora érdeklődés kísérné munkájukat, de más lenne a mai fõlsóoktatás.

Több is világíthatna

Mondtam már, nem örülnék neki, ha sorozat lenne abból, ami Zsombón bevált, de abba azért többször is belegondoltam már, mennyire jó lenne, ha az ablakok esténként máshol is világítanának.

Ahol még megmaradtak.

Ha megírjuk az újságba, hogy a legkikalapáltabb fejű embereket hívjuk, tudjuk, sokan megneheztelnek érte. Mert ugyanakkora joggal hívhatnánk őket is. Sajnos, tréfás hangszerelésben bevett formulám lett némelyeknek azt mondani, ha most hívnánk, valakit agyon kéne lőnünk az eddigiek közül.

Ha máshol is lenne ehhez hasonló, jó előadóban akkor se lenne hiány.

Elmondom egyik furcsa esetünket, mert tanulságos volt. Két karácsony között hívtunk valakit, aki azelőtt nem járt nálunk. (Karácsony és Újév közötti idő *a két karácsony köze* a szegedi tájon.) Ismertem én is, de valaki ajánlotta. Egész úton morgott, mint a bolhás kutya, és kereken ki is mondta: *ki volt az a marha, aki ezt kitalálta?* Épeszü ember el nem jön, és ő is tudott volna mást is csinálni. Mintha kicserélték volna, úgy megváltozott, amikor belépett a tanterembe, és látta, tele van emberrel. Bűbájosan tüneményes előadást tartott.

Következő nyáron találkoztam vele a Széchenyi tér sarkán, ott mondta, szívesen eljönne még egyszer. Elhozta édesanyját is, hogy lássa, milyen nagyszerű a zsombói társaság. Elmondta másodszor is, hogy előző évi sikerén fölbuzdulva meghívták Szatymazra is előadni. Ott is elhangzott néhány kérdés, de úgy érezte, mint amikor fölkért hozzászólók mondták el az öregátkos politikai gyűlésein előre megfogalmazott - hazulról hozott - mondókájukat. Itt azonban érezte, aki kérdez, valóban kíváncsi, és azzal beszélgetni is lehet.

Még egy gondolat arról, hogy máshol is lehetne hasonló. Amikor jött az a bizonyos szélfuvalat, amely sorozatban söpörte le a térképről a tanyai iskolákat, zúgtam és kiabáltam, ne hagyjuk elveszni legalább az épületeket. Álságosan szocialista érveléssel találkoztam. Nem elkótyavetyéljük azokat, hanem átadjuk a nagyüzemeknek azzal a föltétellel, hogy ők „biztosítanak” megfelelő helyet a tanyai népművelésre. Csak a bolond nem látta, hogy ebből jó nem sülnhet ki. A téeszeknek púp lett a hátukon, eladták. Helyette meg nem „biztosítottak” semmit. Még a száz forintra(!) rúgó népművelői ügyvezetői tiszteletdíjat se. Annyira bezárultak tehát az esti világításra rendelt ablakok, nem túlzás azt mondanom, újra szellemi sötétség borult a tanyákra. Amilyen volt Tömörkényék idején.

A babonák, a legrosszabbul értelmezett „természetgyógyászat”, a vakhit, a szekták, az ufók tanai vígan hódítanak.

A politikai kifecamodások is.

Az anyagiakról

Erősen sántítana mostani leírásunk, ha az anyagiakról hallgatnánk. Kálmán Ferenc, az iskola egykori igazgatója teremtette elő a tiszteletdíjakat. Egy darabig pályázgatott is, péterfilléreket néha kapott is, de a legtöbbet talán a falu önkormányzata adja. Nem tudom, hogy mennyit, csak azt tudom, hogy az adó levonása után marad is, nem is. A legtöbb előadó saját kocsijával jön, talán üzemanyagra elég. Hogy máshol akár ötvenezer forintot is kaphatna ugyanazért az előadásért?

Ezt teszi a kölcsönös barátság.

Nincsen azonban mindenkinek kocsija. A Somogyi-könyvtár művelődési autójának föladataköre óriásit változott a hatvanas évek óta, de kisegítettek bennünket, ha megszorultunk. Szorul a hurok az ő nyakukon is, az üzemanyag árai erősen emelkednek, de sokáig nem utasították vissza kérésünket. Nem győztünk hálálkodni érte. Aztán mi láttuk be, más zsebére nem hetvenkedhetünk.

Néveri Béla már nyugdíjban van. Említettem, ő volt a masiniszta, amikor a megyei könyvtár művelődési autójával először jártam ebben az iskolában, és sokszor hozta ide a tudósokat is. Talán ő látja legjobban az egészséges folyamatot, amely az akkori időket a mostaniakhoz kapcsolja.

Sajnálom, hogy semmi plecsnit nem kapott még a több évtizedes tanyai népművelésért.

Nyári találkozók

Kiegészítő találkozásaink is szoktak lenni az utóbbi években. Többször említődött, hogy világhírű őszibarackot ad a szatymazi és a zsombói homok. Augusztus utolsó vasárnapján a Rektor úr meg szokta hívni egy kis barackozásra az előadókat. Aki evett már zamatos gyümölcsöt, szájában érzi az ízét, de nem biztos, hogy tudja, az a legjobb, amit a fáról szakít az ember. Ha barátság is fűszerezi, még jobb. Tele szokott lenni a tanyaudvar eperfájának alja kikalapált fejű emberekkel, ékes bizonyítékaként megint annak, hogy tud egy nyelvet beszélni a tudós és a tanyai ember. Ismeri és elismeri egymás munkáját.

Idegennek elképzelnie is nehéz.

Két olyan esztendő ütött be, amikor elfagyott az őszibarack. Akkor is összegyűltünk. Legutóbb bemutatták a mégiscsak alakulगतó szövetkezet-féle vadonatúj hűtőházát. Viszi gyümölcsét, aki tagként viheti, és addig hűtik, ameddig érdemes.

Mire készen lett, jöttek a tavaszi fagyok, alig volt mit beletenni. A törlesztés részleteit viszont fizetniük kellett. Tudós hölgyek és urak mondogatták, ilyen csak az istencsapása lehet.

Volt, aki azonnal testközelből érzékelte a mezőgazdaság általános és folyamatos romlását. Nagyra tartja a zsombóiak másoktól elütő, racionális észjárását, hihetetlen akarását, sorsverte vergődését pedig szánja. És látja, az EU-ba lépés első éveiben szomorú napok jönnek rájuk.

Vagyunk, akik együtt érzünk velük.

Olyan is volt, aki azt kérdezte, miért nem adják ki bérbe, amíg nekik is nem lesz hűteni valójuk? Szegény embert az ág is húzza. Talán azért, mert ha elfagy valami, mindenkié elfagy. Másnak sincsen mit beletennie.

Emlékszem rá, hajdanában több hűtőházat is építettek a szövetkezetek. A forráskútiak például abból gyarapodtak egyszer, hogy őszi fagy előtt sikerült leszedniük még a paprikát, és elvitték Ásotthalomra, hűteni, hogy később többet kapjanak érte. De abba majdnem belebuktak az ottaniak. Akkor igazán jó a hűtőház, ha maguk termelik a belevalót.

Végül áruház bérelte ki - ruharaktárnak.

A mezőgazdaság általános válsága? A tanya általános válsága.

Kit érdekelné a zsombói, ha mindenütt ezt látja? Vegye elő még egyszer Steinbecket, és olvassa híres könyvét, az *Érik a gyümölcsöt?*

Fagyok után még jobban *érik*.

Az unió pedig könyörtelenül szelektál. Siránkozzon valaki, mert bejött a digitális fényképezőgép, és fölöslegessé vált a film és a fotópapíros? Meg a lögybölös hívók és fixírek kora is lejárt? A váci Forte tönkrement az Agfa és a Kodak piaci versenyében, aztán lépésváltásra kényszerültek ezek is. Némely cégeknél addig rugdossa kifelé az embereket a főnök, amíg végül őt is fenéken billentik. Évtizedek óta pusztul a magyar acélipar, nem tehetünk ellene semmit. Tönkremenőben van a Posta, mert meg akart szabadulni a telefonos részlegétől. Amott beütött az internet, rá leginkább a hivatalos levelek sokasága maradt. Elúszott kezei közül az újságkihordás java is, mert a kiadók önálló terjesztői hálózatot szerveztek. Erre lemondta a vasútnál a postavonatok rendszerét. De a vasút is addig-addig faragta le magáról a szárnyvonalakat, amíg maholnap bele nem pusztul. Pedig amikor járni kezdett, a fuvarozókat verte tönkre. Hatalmas állami támogatásokkal képes csak működni, közben állandóan *karcsúsítja* létszámát. Ennek meg az a következménye, egymást érik a vasutassztrájkok. A láncreakció vége az lesz, hogy ebek harmincadjára kerül az a posta és az a vasút, amelyik valaha arról volt híres, hogy nyugdíjas állást ad dolgozóinak.

Soroljam a többit is? A kisipart például? Hol vannak a suszterok? Akad ugyan egy-kettő, aki szélnek eresztett cipőgyári munkásból lett, és megragasztja még a cipőtalpakat, de divatba jött az eldobható lábbeli. Időlegesen föllendült az írógépjavitók ázsiója, de bejött a számítógép, és süllyesztőbe esett hirtelen. A töltőtolljavítók átváltottak ugyan a golyóstoll-töltésre, aztán kényszerűségből gázöngyújtót is töltögettek, végül beadták a kulcsot. Szegeden egy műhelybe költözött az írógépes és a töltőtollas-gázöngyújtós, de kettejükre se nyitogatják annyian az ajtót, hogy egyikük is megélne belőle. Nyugdíjas barátok járnak össze benne, Kossuth-díjas színész is, és együtt cincálják a pártok nimbuszát. És a mindenkori kormányét.

Könyörtelen törvények áldozatai vagyunk. A munkanélküliség kísértete járja be nemcsak Európát, de az egész világot. Amikor a szocializmus gazdaságtana az utolsókat rúgta, még lehetett mondani, a mi „nehéziparunk” a mezőgazdaság. Ennek mindig kell az emberiségnek, és mi kosztot adunk neki. Mostanában derül ki, nem kell a búzánk, nem kell a marhánk, a tejünk se kell, semmi se kell, csak piacnak kellünk.

Egycsapásra áldozik le a magyar vidék napja. Ki kiabálna a tanyák - a tanyaiai! - boldogulásáért?

Mondjam azt, amit Szentí Tibor leírt a halott tanyaíkról szóló könyvének *vörös-farkú* végében? Még a kútágasra fölakasztott kutya vergődését is előhozta, lehetetlen gondolatmenettel: egy darabig tiltakozott az erőszak ellen, aztán belátta, így kell ennek történnie.

Nincsen az a kutya, amelyik belátná.

Eleget nehezteltem Tibor *végelgyöngüléséért*, álljak be most ugyanebbe a sorba? Tartok tőle, a kuratórium és a két lektor erre intene.

Emberséges megoldás kell ide is.

Lennie kell még emberségnek, mondatja velünk a belénk ivódott tisztesség. Csak azt nem tudjuk, lesz-e még?

Valami biztosan lesz, de emberek ezrei sínylik meg. Hirtelen borul rájuk a teljes kilátástalanság.

*

Látván az elfagyós években a borzalmas pusztulást és tönkremenést, többször indítványoztam már, kiegészítésként mást is termeljenek. Több lábon kell állniuk, ezt ők is tudják, de hogyan? Ha több krumplit ültetnének, dömping lenne krumpliból, és bagóért tudnák csak eladni. Ha paradicsomot, akkor abból, ha paprikából, fölvetné őket az eladhatatlan paprika. Ugyanaz a cipő szorítja mindnyájukat, ugyanott keresik az orvosságot valamennyien.

Bolond fejjel azt ajánlottam, próbálkozzanak földimogyoróval. Cifrázatként azt is hozzá tettem, ha Amerikában Carter az elnökségig jutott a mogyoróföldekről, akkor nekik is hozhat valamit a konyhára. Farral álltak hozzá azonnal. Lehet, hogy a homokot szereti a mogyoró, de nem biztos, hogy a poszahomok is jó neki. Nem is értenek hozzá, növényvédelméről se tudnak semmit, és gépeik sincsenek hozzá. Az értékesítés csatornáit se ismerik, biztosan becsapnák őket.

Sok jó zöltség is megterem a poszahomokon, de jól meg kell trágyázni. Ha nem értenek a mogyoróhoz, meg lehet tanulni. Először kipróbálná egy vagy kettő, és ha beválik, a többi is belevághatna.

Beszélhettem.

Idén lépést váltottam. Baráti csatornákon megszereztem Medgyesegyházáról a termelői koordinátor telefonszámát, csörögjenek rá, és beszéljék meg, ők mennének el hozzá, vagy meghívnák egyszer. Úgy hallottam, vetőmagot is ad, termelési technológiát is kínál, és föl is vásárolja a termést.

- Gépek nélkül nem megy - mondták azonnal.

- Biztosan van már gép ehhez is.

Mást is bevettem. Egyik-másik előadónk próbálkozott már vele kiskerti méretekben, megkértem mindet, néhány szót vesztegessen ránk. Mind azt mondta, az ő kocatudományával is termett. Mert lehet valaki nagy tudós a maga szakmájában, a mezőgazdaságban amatőr csupán. Könyvtárból is szereztem leírásokat, más is belesegített, fénymásolt változatokkal kézbe is adtuk a fölkelhető ismereteket.

Mintha oldódnának a görcsök. Először csak egyikük fogta föl célzott biztatásomat, két karácsony között már hárman is megkérdezték, tudnék-e adni nekik vetőmagot. Mert megpróbálnák. Én biztosan nem adhatok, mert nekünk sincsen, de hívják föl a Békéscsabán lakó medgyesegyházi Őszi Mihályt.

Lehet ebből még valami! Esetleg valami más.

Jól forogjon az esze kereke annak, aki nem akar elsüllyedni.

Teljes biztonsággal még most se szólhatok róla.

Maga pap?

Ígértem, szólni szeretnék a népfőlségről és a harmincöt-maligánfokos bunkóságról is. Azért itt, mert a mostani karácsony hetében történt az eset, amikor Zsombórról jöttünk haza.

Nekünk hajtott egy autó.

Ugyanaz a papi ember volt nálunk most is, aki egyfolytában eljár hozzánk minden karácsony előtt. Mivel Rektor úrral minden vendégünknek mindig van valami papiros-munkája, utoljára maradunk, és ha van helyünk, tanyabejárójáig elvisszük.

Beültünk tehát a kocsiba, és a rövidke egy kilométeren a találkozó értékeit emlegettük. Kiszállt előadónk is, hogy kézfogással illő módon köszönhessen el, *áldott* karácsonyt kívánva, amikor *áldatlan* csattanással csapódott neki alig résnyire nyitott ajtónknak a szembejövő autó. Ünnepi ködökben keringett a lelkem, be is voltam csatolva, észre se vettem, honnan keveredett elő. Jó száz méterrel arrébb van ugyan egy kanyar, de itt már egyenes az út, és evilági ködöknek nyoma se volt.

Kipattant az ellensofőr, és ifjonti vehemenciával, meg avval a bizonyos harmincöt-maligános hangjával rátámadt jámbor előadónkra. Hogyan lehet így megállni, azt mondja meg! Hogyan lehet az ajtót nyitva hagyni, azt mondja meg!

Higgadtan kérte Rektor úr is, húzódjon le ő is az útról, nehogy újabb csattanás következzen.

Hárman voltak abban a kocsiban is. A másik kettő megszólalni se tudott. A meglepetéstől-e, vagy a szesztől, nem tudhatom, ennél fogva azt se mondhatom, hogy egyáltalán ittak ők is. Már-már a Fradi-lelátón éreztem magamat, úgy handabandázott a mi emberünk. Nem szeretném magam fontosabbnak föltüntetni most se, mint ami nem vagyok, de előjött bennem a minden butaságra hirtelen bepöccenés kényszere, és beleszóltam a vitába:

- Látja ezt a csíkot? Felezővonalnak hívják. Keskeny az út, de meg van felezve. Ez a koci azóta meg se mozdult. Ha teljesen kinyitjuk az ajtót - ki is nyitottam -, akkor is van még legalább egy méter a csíkig? Mi az istenharagját keres kegyelmed a másik sávban?

Mintha megjuházott volna egy kicsit. Kölcsönösen fölírták egymás rendszámát. Közben az is elhangzott, rendőrt is hívhatnánk, a szondafűtés is szóba jöhetne, de az megmaradt, hogy ő nem hibás, és semmit nem fizet. Mi álltunk az útjában. Természetesen személyi igazolvány se volt nála, és forgalmi engedélye is hiányzott, de megegyeztek abban, hogy holnap reggel bemennek Szegedre, és megírják a jegyzőkönyvet

Nem nagyon hittük, hogy bejönnek. Tartalékba helyeztem magam másnap reggel, ha megcsörren a telefon, megyek tanúként aláírni a beismerést. Délig hiába vártam.

Azt mondja délből az előadónk, bejöttek mind a hárman. Nem szoktam így beszélni, de le kell írnom, ahogy hallottam, mert sava-borsa veszne különben. Elámultak volna a püspöki palotában, ha mások is hallották volna, meglehetősen másnapossággal ezt mondta a tegnapi handabandázó:

- *Bassza meg, maga pap?*

Nem szokott ilyen szó elhangozni abban a házban.

És minden javítási pénzt magára vállalt. De a tinédzser-korosztály kötoszavától nem tudott elszakadni, majdnem minden mondata így kezdődött.

Korán reggel hívta volna a szőregi karosszéria-lakatost a papi ember, de nem találta telefon-számát. Fölcsörgette egyik barátját, elmondta neki, mi történt. És hogy nagyon kellene a kocsí, karácsony másnapján mindig haza szokott menni édesanyjához. Hagyd ezt rám - mondta a barát -, menj nyugodtan, addig én beszélek a szerelővel.

Megkérte tehát ámuldozó vendégeit ő is, üljenek be a magukéba, és menjenek együtt. Ott tudja megmondani, mibe kerül.

A karácsony szele szólt-e bele a dologba, vagy a barátnak volt annyira lekötözöttje a szerelő, nem lehet tudni, de azonnal megígérte, estére kelvén készen lesz a kocsí - és nem kér érte semmit.

- Akkor tehát ennyivel tartoznak - mondta a kárt szenvedett. - Semmivel.

Mázsás súly koppant lábaik előtt, és az elmaradhatatlan *bassza meg* is mennyei sugallatként hangzott.

Örömükben vissza is hozták Szőregről.

- Legalább valami testes penitenciát kiszabtál rájuk?

- Azt mondtam csak, menjenek be a templomba, és mondjanak el egy Miatyánkot ...

Papos befejezés. Lehet, hogy többet ért, mint a jegyzőkönyv.

Minden jóra fordult, senki nem ütötte meg a bokáját. Csak azért mondtam el, mert tanyán történt ez is, de meglátszott a nagy hősnő, még másnap is, hogy nem jár a népfőiskolára.

Azok közé tartozik, akikre ráborult a tanyai sötétség ...

Egykorvolt tanárságom saccolása szerint a központi iskolában legföljebb kegyelem-kettessel juthatott tovább. Ha kijárta egyáltalán a nyolcat. Nekik szokott legnagyobb lenni a szájuk, ha okosabbal találkozunk.

A tudós és a parasztember nem ilyen hangnemben szokott szót váltani ezen a tájon.

Vegyük futó kalandnak akkor is, ha hajszálon múlt, hogy nem esett nagyobb baj.

*

Vége lett az ideai „tanévnek” is. Több volt az előadó, és több volt az érdeklődő is. A spintronikáról is szó esett. Amikor évvázárón ezt is említette Rektor úr, látszott minden előadó arcán, egyikük se tudja, mi fán terem. Minek kellene akkor a tanyainak tudnia? Legalább annyira illik, mint a relativitás-elméletről, az agysebészetről, meg a többi tudományos újdonságról. Ami ma egészen új, meglehet, pár év múlva hétköznapi gyakorlat lesz.

Jó hírünk van más tájakról is. Olvasom az újságban, befejezte első évét a királyhalmi népfőiskola is. Tehát elindult ott is.

Jólesik bizakodnom.

Piroséknál ég a ház ...

Csata volt Csengelén. Elindult a *hadvezér*, magához szólítva két *hadsegédét*, zsebébe tette orozva szerzett pisztolyát, és mire fölkelt a nap, leégett a tanya. Nyár derekán korán virrad. És Cigány Piroséknál sokan vannak a tanyában.

Jól elmúlt már *nyolc* óra, amikor három mentő rohant végig Szeged utcáin. A sebesültekről *négy* óra körül leégett már a bőr! Ennyire lassú volna a mentőszolgálat? Szűnyogirtásra volt már helikopterünk, és ez is fontos, de emberek mentésére még nem?

Panelvilágban, sokemeletes házak takarásában a napkeltéről csak viszonylagos tapasztalataink lehetnek. Kalendáriumból bogarászom elő, augusztus 15-én - Nagyboldogasszony napján - nyári időszámítás szerint öt óra negyven perckor kelt föl. Nem a legmegbízhatóbb forrás, elfogadom körülbelüli értéknek. Addigra minden elvégeztetett. Az újság azt írta, az volt a jel a tanya elleni támadásra, hogy a *hadvezér* lekapcsolta a villany automatáját. Nyilván nem akarta, hogy meglássák őket? Vagy csak azért, hogy nagyobb legyen a káosz? Tehát akkor még sötétnek kellett lennie. Sötét dolgok sötétben történnek. A tanyákon korán kelő népek laknak, és sötétben a tűz messzire látszik. Mikor vették észre? Ki vette észre? A kutyák is hallgattak? Mikor telefonáltak? Ki telefonált?

Régen lecsöngött már a hír borzalmas szenzációja, amikor beköszönök a falu orvosához. Régi ismerős, majdnem-majdnem baráti szálak fűznek össze bennünket. Azt mondja, neki *fél hétkor* telefonáltak a kisteleki mentők, hogy menjen ki, mert a kocsival nem tudtak orvost küldeni.

- Miért csak egy koci jött?

- Tudod, a mentőközpont alaposan kikérdez minden hívót. Aki telefonált, nyilván nem tudhatta pontosan, mi történt. Kiért az első koci, rádión beszólt, hogy erősítést kér. Akkor hívtak föl engem is.

Beugrottam a mentők kisteleki központjába, meg akartam kérdezni, ki telefonált, és mikor.

- Tessék bemenni Szegedre! Mi nem adhatunk fölvilágosítást a sajtónak.

Mondom, van sajtótörvény, és abban az áll, - akkor még az állt -, tájékoztatni kötelesség.

- Biztosan igaza van, uram. De nekünk van egy rendeletünk, az meg azt mondja, hogy nem adhatunk fölvilágosítást.

Törvénnyel a hátam mögött természetesen nem mentem egy idétlen és törvénytörő házi rendelet nyomába. Miért ott kérdeztem volna meg, amit egyesegyedül és leghitelesebben itt tudhatnak? Mert mit tett volna a benti főnök, még ha a legaranyosabb teremtes is? Kiszólt volna ide, és megkérdezte volna, hogyan is történt pontosan? Visszamentem inkább Csengelére.

(Sokat változott a világ. Annakidején még viccelgettünk azon, ha valaki lelőné a templom-tornyot, csak akkor jelenhetne meg róla az újságban két sor, ha a rendőrség *kiadja*. Mert a bűnügyi titkok legjobb tudója és legjobb őrzője a rendőrség. Most már polgármester is elég hozzá, nyilatkozatra élesített vezetőember vagy szóvivő. Aki aztán elmondja tömören, hogy semmit nem mondhat, mert még nem zárult le a vizsgálat.)

A szarvasmarhatelep viszonylag közel van a leégett tanyához, és ott telefon is van. Balogh Istvánné azt mondja, *fél ötökör* érkezett a telepre, és akkor megpróbált telefonálni.

- Nincsen éjjeliőr?

- De van. Éjszakára a telefon be van zárva. Igaz, a kulcs a portán van, sőt az is igaz, ki van mondván, veszély esetén akár az ablakot is be kell törni, mégis én rohantam először a telefonhoz. Csakhogy süket volt, vagy foglaltat jelzett.

Nesze neked, crossbar! Mennyit harangoztunk mi, hogy végre korszerűsítik a telefont. A süketisége nem lehet korszerű.

Elmentünk, megnéztük a földig égett tanyát. Földből épült, könnyű volt földig égnie. Látszik a falakon, nádból volt rakva a mennyezet is, és napraforgószárból szerkesztett *csömpölyegős* fal is volt benne, könnyen éghetett. És ne felejtjük el, a bedobált benzin még könnyebben ég! Ha a háborúk borzalmát nem számítjuk, ez a lángszórós támadás az évszázad bűnténye lehetett.

Vastag mestergerenda nyújtózkodik az udvaron. A két végén még látszik, milyen vastag volt. Ahhoz képest jó soványra égett. Mikor jöttek ide a tűzoltók?

Két öreg lakja a szemközti tanyát. Állítólag, amikor fölverték őket, azt mondták, ott forduljanak föl, ahol vannak. Ennyi maradt volna a tanyák egymásra utalt szolidaritásából?

- A Jóisten megverne, ha rosszat mondanék rájuk - védekezik az idős asszony. - Nemrég jöttem haza az idegstanatóriumból, mi, ugye, altatóval alszunk, nem vettünk észre semmit. Amikor a Laci zörgetett, már jött is át a Kormányos gyerek. Remegett a szerencsétlen. Benn volt ő is a házban, de ki tudott menekülni. Nyugodj meg, Zolikám! Mit mondjon neki az ember, ha látja, hogy reszket?

- Nem kiabáltak segítségért?

- Öregek vagyunk mi már arra, és el is késtünk volna vele.

De az biztos, már akkor megfékezhetette volna a rendőrség a *hadvezért*, amikor tavasszal lépre csalta Erzsikét, megerősakolta, és gyógyszerekkel is teletömökölte.

Az orvos azt mondta, kérte annakidején az asszony, mindenképpen zárt osztályra utalja, hogy rá ne találjon ez az ember, amíg a rendőrség el nem viszi. Mert biztosan megöli, ha megtalálja. Sajnos, ez a szál se működött, a rendőrség nem vitte el. Pontosabban: kihallgatta, aztán el is eresztette.

Géczi József az önkéntes tűzoltók parancsnoka. Civilben kézbesítő postás. A Pántlika végén találtunk rá. A Balástyára vivő út neve a Pántlika. Azt mondja, *négy óra* lehetett, amikor Őze Antal ment érte, hogy induljon azonnal, mert ég a Pirosék háza.

- Ki az az Őze Antal?

- Sofőr a Tisza Volánnál. Szállított valamit a Piroséknak, ott aludt az udvaron, a kocsiban.

- A mentőknek maga telefonált?

- Azt mondta a sofőr, valaki már elment telefonálni. Én biztosan betörtem volna azt az ablakot azért a nyavalyás telefonért. Hogyan lehet egyáltalán bezárni egy telefont, ha sehol nincsen másik? És hogyan fordulhat elő, hogy az se működik? Úgy tudom, Vincze Ferenc csatornaőr ment el végül telefonálni, mert az ő készüléke csak a vízügyhöz jó.

- Mit látott, amikor kiért?

- Tető akkor már nem volt, és a mennyezet is be volt szakadva. Két ember bent volt még, egy idős asszony, meg egy tizenhat éves lány. Azokon már nem lehetett segíteni. Nekünk az volt az első dolgunk, hogy a kiskonyhát verettük vízzel, mert gázipalackok voltak odabenn. A

vízszugár védelmében hordták ki a palackokat. Mondanám, szerencse, hogy nem robbantak föl, de nem tudom már, mi a szerencse, és mi nem az. Mert azóta sorban halnak a szerencsétlenek.

- Cigányok voltak?

- Olyasfélék, de jóra való cigányok. Rengeteget dolgoztak.

- A *hadvezér*?

- Arról jobb nem beszélni, ámbár róla beszél mindenki. Börtönből szabadult, és a környék réme volt. Erzsike, akit elrabolt, gyógyszerrel megtömött és megerőszakolt, azelőtt az élettársa volt, de visszament az anyjához. Nem tudott élni vele. Azt mondják, mindig verte.

- Akkor ez szerelmi bosszú lehetett?

- Biztosan az.

A vasút mellett lakik Vincze Ferenc, a Dongér-csatorna őre. Azt mondja, Gulyás Laci jött ide, *öt óra* után pár perccel, kérte, hogy telefonáljon a mentőkért. Nem telefonálhatok, mert nekem csak vízügyi telefonom van!

- Azon is szólhatott volna! - kontráztam kapásból. - Valahol csak van a végén polgári telefon is. Például a szegedi központban.

- Hajnalok hajnalán? Sehol.

- Várjon, Ferenc! Az előbb azt mondta, bajba került, mert egyik kollégám azt írta, állítólag tévedésből, hogy magát nem lehetett megtalálni. Most talpig száraz a csatorna, de magának muszáj itt lennie.

- Itt is voltam!

- Jól kiépített szervezete van a vízügynek, és lám, telefonja is van. Hogyan lehet az, hogy a központban nem kötelező ott lennie valakinek, ahol a telefon csöröghet?

- Ezt ne egy csatornaőrtől kérdezze! Utána ugyan eszembe jutott, Jászszentlászlóra telefonálhattam volna, mert az ottaniaknak van civil telefonjuk is, de akkor nem jutott eszembe. Beugrottam a kocsiba, hogy keresek telefont. Először a házhoz mentem, de az akkor már porig égett. Már a tűzoltók is kinn voltak. Mentem a téeszbe, volt ott nép már egy sárga tállal. Mondták, rossz a telefon. Fölvettem én is, foglaltat jelzett. Vissza a kocsiba, be a faluba, a segélykérő telefonhoz. Álmos hang jelentkezett a mentőknél. Én már majdnem fölrobbantam az idegességtől, hiszen láttam az iszonyatos pusztítást, ez meg álmosan-unottan kérdeget. Kiabálom bele: ÉG EGY HÁZ! Hányan vannak benne? Nem tudom. Állítólag sokan. AZONNAL JÖJJENEK! Arra már nem lehet panaszunk, elég hamar kiért a kocs, de csak egy. Ő kért aztán segítséget rádión.

Hosszan meséli a nap további történetét. Délelőtt tízig mindig ott volt, ahol szükség volt rá. Azt mondja, a cigányok állítólag vérbosszút esküdtek.

- Kin tudnak még bosszút állni?

- Aki megmaradt, mind számíthat rá. Náluk még szent a vérbosszú.

A másik oldalon lakó szomszéd, Olajos Ferencné korán kelt, mert disznóátadás volt aznap. Várta a szállítókat. Úgy becsli, *négy óra* múlhatott talán tíz perccel, amikor kiment, hátha jön az autó. Akkor látta, ég a Pirosék háza. Beszölt a fiának, nézze meg, mi történt? Ugrott is mindjárt a Feri, előbb az istállóba nézett be, nincsen-e a tehenekkel valami, mert az állat jobban megérzi a veszedelmet, és összegabalyodhat, aztán rohant a szomszédba. Akkor már jött ki Piroska a házból, majdnem négykézláb mászva, úgy meg volt égve.

- Ide jött át mindenki mihozzánk - mondja Olajosné. - Vánszorogni tudtak csak, a gyerekeket kézben hozták. Az Ildi az egyéves kisfiát. Rémség volt látni is. Az ujja belenyomódott a szerencsétlen kisgyerek megégett húsába. Ruha alig volt rajtuk, tehát fáztak. Adtam volna én rájuk, de akkor meg ordítottak, annyira fájt nekik az égés. Vizes ruhával borogattuk őket. Sem ülni, sem feküdni nem tudtak, csak toporogtak kínjukban. És kérték a vizet. VIZET! VIZET! Adtunk nekik, hogyne adtunk volna. Szerencsére azt mondták később a mentősök, avval nem ártottunk, hogy adtunk nekik. Piroska azért jajgatott már, üssük agyon, ne hagyjuk szenvedni.

- Abban a tanyában libáztak. Volt baj velük?

- Tettek kárt nekünk is a ludak, meg a téesznek is, de Piros azt mondta, az államé a téesz is, meg a liba is, ő nem fizet érte senkinek semmit.

- Nem lehet, hogy azért nem rohant a szomszédság, mert mindenki haragudott az állataikra?

- Biztosan nem. Nem vehette észre senki, mert először belülről égett a ház.

Benn aludt a tanyában a huszonegy éves Tarjányi István, és a tizenhat éves Kormányos Zoltán is. Ők ketten baj nélkül megmenekültek. Baj nélkül? Irtózat volt menteni a cafatokká égett embereket. Fölváltva felelgettek kérdéseinkre.

- Hány óra lehetett, amikor észrevették, hogy ég fölöttük a ház?

- Legfölbjebb *négy óra*. Arra ébredtünk, hogy ordítóznak és szaladoznak a többiek. Be volt zárva a ház. Mi a kiskonyhában aludtunk, az ablakon ugráltunk kifelé.

- Kit láttak kint?

- Csak a *hadvezért*. Állt az ablak előtt, pisztoly volt a kezében.

- Engedte, hogy kiugráljanak?

- Engedte.

- Mit mondtak neki?

- Semmit. Annyira már ismertük, hogy nem lehet vele beszélni. Az egész környéket fenyegette, mindenki hozzá alkalmazkodjon!

- Megijedtek, amikor észrevették?

- Abban a helyzetben nincsen ideje megijedni az embernek. Akkor csak az van előtte, hogy baj van, segíteni kell. Ildi kisgyerekét, aki az unokája volt, ő vette ki az ablakon.

- Tudta, hogy a fia élettársa, és az ő unokája is benn van?

- Állítólag előtte este megüzente nekik, hogy menjenek el hazulról, de az üzenetet elfelejtették átadni.

- Kivel üzente meg?

- Talán a fiával.

- Őt is látták?

- Mi csak a *hadvezért* láttuk, de azt tudtuk, mások is segítenek neki.

- Honnan tudták?

- Ő csak állt az ablaknál, de a másik oldalról még akkor is dobálták befelé a molotovos üvegeket.

- A juhászt se látták?

- Őt se.
- Félnék, azért nem merik megmondani?
- Nem láttunk mást.
- Van egy idősebb fia is. Ildi élettársa, és a kisfiú apja. Ő se tudhatott róla, hogy készül valami?
- Ha a rendőrség kérdezné, azt mondanám, nem tudom, mint ahogy nem is tudom. De az biztos, hogy előtte öngyilkos akart lenni, és éjszaka, egy szál gatyában bement Félegyházára. Be is tört egy trafikba.
- Alibit csinált magának?
- Erre mi is gondoltunk. Az biztos, hogy utána se törődött sokat se a feleségével, se a gyerekével. Diszkóba járt akkor is, amikor ők a halálukon voltak már.
- Pista! Égett a ház. Maga segítette ki szinte az összes bentlévőt. Hogyan lehet, hogy meg se pörkölődött.
- Fürdőgatyában voltam, azért.
- Csináljunk listát! Kik voltak bent?
- Kállai Józsefné, az öregasszony, Erzsike, Csányi Lajos, Csabáné Piros néni, Sebők Józsefné. Novák Ildi meg az egyéves fia, Tamás. A tizenegy éves Sebők József, a tizenhat éves Sebők Mónika. Mónika epilepsziás rohamot kapott a rémülettől, bent is égett a szerencsétlen. Csányi Tímea és Csányi Bernadett volt még bent. Ők ketten még élnek, de lehet, hogy egyik marad csak meg közülük.

*

Rendőrségi hírekből tudom, Később elfogták a 27 éves, többszörösen büntetett bokrosi juhászt, aki börtöntársa volt a *hadvezérnek*, és föltehetően tettetársa a mostani szörnyűségben. Letartóztatták még a főbűnös kisebbik fiát, mert ő volt a harmadik a tűzdobálók bandájában. Állítólag neki kellett volna átadnia a Novák Ildikónak szóló üzenetet, hogy legyen ideje menekülni a fiával együtt.

Alig egy hónappal később azt olvasom az újságokban, hogy Szollár András Pócsperiben (Szabolcs-Szatmár megye) vasárnap fölkereste három haragos szomszédját, mindháromnak betörte baltával az ablakát, és égő benzines palackokat dobott be hozzájuk.

Ennyire fölgyorsult az idő? Ilyen gyorsan követik a csengelei emberégetés módszereit az ország másik felében is?

A juhászról sok minden eszünkbe jut. Az áldott jámborság példája lett a betlehemi *csordapásztorok* révén, Móricz Zsigmond novellájában (Betyárok) pedig a nyájajuhász a borzalmak fejedelme. Rúzsa határában, a hóttemberek fájánál a két menekülő negyvennyolcas honvédtisztet is juhászok tették el láb alól.

A tíz ujjunk se egyforma.

*

Ahogy az éppen zajló olimpiáról érkező hírekben naponta szaporodott az aranyérmesek száma, úgy szaporodott emitt a halottaké. Tulajdon szememmel a templom előtti fekete táblán láttam a szerencsétlenek listáját, egyre több kereszttel jelölve, ki halt meg közülük ...

Az újkori, tanyai Trója tragédiája az egykori élettárs, és későbbi áldozat Csányiné Erzsike körül kirobbant ostoba féltékenység miatt történhetett.

Körbejártuk most is a leégett tanyát. Csikófarkkóró, vaddohány, kiszáradt hat ecetfa és szarkafészek őrzi. Földre szállt mestergerendája, megégett szarufák, elszenesedett ajtófélfák jelzik a romlást. A romok tetején kihajtott a gaz ...

Kilenc áldozatról adott hírt a Délmagyarország. Tűzhaláluk ellen nem volt orvosság. A magzat-ikreket, azt hiszem, nem számolták bele...

Ezt írták

Molnár Mihály, Csengele krónikása összegyűjtötte a gyűjtogatással kapcsolatos írásokat, íme: *Népszabadság*, 1988. augusztus 16: **Súlyos bűncselekmény négy halálos áldozattal.** *Népszabadság*, 1988. augusztus 17.: **A beváltott fenyegetés. Helyszíni beszámoló a csengelei tragédia háttéréről.** (Tanács István). *Délmagyarország*, 1988. augusztus 23.: **Újabb halálos áldozat. Hajagos tettestársát körözik.** *Magyar Rendőr*, 1988. szeptember: **Gyűjtogatás és halál a tanyavilágban 1-2.** (Somogyi Gábor). *Délmagyarország*, 1988. szeptember 1.: **Kihallgatták Ladányi Jánost.** (B. T.). *Szabad Föld*, 1988. szeptember 2.: **A csengelei dráma. „... ilyen pokolfajzat élt a világon”** (Dulai Sándor). *Délmagyarország*, 1988. szeptember 8.; **Újabb gyanúsított rendőrkezen. Hárman kegyetlenkedtek Csengelén** (Ö. F.). *Délmagyarország*, 1988. szeptember 23.: **A kilencedik áldozat.** *Délmagyarország*, 1988. október 25.: **Kitüntetés - életmentőknek.** *Délmagyarország*, 1988. december 29.: **Vádirat a csengelei dráma ügyében** (B. T.). *Délmagyarország*, 1989. január 25.: **Megkezdődött a csengelei gyűjtogatók pere** (Balogh Tamás). *Délmagyarország*, 1989. január 26.: **„Megsütöttük a cigányokat” - mondta a gyűjtogató** (Balogh Tamás). **A kulcsfigura** (B. T.). *Délmagyarország*, 1989. január 27.: **Halálra ítélték a csengelei gyűjtogatót** (Balogh Tamás) **A pulpitus túloldalán.** *MesterDetektív*, 1989. május: **Nyolc halott - kétezer libáért.** **Hajagos-Tóth csengelei mézárhlása. Helikopterrel keresték az elrabolt asszonyt** (Balla Péter). *Szabad Föld*, 1989. május 16.: **„Megsütöttük a cigányokat”. Egy fehér Moszkvics vitte a halált ...**(Dulai Sándor). *Mai Nap*, 1990. január 25.: **Százliter benzinnel rohamoztak. Egy esztendeje él halálra ítélt. Ma áll a Legfelsőbb Bíróság elé a csengelei tömeggyilkos** (Horváth Kálmán). *Népszava*, 1990. január 26.: **Halálra ítélt a bíróság előtt. Megkezdtek a csengelei gyűjtogatók fellebbezési tárgyalását.** (Schmidt Attila). *Népszava*, 1990. február 2.: **Újra született a csengelei gyűjtogató. A halálbüntetést életfogytiglanra enyhítették.** (Schmidt Attila). *Délmagyarország*, 1990. február 2.: **Megváltoztatva a leg-súlyosabbat. Életfogytiglani fegyház a csengelei tömeggyilkos büntetése** (Balogh Tamás). *Dátum*, 1990. február 2.: **Életfogytiglan.** *Magyar Nemzet*, 1990. február 2.: **Életfogytiglanra változtatták a csengelei gyűjtogató ítéletét** (Balla Péter). *Magyar Hírlap*, 1990. február 2.: **Megváltoztatták az ítéletet. Életfogytiglan a gyűjtogatónak.** *Riport*, 1990. április 23.: **A csengelei gyűjtogató. Enyhébb ítéletet kér** (Ács Jenő).

Könyvek: A csöngölei gyilkosság. Piroséknál ég a ház (Horváth Dezső). **A benzinbombák** (Somogyi Gábor).

Mételyesi gyanúgyűrűk

Van egy falu, mindentől messze, de szépen pöndül. A szorgalom biztos jele minden új ház, minden új út, minden előre tett lépés. Nyugodtak is lennének lakói, ha az újság nem terjesztené benne a mételyt.

A múltkor például én írtam le, maholnap tíz éve lesz, hogy leégett cigány Pirosék háza. Mert valaki fölbiztatott rá! Különben eszembe se jutott volna! Azóta nem jártam itt, de most könnyű volt észrevennem, hogy mindenki rám fűj. Mentem innen oda, onnan ide, mindenhol mondták: ezt azért nem kellett volna. Azt nem mindenki tudta, ki írta meg, de azt hajszálpontosan, ki volt a sűgó. A fél falu gyanúba keveredett. Aranyosság a dologban, az támadott legjobban, akit legtöbben tettek meg sűgónak.

Régi nótám, se pénzért, se szívességből nem ártanék senkinek, úgy veszem föl most is a kesztyűt, hogy kár ne legyen belőle. Már tíz évvel ezelőtt fűjtak rám, amikor az elsőt megírtam, és mindenkire, aki még írt róla, mert Métélyest annyit emlegették akkoriban, mint még soha. Pedig se a tettesek, se az áldozatok nem idevalósiak. Átokverte gazember lett mindenkiből, aki a falunak jó hírét szikrányit is csorbította, akár kútba ugrásról szóltak, akár más galádságról. Nekem azonban egy tisztességem van, az az írás, amit leadok, ennél fogva föl kell mentenem mindenkit, akit a sűgás vádja ért.

Tanyán történt az eset, a tanya pedig szent volt előttem mindaddig, amíg el nem üldözték az ott lakók javát, és nem költözött helyükre hitványság. Maholnap több a bevándorló, mint a „kinnszülött”, és igen sokan vannak, akikre a néhai Tessedik szavai illenek legjobban, amikor mindenféle *fatsargókról* beszél. Azt is írtam annakidején, hogy a liba a tanya hattyúdala. Libázott a *hadvezér* is, és a tűzdobálós, embersütögetős eset is libázók tanyájában történt, de a kettő közül csak egyik volt hitvány. Emberi kötelességem fölemlegetni az esetet, kérem a harmatos-lelkületű mételyesieket, ne sértődjenek csontig miatta. Használni akarok vele, nem ártani! Mert sügyig ér az aljasság tajtékja a tanyákon is! Agyonvernek védtelen öregeket néhány forintokért? Bezárkózik a még kint lakó tanyai tanító is, mert mindenféle megbízhatatlan emberek kerülgetik a házát?

Valamit keresvén időnként végiglapozom ragasztófüzeteimet. Így akadtam rá a mételyesi barbárságra, bár tudom, messziről jött emberek művelték. Nem lehetett nem észrevennem újra, és kíváncsi lettem, mit nőtt be belőle a fű. Száz év múlva is leírnám megint, ha még élnék. Az a benyomásom maradt, elvadult tájon gázoltam.

Meg is kaptam a magamét.

Volt egyszer egy Várostanja

Két várostanyája is volt a régi Szegednek. Az egyik Ásotthalmon, a másik Csengelén. Mindkettővel kapcsolata volt Móra Ferencnek, és mindegyikben érdekelt volt erdészként a Muskó család. Orvosai tanácsára menekült Móra a világ elől, és halhatatlan mű született mindegyikben. Az ásotthalmiban a *Georgikon*, a csengeleiben az *Aranykoporsó*. A Csengelére vivő Pántlikán járva most tűnt föl, hogy az utóbbinak hült helye van már csak. Lebontották.

Hadd búcsúzzunk el az irodalmi emlékhellyé vált erdészlaktól és tanyai hivataltól korábbi írásunk két bekezdésével.

„Tehát Móra utolsó előtti évében Csengeléről kormányozzák az egész római birodalmat. Forró homokra, kiaszott sivatagra volt szüksége? Dehogy kellett elmennie mintáért Szíriába! Kiment az erdő szélére, és máris ott volt. Árnyas ligetekre? Beült a nyolc tölgyfa körének közepébe, vagy kiballagott Métélyesre. Ide már tengert is képzelhetett magának. Elhozhatta a császári udvart mindenestül, és a kis Titet, egyedül. Adomány ez a hely annak az írónak, aki a valóságtól akkor se tud elszakadni, amikor álmodik.

A csengelei Várostanja mai címe: Csengele 578. Negyvenkét méter az épület hossza; folyosója, tornáca léckerítéses. A ház végén, a nagyszobában Skoda áll most. Hogyan jöhetett be az autó? Úgy, hogy kibontották a ház végét. A mai erdészek átköltöztek a hajdani tiszti szobába, az épület belső, erdő felé eső végébe. Ahol tehát Móra legszebb regényét álmodta, ahol Titanillával társalkodott, ahol magára vette Diocletianus betegségét is, vagy ráadta a császárra a sajátját, az most nem irodalmi szentély, hanem garázs.” (Móra köpárnája)

Ez volt tehát 1984-ben. Most már ez sincsen, házszám sincs, csak nyolc tölgyfa maradt. Árnyék mellett a „kupacsokat” is ezek szolgáltatják regénybéli „makkszakajtók” céljára. Igénybe kellett vennünk romló emlékezetünket, hogy egyáltalán be tudjuk tájolni az egykori épületet. A természet könnyen elfelejti a civilizációt, fák és bokrok nőnek a nagy ház helyén.

Honvédtisztek és kapcabetyárok

Két honvédtiszt emlékére emelték az alsótanyai tanítók 1912-ben azt a domborműves oszlopot, amely ma is az 1948/49-es szabadságharcra emlékezteti Mórahalom lakóit. Ketten indultak el, valahonnan a Fölvidékről: Gracza Antal és Záhony István. Harcoltak - és szöktek, amikor Világosnál sötétség borult a hajnalodó szabadságra. Hol vágtaiban, hol meg inkább lassan, de egészben! Ahová a megtorló hatalom még nem ért el, a szabad pusztákon kapcabetyárok verték agyon őket. Nem politikából, nem aulikus hajlandóságból, csak pénzükért. „Megöltek egy legényt, hatvan forintjáért ...”, mondja a népdal. Itt kettőt öltek meg.

Már nem éltek az aradi tizenhármak, amikor az ő világuk is elsötétült. Még nem írta meg Arany János a Családi kört - amelyben „Béna harcfi lép be, sok jó estét kíván” -, hogy szólhasson a nemzet nagy harcáról, amit biztosan fűtött szavakkal adott volna tovább Záhony István kántortanító, és szívébe zárta volna a szolgabíró is, de nem erre számítottak a szintén Aranytól is megénekelte pásztortüzek mellett. Csikósokról, kóbor betyárokról hogyan hallottak volna, Rózsa Sándor együtt harcolt velük szilaj csapatával, de kapcabetyárokról, testközelből, talán kevesebbet. Ami Móricz Zsigmond fájdalmas tollára csak 1932-ben jutott el, az ezen a földön már 1849-ben megesett.

Hogyan végeztek velük? Háborúk után mindig fölszínre bugyborékol a hitványság. Egy ember tette, vagy több? Egyszerre, vagy egymás után?

Szabó Vilmos nyugdíjas történelemtanár, ennek a földnek szülötte. A kései utódok akkor ke-resték levelükkel, amikor éppen kizsuppolta a hivatali szűklátókörűség a művelődési házból, és a levél megválaszolatlanul benn maradt. A címüket se tudja. Szécsy György zöldfüdeles könyvecskéjét kaptam tőle, mert neki éppen kettő van belőle. Szécsy György is tanító volt, hogyan áldozott volna rájuk bőséges sorokat. Annyira szépen szólt, Mórahalom monográfiájából is kimaradt.

Az áll a picike könyvben, nem is a mai város határában történt az eset, hanem arrébb, a csorvai Laposon. Baromjárás volt akkor Laposjárás, ma Lapos dülő a neve. Gracza Antal Hont vármegye bozói járásának volt a szolgabírája, de nem járási státusa hozta erre a járásra. Régi barátjával, a lámi tanító Záhonnyal gerillacsapatot szervezett. Jól sejthettem a lelki rokonságot Rózsa Sándorékkal. Ruhájuk, fegyverük, minden felszerelésük az ellenségtől elszedett zsákmányból tellett. Fölvidéki erdőségekbe húzódva kémlelték az osztrákok hadállásait, adandó alkalommal rajtuk ütöttek. Most olvasom, Lőcse fölszabadítása is nevükhöz fűződik. Ha tudtam volna, amikor ott jártunk, már biztosan írtam volna róluk.

Szabadcsapatok sorsa, hogy szétmorzsolódnak, mire a háború véget ér. Földbirtokos szüleikhez menekült a szolgabíró, a Balassagyarmathoz közeli Sülyk pusztára, de bajt hozott volna fölmenőire, ketten vették nyakukba a világot. Csesztvén is megálltak, Madách Imrénél, menedékre ott se találtak. Rokonhoz térültek Kecskeméten, Hajós Józsefékhez, innen is tovább mentek, Halasra. Nagy a halasi pusztá, vadászok törtek rájuk, lovaikat is elvették. Kötöny pusztáig jutottak, itt fogadták föl fuvarosnak Gáspár Mihály csósz. Tázlár határában volt Harka is, Kötöny is, ebből lett Harkakötöny, tehát legjobb úton voltak Újvidék felé. Mert hová is igyekezhetett volna akkor már a két földönfutó, mint az előző szabadságharcok hősei útján Törökországba. Teljes napig várakoztak a csósz tanyáján, hogy készülhessen a nagy útra. Készült is, de másként. Összeszövetkezett három juhással, Lefánti Illéssel, Zsemeri Czifra Istvánnal és Meskó Jánossal.

Úttalan utakon mentek, így jutottak el a laposi erdőbe. Inkább talán a ruki erdőbe? És nem is mindig úttalan utakon, az úgynevezett *Hatöles* út erre vitt Majsától Szabadkára. Ki volt-e csinálva, vagy a véletlen hozta, nem tudni, de letértek róla, és fölborult a kocsí. Lehet, hogy a legnaivabb trükk, de bevált. Meg kellett várniuk a hajnalt. November 30-a van már, disznóvágó András napja. Azért disznóvágó, mert akkor már van olyan hideg, hogy eláll a disznóság. Na, ezen a hűvös éjszakán Gracza a kocsiábrában hált, Záhony pedig a pusztai földön tért nyugovóra. Furcsa borulás, ha a kocsiábrában még aludni lehetett. Lóháton követte őket a három lator. Amikor álom ereszkedett rájuk, a szolgabíró megfojtották, a tanítót pedig agyonverték. Pénzüket elosztották maguk között, a holtakat temetetlenül ott hagyták.

Megint előkerül egy csősz, Dinnyés a neve. Ő temette el Graczát, ahol megtalálta, és a jámbor pásztorok nyárfákat ültettek a sír körül. Záhony maradványait a kiszálló bizottság arrébb találta meg, három hónap múlva. December, január, február, elmúlt a tél? Föltételezik, menekülni próbált, amikor ütötték. Borzalmas vég! Kettejük maradványát Szegedre hozták, a kórházba, és innen vitték ki a köztemetőbe.

Teltek az évek, már túl voltunk az engesztelő Kiegyezésen, és Szegeden a Ráday-korszak csapta-vágta a betyárokat, amikor szóbeszédet követve a négy akasztófára való is horogra akadt. Gracza sírja helyén akkor már tizenkét tölgyfa állott, amit nemes egyszerűséggel holtak fájának neveztek. Rúzsán „hótt fák”, „hóttas fák” néven őrzi az emlékezet, és egy faderékra föl is vészték nevüket két kard ölelésében, címer alatt, körülbelül tíz évvel ezelőtt, de a „makkfákból” már csak nyolc van. A szegedi szótárban is olvashatjuk *Hóttasfák* címszó alatt: *emlékfák Mérges közelében, ahol Gracza és Záhony honvédtiszteket a Szabadságharc után orvul megölték.* A Jakabffy-térkép is jelzi Honvéd emlék néven 1919-ben. Szécsy hivatkozásából tudjuk, Tóth Mór királyi ügyész képviselte a közbírád a szegedi vár egyik földszinti termében 1870-ben, és ő írta meg *Jó madarak* címmel a történetet. Karcagon adták ki, 1897-ben. Negyvennyolc évvel később!

Hőseink körül sok mendemonda keringett, olvasom tovább a könyvecskében. Talán éppen Szécsy György lett volna a kezdeményezője, hogy emlékművet állítsanak a két bujdosónak, de Lázár György szegedi polgármester javaslatára nem a Lapos legelőn, hanem elérhetőbb helyen, az alsóközponti templommal szemközt.

Két méter és 25 centi magas az emlékoszlop, Vígh Ferenc szegedi szobrász készítette bele a bronzból való domborművet. Fatönkön ül a honvéd, mereng a végtelen pusztaságban. Két kereszt van még rajta, és talán a leáldozó nap. Fölírata: *A magyar függetlenségi harcz után Szeged város alsó határában idegen gyilkos kezek által kimúlt Gracza Antal és Záhony István honvédtisztek emléke iránti kegyelet örök jeléül az alsórészi tanítók kezdeményezésére 1912^{ik} évben felállította Az Alsótanya népe.* Ünnepélyes leleplezése 1913. május 11-én történt.

Tehát ezért maradt ki a monográfiából. Csupán helynévként említődik egyszer. Maga a gyászos eset nem itt történt.

Mindkettőnek szép menyasszonya volt már, olvasom tovább. Amikor a Korponán lakó Plachy Vilma hírt kapott, hogy Gracza Antalt a császári haditörvényszék halálra ítélte, szívszélhűdésben meghalt. Áruhába bújva még elbúcsúzott tőle vőlegénye, gyásszal megrakva indult végzetes útjára. A tanítóról itt nincsen több adatunk.

Ja, és mi lett a kapcabetyárokkal? Mondtam már, túl volt az ország a Kiegyezésen, amikor horogra akadtak, tehát méltó büntetést kaptak: kötél általi halálra ítélték őket. Föllebbezés akkor is volt már, a kötelek húsz évi fegyházra változtatták. Lehet, hogy enyhítő körülményként értékelték még mindig, hogy szabadságharcosokat rekkentettek halálba? Egyikük

időközben elhalt, hárman viszont a Trencsén megyei Illava fegyházában fejezték be életüket. A Fölvidékre vitték őket, ahonnan áldozataik származtak.

Lapunk (a Délmagyarország) többször foglalkozott már a két szerencsétlenül járt honvédtiszttel. Tíz évvel ezelőtt leginkább a zöldfüdeles Szécsy-könyvre támaszkodva mondta el az esetet. Mérges és Rúzsa között van Honvéderdő, Inczeffi Géza a szegedi földrajzi nevek szótárában is azt írja, „A szabadságharc után két honvédtisztet végeztek ki *ott*, az ő emlékükre nevezték el az erdőt.” Átvette ezt is, hiszen le van írva.

Azért említettem az előbb a ruki erdőt, mert a múlt század első felében telepített erdő mellett történhetett a gyászos eset. A Szegedi Szótár említett címszava is ezt mondja - hogy Mérgeshez közel történt -, de ha a mai Rúzsa átmérője legalább tizenkilométer, elég hosszan közel van Mérgeshez. Inczeffi Géza csöppnyi szava, az *ott* a ludas, a legalább fél évszázaddal később telepített erdő helyére tette át „hozott anyagból” dolgozó tudós cikkírónk a honvédgylakosság helyét. Hét évvel ezelőtt fotóriporterünk már rátalált, le is fényképezte a kifaragott fadereket. Örök hitetlenként magunk is elmentünk most, kimondhatom, aki Honvéderdőt vagy környékét keresi, soha meg nem találja. A legtöbb és a legkevesebb, amit hallottunk: valami gazdag népeket vertek agyon, az ő utódaik ültették a fákat. Kastélyok, erdészházak mellett máshol is látni hasonló rendben álló tölgyeket, mindenesetre ha nem ültették volna, még ennyit se tudnának róluk.

Azt is írja Szécsy György, Gracza Berta ipolyvidéki lakos levelei nyomán, hogy Mikszáth Kálmán „márványnál méltóbb” emléket állít a két hősnek a Tót atyafiakban. Gyerekkoromban olvastam ezt is, bevallom, nem emlékeztem rá. Elővettem megint. *Az a fekete folt* az elbeszélés címe, *Olej bacsa* a hőse. Ebben van az új dal a tót nép modorában:

*„Jön már Garibaldi a szomszéd faluba,
Klapka is vele van, Graczát, Záhonyt hozza,
Bíróék Gyurija lovát kantározza.”*

Ezt bizony, úgy érzem, maga Mikszáth faragta. Idézek még egy teljes bekezdést: „Olej előtt felélednek a régi emlékek, a nagy ‘háború’ zaja, amikor Gracza, Záhony Brezináról tettek kirohanásokat. Vitéz két honvéd volt ... vagy most is az még, mert hát a jó tót nép, ámbár bebizonyult, hogy orv. kezek által haltak meg Vadkerten, midőn menekültek, még visszavárja valahonnan.”

Még egy helyszín, nem Alsóközpont, nem Laposjárás, nem is Honvéderdő, hanem (Solt)Vadkert. Egészen biztos, két embert legfölből két helyen lehet agyonverni.

Ha három hónap múlva találtak rá Záhony tetemére, és az azonosítás is igazándiból húsz év múlva történhetett, bementések alapján, minden tudományos módszer nélkül, akkor kétegyeink is támadhatnak.

Anika, a bacsa lánya tűzre teheti a finom „*demikát*”-ot, a juhászok címeres eledelét, mondja tovább Mikszáth, én pedig azért állok meg, mert a minap a Volfordokról szólva írtam le a Fölvidékről származó Sátányok kedvelt eledelét, a *damikalevest*. Hírt mond Anika, puskás ember járt itt, tejet kért, és arannyal fizetett. Olej azonnal megfejté a talányt: „ez vagy Gracza lesz, vagy Záhony”. Amikor azt is mondja a leány, hogy elkezdte csapni a szelet: „Éppen ilyen nagy selyma Záhony, ha vászoncselédet lát”. Még háromszor jön elő neve - mintha pótolni akarná, hogy Graczáról beszél többet az utókor -, mire kiderül, nem Gracza, nem Záhony, csélcsap csábító csak, aki miatt végül leég a bacsa birodalma, és csak *az a fekete folt* marad utána ...

Mikor is írta Mikszáth ezt az elbeszélést? Szegedi évei alatt jártak eszébe az otthoniak, 1881-ben jelent meg! Könnyű kikövetkeztetnünk, itt hallotta az esetet, innen tette át oda az onnan való két honvédtisztet, hogy holtuk után is tovább éljenek.

Most már csak Tóth Mór munkája kellene még, a *Jó madarak*. Vagy be kéne ülnöm a levéltárba, és belebújnom a Ráday-iratokba. Majd meglátjuk.

Százegy hektár

Elsirattuk annakidején Haleszt is. Amikor a megye egyik legjobban forgó szövetkezete a poszthomokból akart még több pénzt sajtolni, százegy hektárról eldőzerolta a tanyákat. Gyalázatnak, emberiség elleni bűnnek tartottuk, öreg lakóit sirattuk. (Azóta az is bizonyosodik szinte naponta, szőlő se kell a borhoz, műtrágya alapon pancsolni is lehet, de ez nem a mi asztalunk, bár a tanyákon lehet legjobban eldugni a forrásban lévő műmustot.) 1998 januárjában megnéztem újra, mi lett a haleszi szőlővel.

*

Faramuci dolog Vince napján, szikrázó napsütésben, tele pincét jósolni. Idén esett, nemcsak csordult, borivók bizakodhatnak tehát, de 1974-ben, Vince napkor szintisza tavaszi napsütés volt, és az üllési Haleszban szőlőt telepítettek. Sámánhitünkben se volt olyan varázsló, aki hosszú távra ható bőséget jövendölt volna, noha magunk is leírtuk akkor, ha ez a szőlő termőre fordul, tele lesz a pince.

Igaz, mást is le kellett írunk, mert kilenc tanyát fordítottak ki tövestül, hogy a százegy hektár összeálljon. A tanyának is gyökere van, bölcselkedtünk, és aki a futóhomokot megkötötte, saját lelkét is hozzá kötötte. Úgy siratjuk ma már a kilenc tanya szerencsétlen lakóját, hogy a százegy hektár szőlőt is szánjuk.

Az emberek többsége, és a szőlő többsége is múlt időben értendő.

Pár nappal a mostani Vince után mentünk táblát nézni arra a területre, amelyik nevében hordja sorsát: ha lesz, lesz, ha nem lesz, nem lesz, tehát Halesz. Kiszomboron is volt ilyen nevű határ, és Kiskunfélegyháza határában vasúti megálló is viseli ugyanezt, gondolom, szegény helyeken elő szokott fordulni. Ha jól dolgozik bennünk egyáltalán az etimológia, és nem derül ki, valami ótörök vitéz vagy főkun vezér neve alszik benne. Ahogy a Halál családnévünk is a török Halilból lett.

Üllésen a sivatag homokot annakidején jól megtrágyázták, hatszáz mázsát tettek minden hektárra, hatalmas ekével legalább nyolcvan centire megfordították, a barázda fenekére kukoricaszárat raktak, hogy a leszivárgó nedvességet a gyökér táján marasztalják. Virító tábla lett belőle. Most? Maga a siralom. Heleszből Havolt lett? Nagyobbik felét olyan emberek kapták meg a legújabb földosztáskor, akik művelni akarják, de olyan „utak” - sorok - is vannak bőséggel, amelyeket a gondozatlanság régen kipusztított. Egyetlen esztendő elég permetezés nélkül, hogy a szőlő-nevezet csúfolódásból se legyen érvényes rá. „Termékszerkezet-váltás” is történt némely területein, kelkáposztát, spárgahalmokat és fóliasátrakat is látni közben.

Előbb nagy munkával ki kellett szedni a gyümölcsfákat, és kiirtani a tanyákat, aztán nagy munkával beültették. Később ezt is kiszedték ugyanolyan nagy munkával.

Simon Kálmánékat keressük, akik némi fondorlattal megtarthatták tanyájukat, de nem olyan könnyű megtalálnunk őket. Könyvben is szóltam róluk, *Boldog Kálmánnak* írtam, mert nem akartam, hogy utólag bármi baja legyen. Intettek, nem szeretnék, ha néven nevezném a családot. Az ő házuk előtt szőlő volt, őszibarack is a kiszedett almafák helyén, csak azért, hogy még egyszer megmutassa, mi a szép. Most pucér a fölújított tanya környéke, és a végében tehenészet van, legalább hatvan marhával.

Megkérdezzük a gondozót, annyit tud csak a múltból, hogy semmit nem tud. Talán még gyermek se volt akkor, amikor itt az ég zengett. A faluban útbaigazítanak bennünket, mondják az utcát is, de abban az utcában senki nem ismer Simon nevű embert. A *Töprengő* sörözőbe küldenek bennünket, mert kocsmahelyen mégiscsak többet tudnak. Hárman töprengenek az asztalok mellett, mégse sütnék ki semmit. Az autójavítót ajánlják, és lássanak csodát: ott találjuk Gera Lászlót, aki megvette Simonék tanyáját. Később el is adta, de legalább meg tudta mondani, hogy a másik utca közepén keressük őket.

Ügyes gyerek a Töprengőből el tudna dobni hozzájuk. Ahogy én nem ismerem mindig a szomszéd lépcsőház lakóit se, ez a panelvárosi szokás, lám csak, már falun is honos?

Kálmán bácsi most is kosarat köt, mint akkor, amikor utoljára náluk jártunk. Rémlik neki is, élete párjának is, hogy valaha találkoztunk már, de kimondani nem tudják. Amikor arra emlékeztetem, hogyan vágta fejbe a drótkötél, amelyet első almafájára rákötött, hogy a *Nagy Professzor* kihúzza, még jobban tekergeti a nyakát.

Százlóerős lánctalpas volt a Nagy Professzor, masinisztája meg a Professzor Pista. Ha megszomjazott, mindig bement hozzájuk meginni egy felest. Ki volt adva, hogy menniük kell, neki is álltak kihuzigálni az almafákat. Kálmán szállt be segítőnek. Saját fájára kötötte rá a drótkötelet. Leugrott az elsőről, kigyózott egyet a levegőben, és kupán ütötte. Bekötötték a fejét, és turbánban kötözte a többi fára.

Professzor Pista leginkább a gyökerekre panaszkodott. Ment az eke, nyolcvan centi mély barázdában, mint a parancsolat, egyszer csak kiugrik, mint a pille. Gyökeret talált, megcsúszott rajta. A tanyát elhúzatni sokkal egyszerűbb volt.

Megakasztotta a drótkötél kampóját az eperfához, mert minden tanya udvarán ott volt az eperfa is, de nem azt húzatta ki elsőnek, hanem megkerülte vele a tanyát. Amikor körülért, most vesd be magad, Nagy Professzor, és már csak a por látszott, a tanya összeomlott. Pista azt állította, a tanyának nincsen gyökere, azért könnyű elbánni vele. Én meg azt mondom ma is, van gyökere, de az emberekbe eresztette mind.

Százegy hektár nagy terület. Ilyen mélyen eke még nem járta, mindig figyelte Pista, mikor fordít ki valami bográcsot, tele arannyal. Hátranéz egyszer, csillog valami a barázda fenekén. Itt van, megvan, csak valaki meg ne lássa. Kiugrik a traktorból, lapulva fut vissza, aztán bele-rúg egy nagyot.

Gyökér volt, pudvája csillogott.

Feleségi segédlettel szedjük össze azoknak a nevét, akik kénytelenek voltak elhagyni tanyájukat: Sárközi Lajosné, Hegedűs Antal és Ferenc (a két *Legény*), Pintér Antal, Bitó Vencel (*Síró Vencel* lett a könyvben), Kovács István, Tari István, Vörös János, Nagy József, a másik Simon Kálmán, de azt már nem tudjuk kideríteni, él-e még valaki a hajdani szomszédok közül.

Beszéltem annakidején Bitó Vencellel is. Annyira öreg volt már, mindjárt elsírta magát. Megvolt már a cseretanyája, át is költözött, ment volna neki a gép a réGINEK. Tetejét előző nap leszedték, nincsen benne senki, hajrá, hadd menjen! Valaki megállítja mégis a menetet, nézzünk be először. Ázott verébként ott kuporgott az egyik sarokban. A nyolcméteres léceket nem akarta veszni hagyni.

Sokáig válogatott a gazdátlanul maradt és megvehető tanyák között, aztán mégis elment a gyerekei után. Egy hétig bírta, és jött vissza. Legnagyobb panasza az volt, hogy a kutat tele-dobálták autógumival. Hiába szedte ki, beleitta magát a gumiszag a vízbe. Meg az is baja volt,

hogy a cseretanyának nem volt gangja. Rakosgatta az átmentett gerendákat, mindenáron gangot akart csinálni.

A két Legénnyel is beszélhettem. A Hegedűs Antallal és a Ferenczel. Nagy tálban kicsi tésztát gyúrt az egyik, krumplis galuska lett belőle. Amikor lemosta a kezét, akkor láttam, csupa seb. A gyökerekkel hadakozott ő is.

Földes volt a régi tanya, köveset kaptak helyette. Mondtam, jobb a köves, de letorkoltak. Ha éjjel leszáll valamelyik az ágyról, kimegy pisálni, mindig a hideg követ érzi. Papucs kellene, de a másik papucs nélkül is melegebb volt.

Ami volt, volt. Ne feledjük, de gyerünk vissza Kálmánékhoz.

- Önként hagyták el azt a tanyát, amiért akkor a világ végére is elmentek volna?

- Öregsünk, közel akartunk kerülni az orvoshoz.

- Hivatkoztak akkor arra is, kell majd valaki, akinek az udvarába be lehet rakni a szőlős ládákat.

- Be is rakták.

- Hogy kell majd valaki, aki a szőlőmetszőknek meleg teát főz.

- Főztünk is.

- Hogy csősznek is lennie kell.

- Én voltam a csősz. Volt egy farkaskutyám, Titó volt a neve.

- Láncos kutya volt?

- Láncon vezettem, de a nevet az első gazdája adta. Vasárnaponként fölülök a biciklire, körülnézek, hazajövök, akkor tudok jól pihenni. Otthon voltam! Este mi már a tyúkokkal lefekszünk, de reggel kivet az ágy magából. Mindig azon spekulálok, mi mindenben mentünk mi keresztül, kegyelmes Istenünk, amíg idáig eljutottunk. Nincsen az a mai gyerek, aki felét elhinné.

- Aki szőlővel kapta vissza, ami azelőtt puszta homok volt, és nem műveli?

- Nyakig ér a gaz benne, az igaz, de pénzt érik. Most még keveset adnának érte, de jön még rá jó világ.

- A jövő útja volt a nagyüzemi szőlő.

- Telepítettek legalább ekkora táblával Karahomokon is, a Volf-tanyával szemben is, de igencsak erre a sorsra jutott mind. Mekkora kár ez? Senki nem számolja.

Földben alusznak már az öregek, akikbe a régi tanya a gyökereit eresztette. Aki visszajussolta a birtokot, nem is élt akkor még.

A Sátán unokája

Haleszről szólván említettem a nagyüzemi szőlőtáblát is. Telefonon jelentkezett Volford Károly, és kérdezte, mit tudok az ő családjáról. Egyik nagyakarátú őse után Sátánnak-Sátánnak nevezett Wolford-ivadék ő, mégpedig a Kiskezű ágazatból.

A XVIII. században a Fölvidékről jött vagy jöttek az első Wolford(ok), pásztor(ok) volt(ak), és egyikük később a városi főbírósáig vitte. A mai Ásotthalom területén, Kissortól Irodasorig terjedt birtokuk, leginkább szőlővel foglalkoztak. Wolford Istvánnak 226 hold homokja volt.

- Karcsi! Szereti a damikalevest?
- Azt se tudom, mi az?
- Az első Sátányok kedvelt étele volt. Talán a rántottleves rokona, de erős, érett túrót morzsáltak bele.
- Furcsa gusztusuk lehetett, az biztos. A mi családi emlékezetünk a nagyapámig hord vissza, Wolford György Lajosig, de mindenki Gyura Lajosnak hívta. Vagy Sátán-malmosnak, mert malmuk is volt valahol. Szélmalom, vagy szárazmalom, azt se tudom. A családi legenda úgy sejtí, valahol Öttömös környékén telepedtek le az elsők.
- Szárazmalom volt, a két világháború között bontották le. Bálint Sándor még látta.
- Igaza lehet.
- Többrétű baráti segédletnek sikerült kiderítenie, hogy nem is német eredetű a nevük, ahogy sokan sejtik, inkább angol, és Wulffordnak hangozhatott. Állítólag farkasok gázlóját jelentette.
- Látja, időközben nem csak a dupla f kopott szimplává, de a W-ből is V lett. Mindenesetre nagyapám kulák-listára került, földjét „önként” följajánlotta az államnak, és beköltöztek Szegedre.
- Semmi kitelepítés?
- Valahol biztosan volt a nagyapám, de erről soha egy szót se beszélt se ő, se a család. Tíz éves koromban meghalt, de egyszer se ültetett a térdére, hogy kalandos életéből akár csipetnyit is mondjon. Nagyanyám öt éve halt meg, nagy kerülőkkel sikerült valamit megtudnom tőle, de a birtokvesztésről ő se szólt soha semmit. Leggyöngébb pillanataiban se. Igen megfogadtathatták velük, soha, senkinek, semmit.
- A malom egymagában is elég belépő lehetett a kulákságba, de föld is járhatott hozzá.
- Huszonegy hold homok. Lassan nekem is lesz annyi.
- Zsírosodunk, zsírosodunk?
- Viccből mondom csak, de négy hektár már van szántóban, egy hold legelő, és még egy hold szántó, itt a tanya mellett.
- Szegeden lakik, mit akar a tanyával?
- Hosszú az útja ennek is. Hogy a malmos őszám vére ütött-e ki bennem, aki, ugye, technikai mindenes volt, vagy más, nem tudom, de én már a gépipari szakközépiskolában végeztem. A katonaidő után technikus ráfejelőre jártam. Azelőtt legfőljebb annyi vonzalmam volt a gépekhez, hogy biciklit szerelni mindig szerettem. A téesz-lakatosa lettem, aztán megvettük ezt a tanyát itt, a Fehér-tó mellett. Idekint legalább kalapálhatok kedvemre, nem zavarom a panelvilág népeit.
- Talán a feleség kötődik a földhöz?
- Anyószám szövőő volt, apószám vegyészmérnök, ezt se lehet mondani. Ő élelmiszeripari főiskolát végzett, a paprikaföldolgozóban üzemmérnök.
- Paprikát legalább termelnek?
- Saját földön nem, de 1982 óta bérletként mindig van. Tavaly is volt egy hold.
- A gyerekek közül se üt vissza senki az őszámre?

- Nagyobbik fiam a Ságváriba jár, és a számítástechnika a mindene. Most síszünet van, itt van velem, megfogja a vasat, de a föld nem nagyon érdekli. Ikerpár a két kisebb, Zsuzsa és Tamás, most hatodikosok. Tamás mintha jobban vonzódna az állatokhoz, mint a többi, de föltehetően se szőlőtermesztő, se paprikás, de még lakatos se lesz belőlük.

Az ősök lába nyomát tehát befűtta a szél. Kollégám szemét leginkább a „saját tulajdonú kunhalom” tartotta fogva. Ha az ő tanyáján ilyen lehetne! Mit szánkázhatnának rajta a gyerekek! Már arra is gondolt, sisakkal hord össze egyet, ahogy a régi vitézek cselekedték.

Apám csontjaiban elszujosodott a velő

Cifrasági mutatóványának is beillene, hogy a mórahalmi hivatal Wolford Szilveszternek írta be a személyi igazolványába is, ő pedig Volfordot írt már a benne lévő fényképe alá is. Föltehetően a forrásul szolgáló anyakönyvi kivonatokban még W-vel írták, de annyira elgyöngült a német ősök emléke, a maiak legtöbbször rá se rántanak. Nekem az is szenzáció volt, hogy a Sátánjárás egykori gazdájának, a *Kiskezűeknek* szegről-végről rokonával találkoztam össze. A *Kiskezű* kicsi kezéről kapta a nevét, de azt nem tudnám kitalálni, milyen réven ragadt rájuk a Sátán, sőt Sátány. Mindenesetre a Papok erdeje mellett kezdődik mindjárt a Sátánjárás, és ez annyira birizgálta agyamat, hogy riportot írtam róla valaha. Nyilván marhalegelő volt - erre utal a -járás -, amikor a nevét kapta.

Én is megkaptam érte a magamét. Abba akadtam bele, hogy az állami gazdaság szőlejében minden második sort kirángatták. Hogy a nagy gépek elférjenek benne. Hogyan merek én belebeszélni az állami gazdaságok belügyeibe?

Most akkor a név melyik írását folytassam? Nincsen bennem álmagyar buzgalom, mégis inkább a Volfordot választom. Nyolcan voltak testvérek, sajnos, azóta nagyon belelegett a családba a halál, mondja Veszter.

- Apám csontjaiban elszujosodott a velő, állító helyében is eltörött a lába. Rettenetesen sokat kínlódott vele.

Az már csak ráadás, hogy nyolc gyerek mellett is kulák lett, akinek két lépéssel több volt a földje, de mire a legkisebbik nekiindult a világnak, ez már elrendeződött. Annyira hittek azonban Nagy Imrének 1953 nyarán, ki is léptek a TSZCS-ből mindjárt. Ennek meg az lett az egyenes következménye, hogy maradék földjükkel kicsapták őket a határ szélire. Juhszélnek is mondhatnánk. Tagosításnál a közös volt a szent.

Mindenhol így csinálták.

Talált egy hozzá illő szép kislányt a tanyavilág másik sarkában. Nevelőszülők írták nevükre, de föld így is volt elég ahhoz, hogy tizenkilenc évig tanyán lakjanak maguk is. Hátán cipelte ki Szőregről a facsemetéket, amikor az almást telepítették. Furfanggal van ez mondván, biciklin hordta mindet, de a hátára akasztotta, akár a katona a puskát. A fák töve a csomagtartón volt. Így is megoldozott azokért a fákért.

Hol van ide Szőreg? Ja, akkor még fiatal volt. Mi lett a fák sorsa? Amikor eladták a tanyát, az új tulajdonos hamar észrevette, permetezés nélkül pusztul a Jonatán. Se kegyeletet, se nosztalgiaát nem érzett, kiszedte mindet.

Tele van ilyen történetekkel a homokvilág.

Gémes Eszter nénénk írta rendületlenül magányosságát - *Mindig magam* című könyve meg is jelent -, azt hiszem, Volford Szilveszter szomorú sorsából is kitelne legalább egy kötet. Szerzetesi fogadalmat ugyan nem tett, de megtartotta.

Alig kötötte be az újasszony fejét, talán egy esztendő múlva már agyvelőgyulladást kapott az ifjú feleség. Kilenc hónapig ki se jöhetett a kórházból.

- Százból ha egy-kettő megmaradt azokban az időkben, de az is gondolkodásbeli visszamaradottságban. Neki a feje teljesen kitisztult, csak végtagi bénulás lépett föl nála. Mondogatták később, Pesten kellene megoperáltatni a gerincét, de attól nagyon féltünk. Annyi rosszat hallottunk az ilyen műtétekről, nem mertünk kockáztatni.

Mondom a magam szegedi klinikai kalandjait, jobban figyelő hallgatóra ritkán találtam eddig.

- Annyit szenvedett már így is, nem mert volna nekimenni. Két kerekesszéket nyűtt el szegénykém, attól szabadulni se tudott. Mindegyiket elajándékoztam, amikor elgazdátlanodott. Tavaly decemberben, Luca napján vitték be utoljára a kórházba, a rá következő hétfőn meg is halt. Karácsonyra már egyedül maradtam, mint az ujjam. Harmincnyolc éven át gondoztam tisztességgel. Amikor mindenki menekült a földtől, én nem mehettem sehová. Akármit tettem-vettem, oda kivihettem. Amíg én dolgoztam, ő elüldögélt a szobakocsijában, de hogyan vihettem volna be a gyárba? Én aztán, azon túl, hogy őt gondoztam mindenben, annyit dolgoztam, máshol hárman se annyit. A kicsi földből, látja, ház is lett, autó is lett, mert az is kellett, csak az a baj, hogy közben az életünk is fogyogatott. A legnagyobb rossz talán az volt, hogy tiszta elmével érte meg, hogy a nyelő izmai is bénultak, meg a légzők is. Ezért mondtam, nagyon belelegett a mi családunkba a halál. Bátyáim, sógornőim, sógoraim után egyetlen feleségem is itt hagyott.

- Látom, szalonnával etették a cinkéket.

- Itt ült mindig az ablak előtt, és nagyon elnézte, ha rájártak a madarak. Ennyi szórakozása maradt. A végén már a tévét se kívánta, legföljebb akkor, ha főzött benne valaki.

- Ennyire szerette a konyhát?

- Szerette volna, de azt se szerethette. A *Juli-sulit* mindig nézte benne. Szakácskönyv egy se volt a háznál, amit tudtam, fejből tudtam, de ő nagyon odafigyelt minden receptre.

- Sütni is tud?

- Csak olyasmit, amit nem kézzel kell kavarni. Nem szerettem, ha rám ragad a tészta. A piskótafélék könnyen mentek, azt kanállal össze lehet keverni. Vagy följött a tepsiben, vagy nem, de megenni mindig meg lehetett. Az utóbbi időkben a községtől hordtuk a kosztját, oda én is befizethettem, csak ünnepnapokon kellett főznöm. Amióta meghalt, azóta az ennivaló se esik jól. Vagy belém is belém állt volna valami nyavalya? Megviselt idegileg az ő nagy baja.

- Gyerekük?

- Hogyan lehetett volna? Mondtam, igen hamar beteg lett. Magam maradtam akkor is, ha ketten voltunk. Most meg már ...?

Előre megüzentük, hogy megyünk. Amikor elköszöntünk tőle, azért bevallotta, nem tudta elképzelni, mit akarunk tőle. Halovány reményként az kapott lángra benne, hátha tudnánk kommandálni valakit.

Jobb lett volna házasságszerző ügyűvé lennünk egy kicsi ideig.

Az apák földje

Ha barátságunk jogán viccelődni akarnék Soós Jánossal, azt mondanám, minden volt már, csak akasztott ember nem. Képesítés nélküli tanító is, és ennek maradandó következményei lettek. Tanítványát, Vidéki Katalint hozta el feleségnek a nádfődeles családi fészekbe. Három gyermekük született, a Jani, akit Ottónak becéznek, az Erika és a Gábor. Ottóék most várták első gyermeküket. Remélem, azóta már „beszózott” szép kis Soós született.

Térdig koptattuk a lábunkat az üllési tanyavilág bokáig érő homokjában, mégse értük körül háromszáz holdra rúgó birtokukat.

- Ekkora a földéhség benned?

- Szeretik így is mondani, akik nem sokat értenek hozzá. Apáméknak harminckét holdjuk volt a tanya körül, kötelességem, hogy megőrizzem. Katiéknak is harminckettő volt, azt se hagyhatjuk más kezén.

- A kétszer harminckettő minálunk csak hatvannégy.

- Amikor a Potyondi-sarokra taszigált ki bennünket a tagosítás - írtál is rólunk akkor is -, szomszédunk lett Tóth sógor. Találkozhattál vele is, mert ülve is kaszált még. Azt mondja egyszer, eladná nekünk a fél tanyát, és mellé adna huszonöt holdat. Örök törvény, földet akkor kell venni, amikor eladó, megvettük. Mindenki bolondnak nézett. A közösnek veszed a földet? Mondtam rá, most ott van, de nem lesz mindig ott! Tajóban is árultak harminckét hektárt, családi kezelésszerű természetvédelmi területnek a legjobb, azt is megvettük.

- Sáskát is akarsz tenyészteni?

- Árvalányhaj is van azon, meg báránypirosító is. Hadd maradjon meg eredeti mivoltában.

- Szélmalmot nem akarsz?

- Nem biztos, hogy nem lesz az is. Látványnak is, de működőképes legyen. Amelyiken bármikor le lehet eresztetni egy-két zsák búzát. És talán szélkerék is lesz, mert az is ingyen dolgozik. Napkollektor is.

Előhúzza a tükör rámájából a Széchenyi-terv újságkivágatát.

- Tanyai turizmust is akarsz?

- Nincsen kizárva az se.

Katihoz fordulok:

- Amikor itt jártam, említette, ha jól fizet a barack, talán fürdőszoba is lesz a tanyában.

- Jól fizetett, mégse lett. A szomszéd földje előbbre való volt. De már van, és automata mosógépünk is lett.

- Akkor is jártam itt, amikor lehetőség nyílt volna rá, hogy az Ottó gyerek Izraelbe is eljusson.

- Jöttek a háborúk, itthon maradt. Pedig hasznára vált volna, ha kint is körülnézhetett volna.

- Három szép gyerek, és röghöz kötve mind?

- Magunkhoz kötjük őket a földdel.

- És ha valamelyik azt találja mondani, meggondoltam, mást akarok?

- A nagyból mindig könnyű kisebbet csinálni.

Megnéztük, mi van a közel háromszáz holdon. A természetvédelmi területet már említettük. Erdő negyvenhat hektár - nyár, akác és fenyő -, gyümölcsös nyolc hektár - őszibarack és kajszi -, szántó - lucerna, gabona, krumpli, kukorica, de csak ott, ahol öntözni is tudnak -, és legelő. Várja mind a tavaszi esőt.

- Álmod volt régen a birkászat is.

- Nincsen ára a gyapjúnak, legyőzte a műanyag.

- Kecske? Láttam egyszer, lelkesedtél érte.

- Másé volt, magamnak soha nem gondoltam.

- A szürkemarha is fölkapott ígéret.

- Abban se hiszek.

(Gabitól bocsánatot kérek, hogy kibeszélem, de szeretném, ha jobban benne maradna az intelem. Ahogy Ottó tévét is szerel, és a traktor nagyjavítását is elvégzi, ő most régi faliórákat tanít meg járni. És akkumulátorólmot olvaszt! Eszembe jutnak azok a cigányfalvak, amelyekben a gyerekhalandóság is magasra rúgott, és más veszedelmek is előjöttek. Az ólom nem játék. Fölbérelem apját is, anyját is, beszéljék le róla. Egészséges gyerek ne legyen mai hóbortok későbbi áldozata.)

János megfogalmazza a törvényt: hagyjatok ti is annyit a családjaitokra, hogy el tudjanak indulni valamerre. A gyerekek meg majdnem egyszerre mondják, az apaföldet eladni nem szabad. Más témára váltok.

- Sokak réme az unió.

- Nem tudjuk még, milyen lesz. Osztályozva viszünk piacra most is szinte mindent, lehet, hogy jobban kell ügyelnünk majd rá. De ha ésszel él az ország, tartaléknak visszaszerzi az elveszett keleti piacokat is.

- Megint álmodozol? Oda már betörték a többiek.

Ottó az előbb jött haza a klinikáról, a fészerben zsákba méri a krumplit. Harminc kilósnak kéne lennie, ő mindegyikbe harmincegyet tesz. Régi piacozók huzalma dolgozik benne.

- A homok megkéri a munkát. Legalább egyharmaddal többet kell kínlódunk benne, mint a feketeföldieknek, hogy ugyanúgy élhessünk, mint ők.

Ballangót kerget előttünk a szél. Ördögszekérnek is mondják. Háromszáz holdon sok megterem abból is. Csak jelkép ne legyen belőle!

- A kereskedelmet kéne rendbe tennetek.

- Nagyon kellene, de nem nagyon megy. Úgy játszik velünk minden kereskedő, ahogy neki tetszik. Mi tönkremehetünk, de az ő haszna marad. A parlamentnek kéne intézkednie benne.

- Megint naiv vagy.

- Tudom. A saját fizetését, a bizottsági díjakat, a különböző juttatásokat hamarabb megszavazza a képviselő-testület. A támogatások se nagyon jutnak el tanyára. És nyisd ki csak egy icipicit is a füledet. Mit hallasz? Sír az ország, minden újság, minden csatorna a munkanélküliséget panaszolja. És a nagyon tisztelt munkanélküli se jut el idáig. Útját állja a kocsmapul? Gondoltam, készítek egy csomó fényképet, és elküldöm Kolozsvár magyarfaló polgármesterének.

- Mit akarsz vele?
- Ráébreszteném, ezerszámba nem tud adni saját népének, ide jönnek, hogy keresni tudjanak.
- A naivság örök? Ha ráírod, kik vannak rajta, listára kerül valamennyi.
- Nem írom rá.
- Akkor meg nem bizonyít semmit.
- A sötétebb bőrűkről rájuk kell ismernie.
- Hány sötétebb bőrű van a világon?

Kati már az őszibarackfán csattogtatja a metszőollót. A háromszázholdas gazdaasszonyt nem ide képzeltem.

- Hogy mi lesz jó, és mi nem, azt nem tudhatjuk. Az az egy biztos, hogy minden bizonytalan. A lányunk most boltos, de akármikor elküldhetik. Mindenki lába alatt mozog a talaj.
- A paraszt talpa alatt nem mozog?
- Volt ideje megszokni. Mindig mozgott.

Csemetekert is van a tanya mellett. Tavalyi szemzésű őszibarackkal van tele. Majdnem mind megeredt. Nálam legföljebb harmada szokott sikerülni. Van azonban itt valami, ilyet még nem láttam. A szélső sorokban ágra akasztva nejlonharisnya. Mi van benne?

- Emberhaj.
- Babona?
- Több annál. Találat.
- Hajjal búvölöd a kopasz barackot?
- Nézd meg jobban. Láttál már nyulat?
- Még őzet is.
- Mind nekiesne télen, és megrágná. Ha ott a haj, nem bántja.
- Ki találta ki?
- Tele van fifikával a tanyai ember, másként nem él meg.

Ha legalább kutyaszőr lenne a harisnyában!

Nyalka civilben

Időtlen idők óta ismerem Gábor Jánost is a Bába dűlőben, mégis ezer szál futott össze, amikor leültünk beszélgetni. Birkanyíró lett, mert egy nap alatt négy napszámot kereshetett meg. Rá is fért, szegény ember volt mindig. Pár éve megkért, kerítsek neki olyan térképet, amelyiken Dég környéke is rajta van. Hajsza! híján ott esett fogságba. A részleteket most beszélte el. Olvasni nagyon szeret. Jóval idősebb nálam, de tegeződünk.

- Jó erőben vagy.

- Mint afféle kéthetes. Idén leszek hetvenhét. Az öregátkosban az egész béketábor megünnevelte születésem napját, november 7-ét. Olvastad a Pergőtüzet?

- A sorozatot láttam a tévében.

- Nagyra becsülöm Sára Sándort, ő vágott bele a sűrejébe. Olyanokról írt, akik a pokolból tértek haza. Vagy inkább a pokol mögül? Mert aki ott volt a tűzvonalban, sajnos, ott is maradt.

- Azért olvastad, hogy megtudd, mitől menekültél meg?

- Azért is. A századparancsnokunk tartalékos tiszt volt, civilben tanító. Bogárdi pusztán benn járt a zászlóaljparancsnokságon, látta a térképet. Minket áldoztak volna föl, hogy a többiek menekülhessenek. Amikor kijött, négyünket szólított. Rádiósok voltunk, azt hittük, vonalat kell kiépítenünk. Bementünk Dégre, ott mondta meg, hogy se magát, se a századát nem áldozza föl. Győrben van a menyasszonya, menjünk mi is, amerre mennünk kell. Elindultunk teljes felszereléssel, de kimondtuk, nem lövünk.

A decemberi nagy ködben összeakadtunk egy oroszral. Pár lépésre volt tőlünk, amikor megláttuk. Elővette a pisztolyát, mi meg föltartottuk a kezünket. Áttette a pisztolyt a bal kezébe, és intett, menjünk oda. Lekezelt velünk. Nála barátságosabb oroszt azóta se láttam. Bevitt bennünket a majorba, elvették fegyvereinket, és azt mondták, egy kilométerre van ide a kommandó, oda menjünk, ott kapunk dokumentet. Odajött hozzánk a mi oroszunk, kézzel-lábbal magyarázta, katonaruhánkat tapossuk a sárba, a kommandóra pedig be ne menjünk. Ahol az éjszakát töltöttük, az asszonyok a szomszédoktól szedtek össze mindenféle rongyos göncöket, nyalka civilbe vágtuk magunkat, és elindultunk. A bakancsunk megmaradt, meg az alsónemünk. A majorudvaron egy orosz lovat szerzett, föl akart ülni rá, de a ló soha nem volt nyereg alatt, nagyon nem akarta. Odament a Pista, föltette rá. Észrevette kifényesített bakancsát: te szoldát vagy? El is vitték, másfél év múlva ért haza a fogságból. Tanulság, aki szökni akar, ne jótékonykodjon. Mi is összefutottunk egy másikkal, ő meg azt mondta, mehetek haza a mamkához meg a zsenkához. Pasli! Tűnjetek el! Elnyelt bennünket a hatalmas kukoricás. Pislákoló fényt láttunk, mint a mesében, vályogvető cigány házában aludtunk, friss szalmán, és egy csinos cigányasszony vezetett ki bennünket reggel a kukoricásból.

- Hol tanultál oroszul?

- Amikor bevonultunk, vettem egy vékonyka katonai szótárt. Olvasgattam, tanulgattam. Ennyi a tudományom ma is. És kézzel-lábbal is szót lehet érteni. Megint találkoztunk egy oroszral, ő a János bakancsát cserélte el a sajátjával. Az meg két számmal kisebb volt, egész úton jajgatott Jani, ne siessünk annyira, mert a lába összegyűrődött a kicsi bakancsban. Az elején mindenáron légvédelmi tűzér akartam lenni, mert azok hátulról lőnek, de friss csatatéren jöttünk át, az egyik légvédelmi üteget lőtték szét az oroszok. De jó, hogy mégse tűzér lettem! Az egyik halott zsebéből tábori lap lógott ki, megnéztem, hátha üzeni tudok a

hozzátartozóinak, de úgy lehetett vele, mint én sokszor: elkezdtem, de nem volt időm befejezni. A címe is lemaradt. Azt még el ne felejtsem, Bogárdi puszta temetőjében rendfokozat szerint feküdtek a hosszú gödör partján a halott magyar katonák, alezredestől lefelé. Az egyik a dorozsmai tiszti főorvos volt. Rajta se csizma, se nadrág, de még gatyá se. A zubbony hajtókáján ott a kígyó a méregpohárral, tévedés kizárva. Különben is jól ismertük egymást. Se lövést, de még csak vért se láttunk rajtuk. A doktor oltotta volna be mindet? Vagy kézigránát légnyomása végzett velük? Ma se tudom. Huszonöt év múlva visszamentünk, feleséggestül. Egy család lakott még a majorban, meg az öreg tanítónő, de ő se volt otthon. Mondták, halottak napján mindig visz virágot az orvos sírjára.

Már az Alföldön jártunk, egy tanyában egyedül volt egy ember. Se család, se feleség? Felesége van, de annyian megerőszakolták, kórházba kellett vinni. Te keserves világ!

- A birkanyírást kitől tanultad?

- Apámtól. Azt mondta, ha nagyon akarnak veled beszélni az öregasszonyok, akkor se állj meg, mert akkor nem keresel. Az én szempontomból az a jó birka, amelyiken kevés a szőr, de mi legtöbbször a merinói fajtát nyírtuk, annak pedig csak az orrán meg a körme hegyén nincsen gyapjú. Kosokat nyírtam egyszer. Levetköztetés után nem ismerik meg egymást, bőgtek és döfölköztek. Hátráltak, két lábra álltak, és akkorát csattant a két szarvuk, én bizony mindig azokat néztem. Kettőnek a fejét szétcsapták, és a harmadik is megsérült. Kérdeztem, mi lesz velük? Majd levágjuk. Ha legalább filmre tudnám venni a kosok harcát, vagy ha látnék valahol ilyen filmet, órákig el tudnám nézni ma is. Izgága fajta, főleg akkor, ha együtt vannak. Öt-hat kilót minden nyírási szezonban lefogytam, akkora hajtas volt. Tönkrement a csuklóm is bele.

- A gyümölcsfákat most is te metszed.

- Arra megtanítottam a bal kezemet.

Fátlan világ

Sehol egy fa, sehol árnyék, ilyen lehetett a tanya akkor is, amikor régi legelőkön elkezdett föltünedezni. Azóta inkább a fás tanya ivódott be gondolkodásunkba. Vad szelektől védte a házat, és tüzelőt is szolgáltatott egész télre. Mártélyra menet azonban ma is látni teljesen csupasz tanyákat is, és olyanokat is, amelyek körül csak néhány fa tengődik. Messziről jött ember azt hinné, azért van ez, mert az itteniek még mindig nem tanulták el a fával való foglalatосkodást.

Találomra megyünk be Papp Mihályékhoz. Nem mondhatom, hogy váratlanul nyitottunk rájuk, mert éppen az udvaron voltak. Mindenre kíváncsiak voltunk.

- Itt is születtek?

- Itt? Semmi pénzért nem születtem volna itt. Kutason.

- A feleség talán?

- Ő meg mártélyi. Hatvankilencben vettem meg ezt a tanyát, akkor még legény voltam. Benne voltam a korban, harmincöt is elmúltam, megvettem.

- Amikor éppen meg akartak szüntetni minden tanyát. Elindult Székkutasról, és meg se állt, amíg a legszebbet meg nem találta?

- Szépnek ugyan csúfolni se merném, de megszerettem.

Háromszáznolcvanöt négyszögöl csupán a telek, szikes legelő közepén laknak, itt csak az állattartás jöhet szóba. Föld nem tartozik a tanyához, de bérelni lehet legelőt is, szántást is. Ha néprajzos lett volna belőlem, ahogy szerettem volna, leírnám, gazdasági épületekkel teljesen körbeépítették az udvart, akárhonnan fúj a szél, mindig háttal állnak neki. Kút van az udvaron, elég mélyen van a vize, de csak mosásra jó, és állatoknak adják. Maguk artézi kútról hordják.

- Érdekes lett volna fúratni egy mélyebbet.

- Nekünk már így is megteszi. Amennyi nekünk kell, elhozzuk, ha kimozdulunk hazulról.

- Maholnap kaszálni kéne.

- Már nem bírom a kaszát, tizenöt éve műtötték a derekamat, azóta nem kockáztathatok, de lekaszáltatom. Géppel.

Öt disznóól van egymás mellé ragasztva, valamikor mindben hízók voltak. Most csak három süldő lustálkodik az egyikben. Hasonlóan kicsiny kutricában négy birka, egy másikban, alig nagyobbban, egyetlen ló, a Baba. Meg kell hajolnia, ha kifelé jön, vagy befelé vezetik. Fecske-madár cifrázza röptét az udvaron, tollpihét kerget. Elkapja, viszi az istállóba. Őt követve jutok a Baba-lakba.

Na, néprajzosék, itt is van látnivaló. Fejősjátár az egyik falon, galamb fészkel benne. Nejlön-vödör a másikon, abban is galamb költ. Bádogvödör a harmadikon, galamb van abban is. És van még egy fából eszkábált valami, olyan, mintha függő priccs lenne, abban is galambanyó kotlik. Fejünkkel majdnem piszkáljuk, de nem mozdul.

A ló előtt, a jászol alatt macska nyalogatja kölkeit. Ez tehát az ösştanyai szülősoba? A szín alatt, akármilyen kis horpadásban tyúkok tojnak. Azok se ugrálnak az idegen láttán, és a kutyák se zavarják őket.

- Figyeljen ide, ha maga újságíró. Azt írja meg, legyen szíves, hogy tíz litert fejünk naponta egyetlen tehenünkből, de azt se tudjuk eladni. Valamikor kitettük az út mellé, jött a csarnokos kocsi, fölvette, és elvitte. Akkor négy tehenünk volt, negyven litert fejtünk. Most miért nem kell a tejünk? Öt forintot fizettünk literenként a begyűjtőnek, azt se lehet mondani, hogy nem érte meg neki. Pár litert a szomszédok elvisznek, a többi megmarad.

- Négy tehéntől negyven liter? Máshol egytől is fejtek annyit.

- A mieink ennyit adtak.

- Túrót, sajtot?

- Túrót csinál az asszony, de a sajttal mi nem foglalkozunk. Ahhoz oltó kell, azt meg kell tanulni, nem nekünk való. A birkát is azért nem fejjük, mert nem tudnánk mit kezdeni a tejével. Csak a gyapjújáért tartjuk, meg azért, hogy legyen bográcsba való.

- Első nap észreveszi minden tanyai, mikor jön meg a fecske, és azt is, mikor megy el. De hogy a nap melyik szakaszában indul?

- Én azt hiszem, éjjel. Este még csoportosulnak a villanydróton, és reggel már egy sincsen belőlük.

Fontos megfigyelés, de az éjszakai indulást nehéz elhinnem. Inkább talán hajnalok hajnalán vágnak neki a nagy útnak, amikor még alszik az ember. Hogy mikor érkeznek? Egyszer csak itt vannak. És röptében kapják el a tollpihét, amikor fészekmeleget álmodnak az utódoknak.

- Villany nincsen. Legalább egy szélkerék lehetne.

- Nem foglalkozom vele. El akarunk innen menni. Az asszony Mártélyra szeretne, mert ott született, én inkább Kutasra mennék haza, ennél fogva se ide nem, se oda nem, hanem Vásárhelyre megyünk. A Malom utcába.

- Ma például mikor keltek?

- Ötkor.

- Ennyire kevés jószághoz érdemes korán kelni?

- Mi mást tehetnénk? Ötkor világosodik.

Az élet diktál

Decemberben múlt tíz éve, hogy utoljára írhattam a vásárhelyivé lett Szalay Ferencről. Akkor is avval kezdtem, hogy tíz éve írtam róla. Ha tízévenként pötyögtethetek valamit, akkor legalább ötször még jó volna szólnom róla, de ne szabjunk határt a teremtő akaratának, lehetne az több is.

Akkor azt is leírtam, még mindig a történelmet festi mártélyi szélalmában. Akkoriban már javában a feje tetején állt a világ. Amikor most újra beszélgetésre kértem, két választás között voltunk éppen. Alkalmat most az a tény kínált, hogy Ópusztaszeren, a Nemzeti Történeti Emlékparkban állították ki képeit.

- Létezhet ennél jobb hely?

- A magyar történelem öleli ott körül minden képemet.

- Szoktak ellenkezni, netán kegyes legenda csak Pusztaszer.

- Kell egy hely, amibe meg lehet kapaszkodni. Ha legenda is, szép.

- Te viszont mártélyi alulnézetből látod a világot.

- Benne élek a történelemben, része is vagyok. Hogy alulnézet lenne? Felsőházinak semmiképpen nem mondanám. Földközeli, testközeli látom a világot, ha akarnám, akkor se tudnám kikerülni. Azért jöttem annakidején Vásárhelyre, hogy az a világ, amelyik megfogott, és minden rezdülése azóta is érdekel, közel legyen. Ott a városi összkomfort, jó műteremmel, és idekint az élő természet.

- Láttam, a téesz-szervezés képei is Ópusztaszeren vannak.

- Letagadhatatlanul része történelmünknek az a korszak is. Megélt, megszenvedett világ, ikonosztázba rendezve. Középen a Közgyűlés, legfölül a négy próféta, négy parasztportréban. Az egyik a fejét fogja, a másik írógéppel látható, lámpafénynél a harmadik, a mesélő, a negyedik az eltűnt katona. Alattuk a tizenkét apostol példájára a tizenkét téesztag. Egészalakos portré is van közöttük, a kovácsmestertől kezdve szinte mindenki ott van, aki a szövetkezetben előfordulhatott. Alattuk a Közgyűlés, egyik szárnyán a kultúrházi ereszalja, a másikon a vetés. És benne van az is, hogy keresztbe szántják a barázdákat.

- Valamire való festő hetvenéves korára összegyűjt néhány korszakot magának. Most melyikben vagy?

- Szőnyi volt a mesterem, tőle azt tanultam, nem kell jobbra-balra lépegetni, a véleményünket kell festenünk. Saját szememmel látom, bőrömről érzem a világot, ezt kell megmutatnom.

- Hol van már az a Vásárhely, amelyik ide vonzott?

- Vissz az élet. Élmény nélkül nem festhetek, széles ismeretségi köröm van, sokféle életutat látok magam előtt. Szem- és fültanúja vagyok az életnek, nem aszalódtam tehát bele a negyven évvel ezelőtti korbá, bár vannak dolgok, amelyek tíz év múlva jönnek elő. Igazi aranybánya nekem Mártély, és ez a malom, itt a tanyán, nagyon sokat adott. Hagyom, hogy diktáljon.

- Ópusztaszer is elfogad?

- Úgy érzem, beleillenek képeim a szeri világba. Egy évig helyükön vannak. Nem én kértem oda magamat, ez nem lenne jellemző rám, fölkinálták a lehetőséget. Örültem neki, elfogadtam. Megtisztelő az előttem kiállító névsora is.

- Emlékszem az akkori szemrehányásokra: ne kaszás parasztot fessetek, kombájnnal aratnak már. Ne gémeskutat kerülgessek, hidroglóbusz adja a vizet. Festettél már kombájnt?
  - Egyszer igen. A tanyaház kisablakába alig fért bele.
  - Kifogyhatatlan az a kisablak.
  - Kimeríthetetlen a természet, és vele mindent el lehet mondani. Legutóbb a téli világot festettem, ahogy a kisablakból látszott.
  - Sokan megkérdeznék, mi a dolgod egyáltalán a mártélyi malomházban.
  - Többek között festek is. És szezonmunkák is vannak a malom körül.
  - Még fiatal festő voltál, amikor követőid támadtak. Mostanában?
  - Sokan járnak nálam. Nem azt várom, hogy az én stílusomban fessenek, inkább a világról próbáljanak szólni. Mindenki mást lát meg benne, de a felelősség hitelesít minden vonást.
- (Nem tudom, észrevette-e már más is, de erős az érzés bennem, hogy a tanya lelkülete mindig közelebb volt a történelemhez. Polyák Ferenc is a történelmet faragja Matkópusztán.)

Hófehér korall

Nyüzsgött a nép nyáron a szabadtéri nézőterén. Szünet volt, jó fülű embernek a feje a *Turandot* dallamával volt megrakva. Idős házaspár ült a helyén, balladás öregapó, élete párjával. *Liu* jóságos szerepét *Tokody Ilona* énekelte, édesanyja, édesapja a nézőtérén. Fejhajtással odaköszöntem, nem vettek észre. Nekik tízszer-százszor annyit jelenthet az előadás, mint akárki másnak, idétlenség lett volna zavarnom őket. Avval a meggyőződéssel jöttem haza, megírom majd, hogyan lett a tápairéti tanító lányából világhírű énekes. Ha nem is kiadósan, de ismerem az idős embert, jó harminc éve lehet, hogy találkoztam vele. Az iskolája körül is jártam már, nem lesz nehéz szóra bírnom.

Őszbe hajlott már az idő, amikor a Retek utcában újra láttam. Buszra várt, beugrott a boltba. Megálltam előtte: Szervusz, Bandi Bátyám! Nem vél rám. Mondom a nevemet, az újságból ismeri. Azt is mondom, mit akarnék. Arcomat fürkésző tekintete megenyhül. Kimondatlanul bár, de leolvasható arcáról: ha a lányomról akarsz írni, bármikor jöhetsz. Meg is egyeztünk, óraütésre ott voltam.

Rövid nekifutásra elég csak az újság, sorozatot kéne írnom róluk. Nem a muzsikáról, ahhoz, sajnos, semmit nem értek, de a lélek útjain szívesen bócorognék. Talán-talán karácsonyra hazajön Iluska, akkor kellene eljönnöd majd - mondja. Azt is hozzáteszi, hogy Kerényi Mária könyvet akar írni róla, de reméli, ez a dolog nem zavar.

Tündérszép percek következnek ezután. A világhírű énekes apja naplót vezet lányáról. Betűben is, onnan kezdve, hogy a szegedi klinika tizedik szobájában megszületett, és képben, képben, képben, minden mennyiségben. A Kutasi iskolából valók az elsők - a Tápairéten is volt Kutasi iskola, nyilván azért, mert messze földön híres kútja volt -, és a világ nagy deszkáin folytatódnak. Minden elérhető híradás, kritika eljut ide, és ő mindet beragasztja. A huszadik kötetnél jár már. Lassan-lassan a világ teljes térképe fölrajzolható a fényképek nyomán.

Hagyjuk a naplót is, a képek sorát is, ha majd itthon lesz Ica, előszedjük akkor. Álljunk meg inkább ott, hogy ugyanabban a faluban kezdte Tokody András is a pályáját, amelyikben én, csak jó huszonnyolc évvel hamarabb. Néhány hónapig volt csak ott, én másfél évig. A tanyai tanítóság a világ legjobban megforgatott népsége volt, az ország túlsó feléről is jöttek az Alföldre, és a többségük itt is maradt. Az, hogy a dorozsmai fiatalember Mérgesre ment, aztán átjött Tápera, a két nagy folyó ölelésébe, talán föl se tűnik. Az utolsónak épült Klebelsberg-iskola lett az övé itt, és Mérgesen is akkor lett készen, amikor tanítani kezdett. Kölcsönbiciklivel ment ki, ladikkal vitték át a Tiszán, és a révészek igazították útnak: menjen föl a tanító úr a rázaton, azonnal forduljon északra. Az első lejárón még ne menjen le, de a másodikon föltétlenül. A töltésről már meglátja az iskolát. (Gombos Jóska bácsi volt az útbaigazító.)

Vitte magával az új iskola kulcsát. Fél nyolcra ért ki, harminc gyerek várta már. Polyvarakás volt az udvaron, mi mást tehettek volna, belemásztak a kupacba. Mintha tollasbálaból szalajtották volna őket, amikor megálltak az új tanító előtt. A vadonatúj iskola új tanítója előtt. Vérmesebb ember talán úgy kezdte volna, hogy lekever egy hatalmas pofont mindenki-nek, ő inkább megsimogatta őket. Kinyitotta a tantermet, és azonnal hozzáláttak a teljes fölforogatáshoz. Az asztalt és a dobogót átvitték a másik végébe, és minden padot megfordítottak. A fény csak az ablakon jöhetett be, és ha így maradnak, minden gyerek keze árnyékot vet az irkára. A gyerekeknek ez is fölért egy polyvában való bújócskával.

Nyolcvanadik éve küszöbén bevallja, a verseket nem nagyon szerették a gyerekek. - Igaz, én se - így toldja meg. - Idézni szeretek, de megtanulni nem.

- Csöppet se csodálom, a tanító példáját akkor is megérik, ha szóval soha nem mondatik ki. Ellenben a földrajzot és a történelmet!

Mórával egy évvel később találkoztak a Malajdoki részen. Jazigokat szedett ki a földből. - Te is napszámos vagy? - kérdezte, amikor megtudta, hogy a Tanító úr áll előtte. Ő pedig megborzongott, amikor megtudta, hogy Krisztus előtt élt emberek cserepeit tartja a kezében. Olyan megborzongás volt ez, kicsit se lehet csodálni, hogy régészeti érdeklődés vert tanyát benne. Amikor még leginkább vízből állt a határ, a halmok és dombok őrizték az emberi kéz nyomát, és ő ott volt a halmok és a dombok tövében. Amikor ráért, bejárt az egyetemre is.

- Banner professzornál négy félévet hallgattam.

Nem érdemes csodálkozni rajta, már a különmúzeumában járunk. Ott benn pedig nem lehet nem csodálkozni! Ilyen kicsi napkorongot a vatikáni múzeumban látott, amelyet most mutat. Pont, vonal, pont, vonal, ennyi volt annak is, ennek is a dísze. Csíkmákszűrő is van itt, a tiszai kultúrából. Megmondta azt is, melyik ősi korból való az a kezebeli őzagancs, amit hajdani használója éppen úgy kézbe simulóvá dolgozott ki, ahogy a későbbi asztalosok összes szerzőszámukat magukhoz idomították. Hálókötő volt. Látom most a tévében, múmiát boncolnak, és ujjlenyomatot vesznek róla. Öt-hatezer éves ujjlenyomatot ebben a kicsike szobában is láthatunk. Úgy dobálózik a történelem a számokkal, ezer év ide vagy oda, meg se kottyán. Van itt bölényborjú koponyája, mamutlapocka, és ősi bronz ziherejsztű is. Három és félezer éves lehet az a kis fibula, amelyik a nagymama virágoskertjében várta a megtalálását. Ilonkának adta. Nem tudom, van-e még a világon énekesnő, aki ilyen gyönyörű - a kora is gyönyörű! - éket kap a nagyanyjától.

Ez a hófehér korall azonban egészen újkori. Velencéből hozta haza Ica, talán akkor, amikor először járt ott. Napidíjából spórolta össze. El is érzékenyül Bandi bácsi, amikor mutatja. Azt hiszem, benne az értéke legalább akkora, mint annak a fibulának.

Feleségemnek én is vettem egyet, amikor először jártunk ott.

A nagymama egyébként írni-olvasni nem tudó asszony volt. Hozzá költözött be a kislány, amikor hetedikes lett, hogy szegedi iskolában fejezhesse be az általánost. Azért kellett bejönnie, mert az akkori igazgató kimondta, az értelmiségi lány nem arra való, hogy továbbtanuljon. Jó fejőasszony vagy gyalogmunkás lesz majd belőle a téeszben. Eláll az ember lélegzete: egy világ lett volna szegényebb, ha sikerül a terve.

Ez az írástudatlan nagymama biztatta legjobban az unokáját: kislányom, ne hallgass senkire! Amit megtanulsz, az lesz a tied. Ládd-e, én hogyan jártam?

Zúghat a zongora

Keresse a Szirtosi iskolát, aki Delley József zongoraművész és főiskolai tanár tanyájára akar rátalálni. Vele szemben van, egy darab lapos földből kiemelkedő enyhe magaslaton. Annyi előrelátás minden tanyaépítőben lakott, hogy vízjárta területre nem rakott, ilyesmit csak a nagyüzemek tudtak elkövetni. Aszályos években térkép alapján emelték sorra az istállókat, és megesett, hogy belesett egyike-másika a sömlyékbe. Jöttek az őszi esők, és vízben állhattak a marhák.

Nem tett jót nekik.

A történethez hozzá tartozik, hogy először a Szirtosi iskolában vetette meg a lábát a híres zongorista. A kunhalmi Stöki-féle Balogh iskolát kapta meg egyik tanár-kollégája - nem akarom kiírni a nevét, mert besúgó-szaga van -, oda látogatva jutott eszébe, hogy neki is jó lenne egy ilyen valami. Elment a szatymazi tanácshoz, és bérbe is adták neki havi ötven forintért.

A tanyai iskolák megszűnte előtt földadatmegosztás történt. A Szirtosba járt az alsó tagozat, a Györiszékibe a felső, Kapes Elemér keze alá. Elemér meghalt - a kitűnőnél is különb, talpig becsületes, nagyszerű tanerő volt, többször is írhattam róla -, felesége bemehetett a központi iskolába. Jött helyükbe Horváthné Bodor Margit - róla is hasonló jókat írhattam teljes felelősséggel -, de ő már az alsó- és a felső tagozatot egybefogva tanította. *Átkörzetesítették* hozzá a Szirtost is, és később együtt szüntették meg.

Fölszabadult tehát eredeti tanítási kötelezettségei alól az iskola, úgy gondolhatta a tanács, kóbor támadások ellen is védve lesz, ha tanárember használatába adja. Két év múlva azonban eladta az épületet az Új Élet Vadásztársaságnak. Mintha Delley József a világon se lenne, nem is szóltak neki.

Addigra kifutott a Györiszéki iskola is, kárpótlásként azt adták neki. Volt némi büntudat, vagy tisztesség(?) a vadászokban, mert a tüzelőtől a zongoráig mindent átszállítottak. Fájdalma csak annyi volt, hogy új helye körül szinte egyetlen tanya se volt. Pedig addigra már meggyökeresedett benne az a természetes ösztön, hogy emitt minden tanyaival szinte baráti kapcsolatot tartott. Behordta tőlük a tanyai tojást is az iskolába. Kitétte kosarastól, kollégái vitték, mint a cukrot, és belerakták az árát, miközben áldották testét-lelkét.

A tanyai tojás mindig is világmárka a városi népség előtt.

Évekig senki nem zavarta az új helyen, amíg egyszer megtudta, magasabb fórumnak, az egyetemnek adták el azt is. (Azt hiszem, akkor kapott lábra az az igyekezet is, hogy a Gyömbér Pistát is kilakoltatják a Vilmaszállásiból.) Pakolj Jóska, múlik a vásár. Hová vigye a cókmojkját meg a zongoráját? Nyakába vette az elérhető összes eladó tanyát, mindet megnézte, de nedves, földes szoba nem zongorának való, nem jutott semmire. Akkor mondta valaki, miért nem veszed meg a Nagymihály Sándorét?

Jól ismerte, egymás markába csaptak. Utólag gondolva, visszafelé nézve azt mondja, jól járt azzal, hogy sorra kiebrudalták mindkét iskolából, mert végre saját tanyája lett.

Ki is rabolták hamarosan. Csak azt pakolták ki, ami mozdítható volt. Kályhát, televíziót, fürdőkádat, két hűtőszekrényt, hússal megrakva. Mert akkor még üres volt a szomszéd tanya is, senki nem háborgatta a latrokat. (Tudva lévő, ha oszlóban van a diktatúra, leghamarabb ők bújnak elő akár az ürgelukból is. A szabadságon a rablás, a teljes kifosztás szabadságát értik.)

Nagy kocsi kellett ahhoz, hogy mindent elvihessenek.

Amióta van szomszéd, azóta nem látogatják ilyen szándékkal. Mangalicákat nevel a legközelebbiben az egykori képviselő, van valaki mindig a közelben, védve van tehát.

- Te nem tanyáról származol.

- Szirmabesenyőn születtem, de ezt csak az anyakönyvből tudom. Szüleim egriek voltak, visszahelyezték őket Egerbe.

- A következő kérdés az lesz, hogyan szoktál bele mégis a tanyába, de előbb néhány szót szóljál családokról.

- Kántortanító volt apám, édesanyám is tanított.

- Ezért lettél zongoraművész?

- A nagy titkot legfőlőbb a genetikusok tudnák megfejtetni, mondjuk ötven év múlva, de apámék a korabeli szalonzenénél és a cigánymuzsikánál tovább nem jutottak. Amikor tanulni kezdtem a klasszikusokat, tőlem tanulták ők is. Új világ nyílt ki előttük.

- Csak egy szóra! Az előbb mutattad a faládát, majdnem akkora, mint egy kisebbfajta szuszék, és azt mondtad, apád azzal ment első állomáshelyére, Szomolyába.

- Így is volt. Vasveretes, kemény láda, láttad, most is megvan. A tanítókat gyakran helyezgették.

- A mi kertünkben két cseresznyefa van, Szomolyai fekete névre hallgat, de csak azért, mert amikor nemesítették, már a külföldi módi volt divatban. Fekete szomolyainak mondom. Kitűnő fajta. Elfogadnál egyet, ha adnék?

- Szíves-öröme.

- Majd szemzek róla. Akárhová elültetheted. Folytassuk.

- Egerben jártam iskoláimat, ott is érettségiztem.

- És a zene?

- Tizenkét éves voltam, amikor zeneiskolába íratlak. A háborús idők rovására kell mondanom ezt is.

- Addig semmi?

- Volt otthon zongoránk. Öten voltunk testvérek, négy lány, meg én. Nővéreim tanultak is rajta, természetes, hogy én is elkezdtem klimpírozni. Jobb kézzel csak, hallás után. Az ismerős slágerszövegeket. Nővérem megtanított a suszterbasszusra, attól kezdve én muzsikáltam nekik. Ragyogó tanárnőm volt viszont a zeneiskolában, Bartókot csak úgy emlegette, hogy a Béla, Kodályt meg úgy, hogy a Zoli. Ehhez tudnod kell, hogy Bartók első felesége Cziegler Márta volt, és bátyjának, Cziegler Károlynak eljegyzett menyasszonya Hubert Jolán, a zongoratanárnőm.

- Az *eljegyzett menyasszony* nyilván pillanatnyi állapot volt.

- Sajnos, a vőlegény odaveszett a háborúban, de a családdal az élő kapcsolat megmaradt. Tőle hallottam először Bartókról, el lehet képzelni, milyen töltéssel. Kedvelt is nagyon. Édesanyámnak mondta egyszer: *Margitkám, annyival van több közöd a Jóskához, mint nekem, hogy te születed*. Gyermektelen maradt, zongoráját is rám hagyta, és rengeteg kottáját is. Érettségi után két évig még a Bartók Zeneiskolába jártam, Kertész Lajoshoz, utána fölvételiztem a Zeneakadémiára. 1957-ben.

- Elkerülhetetlen, hogy 56-ról is szóljunk.

Elmondta azt is a tanyaudvar kellős közepén. Szép tavaszi vasárnap délután oda ültünk ki. Ott volt a Bem-szobornál 23-án, hallotta beszélni Veres Pétert is, Nagy Imrét is. Gyalog ment haza Zuglóba, otthon figyelte a lövéseket a Rádió felől. Napokig nem mozdult ki, de aztán csak nekibátorodott. Döbbenetes élménye volt, beszorultak egy közbe, és valaki beeresztett egy sorozatot. Mindenki futott, ahová tudott. Egy kapun egyszerre öten akartak bejutni, és érezte, a talpa alatt is van valaki. Kerítéseken át menekültek, becsöngetett az egyik házba: *engedjenek be, mert lőnek!* November 1-jén egy teherautó platóján ért haza Egerbe. Édesanyja a nyakába borult, és sírt. Bement az apjához. Megjöttél, fiam? Isten hozott.

- Ugorjunk. Elvégezted az Akadémiát.

- Miskolcon kaptam volna állást, de csak óradíjas lehettem volna. Szegeden itt volt Erkel Tibor és Bódás Péter, jó barátom volt mindkettő, ők hívtak ide, teljes státusra. Lelkiismert-furdalásom támadt: ott a hazám, és én eljövök ide? Apám fölállt az asztal mellől, és ünnepélyesen ezt mondta: *fiam, oda mész, ahol legjobban megtalálod a számításodat.*

- Megtaláltad, mert azóta is itt vagy.

- Kollár Pálné volt az igazgató. Ezzel fogadott: *Delley kolléga, önnek nemcsak tanítania kell, de elvárjuk, hogy a pódiumon is bizonyítson.* A legjobb úton vagyunk, ezt gondoltam. Ezt akartam én is. Egy évre rá már alkalmazott a Filharmónia. A Kardos Palival volt az első hangversenyem. Ő az énekkarát vezényelte, én pedig zongoráztam. Annál *nagyobb* eseményt elképzelni is nehéz. Teljes hangversennyel készültem én is, teljes anyagot vezényelt ő is.

- Kedves feleségedről, Piroskáról is néhány szót! Hogyan találtátok meg egymást?

- Gólyabálon láttam meg 1961-ben. Akkor voltam utolsó éves, ő meg elsős. Hatvannégyben diplomázott, aznap volt az eljegyzésünk. Báthory igazgató urat megkértem, hadd jöjjön ide hozzánk. Nagyszerű házasság lett belőle, két szép gyermekünk született. Azóta a Konziban egyfolytában a 103-as terem az enyém, immár 42 éve.

- Hosszú volt az *egyetlen* kérdés, gyerünk vissza a tanyához.

- Nyolcvanhét januárjában költöztem ide a Győriszéki iskolából. Ugyanazok a vadászok segítettek, akik az odahurcolkodásomnak is részesei lettek. Kilenc véres vaddisznót rángattak le a teherautóról, arra rakták föl a zongorát. Nem szokhattak hozzá ilyen instrumentumhoz, láthatod, a külső ajtó alacsonyabb, mint a belső, le kellett tenniük a földre, hogy beférjen. Le kellett hajolniuk, küszöb is van közben, és az utolsó pillanatban elejtette az egyik. Szerencsére, csak a sarka koppant, és meg is repedt egy kicsit, más baja nem történt.

Megkérdeztem azt is, miért nem vesz villany-szerkezetet. Gombnyomásra lehet belőle harmónium, zongora, ki tudja még, micsoda, és akár fülhallgatóra is átkapcsolható. Azt mondja, nem való komoly muzsikusként az ilyesmi. A finom billentéseket észre se veszi.

- Tehát a környéken minden tanyait ismertél.

- Holtomig emlékszem rájuk, azt hiszem. Az egyik szomszéd, ott lakott, ahol most a lovak keringenek, rám se hederített. Akárhányszor mentem el mellé, mindig odaköszöntem neki, de átnézett rajtam. Kint ült egyszer az árokparton, odaültem mellé, és beszélgettünk. Attól kezdve nem tudtam előre köszönni, mindig megelőzött. Mondta is később: *tudja, Tanár úr, ha akkor oda nem jön hozzám, le se tojtam volna.* Azóta tudom, mi a tanyai regula.

- Van még egykori tanyai a közelben?

- Egy sincsen már.

- Sajnálhatod. Miért szól jobban a zongorád idekint, mint a másik, a lakásodon?

- Mert jobban verem.

- Hogyan jobban?

- Természetesebben. Az elképzeléseimnek legmegfelelőbben. Itt zúgathatom, ahogy akarom, senkit nem zavarok vele. Otthon? Csak csöndben, hangfogóval, letompítva, hogy a szomszédok zokon ne vegyék.

- Volford Károly mondta annakidején - ott jöttünk el mellette, Fehér-tó tövében -, azért vette meg a tanyát, mert ott döngetheti a vasat, ahogy akarja. Műszerésznek és zongoraművésznék egyformán jó?

- A legjobb.

A zongora is kiszorult volna a tanyára? A városban a falszomszéd is esküdt ellensége két oldalról, az alatta lakó is, meg a fölötte lévő is megbolondul tőle, itt legalább úgy zúghat, ahogy a zeneszerző gondolta. Kiszorult, persze, az atyai faláda is, mert az már cipőkanállal se fér be a pöttöm lakásba. Aztán majd fölmege a padlásra, amikor már az utódok nosztalgiahangulata se ápolja tovább, és egyszer csak vagy múzeumba viszik, vagy tűzre rakják.

Most még jó helyen van ez is, az is.

Nem mondtam még, kerek egy órába telt, amíg mindent megmutatott a tanyán. Állattartó volt a Nagymihály Sándor, ólja, istállója, mindene volt. És van ma is. Fölvágott tűzifával van tele mind, mert tanyán a fa mindig kell, és addig illik gondoskodni róla, amíg helyben van. Öreg, kivénhedt eperfával volt tele az udvar, kivágatta, amelyik már veszélyes romlásnak indult, és fölvágatta.

Igaz, Jóskának se kutyája, se macskája, de mire kiültünk az udvarra, négy cica is előkerült, meg egy fialás előtt álló földszintes kutya is. Mindegyik megkapta a maga csemegéjét, és ott heverték el mellettünk.

Botfűlű létemre három zenében járatos nagyszerű embert mondhattam barátomnak Szegeden. Kardos Pált, Bódás Pétert, és Delley Józsefet. Természetesnek veszem, ők is barátok voltak. Ez most azért fontos, mert említette Jóska az itteni szomszédokról szólva, hogy egy családból való rokonok voltak, mindenkire kedvesek, de egymást nem nagyon bírták.

Palit elüldözték Szegedről, agyvérzés végzett vele Kecskeméten. Pétert is agyvérzés vagy vérömleny vitte el Szegeden, Jóska fejét pedig ugyanaz az ember lékelte meg, aki az én fejembe is belenyúlt, és megtartott evilági életemben.

Együtt gyászoljuk a másik kettőt, és együtt magasztaljuk megmentőnket.

Bevitt Szatymazra a buszhoz, ő még visszament, elvetni a spenótot. Be is gyújtott, mert utána zongorázni akart még. Megkérdeztem, meddig marad?

- Kilenc-tíz óra körül otthon leszek.

Este tízkor telefonál Piroska. Rémület, aggódás érzik minden szavából. Mi lehet vele? Még mindig nincsen otthon. Átragad rám is, ami benne lakik. Hogyne érteném meg, úgy belefészkelte magát a műtét minden izgalma, az lenne a furcsa, ha nem aggódna. Vigasztalom, biztatgatom, biztosan itthon lesz percekben belül.

- Van nála mobiltelefon, föl kéne hívnia.

- Mindig kikapcsolja. Egyfolytában hívom, pillanatnyilag nem kapcsolható.

- Áldozzon rám még egy hívást, legyen szíves, ha megjön.

Alig tesszük le a kagylót, még le se ültem, máris csörög. Megint Piroska, fölszabadult lelkesedéssel.

- Kinéztem az ablakom, láttam, beáll az új kocsival.

- Istennek legyen hála!

Jól járt a spenót. Eleredt az eső.

Konok Kotormánok

Nyakas, keményfejű, konok emberből talán Vásárhelyen van a legtöbb. Nem sértésnek szánom, és nem is dicsőségnek, mert előnye is legalább annyi van, mint hátránya. Nem is én állapítom meg először. Akik a jóban hajthatatlanok, kedvemre valók, testvéremnek érzem őket, akik hitványságban, azokat inkább elkerülöm. A tanyai konokság azonban más, erősebb fokozatú, noha a jóra való testvéri hajlandóság itt is megtalálható ugyanúgy, mint a másik fajta. Ha elindulunk a Rárósi úton, és a belvizes őrházat is elhagyjuk, egy becsatlakozó úton jobbra fordulunk, K. Hódi István egykori tanyáját is megtaláljuk. A konokabb fajtából való lehetett ő is, kilencvenhárom évig élt, és az utolsó napig biciklizett. Kimondta annakidején, százezer forint a tanya ára, se több, se kevesebb. Nem nagyon törekedtek érte a vevők, mert meglehetősen rozoga állapotban volt. Nem lehet csodálkozni rajta, az utóbbi évtizedekben a lesikálás réme fenyegette, senki nem akarta csak azért is kiglancolni. De Kotormán Lászlóék is megszállottak voltak, mert megvették. Belvárosi, háromszobás, telefonos, összkomfortos lakásukat cserélték föl vele. Ide költöztek három gyerekükkel, ahol villany sincs, víz is csak a kútban, központi fűtésnek pedig még híre sincsen.

Ismerős előttünk a név, Móra „személyem körüli minisztere” Kotormány János volt. Ádámról és Éváról rokon lehetett az a család is, de az egyiknek a végén -ny van, a másikén csak -n, és ez lényeges különbség. Első kérdésként az eredetet tisztázzuk. Erdélyben állítólag van Kotormány nevű falu, az onnan származók vitték magukkal a nevet. Székelyudvarhelyről menekült a harmincas évek legvégén a család, és mivel a Küküllő-partról jöttek, Makón telepedtek le. A Maros is erdélyi.

Iskoláit Makón kezdte László, és kirakatrendező lett. Abba is hagyta, sok mindenbe belevágott, végül Vásárhelyen kötöttek ki. Gyermekük nőttek, nődögéltek, és mindben elkezdett buzogni valami szobrászi hajlandóság. Kalapálni is szeret a szobrász, és ha türelmesek voltak is a szomszédok, be kellett látniuk, jobb lenne a tanya. Itt kalapálnak reggeltől estig. A hatalmas udvarból gondozott kert lett, füvel-fával, virágokkal és szobrokkal van beültetve. A kút mellett pedig nemzetiszínű zászlót fúj a szél.

Messziről látni, kapa-kaszakerülő népség lakja. Konok, megátalkodott, mint a tokmányba szorult kaszakő, hogy a múlt század elejének szegedi irodalmából hozzak rá példát. Volt két lovuk is, az egyik Imperiál véreből, de éppen az pusztult el. A másik a karámban járkal, és legjobb pajtása a kutya. Időnként kölcsönösen nyalogatják egymást.

Közös sorsban a barátkozás is könnyebb.

Olvasóköroökkel volt teleültetve hajdanában Vásárhely, tanyára is jutott bőven. A közelben is volt egy, de a spontán szerveződésekkel eleve hadilábon álló előző rendszer legelőször ezeket söpörte le a térképről. Tizennégy már újrászerveződött, a tizennegyedik éppen az itteni. A Rárós-kenyereparti. Kotormánék házának a toldalékaként készült egy terem, egyelőre polcos könyvek és közönséges lócák a berendezés. Bolthajtásos ámbitus vesz körül egy kicsike udvart.

- Gondolom, a város pénzzel támogatja.

- A város eddig még semmit nem adott. A téglákat ugyan tőle kaptuk, amivel most raktuk ki a bolthajtás alját, de még nem tudjuk, kell-e fizetnünk érte, vagy nem. A tanyai ember olyan fajta, mindent elkövetne, hogy a várost sajátjának vallhassa, de a város egészen másként gondolja. Ha bemegyek a torony alá, és bemondom a lakcímemet, szinte emelkedik előttem a

hivatalnok asztala, és amikor megszólal, szava legalább két méterrel fölöttem száll el. Ennyit a városról. Természetvédelmi egyesületet is szerveztünk, lajstromoztak is bennünket annak rendje-módja szerint, de a város így se tud mit kezdeni velünk. Mondják, sok kötöttséggel jár, inkább a biotermesztésbe vágjunk bele. Csakhogy nekünk nem a gazdálkodás az álmunk, ellenben mindenáron meg akarjuk őrizni az utókornak a növényvilágot is, meg az állatokat, bogarakat, kukacokat is. Ez így már megint nagy falat.

Tudom, a vásárhelyi olvasóköriek valamiképpen mindig politizáltak, csöppet se csodálkozom tehát, hogy éppen szervezik a szombati összejövetelüket, amikor pártvezetők látogatnak el hozzájuk. Nem politizálni, csak beszélgetni.

A villany hiánya most is fájdalmas. Van egy akkumulátor, tévét is működtet, és most készülődik a szélkerék. Kicsi dinamója kicsi áramot termel majd, ha már forog. Álom, álom, a nagyobb lenne a jobb, de egyelőre csak külföldi hallomásból tudnak ilyenekről. A vezetéket ide elhozni viszont örült nagy kiadás lenne.

Másfajta megszállottság is dolgozik a családban. Mivel a két nagyobbik fiú már szobrászatot tanul, a harmadikat pedig fölvtették a Tömörkénybe, nyaranként tábort rendeznek hasonló betegségben szenvedőknek. Önkéntes vállalkozás, és a kosztban valóban sokat segít a város. Az iskolák központi konyhájáról hozzák ki az ebédet, és beviszik a mosatlant is, azzal tehát nincsen gondjuk. A reggeli és vacsora összejön valahogy. Evés közben jön meg az étvágy, nyáron egymást váltó három csoportot szerveznek. Pestről, Szegedről, Pécsről és Vásárhelyről biztosan jönnek. Svédországból is van két jelentkezőjük, és nagyon szeretnék, ha a hazaiakkal, az erdélyiekkel is sikerülne kapcsolatot teremteniük. Akár azt is vállalnák, hogy az utazási költségeken fölül más ne terhelje őket.

Minden megszállott örök törvénye, hogy másokat is megszállottá tegyen.

A kukacboszorkány

Nem szeretném, ha az ivódna be olvasóim fejébe, hogy csupa szellemileg csúcsrajáratott ember lakik a tanyavilágnak azon a részén, ahol bócorogni szoktam. Van ott még babona most is.

Visszaidézek egyet ragasztófüzetemből.

*

Ezer változatban él a boszorkány hazai meséinkben, és a honi igaz történetekben. Azért mondom, hogy *igazak*, mert aki elmondja, akár megesküdne rá, hogy tulajdon két szemével látta, saját fülével hallotta. A *kukacos* változat előttem ismeretlen, bár nem zárom ki, hogy a témában járatosabbak erre is tudnak jó pár példát.

Lápastón mondta Szilasi Pista bácsi, de olyan beleéléssel, meg se próbálom utánózni, mert a betű azt vissza nem adhatja. Az időpontot is tudja, 1937 őszén történt, az őszeszéki Kónya Mihály tanyájában. Gyerek volt még, éppen kimaradt a mindennapos iskolából. Elszegődött szolgálni Kónyáékhoz. Hol aludt a szolgálgyerek? Az istállóban, a szénatartó tetején volt az ágya. Amíg a lovak ropogtatták a szénát, addig ő jó nagyokat aludt, ugyancsak a szénán.

A ló is az öreggazdát szolgálta, Pista is, ennél fogva nagyon megértették egymást. Este mind a háromtól külön búcsút vett, meghagyva nekik, hogy jól viseljék magukat. Ezen a nézetén volt a gazda is, de biztos, ami biztos, bezárta minden este a rostélyt, fölrakta a keresztrácsot is, és nagy lakatját is rákattintotta. Hosszú azonban az éjjel, sok minden történik benne. Éjfél táján leginkább.

Iszonyatos zörgés veri föl álmából a fiút. Na, bevadult a gazda, nem hagyja nyugodni a lelkiismeret? Vagy a lovakon akarja kitölteni a bosszúját, vagy a gyereken. Elég gorombán nyitotta az ajtót! Fülel Pista, fülel, hát nem jön senki. Alig roppan le a lakat, kivágódik a rostély, a rács, a három ló pedig forog kifelé, de már vágat is, mint a szélvész. Nem érti, sehogy nem érti. Amióta a világon vannak, a farkuk mindig kioldva lógott, most meg föl van kötve mindnek. Ki a kórság kötötte föl azokat? És mikor?

Más is történt azonban. Ott van az istenverte nagy kutya, akkora, mint egy borjú. Ha csak ránézett is napközben, félnie kellett, vagy a saját nyakát tépi széjjel a kötéllal, vagy az övét, ha elszabadul. És jaj akkor minden földön járónak, mert hatalmas pofájával azon nyomban kettéharapja. Robog odakint a három ló, körbe-körbe, a kerítés mentén, és utánuk a kutya. Hát ez hogyan szabadult el? Ki mer odamenni hozzá egyáltalán? Kivetközni nem tud a kötélből, az biztos. Valami itt nagyon kezd nem stimmelni!

Majd csak lesz valahogy, mert az öregektől is azt hallotta, úgy még soha nem volt, hogy valahogy ne lett volna, ennél fogva visszavánszorgott a helyére. Kiverte a tajték a lovakat, vágatnak be, mint az őrült, odaáll mind a helyére, de már meg is van kötve mind, és a farkuk is le van eresztve. Addig-addig nem értette, amíg el nem aludt megint.

Jön reggel az öreg, a Kónya Miska - mindig így mondja, pedig hozzá képest többszörösen bácsi volt akkor is már -, és megkérdezi: na, Pista, mit vettél észre? Elmondja neki töviről hegyire, hogy elszabadultak a lovak, de hogy hogyan, azt nem tudhatja. A farkuk föl volt kötve, az biztos, meg az is, hogy futott utánuk a kutya is.

- Neköd vót-e valami bántalmad?

- Enneköm nem vót sömmi. Legyüttem, kinéztem, hogy mi van itten, aztán visszagyüttem, és lefeküdtem.

- Jól van, fiam, nyugodtan feküdjél le ezután is. Majd lesz, ahogy lesz.

Eljön a következő éjjel, ugyanaz megint. Roppan a lakat, rohannak a lovak, kergeti őket a kutya. Hányja mind a tajtékot, mire vége van a kísértetfuttatásnak, de utána nyugodtan telik az éjjel. Harmadik nap megint, a negyediken szintén. Mégis jó ember az öreggazda, azt mondja neki, ha fél, jöjjön be, a konyhába megágyaznak, ott is megvárhatja a reggelt.

- Minek mennék én be, amikor engem nem bánt senki?

- Csak mondom, fiam, a többi a te dógod.

Hős egész nap, de mire beesteledik, csak elszáll a bátorsága. Bent alszik a konyhában, de éjfél felé megint hallja, azok ott kinn a régi leckét ismétlik. A lovak is, a kutya is. Bele azonban nem szólhat, ha a gazda azt mondta, lesz, ami lesz, akkor biztosra veheti, lesz, ami lesz.

Régen tűzbe jött már mese közben, át is vált igen hirtelen egy másik vágányra.

- Vót ennek a Kónya Miskának két fia, a Sándor meg a Kismiska, és két lánya, az Etel meg az Ilka. A Kismiska bejárt Szegedre valamelyik iskolába. Nagyon jó gyerek lehetett ott, mert egyszer, ahogy mennek föl az emeletre, megbicsaklik valahogy a lába, elesik, és gurul végig a lépcsőn. A fejében nem történt kár, a bordái se törtek össze, de a bokája ripityára ment. Lábujjhegyen járt csak, amíg le nem vágta neki, és falábat nem raktak alá. Napközben tett-vett odakint, még az eke után is elballagott, de föltűnt egyszer, hogy még be se esteledik, és nem gyün ki. Kértem Örzse nénit, a Kónya Miska menyit, hát a Kismiska hol marad?

- Hallod, Pista, nem gyühet ki a gangon. Ahogy nyitja ki az ajtót, már ott áll valaki, és a torkát akarja elmarkolni. Ő látja egyedül, hogy ki az, de ő se tudja megmondani, hogy kicsoda, mert még soha nem látta. Férfinak férfi, erős is, hogy a hideg is kirázza tőle, de hogy ki lenne, azt nem tudja. Éjjel is ég a lámpás, és valakinek ott kell ülni az ágyánál, mert különben mindjárt nekiesik a láthatatlan ember. A személy.

Tanakodik a család, mit lehetne itt tenni. Kisüti a bátyja, a Sándor, itt van a vadászfegyver a házban, meg is van töltve dupla csőre, lője le, ha legközelebb eljön hozzá. Fogja Miska a puskát, rácéloz, meghúzza a ravaszt, de a durranás elmarad. Meghúzza a másikat is, az se szól semmit. Micsoda férög lehet ez, ha a golyó se fogja? Megszólal megint a Sándor:

- Majd én möglüvöm!

- Hogyan lüvöd, amikor nem is látod?

- Majd te célzol, én meg elsütöm.

Beáll a két gyerek a gang ajtajába, hátul a Sándor, elöl a Miska. A kisebbik vállán van a puska csőve, de a töve az idősebb kezében. Hatalmas durranás, elsült. Még egy, a másik cső is. Na, kísértet vagy lélok, neköd már véged van.

Dehogy van. Mondja a Miska, meg se moccan, ott áll továbbra is. Hogy az előbb nem fogta a golyó, az hagyján, mert el se sült, de a másodikra, amikor a sörétes hüvely füstölve jött ki a csőből, azt már tisztességes ész meg nem értheti.

Ez a valaki, akárki legyen is, nem idevalósi.

Meg kell kérdeznem Pista bácsit, látta-e a lövést.

- Láttam is, hallottam is. Ámbár csak a másodikat hallottam, mert az elsőre nem sült el. Mondtam magának, a színtiszta igazat mondom. Az ilyesmit nem lehet kitalálni. Főleg nem gyerekfejjel.

Telik-múlik az idő, nem változik semmi. Éjjel a lovak meg a kutya, napáldozat után meg a Miska, a kisebbik. Van a háznál azonban egy nagyon öreg ember is. Ha mázsára állna, több lenne száz kilónál. Mozdulni is alig tud, leginkább az ágyban fekszik. Köleskását főznek estére. Minden héten egyszer köleskása a vacsora, telefőzve kolbásszal, meg mindenféle hússal. Körülüli a ház népe, eszi a kását, csak az öreg nem eszi. Azt mondja, nem szereti.

- Én az asztal innenső végén ültem, egyszer csak azt hallom, hogy valami irtózatot nagyot huppan a hátam mögött. Látom, mindenkinek kiesik a kanál a keziből. Hátrafordulok, azt a mázsánál is nehezebb embert dunnástul együtt oda levágta, az huppant akkorát. Nekem elhiheti, az egy mázsa az egy mázsa, oda már erő kell, hogy megmozdítsa. Hogy oda is vágja, még nagyobb erő. Látnivaló, az a valaki vagy valami igen erős, itt már valamit tenni köll, ez így nem maradhat!

Ki ezt ajánlja, ki meg azt, a végén az lesz, legalábbis így mondja Szilasi István, hogy kihívják a szatymazi papot, szentelje föl a házat. Be is szentelte, még az istállót is, de nem használt az semmit. Éjjel futtatás, este meg nyakszorongatás. Végre azt kínálja valaki, menjenek el Majsára, van ott egy jósnő, hozzák el, majd az megmondja, mit kell tenni. Kocsi ment Majsára, el is hozta az asszonyt, talán a Macska Rozit, és az első éjjel már munkához is látott. Elkérte a szentelt gyertyát, meggyújtotta, és éjfélkor kilépett az ajtón. Megkerülte a tanyát, de visszafelé. Nem jobbra indult, hanem balra. Második éjjel megint, a harmadikon is. Elindul a negyediken is, vagy talán az ötödik volt már, arra nem emlékszik. Ha nagyon fújt a szél, odatartotta a tenyerét. Megy megint körbe, visszájára most is, aztán megáll az északi saroknál. A ház északi sarkánál. Megáll, elfújja a gyertyát, és bejön. Ki is hirdeti mindjárt, azt a hatalmas eperfát, amelyik ott van a sarkon, ki kell vágni.

- Érték az eper, azon híznak a disznók.

- Akkor nem tudok semmit. Vigyenek vissza!

- Jól van, kivágjuk.

- Nem úgy van az, hogy kivágjuk. Családbéli személyzet nem vághatja, csak idegen.

- Van másik tanyánk, annak a lakója a Kucorák, majd azt elhívjuk.

- Egymagában kevés, mert a fát úgy kell kivenni, hogy egy óránál tovább egy perccel se tarthat. Ha elkezdik tizenegykor, mire megkondul délben a harang, dőlni kell kifelé a fának. Se hamarabb, se később, pontban tizenkettőkor.

Eljön a Kucora, segítőkkel, nekiállnak, kiássák, és egy óra múlva ki is dől a nagy fa. Ott volt a jósnő, az meg mondogatta: most itt vágjátok el, most meg ott. Átfűrészelik, látják, a fa közepe üres. Luk van benne, olyan vastag, mint az ujjam. De végig a fán látszik a luk, mert amikor másik helyen vágják el, ott is ott van.

- Na, most hasíjják! - mondja a Macska Roza.

Nekiállnak, csattog a fejsze, egyszer csak kifordul a fa közepéből egy irtózatosan mocskos kukac. Olyan vastag volt, mint a munkabíró ember ujjá, és a hossza is akkora. Körbeállják, hát ez meg mi lehet? Cserebogárpajor nem, bár azt formázza legjobban, mert tíz is kitelne belőle, akkora. Megszólal a jósnő:

- Hamar, száraz fát, emberek! Meg egy tepszit! Bele a tepszibe a kukacot, rá a tepszit a száraz fára. Meggyújtani, de azonnal.

Égett a máglya, melege lett hamar a kukacnak. Ugrált valósággal a tepsziben, de ki nem ugorhatott. És sivalkodott, ordított, harsogott, mint egy gyerek. Mintha gyereket sütöttek volna.

- Hallotta, Pista bácsi?

- Nem megmondtam, hogy a teljes igazat mondom? Ott voltam, hogyne lettem volna ott. És hallottam is, mert ott voltam. Csodálkozott mindenki, hogyan tud ekkora kukac úgy sivalkodni, mint a gyerek, ha sűtik. Akármi ez, de nem rendes dolog, az biztos. Rakták tovább a tüzet, teljesen porrá égett a kukac.

- Mi lett azután?

- Túlhan a betonúton meghalt egy öregasszony. Akkor tudta meg mindenki, hogy ő volt a boszorkány, vagy lélek, vagy nem tudom, micsoda.

- A kisebbik Kónya Miska nem ismerte föl?

- Mondtam már, férfi képiben látta. Asszonyboszorkány volt, de férfiként működött. Kukac-ként sűlt meg, mégis asszonyként halt meg. A Vetróékkal szemközt lakott az öregasszony, aki meghalt.

- Utána?

- Se a lovakat, se a kutyát, se a Miskát nem háborgatta tovább senki. A vénasszonyt, a jósnőt fölrakták a szekérre, visszavitték Majsára.

- Itt a vége, fuss el véle?

- Maga nem érti, hogy ez nem mese? Amit elmondtam, annak minden szava igaz. Az öregasszonyt, aki a betonúton túlhan lakott, eltemették, mert aki meghal, azt el kell temetni.

- Látszott rajta, hogy megégett volna?

- Azt én nem tudom, mert nem láttam. Csak azt tudom, hogy én azóta másík esetről nem tudok. Hogy kukac lett volna a boszorkány.

(A többi a néprajzosokra, és a lélek tudósaira tartozik.)

*

Néhány másíkat is elmondok még. Az is a néprajzosok kenyere, amit kérésemre az őszibarack meghonosításában híres Frankok leszármazottja, Frank István gyűjtött az 1912-ben született bordányi Rácz Józseftől. Maga írta le Pista, *A tanyán élő emberek élete, szokásai, babonái* címmel. Mindkettejük íránti teljes tisztelettel és köszönettel ide teszem változtatás nélkül.

Munkakezdeésnél mondott fohász: Uram, Jézus, segíts meg!

A munka végeésénél: Hála Istennek!

Kenyérsűtés. A nagycsaládos házban a búbos kemencében 8-9 rozskenyeret sűtöttek. A kenyerek 2 óráig sűttek. A lángost olajjal kenték meg. A háziasszony 3 órákor kelt dagasztani. Addig dagasztották, amíg a tészta már nem ragadt, és a kézről lejtött.

A gyerek tartotta a sűtőlapátot, a szakajtóból ráborították a kenyeret a lapátra, lisztel végigsimogatták, késsel megvágták. Nagycsaládoknál a kenyérsűtés hetente történt. A kisűlt kenyeret vízzel mosdatták. A lábasban lévő mosdató vízzel itatták a kisgyereket, hogy jobban beszéljen, illetve hamarabb megszólaljon.

Kedden és pénteken nem mostak.

Karácsony előtt, Ádventben **betlehemeztek**. Öt 10-12 éves gyerek járta esténként a vidéket. Kődös időben sokszor eltévedtek, visszatértek oda, ahonnan elindultak. Pénzt kaptak játéukért, volt alkalom, hogy ebből vettek cipőt.

A betlehemezés kellékei: csengettyű, templom, jászol, Kisjézus. A betlehemezés vége felé a szobában ezt mondta az egyik: *Rétes ide, rojtos, kalács ide, fontos, gyere be, te vén toprongyos!* Erre bejött a vén toprongyos, elvetette magát a földön, és ezt mondta: *Ti idebe isztok, esztek, öregapátokra nem gondoltok?* Ekkor bottal ráütött valamelyikük, és ezt mondta: *Kelj fel, karidon, köszönts fel a Kisjézust!* Erre énekelni kezdtek: *A Kisjézus aranyalma...*

Megrontás. A vályog- vagy vertfalú tanyai épületek helyiségeinek föld-padlózatát - hogy sepréskor ne porozzon - agyagos föld és tehéntrágya keverékkel mázolták. Szegényebb családoknál, ahol nem volt tehén, a tehéntrágyát a tehenet tartó módosabb gazdáktól igyekeztek kérni. Ezek legtöbbször nem adtak, mert attól tartottak, elviszik a szerencsájüket. Sokszor úgy kellett ellopni. Ha valaki mégis adott, és elapadt a tej, vagy netán megdöglött, akkor ezt annak tartották. Mondogatták is: *Megrontottad a tehenemet, mert elvitted a hasznát.* Vagy: *Vizes tejet fejtem a tehéntől.*

Abban az időben vidéken nem voltak állatorvosok. A sertések körében nagy volt a pestisben és orbáncban elhullottak száma. Szarvasmarháknál a száj- és körömfájás. Ez ellen a kékköves folyadékba mártott pamaccsal (háziilag készített ecset) nyúltak a marha szájába, egyik kézzel az orrluk, a másikkal a száj szétfeszítésével. Így fertőtlenítették az állat szájának belsejét.

Szent Antal tüze: Ha valakinek fekélyes vagy sebes volt a lába, akkor egy Antal nevű embert hívtak, aki két kő összeütésével (pattintott kövel) szikrát csiholt. A szikrát a seb felé irányították. (Úgy csiholták, hogy a szikra a sebre irányuljon.) Ez volt a Szent Antal tüze.

Gyermek-fülfájás elleni orvoslás: Amikor a lovas fogat hazaért a tanyára, kifogták a lovakat. A ló fején lévő úgynevezett *fejzõn* lévő *szemzõ* tenyérszi nagyságú bőrlapjait a gyermek füleihez szorították. Ettõl vártak gyógyulást.

(Fejzõ: A ló fején levõ, bőrbõl (szíjakkbõl) készített, zablábõl, szemzõbõl álló szerszám, melyet a ló kocszi elõl való kifogása után a *hámmal* és a többi fogatos szerszámmal együtt az istálló belsõ falából kiálló hosszabb (kb. 40 cm-es) farúdra akasztottak.

Szemzõ: szemellenzõ, hogy a ló csak elõre lásson.)

Szemárpa elleni orvoslás: A kezdõdõ árpabetegség szemén megjelenõ (szem sarkán) vöröses dudora (hólyagocska) alkalmával vettek egy árpaszemet, megfogták a két ujjuk között, körülkerülték vele az árpadudort, majd ezzel az árpaszemmel háromszor megkerülték a kutat. Ettõl várták a szemárpa betegség mielőbbi gyógyulását.

Csutribál: Legények, lányok jöttek össze házaknál, ahol tambura- vagy citerazene mellett folyt a tánc, nótázás, szórakozás. A lány csak úgy mehetett el a csutriba, ha a fiú a leány anyjától elkérte. Ez a gardimama nélküli bál a legény és leány hosszabban tartó kapcsolat feltételén válhatott csak valóra. Hagyományos bálakra a leány az anyjával, mint kísérvével ment el.

Virágos bál: Ez a virággal díszített kocsmákban (termekben) megtartott bál, mely igen drága belépõ ellenében volt csak látogatható. A belépõ egyheti napszám volt. (80 fillér/nap).

A nagygazdát, ahol Józsi bácsi is dolgozott, mint napszámos, Onozó Andrásnak hívták. Tanyája a Zákányszék - Bordány közötti mûút mellett volt.

Permetezés: A lőcsős kocsira 2-3 db. 300 literes fahordó volt felrakva, és megtöltve kész bordói lével. A gazda a kocsin állt, kezében nagyobb méretű kancsóval, és ezzel mérte a hordóból a permetlevet a kocsi mellett álló, hátán permetező géppel (Vermoller(?) típusú réz) felszerelt 15-16 éves legényke gépébe. Az öreg telemerte, és mondta: *Ballagjál, fiam!*

A permetezés a harmat felszállásától délig, majd délutántól estig tartott. Délig nem vették le a permetezőgépet, szakadatlan folyt a munka. 5-6 napszamos dolgozott a permetezésnél. A kemény munka, a nyári melegben a háton hordott hideg permetező tüdőbaj okozójává vált néhányuknál. Unokatestvére és a Dobó-gyerekek is valószínűleg ennek az áldozatai lettek.

Egy pengő volt a napszám permetezéskor. Nyolcvan fillér kapálás és egyéb munkáknál. Este, permetezés után bementek a gazda tanyájának az udvarára. A gazda ezt mondta: *Ácsorogtatok egész nap.* A pince mellett sorba álltak, 1-1 pohár bort kaptak. Valószínűleg kapásbort. Kiöntötte a gazda, a megkínált napszamos elfogadta, megitta, a gazda csak ennyit mondott: *Adj Isten!* Ami annyit jelentett, hogy nem kapsz többet, állj tovább, elég volt neked. Az Isten adjon többet.

Ezzel nem fejeződött be a nap, az esti végezkedés (jószágok, állatok ellátása), szalma behordás az istállóba ezután következett.

A napszamos (béres) élete:

A munka napfelkeltekor kezdődött. A nagygazdák válogattak a munkaerőben. Emberpiacok voltak. Ha valaki nem jól dolgozott, ezt mondták: *Mehetsz, jön a másik.*

Istállóban aludtak. Hajnalban a villával egy kicsit megszúrták a szalmán alvót, mondván: *Kelj fel, mert adnák takarmányt a jószágoknak.*

A munkaerőpiacon ez volt a mondás: *Ha korpa van, ebet lehet kapni.*

Uradalmi munkák:

A homoki szegény emberek elmentek kukoricát szedni, kendert vágni. Az uradalmaknál *versenyarató*s volt. 10-12 kaszásnak a vállalkozó kimérte az egyenlő nagyságú aratni való parcellákat. Aki hamarabb végzett ügyessége vagy fizikai képessége révén, annak nagyobb aratni való területet mértek ki. Több részes-gabonát kapott a teljesítményéért.

Az aratást holdanként 1/12-ed részért végezték. (Egy keresztben 22 búzakéve van.) Az élelmes aratórészesek a rájuk eső 12. keresztet igyekeztek megnövelni oly módon, hogy több kévét raktak a keresztbe. Így azok nagyobbak lettek, melyet a tulajdonosok is gyakran észrevettek. Ez esetben a kereszték kiosztása másképpen történt.

A részes-aratásnál a beosztások a következők voltak: ispán, intéző, gyakornok, vállalkozó, béres. Aratásnál a kévétet a learatott búzából font un. kötéllal kötötték.

Rozsszalmából odahaza zsúpot is készítettek, melyet kukoricaszár kötésére használtak. Zsúp készítésénél egy asztalra helyezett, fogaival felfelé álló nagy gereblyét használtak. Ezen verték ki a kalászból a szemeket, és fésülték ki a verés közben összekuszálódott szalmát. A zsúpból kenyérkosarat, szakajtót is készítettek.

Kendert is használtak kötözéshez. Házilag kötőféket is fontak. Cirokseprő-kötéssel, kosár-kötéssel is foglalkoztak szabad idejükben. Főleg télen.

Az idő érzékelése: Nem volt óra. A fiastyúk, tejút, kaszás, göncöl, sántalány csillagképek állása alapján tájékozódtak az idő állásáról. A sántalány villogó, libegő járásával viszi az ebédet a kaszások után.

Hírekről szomszédolással szereztek tudomást.

Régi babonák:

Tehéntartó emberek baltára vagy késre fejték a tejet. Kérdésem, ezt miért tették? Több tejet adjon a tehén? Ne apadjon el a tej? Ne érje rontás a tehenet?

Hajnalban a fűvön összeszedték a harmatot, és rászórták a takarmányra, hogy több tejet adjon a tehén.

Nyári zivatarkor kidobták a kisbaltát az udvarra, hogy a jégverés elkerülje a ház környékét.

Ennyit kaptam első nekifutásra, de tovább biztattam. Az 1916-ban született Farkas István bordányi ember szavait is leírta.

Nagyapjának szokása volt, hogy amikor nyári zivatar közeledett, kiállt a ház elé, nézte a közeledő felhőt, összetette a két kezét, ahogyan imádkozni szoktak, és ezt mondta: *Oszlasson el az Atyaisten, a Fiúisten és a Szentlélekisten minden veszélyes felhőt.* Utána imádkozott.

Befejezés után mindig keresztet vetett, az ég felé irányozva.

Ha jégeső esett, a baltát, fejszét élivel felfelé a csurgásba állították.

Nagyapja mesélte, hogy egyszer kiscsikójuk született, egy foggal. Mondta is a nagyapja, ez táltosnak született. Egyszer ki voltak kötve a lovak legelészni a ház körül. Jött egy nagy zivatar, felkapta a csikót, az úgy eltűnt a fergeteges széllel, hogy soha többet nem lett meg.

Karácsony böjtjén kis kosárba szénát, egy cső kukoricát raktak, ez volt a Kisjézus jászla. A böjt időszaka alatt, ami az asztalon összegyűlt kenyérmorzsa, apró kenyérdarabka, élelemdarab, egy kis vászonzacskóban tárolták. Az év közben megbetegedett jószágokat, tehenet, lovat, más állatokat ezzel a zacskóval kellett megvergetni. Ennek gyógyító erőt tulajdonítottak.

Szent Iván tüze: Az udvaron vékonyabb gallyakból tüzet raktak. A tüzet a családtagok, az asszonyok, lányok átugrották. A tűzből származó pernyét összegyűjtötték, és sebek gyógyítására használták.

Elindulásnál ezeket a szavakat mondták: *Jézus velem, Szűz Mária légy mellettem, megkezdem a mai napi munkámat.*

Pista bácsi felesége mesélte a következő történetet, melyet neki is a nagymamája mondta el: A szentkúti búcsúra sok környékbeli hívő ember imádkozva ballagott. Egy kocsi is ment velük, melyre némelyikük csomagja fel volt rakva. Hazafelé már nem ilyen rendezett sorban, hanem szétszladozva kisebb csoportokra, ki-ki a maga tanyája felé tartott, egyesek a kocsira ültek, akiknek arra volt az útja. Amikor egy nagy sík területen, egy *járáson* haladt keresztül a főleg asszonyokat szállító kocsi, egyszer csak egy nagy zivatar támadt, csattogott, villámlott. Egyre közeledett a zivatar, a villámok a közelükbe csaptak le, félelmük egyre fokozódott. Ekkor az egyik asszony kétségbeesetten felkiáltott: *Asszonyok, aki közületek pénteken mosott és vasalt, az dobja el a kötőjét és a kendőjét.* Le is dobta az egyikük a ruhadarabokat, aki bűnösnek érezte magát. Azon nyomban bele is csapott a villám a kendőbe és a köténybe, a zivatar pedig elvonult békességben.

Egy asszony Luca napján kenyeret sütött. Ahogy feltekint, Luca állott a kemence szájánál. Az asszony egy lángos-darabot beledobott Luca kötőjébe. Erre az ezt mondta: *Köszönd meg a tettednek, mert ha nem ezt teszed, akkor te mentél volna be az égő kemencébe.*

Egy Péter nevű családnak több gyereke volt. Az asszony ünnepnap elment cseresznyét szedni. Megverte az Isten, mert leesett a cseresznyefáról, és meg is halt.

Pista bácsi a második világháborúban egy Rába AFI típusú kocsival tábori konyhát vontatott. A páncélosok közelében élt, és a következő éneket kezdte énekelni, mely kissé megkopott emlékezetében:

Kinn a Don-kanyarban Golokuza, (A helység neve.)

Bunker ásatásnál sok sóhaj felszáll.

Én édes drága bunkerom októberben ott hagyom,

Én édes drága bunkerom októberben ott hagyom,

Jön legújabb RH, vak sötét az éj. (RH: rádió adó-vevő lehet?)

Harckocsijainkat mésszel meszelték,

De újra csak felszáll a sóhajom,

Novemberben itt hagyom én édes, drága bunkerom,

Én édes drága bunkerom.

Mink vagyunk, akiket kinn felejtettek,

Bunker ásatásnál ipart szereztek,

De újra csak felszáll sóhajom,

Novemberben itt hagyom én édes bunkerom.

Egy első-világháborús nóta foszlányait is feljegyeztem, melyet egy dunántúli rokonuk (Fábri Márton) énekelt valaha nekik mély átérzéssel:

A mi öreg Sajó kutyánk ki szokott a faluvégre járni.

Megállott a keresztútnál, valakire szomorúan várva.

Három éve múlt már annak, hogy a gazdáját idáig kísérte,

És azóta minden este ki szokott a faluvégre járni.

A mi öreg Sajó kutyánk még mindig csak a faluvégét járja.

A faluba jönnek-mennek, a gazdáját köztük nem találja.

Sajó kutyánk, a te gazdád soha nem tér vissza,

Ne is várjad, Sajó kutyám, a te gazdád piros vérét

Idegen föld issza...

„Végvár” a szomszédban

A Fehér-tó melletti lábas házat azért építette a dorozsmai fékpofakészítő Németh Nándor, hogy senkit ne zavarjon, és a kenyéradó főúthoz is közel legyen. Őszintén szólva nem gondoltam rá, hogy még egyszer találkozunk. Régen tanyán lakik már, bár a dorozsmai ház is megmaradt, sőt a műhely is. A szomszédból kaptam üzenetet: akkora „kilátástalanság” uralkodik itt, csak az újság segíthet.

Segítő szándékkal vagyunk tele, jöttem tehát panaszt meghallgatni. Faragó Alfréd mondja, hogy az időközben megnyílt autóbolt bejárója az ő tanyabejárója közvetlen közelében van, és súlyos komplikációk okozója. Közönséges esetekben is észnél kell lennie annak, aki rá akar hajtani a forgalmas útra, ha azonban kamionok vagy disznószállító nagy kocsik állnak a bolt előtt, életveszélyes azonnal. Történt is már baleset, éppen a „kilátástalanság” miatt.

Vitában áll a szomszédal, minden fórumot megjárt már. Panasza lényege: ha boltot nyit a szomszéd, gondoskodjon parkolóról is. Elég nagy föld van a tanyához, engedje be oda a kocsikat. A túlsó sarkon van a hivatalos bejáró, ha azt használnák, senkit nem zavarnának vele.

Szegény ember summázataként még hozzáteszi, a hatalom és az igazság mindig a pénz árnyékában lakik.

Egyértelműnek látszik, amit mond, meg is ígérem, utánajárok. Amit körítésnek szánt, hogy például miből jöhet a sok pénz, és miből telhetett neki „végvárra” az út mellett, azzal nem foglalkozom még akkor se, ha tájvédelmi szempontok is szóba jönnek. A hivatalnak megvannak az eszközei, hogy érvényt szerezzen akaratának, ebben rám nem lehet szükség. Azt se vállalom, hogy a gázvezeték számlázási csalfaságaiba beleszóljak, mert hadseregnyi szakértőt kellene fölbérelnem, és akkor se biztos, hogy tisztán látnék. Ott a törvény, őre a bíróság, nem avatkozom bele.

- Mit mondjak, ha valaki azt találja állítani, hogy önből a szintiszta irigység beszél?

- Arra gondol, hogy én is autószerelő voltam, akárcsak ő, de én rokkantnyugdíjas lettem?

- Arra is.

- Nem tudom elhíttetni senkivel, mert nem is tudom elképzelni, hogy valaki gondolhat ilyesmire. Gazdagodjon mindenki, ahogy tud, és ahogyan akar, de ne veszélyeztesse az út forgalmát. És azt észrevenni, hogy tájvédelmi körzetbe építi bele valaki a végvárát, szintén nem lehet irigység dolga. Ha azt is észreveszem, hogy szabálytalanság történik a közvetlen szomszédomban, az én hátrányomra, meg az út forgalmára nézve, nekem kötelességem fölhívni rá a társadalom figyelmét. Itt van a rendőrség levele: a régi állapotot állítsa vissza, és a tervek szerinti parkolót alakítsa ki! Itt van a Közúti Igazgatóság levele is. Az áll benne, a másik bejárón vezesse be területére a vásárlókat, ezt pedig szüntesse meg. A vízelvezető árkot állítsa helyre, a padkára történő fölállást szüntesse meg. „Ha két héten belül nem intézkedik, kénytelen leszek hatósági eljárást kezdeményezni a közlekedési felügyeletnél.” Ha ennyire egyetértenek velem, nem mondhatja senki, hogy irigy vagyok.

- A két hét régen letelt.

- Erre mondtam én, akinek pénze van, annak mindent lehet.

Átkocogtunk a szomszédhoz. Határozottan leszögezte, ami a kerítésen belül van, arról semmi fölvilágosítást nem hajlandó adni, mert az mind az ő szuverén belügye, de ami kívül van, arról készséggel. Megerősítem, se adóhivatalnak, se másnak nem vagyok bedolgozója, csak az érdekel, ami a panaszhoz tartozik. Kiállunk a kapuba, ott beszélgetünk. Fotóriporter kollégám szeretne legalább egy fényképet készíteni róla, de elhárítja.

- Miért nem a másik bejáratot használja?

- Azért, mert a parkoló itt lesz az út mellett.

- Olvastam az egyik határozatban, hogy a vízelvezető árok helyreállításáról is szó van, és azt látom, inkább tömök be az árkot.

- Megkaptam a határidőt, de a föltöltéshez való törmelékhez most jutottam hozzá. Most betöltöm, mert nem tudom máshová lerakni a földet, aztán majd kiásatom, belefektetem a csövet, és visszatemetem.

- Tehát mégis sikerült elintéznie, hogy itt legyen a beálló?

- Kapaszkodjon meg! Az út túlsó felére is akarok egyet. Ezen az oldalon ott terelődik ide a vásárlói forgalom, ahol a másik bejárat van, és itt kanyarodik vissza a főútra, ahol a szomszéd háza van. Még hidat is építék neki, hogy ki tudjon járni.

- Milyen alapon?

- Mondtam már első találkozásunk alkalmával, én ebből akarok megélni. Most ezt úgy mondják, hogy vállalkozó vagyok. És azt is mondják, ez a kormány vállalkozásbarát.

- De azt egyetlen törvény se mondja, hogy a szomszéd rovására.

- Nézze, uram! Nem is mondja senki, csak a szomszéd. Megmondjam, hogy miért? Mert irigyl.

Kimondatott. Ettől féltem.

- Uram, ön elszámította magát. Beleöli rengeteg pénzét, és az új út szépen itt hagyja. Jó pár kilométerrel arrébb megy el.

- Köszönöm szíves figyelmét, de nem esek kétségbe. Nem a nagy forgalomra számítok én, vevőim köre zömmel a környéken lakókból kerül ki, azok pedig itt maradnak.

Távcsővel, idegent

Kunhalomnak mondja a köznyelv ma is azokat a dombokat, amelyekkel a messzi évszázadokban telerakták a népvándorlás emberei a nagyon sima Alföldet. Föltehetően semmi közük sincsen a kunokhoz, jóval régebbiek, de biztos, hogy temetkezési helyül szolgáltak. Valamilyen vezéri sarzsi kellett ahhoz, hogy a katonák - a mendemondák szerint talán sisakjukban - összehordják fölējük a földet. Ahogy a fáraók piramisokat emeltek, a pusztai népek így adóztak koruk kegyeletének.

Mindszent határában is van belőlük néhány, az egyiknek a tövében - Józsepi-halomként hallottuk a városban - tanya áll. Mintha ránőtt volna a házra, pedig tudhatja a józan elme, legföljebb fordítva történhetett. Tovább fűzve a gondolatot: mintha társbérletben lakna valaki az eltemetett vitézzel. A vezérrel.

Meg kell néznünk közelebbről.

Könnyű kimondani, nehéz oda eljutni. Rideg József családja lakott benne, és szerencsénk van, a férjet és feleséget most is itt találtuk. Mostanában költöztek be a városba, de a szívük ide húzza vissza őket.

- Süllyed a ház, a víz szennyezett, és villany sincsen. A gyerekek miatt is vállaltuk az áldozatot, bár a város segítsége nélkül reményünk se lett volna rá, hogy beköltözhetünk.

Valóban nem a ma emberének való ez a rozoga tanya, de azért itt is megkérdeztük:

- Miért nem fúrták mélyebbre a kutat?

- Ötvenkét méterről jön a víz, annál mélyebbet már ne tessék kívánni. Az is lehet, Attila koporsójáról jön.

- Mit tudnak róla, miféle ember lehet odalent?

- Az égadta világon semmit, de az biztos, hogy pince is van ott. A domb egyik oldala egyre jobban horpad. Amikor karókat vertem le, megkopogtattam egy kicsit, de senki nem szólt vissza. Pedig megkínáltam volna bablevessel.

Szellemes beszéd, nem hiába temető mellett hangzik. Egyszemélyes temető.

Szőlő volt valamikor a partoldalban, és gyümölcsös, a ház meg présháznak épült. Hogy mikor, senki se tudja. A varázsos száz év azonnal elhangzik, és hozzá is teszik: vagy annál is több. Ahol a szőlőt préselték, ott most konyha van, a szobában pedig hordók sorakoztak azelőtt. A mestergerendába elfelejtették belevésni az évszámot.

A gazdag vitéz tőszomszédságában nagyon szegény emberek laktak eddig. Pankotáról jött a férfi, 1962-ben még, gyerekként. Most éjjeliőr a termelőszövetkezet maradványában. Azt nem lehet mondani, hogy haragba lenne a szomszédokkal, mert a legközelebbi is olyan messze van, sincsen az a harag, ami odáig elérne. A jószág se rúgja szét mások falát. Hét kecskéjük volt egyszer, kikötötték mindet a halom tetejére, de jöttek a természetvédők, és leparancsolták őket. Árvalányhaj terem ott, az pedig védett növény akkor is, ha a kecske nem tudja.

És a cserkészek se tudják eszmei értékét, azért teszik a kalapjuk mellé.

Ebből már akárki kitalálhatja, a kunhalom természetvédelmi terület, arra tehát a törvény vigyáz. Fölmásztunk a tetejére, ott mondta az éjjeliőr, amikor fenyegetett a Tisza, ők féltek a legkevésbé. Ha kijön a folyó, fölmennek a dombra. Talán nem jár erre addig a természetvédelem, amíg a víz vissza nem kotródik.

Petróleumlámpa a falon, de kiderül, azt is lehet korszerűsíteni. Drága a petróleum, olcsóbb a gázolaj. Azt töltenek bele. Állítólag ugyanúgy világít. Hogy mi gőzöl-füstöl ki a cilinderen, nem lehet tudni.

Távcső is van az asztalon.

- Amikor maguk bekanyarodtak, már láttam, hogy valaki mindenáron ide akar jönni. Csak azt nem tudtam, kinek van baja velünk. Az az egy biztos, amióta itt vagyunk, újságíró még nem járt nálunk.

Búcsúzáskor halljuk még:

- Talán majd megszokjuk az új helyet is.

Erdőtelepítő família

Lépten-nyomon látjuk és halljuk, akinek erdő jutott a földek visszaosztása során, azonnal fűrész és fejsze után nyúl. Az a legbiztosabb, amit ki lehet vágni. Irtják az utakat szegélyező fasorokat is, mert azok is a *visszaszerzett* földhöz tartoznak, és ugyancsak pénzt érnek. Hogy a futóhomokkal mi lesz, ha elfelejtjük, éppen a fákkal kötötték meg elődeink, csak sejtenünk lehet. Kistelek határában találtunk egy családot, amelyik képes volt erdőt telepíteni az össznemzeti erdőirtás kellős közepén. Mészáros József és felesége a tettes.

Öt szép marha ballag az út jobb oldalán lévő tanyából, ráérős hézagokat tartva, a másik oldalon lévő anyai tanya felé. Megy utánuk a koca, aztán a gazda is. Már ideát vannak, amikor a két kutya szolgálatba lépteti magát, rátapad az anyadisznóra, ürgeti-forgatja, aztán szépen visszahajtja. A gazda egyszer-egyszer intené őket, hogy fölösleges zaklatás ez most, de ekkora lendületben nem akarják hallani. Mintha bizonyítani akarnának az idegen előtt.

- Hány hold földjük lett, hogy erdővel urizálnak?

- Megfogott, mindjárt az elején. Azt tudom, hogy ötven aranykorona értéket kaptunk vissza, de hogy ez holdban pontosan mennyit tesz ki, még mindig nem tudjuk. Az a föld apósomé volt, tehát feleségem öröksége. Poszahomok, a téesz nem trágyázta, pedig mifelénk a homok akkor terem, ha egyik éjjel eső esik, a másikon meg trágya. Csak azért ültettük be fával, hogy munkálni ne kelljen.

- Minek vették akkor vissza, ha nem tudják művelni?

- Ősi föld, kötelességünk vigyázni rá. Két lányunk van, örökségüket nem herdálhatjuk el.

Hagytuk a kicövekelt marhákat, hosszú pányvára eresztve, elindultunk erdőkerülőbe. Akácot telepítettek. Ez a föld az akácot szereti. Ha laposabb volna, a nyárfa is szóba jöhetne, de ide csak az akác a jó. Nem szerszámfának, csak tűzrevalónak. Apáink is ügyeltek rá, hogy a föld végében az is megteremjen. Ide a gáz biztosan nem ér ki soha, de már a városon is kész ráfizetés, olyan drága. Legyen kéznél minden, amire a ház körül szükség lehet.

- Tizenegyezer csemetét vettünk Ásotthalomról. Három hektár az egész, de ezen egy fillér állami támogatás nincsen. Megszántottuk a földet, feleségemmel fölültünk a palántázó gépre, és szépen beültettük. Háromszor fakadt eddig, idén már virágzott. Egy család méhet már kitettünk a sarokra, de azt se tudom, megvan-e még, vagy elpusztult.

- Jó sűrűre sikerült.

- A sorok kettőnegyvenes távolságát tartani tudtuk, mert arra volt beállítva a gép, de a tőtávolságnál már csak arra vigyáztunk, hogy ritka ne legyen. Látszik, hogy sűrű, de mi még csak most tanuljuk az erdészkedést.

- Következne most, amiből élnek. Van tehát öt marha ...

- Csak annyit fejünk mindig, hogy tejért ne kelljen a boltba mennünk, a többi a borjaknak hagyjuk. Van egy kocánk, csak azért, hogy malacot ne a vásárban kelljen vennünk. Hízlatni csak magunknak hízlatunk, hogy húsért se kelljen boltba mennünk. Birkát is azért tartunk, ha megkívánjuk, legyen az is. Szőlő is csak annyi, hogy magunknak szűrheessünk. Krumpli, kicsi kalászos, kukorica, takarmány, ennyi az egész gazdaság.

- Azelőtt?

- A Volánnál dolgoztam, kamionnal bejártam a fél világot. Amikor a földet visszakaptuk, leszálltam a nyeregből, azóta sehol nem jártunk.

Utánunk jött a feleség, maga a két lábon járó boldogság.

- Érdemes volt erdőt ültetniük?

- Hogyne lett volna érdemes! Ránézni is jó, annyira szép. A gyerekek is örülnek neki. Végig szoktak rajta menni, nyáron kapálták is. Ötven-hatvan centis volt minden csemete, két szemre kellett volna visszavágnunk, de annyira szeretem én a fát, hogy sajnáltam. Most már látom, hogy kellett volna. Amit az utak szélén darabolnak, azt is sajnálom. Hallok a rádióban is: ne bánts a fát! Mintha egyenesen nekünk mondanák. Emlékszem arra a szép mondásra is, hogy asztalod, ágyad, koporsód és fejfád is a fa, vigyázz rá. Először sárgabarackot akartunk ültetni, de azt elviheti a fagy, permetezni is kell, nem vágunk bele. Sokáig nem aludtam, amikor visszaszállt ránk a föld. Úgy gondozásba venni, hogy nem gondozzuk? Boldog voltam, amikor végre beültették.

- A mai világban mindenki számol. Mikor lesz pénz belőle?

- Szerencsénkre a lányaink is tudják, nem szabad a hasznát nézni. Az egészséghez is hozzá tartozik a fa. Tanultak és tanulnak, tudják, a német is inkább tőlünk veszi, pedig neki sokkal több az erdeje. És megtanulták azt is gyerekeink, hogy lábán kell becsülni a fát.

Szomjas a homok

Régi bölcsesség, lépten-nyomon hallani, bár korát senki se tudja, és én is elmondtam már: a homok akkor terem, ha egyik éjjel eső esik, a másikon meg trágya. Trágya nem szokott egész évben egyszer se esni, régen kitanulta pótlását a célszerű gazdálkodás, és kezdi tanulni az eső helyettesítését a szikár homokon is. Az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején fűrták az első csőkutakat a tanyák körül. Hamar rájöttek, nagy melegben hideggel locsolni kész katasztrófa, ezért olyan gödröket ástak, amelyekben melegedhet a víz, és netán a kicsapódó vastartalom is leülepedhet. Zsombó és Szatymaz határán, de a zsombói oldalon a beszédesen örök kisember, Matula József is ásott egy kis tavacskát, jobban mondva földhányással vett körül egy kis területet, és a talajvíztől elszigetelte fekete fóliával. Összesen két üres üdítősfalakból szerkesztette meg azt az úszót, amelyik a szívó csövet a felszín közelében tartja, hogy mindig a langyosát használja.

Parasztemberrel két dologgal lehet ma beszélgetést kezdeni: az adóval és a nyugdíjjal. Matuláékat az adóhivatal nyugton hagyja, kicsi a föld ahhoz, de a nyugdíjintézetre bőven marad szavuk. Amikor részlegesen rokkanttá nyilvánították, hatalmas summát kapott, kétezzer-háromszázkilencven forintot. Feleségét pedig avval örvendeztették meg, hogy fölszólították, jogalap nélkül fölvelt 162 ezer forintot fizessen vissza havonkénti ezerötszázás törlesztéssel. Miből fizethetné? A férje nyugdíjából? Maradna kettejükre 890 forint. Hogy ő jogalap nélkül ennyit kapott volna? A jogosat se adták, tehát föllebbezett.

Harmadik téma is visszajár, mint régen a kísértet. Viszi a piacra a portékát, igyekezőn első osztályút termelni, de a legtaknyosabb kereskedő is avval kezdi, hogy beleveri a csúfot: na, mit kérsz ezért a hitványságért? Nincsen fölszerelve rá sétáló vérnyomásmérő, de ha lenne, biztosan megugrana ilyenkor, mert irtózatosan föl tud hergelődni. Olyan ember vonja kétségbe igyekezetét, aki soha nem termelt? Aztán, amikor már ő kínálja, az egekig dicséri?

Hagyjuk azonban a panaszt, Tiborc óta hiába száll a szó. Maradjunk az öntözésnél. Kilenc és fél méterről jön föl a víz, és száznyolcvan köbméteres a fóliával bélelt tavacska.

- Mennyi a villanyszámlád?

- Iszonyatosan sok, és jobban emelkedik, mint az életszínvonal.

- Mert halmozod az élvezeteket, és két szivattyút működtetsz.

- Igazad van, pumpálhatnám kézzel, de nem győzném. Eljutottam azonban a legjobb megoldás gondolatához is, szélkereket csináltattam. Hozzáértő szakemberek azt mondták, ha kompresszorral nyomom bele a levegőt, fölküldi a vizet. Hiába nyomattam, nem jött föl.

- A királyhegyesi kútúrótól úgy tanultam, akkor jó ez a módszer, ha bélésű is van.

- Nálunk nem szoktak bélésűcsövet lerakni.

- Adhatnék tanácsot? A Csongrádra menő út mellett, ha Szegedről megyünk kifelé, a bal oldalon, jóval a dóci bejáró előtt van Lőrincz János új tanyája. Jó nagy tavat ásott magának, és szélkerékkel húzza föl a vizet.

- Le és föl járó pumpával?

- Avval.

- Igaz, azt mondják, nálunk nincsen mindig szél, de az is nyereség, ha akkor dolgozik, amikor van. Azt is meg tudják oldani, hogy leáll, ha netán vihar jön?

- Úgy tudom, meg.

- Drága kezd lenni a villany.

- Van, ahol traktorral szívatják, de az olaj is drága.

- Ha a két szivattyú közül csak az egyik fogyasztaná az áramot, már nagyot lendítene rajtunk. De az is, ha a másikat másik szórófejre kapcsolnám. Itt ez a szerencsétlen paprika, látod, kókadozik. Ha az őszibarackost is locsolhatnám, az is többet teremne.

Eszembe jutott az a rúzsajárási csőkút, amelyiknek a születését elejétől a végéig nézhettem. Akkor még vaspálcás módszerrel készült a szűrője, leengedték, aztán megszívatták. A gazda fogta a cső végét, és vitte az őszibarack tövére. Annál boldogabb paraszti arcot még nem láttam. Igyatok, fáim, ilyenben eddig úgyse volt részetek! Matula József, gondolom, ugyanilyen boldogsággal vinné rájuk az éltető vizet. Így foglalja össze kínlódásának tapasztalatait:

- Sokat kell agyálnia a parasztembernek, hogy talpon tudjon maradni.

Erősítem minden tőlem telhető igyekezettel: egyre inkább nem számít szélhámosnak, aki úgy agyal, hogy a széllel is dolgoztatni akar.

Családi termelőszövetkezet

Az elmúlt harmincöt év termelőszövetkezetei nem lehettek rá hatással - még ha kiegészítjük a megelőző 5-6 esztendő fuccsba ment erőlködéseivel, akkor se -, hogy családi alapon szerveződő gazdálkodó csoportokról beszéljünk, de észre kell vennünk, hogy támadnak ilyenek. Zsombón például háromról hallottuk, ebből szeretnénk kettőt közelebbről is bemutatni. A Barna család áradata az egyik, amelyikről az következtethető, hogy hosszabb időre is életképes lehet, és talán még terebélyesedhet is, a másik pedig a Sípos-Kálmán páros.

A Barnákról.

Három generáció üli körül az asztalt a legidősebb Barna Andrásék tanyájában. Kilencen voltak testvérek, össze is tartottak, amíg ki nem röptek, és önállóvá nem váltak. Két gyermekük, András és Károly a földnél maradt, és a helybéli szakszövetkezetben vezetőségi tagságot, illetve döntőbizottsági elnökséget is kaptak, amíg valakinek föl nem tűnt, hogy egy vezetőségbe egy Barna is elég lenne. Ha ketten voltak együtt, az már összeférhetlenségbe torkollott. Andrásnak a fia is András, vasutas középiskolát végzett - akkor még nyugdíjas munkahelynek számított a vasút! -, aztán hazajött gazdálkodni. Károlynak is Károly a fia, ő élelmiszeripari szakközépiskolába járt, dolgozott is a tejiparban, de ő is jobbnak látta hazajönni, és ugyancsak gazdálkodni.

- Ha két Barna összeférhetetlennek számított, akkor most a négy nem az?

- Eddig még nem tapasztaltuk semmi jelét - mondja az idősebb testvér jogán András.

- Honnan jött az ötlet, hogy együtt maradjatok?

- A kényszer hozta így. Mindketten úgy nőttünk, hogy feleségünkre a paraszti munkában legföljebb kisegítőként számíthatunk. Amikor a gyümölcsöt kell szedni, akkor jönnek, a csomagolásnál is hatalmas részt vállalnak, vasárnap is, de a megtermelés ránk marad. Mindenki tudja, nálunk egy paraszt nem paraszt, ezt a munkát egy ember nem tudja végezni, ezért fogtunk össze.

Eddig csak a kovácsmondókat hallottam ilyen tálalásban. Egy kovács nem kovács, két kovács fél kovács, három kovács egy kovács.

A kisebbik Andris, és a vele egyidős Karcsi szándéka egyben volt közös: el innen, minél messzebbre. Azért végezték a szakközépiskolát, hogy biztos kenyér legyen a kezükben. Mert a szakszövetkezet jövőjében nem bíztak annyira, hogy maradni mertek volna. Karcsit, talán tizennégy éve lehet, mi vittük be Szegedre, a tejiparba, éjszakai műszakra, nép főiskolai előadás után. Akkor még szóba se jött, hogy visszaönállósodnak a családi közösbe.

- Saját elhatározásra?

- Soha senki nem mondta, hogy jöjjünk haza. Egyszer az Andris kezdte, hazajönni, aztán meg én.

- Önkéntes belépési nyilatkozat?

- Nem kellett.

- Ünnepest fogadalm?

- Az se. Semmit nem foglaltunk még csak írásba se.

- Ki az elnök?

- Olyan poszt nálunk nincsen. Mindenki tudja, mi a munka.

Porciózni azért csak kell a föladatokat. Az idősebb András jár leginkább piacra, Pestre, a nagybanira. Öccse lenne a növényvédős, de azonnal rázza is le magáról ezt a tisztséget is:

- A gyerekek már jobban értenek hozzá. Egyébként növényvédelemből mind a négyen letették a vizsgát.

- Istenem, micsoda viták lehetnek itt, amikor permetezni kell!

- Nincsen vita. Minden újat kipróbálunk, amikor észrevesszük, hogy a régi vegyszer már nem jó, vagy van nála jobb, és annál maradunk, amelyik legjobban beválik. A nyáron jól belénk verte a csúfot Bálint gazda a televízióban. Mutatta, hogy bűdös paradicsomot visznek a piacra, és hozzátette, nyugaton már növényvédelmi vizsgával rendelkeznek a termelők. Nem tudta, hogy a zombóiak is rendelkeznek, látták viszont a műsort a vevők is, nem akarták megvenni. Majdnem alapjaiban ingott meg a Barna-gazdaság.

- Azóta nem nézitek a műsorát?

- Nyáron nekünk még túl korán kezdődik, nem érünk rá nézni.

Csak növénytermesztéssel foglalkoznak, közel harminc holdon. Őszibarack, nyári és téli alma, körte, szilva, szőlő, földieper, sárgarépa, sárgadinnye, kelkáposzta, krumpli, ennyi jut eszükbe hirtelen. Több lábon kell állniuk, hogy el ne essenek. A földiepret abba akarják hagyni, mert mire a legkorábbi is piacra kerülhet a fólia alól, már itt van az olasz, és nem lehet illő áron eladni. Az almát hűtőházba rakják, és tavasszal mennek vele piacra, így aztán a hűtött alma összeér a fóliás zöldséggel.

A kisebbik Andrist és a kisebbik Karcsit külön is kérdeztem. Azelőtt fix fizetést kaptak. Lehet, hogy kevés volt, de biztos. A piac nem ennyire biztos. Azt felelték, pedagógusfeleiségeik továbbra is fixet kapnak, igaz, az se sok, de katasztrófa nem érheti a családot. A gazdaságból ugyan nem egyenletesen csorog a pénz, de meg lehet szokni az ingadozást. Beosztással megtérül a várakozás.

A hűtőkamra külön is érdekelt. Amikor sorra tönkrementek a nagyüzemi hűtőházak, akkor kezdtek el szaporodni a maszeknak csúfolt kicsik. Talán az *Okos Papp Antal* csináltatta az elsőt, amikor a zákányszéki presszóban javították a hűtőgépet. Közben a nagyüzemek is elhasaltak, és a nagy hűtőházak is annak a téveszmének a jegyében születtek, hogy kicsi ország vagyunk, ezért mindenből a legnagyobb kell, de így is elgondolkodtató az egész.

- Igen egyszerű a magyarázat. Mi csak azt az almát rakjuk be, amelyik teljesen tökéletes. Ha a csumája beszakadt, már nem. Ha megsérült a láda szélétől, akkor se. Tavasszal minden ládát fölrakunk a padlásra, pedig tudjuk, hogy ősszel le kell hoznunk. És kalapáccsal a kézben átvizsgáljuk mindegyiket, nehogy kiálljon egyetlen szeg is. Voltunk Ausztriában, minden láda sarka le volt kerekítve, hogy véletlenül se sérülhessen meg az alma. A termelőszövetkezetben ezzel szemben diákokkal szedették le, és ömlesztve vitték a hűtőbe. Karóval levert almát nem lehet tárolni. A költség nagy volt, a haszon kicsi, természetes, hogy tönkrementek.

- Megéri hűteni?

- Drága az energia, az biztos, de legalább két dolgot figyelembe kell vennünk. Ha tavasszal üde, friss almát vehetünk ki belőle, azt jobban el lehet adni, mintha ráncosat vinnénk a piacra. Hűtés nélkül azzal is számolnunk kellene, hogy egyharmada marad csak meg, a többi elromlik. Újból válogatni nagy munka, sokszor gusztustalan is, és kész ráfizetés: mindig kevesebb marad.

- Fölmegey tehát András a nagybani piacra, és hazajön a pénzzel. Hogyan osztotok?
  - Bizalom kérdése az egész. Én ugyanúgy jegyzetelek, mint te. Fölírom mindig, mennyit adtam el az elején öt forinttal drágábban, és mennyit a végén három forinttal olcsóbban, és ezek a följegyzéseim megmaradnak, de nem aszerint számolunk el.
- Mindenki tudja, nincsen a zsebüknek titkos rekesze, és nem akar becsapni senkit.
- Zárszámadás?
  - Amikor ráérünk, akkor osztzkodunk. A kiadások soha nem várhatnak, csak a maradékot kell szétosztanunk.
  - Gépek?
  - Most vettünk öntözőberendezést, három traktorunk van, két teherautónk, rotátor, permetező, és minden családnak személyautója. Az első Moszkvicsunk 1960-ban lett, az orosházi piacon nagyon meg is néztek bennünket: személyautóval hozták a barackot! A mi két autónk már erősen öregszik, a fiataloké újabb. Mindig így van ez, és így van jól.
  - A jövő?
  - Rejtély. Nem tudhatjuk, mi lesz holnap, de ha a szándékunk érdekel, azt elmondhatjuk: ezt szeretnénk folytatni. A fiatalok ereje, leleménye, többet tudása sok tartalékot jelent még.
  - Maradna a harminc hold?
  - Egyelőre elég, később majd meglátjuk.

A Sípos-Kálmán páros

Első látásra úgy tűnik, a közös gazdálkodás magját sikerült annyira elültetni parasztságunkban, hogy akkor is azt választja, amikor már szabadulhatna tőle. Nem ennyire egyszerű a dolog. Maradtak szép számmal nagyüzemi gazdaságok, noha alaposan átalakultak, nem kell tehát föltétlenül múlt időben beszélnünk róluk, a másik szempontunk meg az, hogy akik a családi összefogás alapján dolgoznak, azok valójában nem akarnak újabb kollektív gazdálkodásba kezdeni.

Ugyanazok a tényezők tartották együtt Sípos Mihályt húgával és sógorával, Kálmán Dezsővel, amelyek a Barna családot: így akartak többre jutni. Ha Barnáéknál igaz, hogy egy paraszt nem paraszt, nyilván igaz pár száz méterrel arrébb is. Lényeges különbség azonban, hogy a Barna famíliának mostanáig harminc holdra rúg a közösen művelt földje, a Sípos-Kálmán családnak azonban csak tíz. Négyen küszködnek amott a harminccal, hárman emitt a tízzel. A földterület nagysága akkor is meghatározó, ha az egy főre eső munka - hej, de szépen mondom! - egészen más.

A két gazdaságban egy mindenképpen közös: mindkettőben mindenki annyit dolgozik, amennyit bír. Megesik mindegyikben, annyi a munka, nem látni a végét.

Mindenki a maga hajcsárja!

Parasztí indíttatású Kálmán Dezső is, de a Délépnél dolgozott, mielőtt visszatért a földhöz.

- Remélem, panelházat építettél magadnak Szatymazon.
- Ugyan már! Vályogot.
- Megelőzted a főnöködet?

- Nem értem.
  - A megbukott cég régi vezérigazgatója is vályogiskolát épített Dócon, noha a panelnak nála elkötelezettebb híve nem volt.
  - Maradtunk a réginél, és egy percre se bántuk meg.
  - Mit termeltek?
  - Leginkább őszibarackot, egy kis almát, egy kis zöldségfélét, egy kis krumplit.
  - Mindenből egy kicsit?
  - Egyetlen kultúrára nem lehet föltenni egy gazdaság sorsát. Jön a májusi fagy, egyetlen éjszaka néhány órája elég, hogy egy szem barack se teremjen.
  - Ti is megosztjátok a munkát? Egyikőtök a piacra jár, és a másik?
  - Egyikünk a pesti piacra, a másik a szegedire. Szegedinek mondjuk akkor is, ha Dorozsmán van. A nagybani piacra visszük.
  - És versenyeztek, ki árul többet?
  - Értelmetlen lenne, de azért számon tartjuk. Ha valamit Dorozsmán lehet kedvezőbben eladni, akkor abból ide viszünk többet, bár a másikat se hanyagoljuk el. A piac is ingatag, nemcsak az asszony a dalban, és nádnál is jobban hajlik.
  - Hazajöttök, és összeöntitek a pénzt?
  - Furcsán hangzik ez mások előtt, ne így beszéljünk. Egybe vesszük. Nem nagyon jön össze annyi, hogy öntögetni lehetne.
  - Van tehát közös kalap?
  - Legföljebb közös doboz van, amiből a közös kiadásokat azonnal fizetjük.
  - Miket például?
  - Itt vannak a csirkék, rengeteg pénzt elvisznek. És mi soha nem tehetjük meg azt, amit velünk szemben akármelyik átvevő bármikor megtehet: pardon, gazdasági gondjaim támadtak, nem fizethetek. Menjetek a bíróságra, ha akartok. A szentesi baromfiipar máig adósunk egy szállítmány árával. Még mindig ígéri az utódvállalat, hogy kész fizetni, de a bolond is látja, legföljebb egy részét tudja, ha tudja egyáltalán. Csődbe ment, nincs miből. Ha csak az inflációt vennénk figyelembe, már akkor is hatalmas a veszteségünk.
  - Azt az egy szállítmányt tehát a termelvények árából neveltétek föl. Amit hozott az egyik, megette a másik.
  - Fizettük az energiát is. Éjjel is világítottunk rájuk, és télen fűtenünk is kell. A takarmányt hitelbe kapjuk, leadás után vonják le az árát, ez kedvező, de az összes többi mi viseljük.
  - Ti akartátok!
- Nem mi, asszonyi akaratra lett így. Már gondolkodunk rajta, mit tehetnénk helyette, hogy az a kis jövedelem, ami onnan mégiscsak bejön, bejöhessen másból is, de egyelőre nem találtunk jobbat. A gombára is gondoltunk, de idő kell ahhoz is, amíg a megfelelő termelési tapasztalatra szert teszünk. Addig még nagyobb a kockázat.
- Korban nagyon egyeztek a két Barnával, ott azonban már dolgozik a két utód is.
  - Ez a bökkenő, hogy nálunk nem lesz folytató. A mi gyerekeink olyan pályára mentek, ahonnan nem térhetnek vissza a földhöz.

Ők egy lépcsővel följebb mentek, az egyetemet választották. Dezsőék fia már tanár, szívesen segít, de csak a nyári szünetben.

- Mi lesz veletek?

- A jövőnkre gondolsz? Józan ésszel számolva van még öt évünk, legföljebb tíz, és le kell állnunk. A gazdaságot és a vele járó tapasztalatot nem tudjuk átadni senkinek, valószínű, el kell majd adnunk az egészet.

- Miskám, együtt voltunk Dániában, ott sok mindent másként láttunk.

- Ott egyetlen gazda nyolcvan-száz hektáron gazdálkodik, és ráadásul disznóz, marhát vagy csirkét tenyészt, de micsoda különbség! Mindenhez testre szabott gépe van. Amit automatizálni lehet, az önműködő, és jól szervezett a piac.

- Vegyük csak a földet. Ha ott akkora az optimális nagyság, akkor a kettőtök tíz holdja kezdetnek is kevés.

- Azt hiszem, itt akkora birtokok rendes körülmények között soká alakulhatna ki. Igen kemény nyomás kell ahhoz, hogy a sok kicsi parcella egybeolvadjon.

- Akkor arra is gondoltunk, hogy a ti nagy erőfeszítésetek soha nem hozhat a dánokéhoz fogható eredményeket.

- Abban bízhatunk, hogy a magyar mezőgazdaság is eljuthat arra a színvonalra, de hogy mikor, és mekkora késéssel, illetve hol lesz akkor már a mostani fejlett világ mezőgazdasága, azt nem lehet megmondani. Jóslgatnak sokan, sokfélét, de a jóslásokra mi már csúfosan ráfizettünk. Látod, még mindig ott tartunk, hogy mi segítjük a földolgozó-ipart például. Ránk marad az ő adóssága is, noha mindenki azért sír, hogy kapjon már végre támogatást a mezőgazdaság. Legalább annyit, amennyit minden fejlett országban megkap.

- A szomorú jövő nálatok: a boldog összeomlás?

- Majd eljössz akkor, és megírod, mivé válik valami, ha nincsen folytatója.

- Köszönöm, ha bíztok benne, hogy én akkor még el tudok jönni.

Tüneményes új permetező berendezést vettek, büszkéek is rá. Drága volt, de nagyon megéri, mert kitűnően porlaszt. A csotrogányos időben itt bámulhattam meg a nagy leleménnyel liftmotorból eszkábált csodaszerkezetet, amellyel csörlőzni, permetezni, és kettős ekével szántani is lehetett. Itt a kistraktor, csörlőzni már nem kell, szántani avval is lehet, és itt az új permetező is.

- Kidobjátok tehát a régit?

- Szó sincs róla! Most is azzal permetezünk.

- Akkor minek vettétek a drágát?

- Amikor egyenletes a vegyszer, akkor az a jobb, és ráadásul gyorsabb is, de a bordóilé például, amellyel az őszi lemosó permetezést végezzük, durvább, lépten-nyomon eldugulna a finom szerkezet. Elő a régit! Van még egy szempontunk: a liftmotor villannyal megy, és az még mindig olcsóbb, mint a benzin vagy a gázolaj.

- Akkor is az számít olcsóbbnak, ha több vele a munka?

- Mi még mindig nem nagyon számítjuk a munkát. Amit ki kell fizetnünk, csak azon tudunk takarékoskodni.

Mindegyik másként csinálja

Két mintagazda nehezen fér meg egymás mellett, de Kothenczénél ez is másként van. Amit az idősebb István művel, az előtt is kalapot lehet emelni. Most ugyan rotátorral fölszerelt traktorral jött be a tanyára, minden mozdulatán látszott, együtt dobog a szíve a géppel. A karaszolót hozta be vele. Mi a karaszoló? Horolónak mondják máshol. Könnyű kis kapa, homokra a legjobb.

Permetez a fia, a környék legszebb almásában. Mellette ikersoros sárgarépat öntöznek a gépek. Azelőtt a sárgarépa helyén is almafák voltak.

- Úri dolog traktorral vinni a karaszolót.

- Próbáld meg te, gyalog. Ebben a nagy homokban. A gép is alig vergődik vele.

- Miért nem rotátorral kapálsz?

- Ahová be nem ér a gép, oda kell a karaszoló.

Rokonléleknek is mondhatnám az idősebb Istvánt. Őszibarackost telepített, az pedig nemcsak az örök nyughatatlanság jele, de a rendkívüli bizakodásé is. Keresztre feszítette minden fáját. Ezt úgy tessék érteni, csak jobbra-balra nyúlnak ágai, hogy a nap közibük süthessen. Ezt a megoldást szeretem én is.

Az ifjabb? Évek óta bámulom minden igyekezetét. Azt hiszem, minden újdonságról tud, de csak abba vág bele, amiben alig van kockázat.

- Kis dolgokon nem szabad szétszórni az amúgy is kicsi erőnket. Sokan vannak, akik hirdetik, hogy több lábon kell állni, ezért tartanak állatot is, szántanak és vetnek, és gyümölcsből is több félét termelnek. Állatot mi azért nem tartunk, mert percnyi pontosságot követel minden állat.

- De te sárgarépat is termelsz. Szokatlan ezen a vidéken.

- Homokon is terem szépen. Látod, ikersoros, a vetés szemenként történt, egyelni tehát nem kell. Kellő válogatással könnyen elérhető, hogy méret szerint osztályozódjon.

- Ti osztályozzatok, de ki csomagolja?

- Áruházi láncolatba kerül, de a haszon java, sajnos, nem a miénk. Aki csomagolja, legalább annyit keres vele, amennyit mi a megtermelésért, fölszedésért és osztályozásért kapunk. A termelést lehetne bővíteni, gép van hozzá, a tárolás, és a piac a gond csupán.

- A gyökérzöldség most aranyáron fut.

- Szeszélyes növény. Ha kedve van, tud egyenes is lenni, de szeret elágazni. Egyébként ha a pillanatnyi árakat nézném, akkor inkább elmehettem volna fogtechnikusnak vagy arany-művesnek. Inkább kisebb legyen a haszon, de biztosabb.

- Számítógéppel vezérelt hűtőkamrád is van.

- Jó is, de az alma, amit ezen a télen tároltunk benne, nem váltotta be a reményeket. Alig kaptunk érte annyit, mint a krumpliért. A szabályozott légtérű hűtőházak kezdenek terjedni mostanában. Nemcsak hűtésre tud utasítást adni a számítógép, de arra is, hogy kiszívódjon az oxigén, és szén-dioxid kerüljön a helyére. Lelassítják ezzel az utóérés folyamatát. Biztosan

emlékszel rá, háztáji változatban azt ajánlották, zacskóba kell tenni a sárgarépát, és szódás szifon patronját bele nyomatni. Ugyanez történik nagyban, közben lehűtve.

- Szép az almásotok.

- Ketten oltottuk a feleségemmel. Hallottál a kézben oltásról? A gyökeres alanyba beletesszük az oltóvesszőt, bekötözzük, viasszal lezárjuk, és még elültetés előtt megindítjuk a kallusz-képződést.

- A furcsaság csak az, hogy a régi almafákat meg kiszedték. Annak a helyén terem most a sárgarépa.

- Annak lejárt az ideje, újítani kellett.

- Ki szedi le az almát, ha teremni kezd?

- Szeptembertől novemberig érik majd, tehát folyamatosan szedhető. Egyébként könnyebb rá embert találni, mint a krumplira.

- De ehhez kímélet kell.

- Nem úgy termelünk, hogy díványról irányítunk. Itt vagyunk mi is, ha valaki nem szívvel szedné, megköszönnénk a munkáját, és nem kérnénk belőle többet.

- Azt mondtad, kevés termés, nagy területen. Itt pedig csemegekukorica van, és sárgadinnye is lesz.

- Ha kevés lenne az őszibarack, legyen helyette más. Az orrunk hegyénél előrébb kell látnunk.

A magányos farkas

Mindenkit félrevezetne a cím, ha hozzá nem tenném a toldalékot: *a magányos farkasok kora lejárt*. Minden évben Szatymazon tanácskoznak az őszibarack termelői, ez történt most is, március 24-én. Kiköpött gazdasági konferencia volt, elvileg semmi közöm nem lehetne hozzá, de mivel tájunkon sok évtized óta az őszibarack *kulcstermény*, és szinte minden tanyait közvetlenül érint, kihagynom botorság lenne.

Kiköpött gazdaságit mondtam, a *köpött barack* legendájával indult. Valaki eldobhatta az őszibarack magját, kikelt, és jóízű termést hozott. Elámult, aki megkóstolta. Ennyire szeret bennünket? Szemző gallyat szedtek róla, és kertészeti alapossággal terjeszteni kezdték. Először csak a szőlőben, köztes növényként, de rájöttek, ahová az árnyéka vetül, szőlőből lesz kevesebb. Állítólag Zsombón Sági nevezetű tanyai tanító volt a kezdeményező, de a szatymazi Frankok hozták igazán divatba a harmincas évek derekán - két testvérral még találkozhattam közülük -, aztán Kamenszky Béla vágott bele gazdasági iskolájának megszervezésével, csakúgy, mint Torontáli János Balástyán az almatermesztés elterjesztésébe. Mindketten a fölnöttek gyakorlati képzését is szorgalmazták minden erejükkel.

Amikor Béla bácsit temették, autók hosszú sora állt a temetőkert mellett. Gazdáik őszibarackból gyarapodtak annyira, hogy elsőik között vehettek gépkocsit. Nem előkelőségből elsősorban, kényszer hajtotta őket. Volgát például azért vettek, mert abba fért be legtöbb gyümölcsös láda. Körbepiacozták az országot vele.

Tapasztalhatták, ha akármelyik boltos hajlandó volt venni néhány rekesszel, kitette csalogatónak a bolt elé, de azonnal dupláját írta rá árként. Neki semmi kockázata nem volt.

A teherautó akkor még szóba se jöhetett.

Kamenszky Béla domborműves emléktáblája ott van a művelődési ház falán, de amíg jelen lehettem a tanácskozáson, nevét még csak nem is említették. Bálint Sándorét pedig - végre eddig már eljutottunk - kiadós idézet erejéig igen, személyes ismeretség jegyében is.

Az őszibaracknak múltja tehát van, jövője talán lesz, de a jelene siralmas. Akik kívülről és fölülről szeretik nézni a világot, azt mondják, nem kell mellre szívni, a paraszt örök természetű a panaszkodás. Ha sok az eső, az a baj, ha kevés, az teszi tönkre őket. Ha bőség van, nincsen ára, amikor viszont jól megfizetnék, nincsen termés. Szép számokat - 707 ezer - hallottunk arról, hány termő fánk van összesen, de ha két tavasz rondított bele egymás után, akkor még a harmadikban, a mostaniban is óvatosan mer bízni az a sokaság, aki mégis eljött most is. Fanatikusként mondható az az érdeklődés, amely minden évben jelen van Szatymazon. Beleölik pénzüket és idejüket, erejüket, minden reményüket ugyanúgy, mintha rekord-termés lenne.

Múltja van, említettem, de az se egyértelmű. Nyolcvan évvel ezelőtt indulhatott, ezt hallottuk. Csakhogy van egy szép kötetünk, 1914-ben jelent meg. Szűcs Mihály írta, a címe *pedig: Szeged mezőgazdasága*. Ebben olvasom: *Tény az, hogy a szegedi határban 1850 - 1860 - 1870-ben remek őszibarack termett. Kicsit később pedig korai- és kései őszi barack is olvasható a cseresznye, meggy, sárgabarack, körte, alma, szilvafélék tarka vegyülékében. Még később: Újabban annyira elszaporodott az őszibarack, hogy jóformán az alma után következik. Ezt nagyon megkedvelték, mert szép jövedelmet biztosít, ha termése sikerül. [...] Az őszibarack sikeres termésű esztendőben már július elején van a piacon, s ettől kezdve október közepéig folyton hozzák szebbnél-szebb fajtában. Emellett kivitel is van belőle, csakhogy ez*

nem a szemünk előtt való forgalomban bonyolódik le. A jobb termésű évek gyümölcstermését Szeged határában bátran tehetjük 7-8 százezer mázsára.

Elégedjünk meg most avval, hogy 1914-ben már bőven termett, és mennyisége az alma után következett. Ha csak a könyv kiadási évét vesszük, akkor is kilencven, és nem nyolcvan, de ha a tizenkilencedik század jó termését is idézzük, akkor százötvennégy, száznegyvennégy, százharmincnégy évnél tartunk. Teljünk el jóindulattal, és vegyük úgy, hogy nem is akart pontos évszámot mondani az előadó. Ha hiszünk a töretlen fejlődésben, akkor biztosra vehetjük, nyolcvan évvel ezelőtt több termett, mint azelőtt. Fontos szempont, hogy Szeged akkori határa teljes terjedelmében tanyának számított. (A kötet előszavából kiolvasható, hogy *Szeged mezőgazdasága* egyértelműen a tanyák mezőgazdasága. Találtam adatot 146 ezer 694 katasztrális holdra, másik szerint 185 ezer 300 hold, de talán a legutolsó nagyszegedi birtokösszeírás 141 ezer 300 holdat említ, és ennek természetesen csak töredékén vert gyökeret az őszibarack. Illene ide vennem a kun puszták földjét is, hiszen az is termette ezt a kitűnő gyümölcsöt is, de nagy munka lenne előkeresnem.)

A bevezető előadás vágyak halmazát hozta, noha felelős ember szájából hangzott. Jobb évet várunk! A piac is normálisan működjön, legyen kereslet, és legyen jó ár! Akár a *bort, búzát, békességet* mondta volna.

Várakozásban és kívánságban soha nem volt hiány.

Visszaidézte a csúfondáros KGST-jelvényt is. *Sivár mezőben hét csontsovány tehén egymás tejét szopja.* Ha nem tudjuk kivívni termelőink jussát, ha nem tudjuk megszervezni az értékesítést, ha nem tudunk kitörni mostani bezártságunkból, ugyanoda juthatunk. *Április 31-ét* említette a küszöb átlépésének dátumaként, amikor minden késlekedés visszaüthet!

(Áprilisban csak harminc nap van. Az ember feje nem kalendárium. Akkora áhítattal hallgatta mindenki, föl se tűnt. Még csak el se mosolyintotta magát senki. Sértés ne legyen belőle, nem nagyobb tévedés ez, mint *május 40-edike*.)

Élesben tapasztaljuk majd, hogy a tudás (információ) valóban hatalom. És pénzt is hoz! Az évről-évre visszatérő termelőt éppen ez hozza ide.

Másnap hallottam, délután ötig kitartottak, és esőben is metszettek a bemutatón.

A Mórahalmon alakult *Mórákert* szövetkezetéről azt is hallottuk Szatymazon, nagyszerű eredményei vannak, de most kell majd bizonyítania, hogy nagyobb tételben, kitűnő minőségben is tud kereskedni.

Remélem, egyáltalán nem szentségtörés bennem, de eszembe jutott az új gazdasági mechanizmus egykori beharangozása. Ennyire szép jövődölések hangzottak el akkor is. Népművelőknek szóló szentbeszédben is lehetett hallani hasonlókat, azzal a megkötéssel, hogy a *kerítésen kívül* és a *kerítésen belül* egészen más lesz az élet.

Mégis megbukott.

A következő előadó is jövődölgetett, noha semmi párhuzamos céltudatosság nem lehetett benne. Föltette a nagy kérdést: változzunk az idők követelménye szerint, vagy ragaszkodjunk hagyományainkhoz? Szép szónoki csavar következett: meg kell szoknunk a változást, hogy azok maradhassunk, akik eddig voltunk.

Filozófusoknak való nagy kérdés.

Nem tudósítok, csak szemezgetek. A partnerség a döntő, de a tisztességet meg kell tartanunk. Taktikázásra nem lesz lehetőség, azonban bizalmi rendszert kell kialakítanunk. Hogy a bizalmi emberek szoktak leginkább taktikázni, arról nem esett szó. A helyi kezdeményezés a legfontosabb, utána számíthatunk csak a támogatásra. Ki kell törnünk határainkon túlra, és meg kell támadnunk a kintiek piacait is. Nagy beruházásokra van szükség, és a marketing-tevékenységet is profi módon kell megszerveznünk. Láthatjuk a kereskedelmi tévék hirdetéseiből, szinte belénk diktálják, hogy ezt meg kell vennünk. Tanulnunk kell tőlük. Tudnunk kell azonban, hogy ez a hadjárat irtózatosan drága, az egyes termelő bele se kezdhet. Ide is összefogásra van szükség, *a magányos farkasok* kora lejárt.

Nemzeti áruház-láncra lenne szükségünk, hiszen a nagy áruház-láncok mind azzal kezdték, hogy saját hazájukban nötték ki magukat. Most ott tartunk, hogy a kereskedelem akarja megszervezni a termelőket, és kész katasztrófa lenne, ha megvalósulna. A termelőknek kellene megszervezniük kereskedelmüket, és ehhez szintén összefogásra lenne szükség.

Amióta belekóstolhattunk Dániába, ezt szajkózzuk magunk is.

Éveken át belénk sulykolták, hogy a mi mezőgazdaságunk csak arra jó, hogy alapanyagot állítson elő a nagyoknak. Kiszolgáltatott helyzetbe kerülnénk, ha ezt vallanánk ezután is. A *hozzáadott-érték* igen fontos. Dolgozzuk föl mi magunk, amit megtermelünk!

Elsőrendű kérdéssé nőtte ki magát, hogy ki tudja jobban csökkenteni a költségeket. Együttműködés nélkül ez se megy.

Hitel nélkül se megy. A magyar ember még mindig reszketve fél a hiteltől. Külföldiek bátran élnek vele, de ott is elengedhetetlen a kölcsönös kockázatvállalás. Új termékekre is szükség van, hatalmas mennyiségben is, a kínálatot is bővíteni kell, de az nem biztos, hogy tömegcikket kell produkálnunk mindenből. Hegyet rakhatunk nektarinból - kopaszbarackból -, legföljebb kettőt vesz belőle a vevő. Ha ellenben tizennyolcféle nektarin sorakozik, külön hegyekbe rakva, meglehet, mind a tizennyolcból visz egyet-egyet.

A *Mórakert* megint előjött, hiszen nálunk ebben pillanatban - elkoptatott szóval élve - az új típusú szövetkezetek zászlóshajója. A politikussá lett előadónak is súlyos része volt létrehozásában. Hitelt ad a termelőnek, és az terménnyel törleszt. Vehetjük úgy is, hogy előre fizet. Szociális programként sikerült csomagológépeket venniük. Hogyan jön a csizma az asztalra? A mindig is gyöngye termőhelyi adottságú homokhátság foglalkoztatási gondjait segíti megoldani, tehát pont jó helyre fordítódott ez a pénz. Laboratóriumot is sikerült fölállítaniuk, és ingyenes szaktanácsadás is a főadatuk.

Katasztrófa lenne, ha megint beszaladna a madzag.

Csalogatja csemegével...

Azt hiszem, ugyanúgy megetették az emberiséget a madárinfluenza vírusainak ránk való jótékony hatásával, ahogy annakidején a motorfüstök és kipufogógázok gyógyerejével tették. Emlékszem rá, még betegágyat is kiraktak a legforgalmasabb csomópontokra, beteggel együtt természetesen, és csak akkor vallották be a tévé emberei, hogy álságos szándék vezérelte őket - éppen az ellenkezőjét akarták belénk gyömöszölni -, amikor már háborgott a normálisabb nézősereg. A másik meg az volt, hogy a vírussal fertőzött beteget a baromfi-ólba vitték, mert a mindig föllelhető állati nyavalya kiüzi belőle az emberit. Kontráját láthatjuk most, százezrével irtják a keleti világban a csirkenépet korra és nemre való tekintet nélkül, és tojástartókat se exportálhatnak, mert emberek pusztulnak miattuk.

A gyógyító ló nem ebből a felekezetből való, noha vérsavójából kinyert egyik-másik gyógyszerünk régtől fogva ismerős már. A lelket is gyógyíthatja, a maga teljes valóságában. Zaklatott idegrendszereket vasalgat simára.

Vaskos tévedésem engem is fölzaklatott most, bár hirdetem régtől fogva, a mi szakmánkban kárba veszett idő nincs.

Még a tavalyi télben hazahozott tanyajáró utamról valaki autóval. Kiderült róla, egyik ismerősöm szinte mindentől rettegvé idegenkedő, ráadásul dadogós gyereke is a keze alá került, noha hetvenhét orvosi tanácsról bizonyosodott be közben, hogy hatástalan valamennyi. Meg is egyeztünk, megyek hozzá még ebben az ügyben, mert apróbb részletek is érdekelnének. A legtermészetesebb, hogy még a kocsik elindulása előtt összehoztunk.

Teltek-múltak a hónapok, földidéződött bennem *fenyegetőzésem*, kértem tehát ismerősömet, mondja meg még egyszer az illető nevét és telefonszámát, mert elfelejtettem. Meg is kaptam. Amikor hívtam, föltűnt, nem akar emlékezni a tegeződésünkre. Neki is lukas lenne a feje? Kiestem belőle?

Amikor találkoztunk *Réti Gáborral*, akkor derült ki, még csak nem is láttuk egymást. A telefonos összehozás azonban így is maradt:

- De lovazol?

- Lovazunk.

- Zsombón?

- Zsombón.

- Tanyán?

- Tanyán.

- Jár hozzátok dadogós gyerekek?

- Jár. Több is. De nem mi foglalkozunk velük.

- Hanem?

- Lukács Attila. Van egy öreg lova nálunk, legfőbb segítője a gyógyító kúrákban.

Abban maradtunk, hogy rendes körülmények között nekünk látnunk se kellett volna egymást. Tenyerén visel a sors, hogy mégis összehozott bennünket.

Réti Gábornak semmi köze nem volt semmiféle tanyához, Szabolcs-Szatmár megyéből származik. Vásárhelyre jött huszonhét évvel ezelőtt az állattenyésztési főiskolára, hogy üzemmérnöki diplomát szerezzen. Egy évfolyamra járt Váczi Erikával, aki akkor már javában lovagolt.

Egy csapásra világosság gyúlt fejében. Édesapja Váczi József. Jól ismerem, remélem, nem lesz sértődés belőle, ha azt mondom, áldott jó lómániás volt mindig. Az egyik sándorfalvi téesz elnökeként ismertem meg, lovaglósizmában, lovaglónadrágban járt mindig, és Lovascsárdát is nyitattott a dóci gyöpön. Fantasztá tudott csak ilyeneket cselekedni azokban az időkben. Erika édesanyja akkor még valamelyik mezőgazdasági osztályon dolgozott, és Bakson lett később ő is szövetkezeti elnök. Ebből a kettőből együtt következik, eszembe nem jutott volna fölkeresni ivadékokat se. Kedvesek voltak, sőt aranyosnak is mondhatnám őket, de nem illettek bele a képbe.

Könnyű elhinnem, hogy a két fiatal első látásra egymásba szeretett. A párválasztó mirigyek abban a korban dolgoznak legjobban. De mikor szeretett bele Gábor a lovazásba?

- Apám állattenyésztő volt a téeszben, azért mentem állattenyésztési főiskolára. A magja tehát el volt vetve, de amikor láttam, hogy Erika már lovagolt, lány létére, lelki kényszer hajtott, hogy én is megtanuljak.

- És a tanyába mikor estél bele?

- Amikor a legelsőt megláttam. Legszívesebben mindjárt megvettem volna. Egy évre rá, hogy elkészült a családi házunk, megvásároltuk Gyuris Lajos bácsi zsombói tanyáját.

Erika asszony lóimádata akkor is föltűnő, ha a családban minden a ló körül forgott. Közelébe se akarták engedni! Nem lánynak való! Milyen a gyerek? Minél jobban tiltják, annál jobban akarja. Apró kislánként lovagolt már.

- A gyerekek pedig?

- A mieink? Mindkettő fiú, természetesen lovagoltak azonnal, ahogy ülni tudtak rajta.

Gábor tehát benősült abba a lovas családba, amelyikbe Erika bele született.

- Hány lovat vittetek a tanyába?

- Összesen kettőt.

- Most mennyi van?

- Tizenhárom saját, és tizenkettő a vendég.

- A vendéglóhoz kéne egy kis magyarázat.

- Vannak emberek, akik szinte minden idegszálukkal ragaszkodnak ahhoz, hogy állatuk legyen, de se helyük nincsen hozzá, se elfoglaltságuk nem engedi meg a róla való gondoskodást.

Magamban látatlanban lópanzióknak neveztem el a zsombói tanyát. Csakhogy a mindössze háromezer négyzetméteres tanyaterület akár koncentrációs tábora lehetne a nemes jószágnak. Karámnak se nagyon lenne elég.

- Amikor fölbomlott a szakszövetkezet, a körülöttünk lévő földeket sorban megvettük. Nyolc hektárra rúg most a lovak birodalma. Először istállókat építettünk, hogy a lókiképzés alapjait megteremtjük. Jelenleg harminckét boksunk van.

- Mire képezitek őket?

- Az ugrósport a mienk.

- Póznákon ugráltatjátok valamennyit?

- Így csak az kérdez, aki közelükben se járt még. Díjugrató *akadály* annak a neve.

Szóba jön Kovács Szilveszterék neve. Itt hallom másodszor, hogy kénytelenek elmenni Debrecen környékére, mert rá kellett jönniük, a lótenyésztésből se lehet megélni. Éva telefonszámához lenne jó hozzájutnom, annak pedig a kisebbik fiú, Dávid a tudója. Ő az, aki már versenyez is a díjugrató sportban.

- Ismered a dalt? *Mert a huszár a nyeregbe bele van teremtvé?* Hányszor kellett leesned, amíg megtanultad, hogyan kell *belegyökerezned?*

- Ára mindenképpen van, eséseim számát nem is tudnám megmondani, de legtöbb a lovon múlik.

- Kezdjük az elején.

- Két hektár legelőnk van, ott nevelkednek a csikók.

- A betöréstől kéne indulnunk.

- Ilyen nincsen. A lovat nem betörni kell, hanem betanítani.

- Rendben van. Tanítsuk be.

- Az pedig kiscsikó-korban kezdődik. Ahogy a világra pottyan, ajnározzuk, dédelgetjük, szeretgetjük. Mindennek a fokozatosság az alapja később is. Kötőfék, zabla, nyereg, ez a sorrend. Mérges ember ne menjen közéjük, mert átragad a haragja. Párperces foglalkozás után azonnal jön a jutalom. Kockacukor, sárgarépa, simogatás.

- Csalogatja csemegével Muci paripáját...

- A legfontosabb, hogy bizalommal legyen hozzánk az állat.

Szóbeli képzésemet udvariasságból is átengedi apjának. Először csak hevedert tesznek rá, lazára csatolva. Ha rögtön azt éreznék a csikó, hogy nem kap levegőt, mert szorítja a mellét valami, mindent elkövetne, hogy megszabaduljon tőle. Apránként húzogatnak rajta. Először így is szokott ugrálni kicsikét, de van idő, nem szabad sietni vele.

- Itt minden lónak jónak kell lennie. Amikor már megnyugodott, hátára teszem a nyeret. Izeg-mozog, meg-megmozdul a hátán, azt is meg kell szoknia. Kengyel sincsen rajta, hogy semmi ne csapkodja az oldalát. Kézben vezetgetem először, hogy az a bizalom, ami eddig beleoltódott az ember iránt, átsegítse ezen a megrázkódtatáson is. Így is idő kell, amíg teljesen megnyugszik, de mondom, mindenre van időnk. Amikor látom, hogy lehiggadt, akár hetek múlva is, hosszú hevederre, *futószárra* engedem. Megpróbálom körbe vezetni. Néhány nap alatt szépen megy ez is, még ügetni is kezd. Hátulról ostorral kormányozom.

- Vered a tanítványt?

- Hozzá se érek. Nem is fenyegetem vele, csak jelzésre használom. Száron tanítom meg a különböző jármódokra. *Lépés, ügetés, vágta, állj!* Jobb kézen, bal kézen. Orrféken.

- Az meg micsoda spanyol borzalom?

- Ehhez se szabad az inkvizíciót társítanunk, olyan kötőfék csak, amelynek az orrán van egy karika. Hogy ne kelljen durván bánni vele. Amikor már érti, hogy mit akarok, akkor kapcsolom zablára.

- Egyszer aztán eljön a nagy pillanat, ember száll a nyeregbe. A régi nyelvben *lóra ellik*.

- Eddig mindig Erika ült föl rájuk először, de mostanában már Dávidra marad ez is.
- Hibbant tévéműsorokban látni, hogyan rodeóznak az amerikai legények.
- Aki ilyesmit cselekszik, nem veszi figyelembe, hogy a lónak is lelke van. Vagy annak sincsen, aki megteszi? Egyszer-kétszer így is megesik, leblokkol a ló, de ügyes lovas kivédi.
- Mondják, gonosz ló is létezik. Rúg vagy harap, vagy mindkettőt megteszi.
- A rúgós ló elrontott ló. Több olyanunk is van, amelyik rúgott is, harapott is. Előző életéből hozott félelemből, védekezésből tette mindegyik. Jó bánással le lehet szoktatni róla. Ennél jobb módszert még nem találtak ki.
- Jó barátom, Szeged legjobb mai prózaírója mondja egyik regényében, Mezőhegyesen úgy szoktatták le a rúgósságról, hogy kétoldalú kalodába tették, és polyvás zsákot kötöttek a farához. Meghúzták, hátra rúgott. Ettől kezdve önműködő lett a játék, ha elrúgta, visszavágódott. Megint rúgott, megint visszacsapódott. Ráment fél nap, vagy egész is, néha az éjszaka is, két vödörnyi habot is kidolgozott magából, amíg hátranézett, és rájött, lóvá tették.
- Lehet, hogy ez lenne a nagyüzemi módszer, amikor nincsen ideje az embernek mindegyikkel külön foglalkozni, de nálunk erről szó se lehet.
- A harapásról meg úgy szoktatták le, hogy avas zsírral bekent disznóbőr-kabát ujját tolták a szájába, amikor emberre nyitotta. A ló irtózik az avas zsírtól, egy életre megundorodott tőle.
- Ménesbeli módszer lehetett ez is. Mi nem büntetni akarjuk a rossz szokásért, inkább jutalmazzuk, ha nem teszi.
- Kockacukorral, sárgaréppával.
- Meg a simogatással. De ismétlem, csak avval fordulhat elő, amelyiket korábban elrontottak. Amelyik csikókora óta nálunk van, az meg se tanulja a rosszat.
- Rendben van, elhiszem, hogy jó szóval, barátkozással jóra lehet szoktatni a vadabb természetet is. Miről veszed észre, hogy képes lenne rúgni is, harapni is?
- Sunyít, ha nem ismer. Másképpen hegyezi a fülét. Tiszta a ló tekintete, meglátszik a szándéka. Türelem kell hozzá, de előbb-utóbb az rögzül benne, hogy az emberrel együttműködni jó. Elfogadja, hogy mások akarata szerint kell cselekednie.
- Gondolatátvitel, emberről a lóra?
- Erről van szó. Ha a gyereket vered, verekedős lesz maga is.
- Lehetne egy gyékényen árulni gyereket meg lovat?
- Ebben az esetben lehet. De a gondolatátvitel visszafelé is működjön. Tudjuk észrevenni, hogy neki is lehet akarata, és ha tehetjük, engedjük neki. A döntés jogát azonban magunknak tartjuk meg, és ezt ő is elismeri.
- A vendéglónál tartottunk.
- Az a legjobb, ha naponta kijön a gazda, és ő foglalkozik vele. Mi csak a kosztot-kvartélyt adjuk, a többi az ő dolga. Ha nincsen ideje rá, akkor minden ránk marad.
- Mindet ti futtatjátok, esetleg nyergelitek?
- A rendszeres napi mozgásra mindegyiknek szüksége van. Az istálló félhomályából is ki kell hoznunk minden nap. Karámba is tehetjük, és jártató gépbe is.
- Láttam ilyet. Hatalmas ész találta föl azt is. Gondolom, nem szeretett lovazni.

- Bölcsesség szülte az ötletet. Körbeforog a szerkezet, a sebességét be tudom állítani. Látja a ló, hogy előtte is ugyanúgy mennek körbe, és mögötte is, fölveszi a lépést maga is. Gyöngéd biztatást kap hátulról, de nem azt a reflexet hozza ki belőle, hogy elkezdjen rugdosni, hanem azt, hogy elinduljon maga is. Tíz-tizenöt kilométert megtesznek így is, a mozgásigényük ki van elégítve.

- Érdekes, hogy a nyomtatás korában még nem fedezték föl ezt a gépet.

- Azért nyomtattak lóval, mert még a motort se találták föl. A villanymotorról szó se lehetett. Nem létező motorral nem lehet lovat hajtani.

- Tévedésből vagyok itt, majd megkeresem azt is, akit megtalálnom kellett volna. Nyertem így is, de hadd kérdezzem, mit láttok ti Lukács Attila működésében?

- Csak jót tudunk mondani róla. Jobb sorsra érdemes, egészséges életvitelre alkalmas olyan gyerekek járnak hozzá, akik emberekkel se nagyon tudnak kapcsolatot teremteni. A személyiségfejlesztést segíti a ló. Azt hiszem, *hippoterápiának* mondják a módszert. Félszeg a gyerek, a másik gyereket is húzódozva nézi. A lótól is retteg. Olyan is van, akinek mozgáskoordinációs gondjai vannak. Elképzelni se tudja talán, hogy ő valaha is ló hátán ülhet. Kábítószeres múlttal rendelkezők is jöttek már. Van, aki dadogva beszél. Logopédus minden eszköztárát bevetette már, végül ő ajánlotta a lovat. Pucolják, fölszerelik, mindent elvégeznek, amit az istállóban kell. Valósággal kinyílnak közben. Látják, az öreg ló a lehető legbölcsebben nyugtázza minden cselekedetüket, rejtett rétegeiből előjön az önbizalmuk.

- És ha már föl is ülhetnek?

- Mennyei boldogság az nekik. Lépésben először, később az ügetésig is eljuthatnak. Lassú folyamat, de gyógyulnak közben.

Beszéljünk még Lukács Attilával is.

*

Több oldalról nézve is főnyereménnyel ér föl a vele való találkozás. Végre kiderült, ő az, akit végeredményben kerestem, bár a Gáborékkal történt tévedésnek is óriási a hozadéka. A Dunántúlról gyökeresedett át ő is. Se nem érdem, se nem kárhozat, de egy kicsit magamat látom benne. Zala megye kicsike falujában született, a vegyipari gépészet kitanulása is Pécshez kötötte, de Szegedre már a lóhoz kapcsolódás lehetősége vezette.

- Kifüggesztették a listát, hová lehet pályáznunk. Hiány nem volt akkor még állásokból, akár Pestre is mehettem volna, de én azt kerestem, ahol lóközelsben lehetek. Az Olajtervhez jöttem.

- Ez a cég nem elsősorban lovairól ismerős.

- Az állást adta, de én azonnal kapcsolatot kerestem a lovas-iskolával.

- Mert akkor már be voltál oltva lómániával?

- Alaposan. Nagyapámnál láttam először. Emlékszem rá, csikót akartak befogni, és az földhöz verte magát. Nagyon megnéztem. Apró kölkök koromban már vezethettem is, aztán föl is tettek rá. Az első balesetem is lóhoz kötődik. Fogtam a kantárát, de bedugtam az egyik ujjamat a csatjába. Fölemelte a fejét, és ujjamnál fogva megemelt engem is.

- Egy életre intő példa lehetett volna.

- Nem az lett. A szomszéd bácsiéknál kicsikó született. Mentem hozzá, kértem, adja nekem. Neked is adnám, édes fiam, ha *kötőféket* hoznál. Édesapám, adjon *lóféket*, mert a bácsi csikót akar adni! Kántortanító volt apám, jókat mosolygott rajtam. Mindenesetre hatodikos koromban már arab fedezőménen ügethettem.

- Gyerek alatt veszélyes jószág lehetett.

- Tanítómesterem mindent elkövetett, hogy kiverje belőlem a vonzalmat. Futószáron köröztünk, egyszerűen beljebb húzta a futószárat, és én a földön találtam magamat. Fölül sz még, fiam? Föl! Megint keringtünk, megint ledobott. Fölül sz még, fiam? Föl! Sokadik leejtés után is föl akartam ülni. Boldogan mondta apámnak, *e fiúból lovas lesz, akárki meglássa*. Pécsen már rendszeresen versenyeztem, Szegedre jöttem, Vácziékkal itt találkoztam, aztán katonának kellett lennem. A halasi határőrség sportszázadába soroztak be, leszerelés után újra náluk jelentkeztem.

- Még mindig versenyzői ambíciókkal?

- Sokat érik az ember katonáéknál is. El kell végeznem az edző-képzőt, ha majd nyugdíjba megyek, legyen. Huszonkilenc országban elismert középfokú edzői jogosítványt szereztem. Úgy jött ki a lépés, hogy Gábornak az Achilles-ina szakadt el, Erikának pedig inszalag-szakadása lett, és én éppen akkor jelentkeztem újra náluk. A legjobb lovak álltak rendelkezésemre.

- Most pedig beteg gyerekeket lovagoltatsz.

- Saját szerencsétlenségemnek is köze van hozzá. Két nővéremmel kergetőztünk annakidején, a szomszédunkban pedig volt egy kicsit hibbant gyerek. A nagyoktól hallottuk, testvérházasság-féléből született. Amikor legjobb lendülettel futottunk, én elől, a kisebbik nővérem utánam, és a nagyobbik leghátul, hirtelen elénk dobbant valami maszkban a kölök, és úgy megijesztett bennünket, hogy annyira dadogós lettem, tollbamondáskor a szótagot is kétszer írtam le. A kisebbik nővéremre is ragadt valami, de ő szerencsére kinőtte, a nagyobbiknak pedig semmi baja nem lett.

- A testvérházasságot akkor is nehéz elképzelni, ha tudjuk, ezer változata van a szexuális életnek. Unokatestvérek között lehetett még ilyen, a vagyon egybetartása érdekében.

- Kicsi voltam én ahhoz, hogy ezt tudhattam volna. Így mondták.

- Logopédus akkor még nem volt?

- Nővéremet tanította valaki, mert ő mégiscsak lány, de rám azt mondta a doktor bácsi, majd kinövöm. Enyhültek is beszédbeli görcseim, de nyoma máig megmaradt.

- Gyuszi apja volt a nyomravezetőm. Ők hogyan csapódtak hozzád?

- Naponta ott jártak el a lovas-tábor előtt, egyszer aztán bejöttek, megnézni. Valaki ajánlhatta nekik, hogy az ütemes mozgás talán jót tenne Gyuszinak is.

- Elvállaltad, és azonnal bebizonyosodott, hogy a lóban orvosság lakik.

- Először nekünk kellett szót értenünk egymással. Eljutottunk addig, énekelni már dadogás nélkül tud a ló hátán. A földön még nem. Egyre több az olyan pillanat is, egyfolytában ki tud mondani bizonyos szavakat. Fontos is, hogy így legyen, mert azt érti a ló, hogy *ügetés*, de ha azt mondják neki, hogy *üüüü-üüüüü-üüüügetés*, akkor akár ne is mondanák. Határozottan kell kiadnunk a vezényszavakat. *Ügetés!* Már kimondja. Rengeteget kellene vele gyakorolni.

- Más?

- Autista gyerekek is van. Öntörvényűnek is szokták mondani. Olyan gyerek, aki senkivel nem akar kapcsolatot teremteni. Filmre kellett volna vennünk, ahogy ez a kettő összetalálkozott. Bemutatkozni se akartak egymásnak. Gyszi is hátracsapta a kezét.

- Mit tehet ilyenkor - bocsánat a kifejezésért - a lópedagógus?

- Mondtam nekik, férfiak ezt így szokták kezdeni. Kezet fogtok egymással, és megmondjátok a neveteket. Egy darabig még tekergette a nyakát mindkettő, aztán csak összejött a dolog.

- Hol tartanak most?

- A földön való lövezetést gyakoroljuk. Szemem-szám táva maradt, amikor hallottam egyszer: *na, öregem, ezt kapd ki!* Azóta ez járja, ha valamelyik új figurát akar mutatni a másinak. Lóra még nem tud ülni az autista, mert a leszálláshoz rugalmas technikára lenne szükség, de a télen már elment korcsolyázni. Öntörvényű, korcsolyával! Kevés ilyen lehet a világon.

- Ki találta ki a gyógylovazást?

- Egy amerikai lány kezdte, személyiségfejlesztő tréningként. Bevált. Az ember akaratát kell mindenképpen átvinni az állatra.

- Találkoztam egyszer egy édesanyával, akinek a férje azonnal lelécelt, amikor megtudta, hogy a fia beteg.

- Úgy tudom, a mi esetünkben is szóról szóra ez történt. Egymás között mondta egyikük, meglehetősen durván, mi az istennyilát erőlködöm én, miért kell neki mindenáron ezt vagy azt megcsinálnia. Görcsösen tiltakozott. Amikor végre sikerült, akkor meg nem akarta abbahagyni. Lehet még egyszer? Lehet. Többször is. Ismétlés a tudás anyja. Fél esztendő elég volt rá, hogy annyira helyreállt öntörvényű egyensúlyérzéke, hogy korcsolyázhatott is. Az éneklést már említettem, de számoltatom is a gyerekeket a ló hátán. A lényeg, ne magával, és ne is mindig a lóval foglalkozzon. Megkérdeztem például: hány lába van a lónak? Négy. Hát neked? Kettő. Mennyivel van több a lónak, mint neked? Ez már nagy föladat volt, de megfejtettük. Aztán egy enyhe csavar benne: hányszor van több a lónak, mint neked?

Bizonyos lelki görcsök oldására föltaalálták már a bábozást is, pár évvel ezelőtt pedig behozták a japánoktól a tamagocsit. Akkora kultusza lett hirtelen, mint pár évtizeddel ezelőtt a tikitakinak. Minden valamire való szülő illet vett a gyerekének. Igazi élőlényt helyettesített állítólag valamennyi, gondoskodni kellett róla a nap minden szakaszában, csak éppen fölfordulással nem járt. Szemfüles szekcsői vállalkozó már temetőt is rendezett be az elpusztultaknak a löszfalba, aztán végleg elmúlt a mánia.

Majd jön helyette más, de a ló marad.

Gyszi egyébként néptáncsoportban is dolgozik. A ritmikus mozgásban is gyógyerő lakik. Nem sokkal első találkozásunk után hallottam egy rádióműsorban, hogy a dadogós gyerek kényszerhelyzetben érzi magát. Olyan gyorsan akar megszólalni, ahogy a környezetében hallja. Mondtam az apjának, *las-san be-szélje-nek otthon, hogy egy ideig ne legyen olyan köve-tendő pél-da e-lőt-te*, amit nem tud teljesíteni.

Biztosan közelebb visz ez is a sikerhez.

- Dunántúli vagy, és tanyán dolgozol. Mit tudsz a tanyáról?

- Keveset. Virágkertész az egyik szomszéd, oda át szoktam menni. A másik pedig földiepret és dinnyét termel. Szoktam venni tőle.

Megcsörren a telefon, a *Táltos-iskolából* csöngetik. Alapítványi tanintézetéről van szó, Márton Lillát jelentik be, hogy tudna jönni lovagolni. Odakanyarodunk érte, és megyünk Zsombóra.

Végre láthatom a műintézetet is. Erika és Dávid, anya és fia lovagol az egyik pályán, Gábor pedig a fedett szín alatt figyeli *Kardos Edina* körözéseit. Filigrán kamaszlánynak gondolom, és nem győzők csodálkozni, amikor befejezi a munkát, és bemutatkozhatunk egymásnak.

- Lóimádó, pszichológus és anya vagyok. Harmincegy éves. A drogambulancián dolgozom.
- Kislány még csak, Edina! Mi szüksége lehet a pszichológiának a lóra?
- Nekem van szükségem rá. Tanulok tőle magamról is, a róla is. A deszki drogrehabilitációs intézetbe most akarunk venni két lovat.
- Minek?
- Több szála van ennek is. Ha egyik szenvedély helyébe másik szenvedélyt tudunk tenni, jó úton járunk. Pozitív szenvedélyt a negatív helyett. Mániának is mondhatjuk. Ahogy mániám lett nekem is. Aranyszabálynak vesszük, hogy rendezetlen lovas rendezetlen lovat eredményez. A fordítottja a jobb.
- Úgy szokták ezt mondani, olyan a kutya, amilyen a gazdája.
- Erről van szó. Hozzá romlik az emberhez a ló, de az elromlottat is javíthatja. Kötelességre nevel. Ápolni kell, enni adni neki, megitatni, takarítani és lovagolni. Mindennap, és mindent idejében. El szeretnénk érni, hogy élmény legyen foglalkozni vele. Tizennyolc évtől harminchatig terjedően huszonkét drogfüggő emberrel foglalkozunk jelenleg, azt hiszem, van remény rá, hogy az egészségesek közé visszavezessünk őket. Nagy segítség lehet a két ló.
- Említette anyaságát is.
- Két gyönyörű gyermekem van. Remélem, lovagolnak majd.

*

Gáborék ide akarnak családi házat építeni a karámok mellé. Akkorát, hogy a két fiúnak is helye maradjon benne nőülés után is. Álom, álom, édes álom, mondom neki.

- Úgy itt hagynak benneteket a gyerekek, URH-val kereshetitek egymást a nagy házban.
- Nem hiszem. Dávid mindene a ló.
- Soha nem hallottál róla, hogy az új generáció elhagyja a szüleit?
- Miért hagyná, ha mindent megtalál, ami kedves neki?
- Filozófus fogalmazta meg a ködösséggel állítólag azt is, hogy minden gyerek meggyilkolja az apját. Vedd elő a magad példáját. Eljöttél a főiskolára, mert szeretted az állatokat. Megláttad Erikát, abba is bele szerettél. Itt maradtál akkor is, ha netán állás várt volna édesapád mellett. Dáviddal is megeshet hasonló.

Belegondolt. Pedig nem akartam kivenni belőle legnagyobb bizakodását.

Én is mehettem volna a sümegi gimnáziumba, mégis itt maradtam akkor is, ha Mérgekre helyeztek. Csak egy kislány volt a világon.

Nagy öltésekkel varrják életünk ködmönét.

Finn lóimádat

Itt a lovak is, a kutyák is értenek finnül.

Kedves helyeim egyike Kovács Szilveszterék tanyája. Tízévenként legalább egyszer eddig mindig eljutottam hozzájuk. Gyöngé kis erdők öveztek akkoriban még tanyájukat, most hatalmas fákat zúgatnak a szelek. A legkisebb gyerek, a *Henri* akkor még babakocsiban volt, most jó lovas már. Legutóbb ezüstérmét nyert. *Karol* meg aranyat. Anyjuk szerint történelmet írt ezzel a teljesítménnyel a két gyerek. *Anna* is lovazik, de ő talán tolmács akar lenni. Kölcsöngyerekként van itt egy hétéves pesti fiú, mindent úgy tesz a lovak körül, mintha egyedül rajta múlna a jövőjük. És nyergeli - egyelőre a pónilovat.

Föltűnhet, hogy nem magyar nevükön említődnek a gyerekek. Édesanyjukat Finnországból fűjta ide a lóimádat, el is jutott Mezőhegyesre. Ott ismerkedett meg férjével. Tizennegyedik évüket élik a balástyai tanyán. Az ő kedvéért lett kétnevű minden gyerek. És mondom, ebben a tanyában a lovak is értenek finnül, meg a kutyák is.

Megkérdeztem Éva - Eewa - asszonyt is, meg Szilvesztert is: hányszor bánták meg, hogy ide jöttek?

Éva: - Jó nekünk itt lennünk. Ezért jöttem el Finnországból. A házunk ugyanolyan, mint amikor először láttad, de a ló a mindenünk.

Szilveszter: - Egyszer-kétszer bántam már, de annyira soha, hogy elmentem volna innen.

- A gyerekek?

- A nagyobbak Szegedre járnak a Deák gimnáziumba, a kisebbik még a sándorfalvi iskolába.

Anyjuk viszi őket minden reggel a buszig, és visszaúton is értük megy. Nyugodtan mondhatnánk úgy is, hogy a nagyobbak haza járnak, mert nagypapjuk egykori háza helyén épült a gimnázium.

Apjukat kérdezem: mi lesz belőlük? Pofonegyszerű a felelet.

- Becsületes ember. Remélem. Mert itthon csak azt tanulhatják. Azon túl bármit választhatnak, de föltehetően a ló körül maradnak. Én már nem versenyzek, csak edző vagyok, és a lovakat nevelem, ők viszont jó versenyzők lettek. A mi lovaink ugratásra való félvérek.

- Meg lehet élni a lóból? Van még piaca?

- Csak akkor, ha ki van képezve. Közönséges igás lovat nem nagyon keres senki.

Nyereg alá valóból huszonöt van most, és négy kutyájuk, meg megszámlálhatatlanul sok legyűk. Iszonyúan csípnék, a legjámborabb kutyának is sebes a füle töve tőlük. Körülöttük is érdemes lenne elidőznünk kicsikét. Az egyik, a Fanny, cirkuszban is fölléphetne. Ha érkezik valaki, szájába kapja üres pikszisét, úgy megy eléje. Akár idegen jön, akár ismerős. Mintha élelmet kalapolna. Amikor edzésből vonulnak be a lovak, elibük fekszik, szájában a tálkával. Mintha közülük való lenne, egyik se lép rá.

Szokták mondani, olyan a kutya, amilyen a gazdája. Ahogy látom, a lova is olyan.

*

Hej, szép, régi világ! Hallom a hírt, Kovácsék is elköltöztek már, és hamarosan eladják a tanyát is. Anna jár már a Deák-gimnáziumba, bátyja nyomát követve, tudom a @-számát, írok neki. Lesem-várom a választ, eltelik egy hét, hajdúsámsoni képes levelezőlapot kapok. Senkim nincsen ott, ki küldhette? Fölül a dátum, finnül: 4. 2. 2004. *Tamásipusztá.*

Kedves Dezső! Igaz a hír, karácsonyra jöttek a lovak ide az új helyre. Címünk: Tamásipusztá. Váratlanul kaptuk ezt a lehetőséget, sport szempontból jobbak a körülmények mindnyájunknak. Egyelőre béreljük a helyet, lehet, hogy később eladjuk a balástyai tanyát.

A képen látható Henri általános iskolája, ami 2000-ben épült fel.

Köszönöm, hogy írtál, minden jót!

Eewa, Szilveszter és a gyerekek.

Itt van a telefonszámuk is, muszáj föl hívnom őket. Szegény boldog asszony! Eljött Finnországból a lovakért, elment Mezöhegyesre, onnan Balástyára, és most Tamásipusztára. Boldog, mert nagyszerű családja van, és mindnek a ló a mindene.

Vasárnapi tarifával csörögtem rájuk. Legnagyobb meglepetésemre a balástyai tanyán vették föl. Hivatalosan Balástya, de Sándorfalvához van közelebb. Éva - hadd mondjam csak magyarul! - hazaruccant egy kicsikét. Fejére idézem kedves férje nekem mondott szavait: *Egyszer-kétszer bántam már, de annyira soha, hogy elmentem volna innen.* Mi történt ilyen hirtelen?

- Hírként kapta az értesülést, hogy segítsen az eladásban, és a lovas-versenyzők körében adja tovább. Addig-addig rágódott rajta, amíg úgy találta, nekünk kellene kipróbálnunk. Váratlanul jött tehát.

- De miért?

- Jobban benne vagyunk a lósportban. Még semmi nem végleges, ki kell próbálnunk. Ott nagy istállónk van, itt több kicsi helyen tudtuk csak elhelyezni az állatokat. Megsokszorozta a munkát a kényszerűség, belefáradtunk. Ebből a szempontból is jobb tehát. Sportcentrikusabb az a vidék, és ez a gyerekek miatt is fontos.

- Éva! Tedd a kezedet a szívedre: azért jöttél el Finnországból, hogy végiglakd az országot? Álmaidat adtad volna föl?

- Eleve tudtam, nem olyan infrastruktúrával rendelkező országba jövök, mint az otthoni. Nem számított, nem számít most se. Az a távolság azonban, ami Tamásipusztá és Sándorfalva között van, Finnországban meg se kottyán, de azon a tájon még nem is jártam. Debrecenben se voltam azelőtt, pedig az is érdekes.

- Most azért jöttél vissza, hogy a végleges költözést előkészítsed?

- Szó sincsen róla! Lehet, hogy egy-két tenyészkanccával itt maradok még tavasszal. Mondom, cseppfolyós minden, semmit nem akarunk elsietni. A gyerekek mindenesetre már ott járnak iskolába, félévkor Anna is átiratkozott.

Több ez, mint alföldi tanyai történet. Most is azt kívánhatom csupán, hogy teljesüljenek számításaik. Ha a két fiú már többször is állt a dobogó felső fokán, és hovatovább ez lett életük céljává, felelőtlenség lenne akárcsak hajszállal is megingatnom őket.

Jön a lóvilág?

Ismerik a közmondást? *Nyomtató lónak nem kötik be a száját.* A nyomtatónak biztosan nem – hol van már a lóval való nyomtatás?! –, de az ekekapázónak igen. Igaz, a modernség jegyében fogant nagyrozolásunkban az ekekapázást is elküldtük már a régiségek közé, de lám, föl-támadóban van megint. A gypjasi határban Bárkányi Lajos krumplitáblájából úgy fordul ki a ló és az eke, hogy hálóból fonott zsák van a ló száján. Olyan, amilyenben a makaiak a hagymát tartják.

- Az ökörnek szájkosara volt régen, de lovon azt se láttam. Szájzacskót se.

- Ha nem kötném be, ide kapna, oda kapna, és mindig leharapna valamit.

- Kiment már a divatból a lóvilág. Géppel kapálnak.

- Nem kiment, most jön divatba. Számolja ki, mennyit fogyaszt gázolajból a legegyszerűbb gép is.

- A ló sincsen ingyen.

- Csikónevelésre álltam rá, ló tehát egyébként is van. Egyszer az egyiket fogom be, máskor a másikat. Van két fias lovam, meg egy hasas, egy kanca csikóm, meg egy csődör, a Kicsi. Minek a csődör? Kímélem vele a kancákat. Most ő van soron. Apaállatom akkor is volt, amikor disznókkal foglalkoztam. Amikor pedig bikát hizlaltam, a teljes állomány bika volt. A bikázást azért hagytam abba, mert rogyásra dolgozhattam magamat, a haszon mégis a téészé lett.

- Eredetileg?

- Esztergályos voltam, az autójavítóban tanultam, aztán a téészben robotoltam.

Csak az az ember tud ennyire odafordulni a lóhoz, aki előtte géppel bajlódott. És zacskót is csak ő tud húzni a szájára.

A parasztember egyébként némi öngúnnyal földesztergályosnak is mondja magát. Ez is esztergál, az is esztergál.

Lóvizsga

(Ezt csak azért teszem ide, mert ez is szól a lóról is.)

István bácsi Makón kicsit túl, Jeruzsálemen meg innen lakott. Írtam már róla, valamikor régen. Azt, hogy vízkeresztkor még mulatott egy nagyot, másnap bevitték a kórházba, és asztalra tették. Belenézett az orvos, és össze is varrta. Talán a ballada sorait is elmormolta magában: *ennek csak a Jóisten az orvosa*. Jobb lenne, ha otthon várná ki az óra utolsó ütését, hazaküldte.

Híre kerekedett egyszer, hogy meghalt, a környékbeli rokonság tehát vonatra szállt. Ott van a temető az állomás mellett, egy kis szíverősítő is jól jön ilyenkor, a férfinép besodródott a restibe. Hatalmas hírt mondott a kocsmáros: István bácsit jöttek temetni? Amikor él?

Hinnye, azannyát! Ennyire lóvá tették őket? Hüledezve nyelte le az első kört a gyásznép. Követségbe küldött valakit a talpig fekete fehérnépből, tekintse föl a körülállásokat. Visszajött, és azt mondta, tulajdon szemével látta, már a tanyát is megkerülte!

Ekkor kezdte el igazán ütogetni a guta a gyászmagyarokat. Itt a sok koszorú, hogyan vigyék ők vissza egész falu csúfjára? Kinek a halálára várjanak, hogy kárba ne vesszen? Kérték a kocsmárost, tenné le a pincébe, a hordók tetejére. Úgyse kell sokáig várniuk, majd jönnek megint. A művirágból kötött koszorúban az a jó, odalent is eláll.

A kocsmáros elkergette őket, István bácsi pedig évekig élt még.

Ennyi volt az akkori mese.

Most hallottam egy régebbit.

Kocsisok vizsgája volt. Sajnálom, hogy én csak Domaszékig jutottam el, onnan is kikergettek, mint a rühes kutyát. Politikusok gyakorolják azóta ezt a módszert. Legalább ide mentem volna el, jobban jártam volna.

Három bandában vizsgáztattak, István bácsi bizottsága az egyik iskolában székel, fenn a katedrán. Szóla pedig a kérdés, imígyen:

- Mit jelent a *várakozás*?

István bácsi talán soha nem forgatta a lóKRESZt, ennélfogva elnémult egy pillanatra. Hej, te csikó, sárga csikó, ha legalább a kötőfékedet foghatnám! Megvakarta a fejét, és kivágta:

- Én éjjeliőr vagyok jelön pillanatban, és várnak a jószágok. Amikor belépök az istállóba, mindnyáji hátrafordul. A ló röhint örömeiben, a marha meg elbőgi magát. Ezt jelenti a várakozás.

Nagy lélekjelenlétről tett bizonyosságot a bizottság, de azért átragadt rá feje búbjának vakargatása. István bácsi segítette ki őket:

- Tudják az urak, hogy én a népművészet mestere vagyok?

Fölemelkedett a vizsgabizottság elnöke, és nem azt mondta, hogy annak semmi köze nincsen a lovakhoz, hanem nyújtotta a kezét:

- Gratulálunk, Tatám.

- Köszönöm is szépen! Ha kívánják, el is danolok egy nótát, mert vőfélyös embör vagyok különben. De sok lakodalmat háltam én el csizmában!

Pökhendi udvariatlanság lett volna mást szólni erre:

- Meghallgatjuk!

István bácsi pedig rágyújtott első nótájára:

„Pátfolvai gyerek vagyok, Apátfalván születtem ...”

Annyira tetszett, úgy kellett leállítani. Megköszönték az összes feleletét - és *várakozás* nélkül kiállították a bizonyítványt, amely lóhajtásra való kiváló alkalmasságát bizonyította.

Kár lett volna pótkérdésekkel zavart kelteni benne. A jó ló úgyis tudja, mikor kell jobbra mennie, és mikor balra. Amikor arra húzzák a száját.

István bácsi meg kölök kora óta ezt a mesterséget uzoválta.

Hat hambár

Amit máshol hombárnak mond a népnyelv, itt hambár a neve. Gabonaneműek tartására szolgál, és nem tévesztendő össze a csöves kukoricát őrző góréval vagy kotárkával. A hambár nem góré. Külön épület ezen a vidéken, egy tanyán egy is elég belőle. Mit keres akkor Dani Jánoséknál a makai határban egyszerre hat? Az ántivilágban sem volt olyan gazda, akinek hat hambárja lett volna, Daniék azonban nem zsírosparasztok, hanem juhászok. Talán a birkát is abban tartják?

Amikor parancsszóra húzták a tanyavilág lélekharangját ezen a pusztán is, Daniék keményen elhatározták, nem mozdulnak. Aszfalton nem él meg a birka. Dani János és Dani István elkezdte „fölvásárolni” a megszűnő tanyák hambárjait.

- Minek?

- Valamire jó lesz.

- Nagy kérdés, hogyan hozták el? Arról már hallottam, külföldön megtörtént, hogy útban lévő műemléket alátápláltak, és görgők segítségével arrébb tolták. Vagy húzták.

- Látja, mi arról se hallottunk, mégis elhoztuk. Fagörgőkre legfőljebb akkor volt szükség, amikor a pótkocsira fölhúztuk.

- Álljunk meg! Itt kezdődik a lényeg! Pótkocsi is kellett. Hogyan tették föl?

- Aláástunk, és betaszítottuk alá a pótkocsit.

- Így is nagy lábakon áll, még ásni is kellett?

- Több oka is van, hogy magasra rakták. Ha szél járta az alját, nem nedvesedett át a gabona. A pocokféreg is nehezebben fért hozzá. Szempont volt az is, hogy könnyebb kocsiról leszedni a gabonát, ha magason marad, de a pótkocsi platója még magasabb. Lejtőt ástunk tehát, betoltuk alá, és hévérral, görgőkkel átsegítettük. Előtte a tetejét természetesen leszedtük. Csak azokat hoztuk azonban pótkocsival, amelyeket messziről szállítottuk. A közeliakat egyszerűen átsúsztattuk.

- Mennyire egyszerűen?

- Annyira, hogy nem kellett alá a pótkocsi, de a csúsztatás még bonyolultabb volt. Legfőljebb két kilométeres sebességgel haladt a három traktor, mert annyi húzta, és minden döccenőre nagyon vigyáztunk. Kemény a szik, mint a beton, ha megszárad. Külön bolondkocsit nem raktunk alá, a két talpgerendája elég jó szántalpnak számított.

- Pontosabban kérem. Előbb alá kellett szállnia a magasból, hogy csúszni tudjon.

- Olajemelővel, hévérekkel történt az is. Alá az emelőt, két sor téglát kiszedtünk az egyik felén, ráeresztettük, aztán a másik felén kotorásztunk. Vigyáznunk kellett, mert akármilyen erős is a talpgerenda, megroppanhatott volna.

- Ideért tehát az udvarba, de lenn volt a földön.

- A leeresztésnek pontosan a fordítottja a fölemelés. Megemeltük az egyik végét, aláraktunk két sor téglát, és amikor megkötött a habarcs, ráengedtük. Emeltük a másik végét, ott már négy sort rakhattunk egyszerre. Egyszerű ez.

- Megérte? Pénzben és időben?

- Olcsón kaptuk, mert semmit nem kezdetett vele, aki elköltözött. Jó két év alatt itt volt mind a hat. Fölraktuk a tetőt, újra tapasztottuk a vesszőfonadékot, és kész.

- Mit raknak bele?

- Mindenféle ocsút a birkának, de van olyan, amelyik öt éve már a lenyírt gyapjú szállása. Nincsen ára, de bízunk benne, egyszer majd megint lesz.

- Minden birkájuk fekete fejű.

- Ez a cigája. Juhászdzinasztia a mienk, talán a nagyapám öregapja is birka után járt, de ha csak merinói lenne, én nem lettem volna juhász. Őshonos fajta, ezt szeretem.

- Feji?

- Mindennap kétszer. Hajnali háromkor, és alkonyattájt. Harminc-harmincöt liter a napi adag. Azelőtt a kisteleki tejüzem vette meg, megvenné most is, de háromnaponként jönne érte. Tejhűtőt kellene vennünk, de az annyira drága, még soha nem volt rá pénzünk. Látja, a gyerekek egészségesek, birkatejet kecsketejjel iszunk mindnyájan. Jobban megiszom én is, mint a pohár bort. Ami megmarad, abból gomolya lesz, vagy sajt.

- Maguk aztán elmondhatják, nem kolbászból van a kerítés.

- A sopa kerítése? Csólyospáloson voltam egyszer, kutyát venni, ott láttam, gumigyári hulladékként a szállító hevederek széléről levágott szalagokat. Hoztam egyet-kettőt számárkötélnek, kutyakötélnek, és legeltetés közben jött az ötlet: ha többet hoznánk, lehetne belőle kerítés. Utánfutóval elmentünk, egy kiló kávé árát adtam az asszonynak, aki nem szólt érte, ha fölpakolunk, és elhoztuk. Fonott karám lett belőle, három hét alatt az is készen lett. Addig biztosan kitart, mintha vesszőből fontuk volna, de lehet, hogy ötször tovább.

Két pótkocsis teherautó jön be a portára, blokkteglával megrakva.

- Az alapok már készen vannak, kétszobás, konyhás, fürdőszobás, kamrás lakás lesz a régi végiben.

- Téglából? Drága lesz.

- Arra időnk nincsen, hogy vályogot verjünk, ha mással veretjük, akkor meg majdnem ugyanott vagyunk. Három gyerek után kétmillió fölül kapunk támogatást rá, talán az idén átadjuk.

- Miért nem úgy mondja, hogy átvesszük? Nem a maguké lesz?

- Dehogynem. Ha készen lesz, átadjuk az államnak, ő meg visszaadja nekünk.

- Mi lesz a régivel?

- Fölújítjuk, és melléképületnek megmarad.

Jancsika, Misike és Gyurika a kicsattanó egészség, de hamarosan negyedik is lesz. Talán júniusban már.

- Neve már van?

- Dániel, ha fiú lesz az is.

- Hej, Dani Dani! Jó név lenne a Túri Dani mellé. És ha kislány?

- Akkor Sára Terézia.

- Sok jót kívánunk neki, nemre való tekintet nélkül. Egy kérdésünk még maradt: meg lehet élni száz anyabirkából?

- Nem kell elmennünk munkanélkülinek, ennyi a biztos.

Napelem a háztetőn

Nem nagyon régen írtunk arról, hogy napelemeket árul egy vásárhelyi társulás. Föltehetően segítettünk az igények fölkelésében, annyian érdeklődtek a kicsike cég után. Nem firtattuk, hány alku született az érdeklődésből, de örülnénk, ha használhattunk volna. Egyelőre úgy tűnik, a legtisztább energiaforrásunk még mindig a Nap, melegével és fényével egyaránt táplálja a földieket. Melege befogható, fénye átalakítható. Hallottunk egy batidai tanyáról is, ahová beszerelték már.

Annyi szépet mondtak már a napelemekről, és látnunk is gyönyörűség volt külföldi útjainkon, nincsen olyan meglepetés, amire föl ne készültünk volna.

Tanyát is láttunk már, és fantáziánk is jól hord még.

Itt megy el a magasfeszültség a batidai előtt. Egy leágazás, kis trafóval, két tanya gondját mindjárt megoldaná. Nem oldhatja meg, 550 ezerért(!) hozták volna ide az áramot néhány oszloppal távolabbról.

Szegény tanyához hatalmas pénz az 550 ezer.

Betokosodott meggyőződése, nem is szabad mindenáron hálózati áramot vinni mindenhová, ha más megoldás is lehet. Arra való például a napelem!

Ifj. Nagy Péteré a gyöngécske lábakon álló tanya, feleségével és két gyermekével lakja. Akár földi paradicsom is lehetne szemükben. Azelőtt a máséban laktak, ez végre az övék.

Szegényes paradicsom, de aki komolyan készül az életre, sajátja vágyik.

- Gondolom, örülnek?

- Lehetek őszinte? Az árához képest bánjuk, hogy belevágtunk.

- Mennyi volt?

- Százhetvenötezer!

- Kegyetlen félreértés lehet. Egyetlen napelem van az eresztoldalakában, és az harmincötezeret kóstált. Nekünk ennyit mondtak.

- Annyit. Áfával negyvenezret. Ide is hozták kipróbálásra, meg is felelt volna, de kicserélték drágábbra.

- Ki játszik magukkal? Ha a negyvenezrest kérik, hogyan lesz abból 175 ezres?

- Az önkormányzattól megkaptuk az árát, és a kalkulációt nem mi adtuk be.

- Lehet, hogy egyszerű, de akkor se értem. Az önkormányzat maguknak adta a támogatást, jól járt volna, ha az olcsóbbat adhatta volna.

- Bonyolult ez nekünk, uram. Mi örülünk, hogy nem kellett fizetnünk érte.

- Mit tud a szerkezet?

- Amikor beszerelték, még semmit nem tudott. Száz ágra sütött a nap, mégse töltődött föl az akkumulátor. Kiderült, nem is volt töltésre állítva. Azóta három lámpa éghet, és a kisképernyős televíziót is elhajtja. Kaptunk egy tartalék biztosítékot is, de ha szükség lenne rá, hozzá se mernék nyúlni.

- Ne gyerekeskedjen! Csak nem akar szerelőt hívni, ha cserélnie kell?

- Én gulyás vagyok, nem villanyszerelő. És csak egyetlen tartalékunk van! Kerestem másikat, azt mondták, autós boltban kapok, de amelyikben én jártam, ilyet abban nem árulnak.

- Nyugati kocsikhoz jár ez a fajta, ott kellene megnéznie. Burás villanylámpa van a ház sarkánál, kívülről.

- Azt még akkor szereltük oda, amikor aggregátor működött. Ki tud százforintos benzinnel aggregátort hajtani?

- Mosógép? Vasaló?

- Itt a két gyerek, itt vagyunk mi is, és a gulyás szakma soha nem tartozott a legtisztábbak közé, nagyon kellene a mosógép is, de nem lehet.

- Külföldön fél háztetőt beborító napelemeket látni, ahhoz ez az egyetlen tagocska valóban kicsi.

- Tessék akkor tovább számolni. Ha ez az egy százhetvenötezer, akkor mennyibe kerülne a fél tető? Annyi pénzünk minekünk soha nem lesz.

- Egyetlen akkumulátorral meddig lehet tévét nézni?

- Éjfél után kettőig is néztük egyszer, de előtte jó napsütés volt.

- Ha nincsen jó napsütés?

- Akkor elvisszük a téeszbe, vagy a tataékhoz. Töltőnk van hozzá, meg lehet oldani, csak körülményes.

- Hogyan került ide a napelem egyáltalán?

- Ki volt rakva a külső-batidai bolt elé, ott láttuk meg. Nagyon ki voltunk éhezve rá, azért kértük a támogatást hozzá.

Nagy beugratás lenne mindez? Vagy csak *Nagy*-beugratás, mivel Nagy Péteréket érinti? Netán az lenne csak mögötte, ami odakint tökéletesen működik, hiszen városokat is fűtenek vele már, az idehaza csak ennyire? Hogy legyen is, meg ne is?

Tartok tőle, ha a pénzbeli támogatást közvetlenül a család kapta volna meg, másként rendezte volna sorsát. A másik fajtából négy elem se kerülne ennyibe, és biztosan többet adna a jóból, mint ez az egyetlenke.

Tanulnunk kell még mindig a közpénzek elosztását? Ha a régi kerékre jár az eszünk, biztosan tönkremegyünk.

Biceréről jöttek

Ismerős a történet? Megkérdezik az egyszeri embert:

- Látott kend már elefántot?

- Láttam egyet, de a' nem a' vót!

Hajszálra így vagyunk Kukutyinnal is. Ködös reggel vágtunk neki, egy életünk, egy halálunk, de megkeressük. Nehéz dolgunk nem volt, tudtuk, hogy Klárafalva határában kell keresnünk, de Kukutyint keresni ködben hajszálra olyan, mint szürke szamarat. A hatvanas évek elejéről rémlett, Kübekháza és Klárafalva között talán kukutyini major is van, de azóta soha nem vitt rá a lélek, hogy a jól járható makai útról letérjünk érte.

A teljes magyar nyelvterületen ismerős a szólás: elment Kukutyinba, zabot hegyezni. A legfőlösegebb tevékenység. Minek hegyezni, ami úgyis hegyes? A néprajzban járatos emberek azonban úgy tudják, nem *kihegyezték* itt se a zabot, hanem *lehegyezték*. Aratáskor öntött ki a Maros, vízben állt a zab, akár az árpa és a búza, odaveszni nem hagyhatták, csónakba ültek, és sarlóval vágták le a hegyét. Kapóra jött a szóval játszadozóknak a hegyez kettős jelentése, ennek köszönheti hírét. A Szegedi Szótár Deszk és Kiszombor között még népes pusztának említi. Neve szerint vagy szerb vagy horvát eredetű lehet, hangzása önmagában szenzáció. A nagy „mifantológus”, O. Nagy Gábor nem egészen így magyarázza, de most nem néprajzot írunk, hanem Kukutyint keressük.

Azt mondtam, Klárafalva és Kübekháza között van, Bálint Sándor szótára pedig Deszk és Kiszombor közé. Itt valami nagyon nem stimmel. Pedig mindegyik a szintiszta igazat mondja, csak attól függ, honnan nézzük. Ha a térképet tennénk magunk elé, és vízszintes vonalat húznánk, akkor igaz az első változat, ha függőlegesen, akkor a második. Ennél pontosabban a műholdas helymeghatározó se működik.

Makó irányába menet letérünk tehát jobbra, a Kübekházára vivő keskeny betonúton, és azt látjuk, szinte minden házban traktor áll. A rövidke utcácskából nagyolt általánosítással arra a következtetésre juthatnánk, Klárafalva mezőgazdasága van napjainkban legjobban gépesítve, de megint rossz útra térnénk, ha ezen bogarásznánk, elégedjünk meg a lényeggel: még fia-embert se látunk egy udvarban se, hogy érdeklődhetnénk. Kicsivel arrébb, ahol már semmi sincsen, valami ház körvonalai látszanak ki a ködből. Meg is állunk. Három nagy fene kutya acsarog csak ránk, velük még mi se tudunk szót érteni.

Uramisten, mennyi lom van ide összehordva! Égbekiáltó Trabant roncsa, forhant olajkályhával alátámasztva, özön mosógép és centrifuga, sorompó-vezérdrót tekercsben, fémhordók, ereszcsonnak, fürdőkályhák, lekvárfőző üstök, motorbiciklik, kerékpárok, babakocsik várják az igazi temető mellett a föltámadást?

A sok traktort is jó lett volna jobban megnéznünk az előbb.

Ez még nem lehet Kukutyin.

Megyünk tovább, máris *Klárafalva* állomásán vagyunk. Miért van ilyen messze a falutól? Hogy közelebb legyen a vasúthoz! Ez lett a veszte, jó ideje itt már meg se áll a vonat. A busz a falu közepén jár, senki nem kutyagol ki ide, hogy nagyjából ugyanannyiért vonatozhasson. Ha célba ér, akkor is be kell jutnia valahogy a városba. Eladhatná az épületet szolgálati lakásával együtt a MÁV, de vagy nem akarja idegen kézre adni, vagy nem tudja, így aztán bitangban marad.

Milyen a lakatlan hajlék? Azonnal romlani kezd, ahogy a benne lakó kihúzza a lábát. Itt-ott megindult a cserép, a hozzáragasztott kis szobácska fala végig repedt, máskülönben egészen jó még. Ablaka, persze, nincsen, kóbor kölkök bedobálták. Kollégámmal hamar megegyezünk, ha majd megalapítjuk a *Kukutyini zabhegyező* című nyugdíjas világlapot - hiábavalósága révén tarthat igényt erre a büszke címre -, akkor megvesszük redakciónak.

Ha eladják.

Kutyaugatást hallunk a nagy ködben, biztosra vesszük, kukutyini kutyák torkából jönnek a hangok. Jó kilométert mehetünk, világszép ház előtt állunk meg, akár a mesében. Csatornaőr háza lenne?

Erdéslak.

De hol van itt erdő?

Puskás Gábor jön elő, aztán a felesége. Ritkán jár vendég ott, ahol ilyen szívesen fogadják, vagy csupaszív emberekkel hozott össze bennünket a sors? Hamar kiderül, a szép nemhez tartozó benti kollégánkkal atyafias kapcsolatban állnak, tehát a világhírtől se esnek messze.

- Tudják, hogy itt van Kukutyin?

Most jön elő az elefánteffektus.

- Ez még nem az. Kukutyin az út túlsó felén van.

- De ott semmi sincsen!

- Az a Kukutyin, a nagy semmi. De tudja maga, milyen szép délibáb szokott itt megteremni? Azelőtt azt se tudtam, milyen, itt kellett megtudnom.

Gábor bátyám az *ótómatta* szóból lett gyanús.

- Biceréről jöttünk. Tudja, hol van? Gyula mellett. Erdészek voltunk, de időközben megszűnt az erdészet, megvettük a házat összes melléképületével együtt.

A feleség mondja, amikor idejöttek, izomláza lett, mire körülkerülte az udvart. Annyira belejött, nagy vadászatok idején hajtónak is el szokott menni. Amióta nyugdíjasok, a férje tapasztgatja a falakat, ő meg meszeli.

- Kanál-tányér nincsen csörgés nélkül, nem kell félniük, hogy meghallják a szomszédok.

- Szegények vagyunk, de lelkiekben gazdagon élünk. Az én Gáboromra fél szó panaszt nem mondhatnék, de a szomszédokkal valóban nincsen gondunk. Amíg lakták az állomást, egy kilométerre volt az első szomszéd, most a másik oldalon nyolcra van, Kübekházán.

Ha idegenforgalmár lennék, azonnal fölrajzolnám megint a térképre Kukutyint. Népes pusztá régen nincs már, de ki tudná megmondani, hány millió ember él, aki soha nem látott délibábot, pedig itt táncol karnyújtásra tőlünk.

Télen, ködben fázik a déli hölgy, látását elhalasztjuk.

Fűzfatelepítésről is híres a Puskás család, Bicerén is éppen munkálkodtak, de itt nagyobb dolgot is műveltek: erdőt telepítettek, hatvan hektáron. Magról ültették a tölgyet. Gyönyörű szép, amikor minden makkból kidugja a fejét egy levél. Hamarjában kitanuljuk a fűzvessző termesztésének minden elméleti titkát, és a kabócák mérhetetlen kárát, de a kosárfonásról és más délibábos vesszőcsinálmányról semmit nem tudunk meg. Mi ígérjük, elhívjuk majd a kosárfonás igazi professzorát, mert itt már senki sincsen, aki megmutatná. Hogy nincsen is professzora a kosárfonásnak? Való igaz, nem ebből lett professzor, de szép kosarat tud kötni.

Hallottuk Puskáséknál, az a bizonyos kukutyini major most is megvan, csak átalakult. Tollföldolgozó lett belőle. Azért nem láttuk, mert köd volt, amikor jöttünk.

Visszaúton nem hagyhattuk ki.

Őrző-védő cég pisztolyos embere jött elő csöngetésünkre, aztán bement, hogy megkérdezze, bebocsáthatja-e a másfajta tollforgatókat. Királyi ajtónálló nem dolgozhat előkelőbben.

Németh Sándor makói ember vette a fejébe, hogy megveszi a majort, amikor nagyon eladó volt, és átalakítja. Rákoson lett a tollföldolgozás vezetője, de szétszakadt az a vállalat, ezért kényszerült újat létrehozni.

- Tudta, hogy itt zabot hegyeztek?

- Később tudtam csak meg.

- Hányan dolgoznak a tollban?

- Velem együtt vagyunk huszonhárman.

- Klárafalvi is van közöttük?

- A fele az, fele makai.

Nagy Katalin tizennyolc éves, és klárafalvi. Bolti eladó volt azelőtt, de már ide járt, amikor megtudta, itt van Kukutyin.

- És tollat hegyeznek benne?

- Mossuk, szárítjuk és osztályozzuk, de hegyezni nem hegyezzük.

Azért forgatják, hogy jól összekeveredjen, amit aztán szétválogatnak.

És ez nem hiábavaló munka, mint a jeget aszalás, a borsó gömbölyítés, meg a zabhegyezés többi párja. Meglehet azonban, egy darabig ez viszi tovább Kukutyin nevét. Pelyhek szárnyán már Japánba is elvitte.

Rúzsavíz Rt

Nincs még neve a Rúzsa határában föllelt ásványvíznek, magam kereszteltem el Rúzsavíznek. (Nagyon kérem nyomdász kollégáimat, tiszteljenek meg avval, hogy hosszú ú-val hagyják, hiszen minden rúzsa tudja, hogy falujuk géphiba miatt került be tévesen Magyarország helységnévtárába. *Rúzs Jakab járása* - ebből lett a falu neve. Köznyelven szólva Rózsa lenne, és nem Rozsa, tehát Ruzsa nem lehet. Ne imádjuk annyira a bürokráciát, hogy naponta kőbe vessük tévedéseit!) Na, erre az ideiglenesen és kéretlenül Rúzsavíznek nevezett hévízre szerveződik mostanában egy ígéretes részvénytársaság. A napokban az érdekeltek egy része ült össze, hogy az elindítás körülményeit megtárgyalja.

Ahol az Üllésre menő út erős ívben jobbra kanyarodik, és a hónaljában főlíák meg csirkeólak sorakoznak, ott érdemes jobbra néznünk, hogy rátaláljunk a mélyfúrású kútra. Hatalmas legelő közepén áll, vize tiszta, mint a kristály, és jó meleg. Egyelőre csak a legelőre folyik, de a gyöpöt csak melegségével rontja - megfőzi -, nem a vegyi összetételével. Később majd a domaszéki főcsatornába vezetik bele. Nem kell félnünk, hogy úgy járnak vele, mint az újszegediek a kertészet termálvizével: az egész Holt-Maros fölfordult tőle.

Négy évvel ezelőtt már tanulmányterv készült a kút várhatóan áldásos adottságainak kihasználására. Az alapos munka strandot (gyógyfürdőt), pihenőparkot, sportligetet, üdülőövezetet is tervezetett, sőt a szövetkezet föliatelepének a fűtésére is gondolt. Akkoriban már erősen kongatták a vészharangokat gazdasági lehetőségeink körül, kicsit se csodálkozhatunk, hogy a tervből mostanáig nem lett semmi. Tekintve azonban, hogy az adottságok valóban jók, részvénytársaság szervezésével gondolják megoldhatónak. Úgy tudjuk, érdeklődő félként tartható számon az üllési takarékszövetkezet, a kőolajtermelő vállalat, az Állami Biztosító, a szakszervezet, a hitelbank, a helybeli szövetkezet, és maga a megyei tervező vállalat is.

Most tehát úgy tervezik, elsősorban vállaltok összefogására épülne a vállalkozás, és a magánszemélyek legfőljebb részjegyek vásárlásával kapcsolódhatnának be. Igaz, a részjegyek után ugyanúgy osztalékot fizetnének a haszonból, mint a részvények után, szerintünk az az elképzelés látszana mégis realisabbnak, ha a „magántőke” előtt szélesebbre tárnák a kapukat. A gyógyvíz gyógyászati hasznosítására mindenesetre a falu már igényelt egy reumatológus szakorvosi státust, és a hír szerint a következő évtől meg is kapja. Hatalmas körzet betegei járnának jól vele, ha nem kellene az amúgy is zsúfolt Szegedre drágán utazniuk rendszeres kezelésekre.

A tanulmányterv tételeit továbbra se tennék félre, legfőljebb módosítanak időközben. Avval indulnának, ami a legkisebb befektetéssel hasznot hozhatna, és erre legalkalmasabb a palackozott gyógyvíz lenne. A palackozó gépek beszerzésére már folynak tárgyalások. Ezért bátorkodtam, ismétlem, kéretlenül, és kizárólag ideiglenesen Rúzsavíz Részvénytársaságnak nevezni a majdani társaságot. Tervezik, májusban az összes érdeklődő részvételével tanácskoznának a lehetőségekről, és ott már kitűznék a részvénytársaságok megalapításának pontos idejét is. Az idő azért sürget, mert eddig is hosszúra nyúlt az előkészítés időszaka, és a víz, ha kincset ér, ne folyjon el a szemünk előtt.

Távolabbi elképzeléseikben a Bács-Kiskun megyei *Pusztaturiszt* megoldásainak az átvétele is szerepel. A falusi, sőt tanyai turizmus meghonosítására kiváló adottságokkal rendelkezhetne a Lapos-dűlő. Közel az erdő, lehetne lovas-iskola, pusztai kocsikázás, kemping vagy vendégházak (vendégtanyák) beiktatásával a tartósan pihenni szándékozók is jól tölthetnék el

idejüket. Állítólag nagy a kisiparosok érdeklődése is, a kiegészítő létesítmények elkészítésében komoly szerepet játszhatnak. Szerintem részvényesként is szóba jöhetnének ők is.

Hogy mennyi idő kell mindehhez? Azt hiszem, csak elindulni nehéz. Ha nem akarunk azonnal délibábos fellegvárakat építeni, hanem a realitások talaján maradunk, de minden kínálkozó lehetőségbe kötelességszerűen belekapaszkodunk, életképes elgondolás lehet. Jó szívvel várjuk tehát a májusi összejövetelt.

A Rúzsavíz kérdőjelei

Belelkesedtem tavasszal. Amikor meghallottam, hogy Rúzsa határában iható, sőt gyógyító meleg vizet találtak egy olajra meddő kútban, annyira megörültem, hogy azonnal a helyszínre siettem. Meg is tapintottam, valóban meleg volt. Meg is kóstoltam, és íme, bizonyosság vagyok azóta magam is: nem ártalmas. El is hittem, amit a tudós laboratóriumok állítottak: ebből annyi van benne, abból meg ennyi. Igen hamar egy kerékre kezdett járni az eszem a rúzsaiakéval, sőt mindazokéval, akik nagy lehetőségek forrását látták benne. A szövetkezet például fűthetné vele palántanevelőit és csirketelepét, palackozhatnák, és Rúzsavíz néven akár bor mellé is ajánlhatnák, reumasok Mekkája is lehetne belőle, sőt más belső betegségek természetes gyógyítója is, igen hamar fürdőfaluvá pöndülhetne Rúzsa, és jöhetnének messze földről is idegenek, mert kedves kis üdülőtelep is fogadhatná őket. Lelkesedésemben hírül adtam azt is, hogy hamarosan, még májusban összeül a valamilyen részvénytársaságot összekovácsolók testülete.

Tartok tőle, akik komolyan szokták venni szavaimat, azóta izegnek-mozognak már, mert május óta majdnem fél esztendő telt el, és újabb híradást még nem hallhattak. Hajt az adott szó becsülete, megint elmentem tehát vizet nézni. Kérdőre ugyan nem vonhattam senkit, de megkérdeztem azért, akit elértem. Sikerült is megtudnom: a Rúzsavízet is elvitte az aszály. Nem arról van szó természetesen, hogy kiszáradt volna a kút, a víz most is csobog belőle, és most is meleg, sőt alkotórészei se változtak időközben, hanem arról, hogy tavasszal mindig másként álmodik minden gazdaság, mint ősszel. Maximális terméssel számol mindenki, és erre jussa is van. Nagy szárazságok után eső szokott lenni, nagy aszályokat is követhet bőséges esztendő. Holtbiztos, hogy egyszer eljön ez is, de még mindig várát magára, sőt a sok éve tartó láncolat következményei is halmozódnak: még annyi se termett, amennyi az előző években, sőt két jégverés is elérte a környéket. Az adó viszont egyikre se figyelt...

A szövetkezet elnöke kínos feszengések közepette mondja, Isten malmai lassan örölnék, és a kút ügye még mindig bengás állapotban van. Fejlesztésre semmi pénzük nem maradt, örülhetnek, ha a téesz ép bőrrel vészeli át az idei esztendőt. Áll az egész program, csak a fejekben mozog közben, hogy indulhassanak azonnal, ha netán jó idő köszönt rájuk. Leghamarabb egy év múlva, jövő ősszel gondolhatnak a folytatásra, de már ezt is föltételes módok sokasága között meri kimondani.

Máshol is rossz az év, minden érdekelt beruházó hasonlóan szorító cipőben kénytelen járni, és a mezőgazdasági politika labilissága is hasonlóképpen érint mindenkit. Már is buzog belőle a panasz, mint a termálkútból a meleg víz: meghírdették a piacgazdálkodást, és az lett belőle, hogy az infláció kezdett el nőni. Egyensúlyvesztésben élünk, mindent kénytelenek vagyunk olcsón eladni, de mindent drágán veszünk. Ez is kibuggyan belőle: a központi anarchiával nem tudunk mit kezdeni, tétlenségre vagyunk kárhoztatva. Nem merem mondani, hogy az első elgondolás szerint éppen tettek sorozatára kellett volna ösztönözniük a központi lépéseknek, mert föltehetően jobban tudja, mint én.

Annyi azért történik, hogy a megyei tervezővállalat rajzolgatja közben a megvalósítás terveit. Nem társadalmi munkában, hiszen megírtuk már, részvényes szeretne maga is lenni, és terveivel szállna be. Erősödik többekben az a gondolat is, amit a magam szakállára vettem föl tavasszal: a magántőke felé kellene jobban fordulniuk.

Épkézláb felelet helyett tehát három kérdőjelet hoztam magammal. A következő esztendő második felében kezdődhet meg a tényleges munka, ha jó évünk lesz. Ha lesz! Ezután a felkiáltójel után következik a három kérdőjel:???

Ismét a „Rúzsavírról”

Illúzió volt csupán?

Idén lesz tíz esztendeje, hogy írhattam a régi Rúzsajárás akkori legújabb reménységéről, a termálkútról. Megvizsgáltatták a levét, ásványvíz minőségűnek találták, és egész üdülőtelepet álmodtak rá. Azóta a nagy álmok vagy megvalósultak, vagy tovább alszanak.

Papp János akkori tanácselnökkel látogattunk el annakidején a kúthoz. Részvénytársaságot álmodott ő, magam, bátoritanul, szocialista részvénytársaságnak tituláltam, és nem nagyon hittem benne. A Takarékszövetkezet, a termelőszövetkezet, az Úttörő Szövetség szerepelt akkor még a lehetséges beszállók között, és nem tudom hányan voltak még. Forgórendszerű úttörő tábor is lett volna Laposjárás sarkán, valóságos ígéret földje. Jó terv azonban nem vész el, csak átalakul. A három évvel ezelőtt készült újabb rendezési tervük szerint jó egy kilométerrel beljebb szeretnének csodaházakat építeni. Minden házcsoporthoz udvarában úszómedence lenne, és egy telepi uszoda ráadásként. Külföldiek igényeire számítanának, de azt hallottam, a természetvédelem indítványára nem kapták meg a leendő kútra a vízjogi engedélyt. Fürdés után a földbe visszacsajtolni a csurgalékvizet kockázatos lenne, elvezetni pedig csak környezeti károk árán lehetne.

A polgármesteri hivatalban láttuk ezt a tervet is.

- Mi lett a régi kúttal?

- Átadtuk a szövetkezetnek. Először arról volt szó, hogy virágkertészetet telepítenek rá, aztán csirketelep lett.

- Ásványvízen nevelődnek a csirkék?

- A palackozás gondolata is elúszott. Tőkeerős érdeklődőre nem találtunk.

Elmentünk az érdekelt szövetkezet elnökéhez is. Azt mondta, drága pénzen vették meg a szénhidrogén érdekében megfűrt, de arra meddő kutat, és végül tízezer négyzetméter alapterületű csirkenevelő készült.

- Kemping, üdülőtelep, mind elúszott? Csirkegyár mellé ki építene üdülőt?

- Ötszáz méteren belül valóban nem szabad, de el lehet azt a vizet akár két kilométerre is vezetni. Tárgyalásban vagyunk egy olasz-német érdekeltségű céggel, még nem tudok nyilatkozni róla.

- Jó ásványvízből egyre kevesebb van. Hozzuk a külföldit.

- Költségvetés palackozásra is készült, de nem akadt biztos piaci háttér, ezért aludt el a dolog. Van egy amerikai magyarunk is, erős szálakkal kötődik falunkhoz. Alkotóházat is alapított, neki is van elképzelése gyógyászati hasznosításra is. Az ötlet tehát él. Hasznos lenne a szövetkezetnek, hasznos a falunak, és talán az egész megyének is, ezt mindenki tudja, de nehéz mostanában előre lépünk.

Eddig jutottunk. Pedig de közel volt Rúzsajárás ahhoz, hogy Rúzsavizes szerencse kapja föl a nevét.

Negyven tehen

Szent teheneink nekünk is vannak. Most nem a kétlábúakról kellene szólnunk, mert gyöngék vagyunk ahhoz, hogy javunkra változtassunk rajtuk.

Annyira lecsökkent az igaziak, a négylábúak száma, maholnap védett állattá nyilvánítják őket. Talán egyetlen porcikája sincsen, amit fölhasználni ne tudnánk. Még a csontjából is főhet jó leves, bár egyre ritkábban fő, mert egy tételben egyszerűbb elszállítani a takarmánygyárba, mint különként kiméretezni. És szocialistább a takarmánygyár, miért támogatná az egyéni érdekeket?

Többször fölroppent már olyan kósza hír is, hogy itt is, ott is föltalálták a műtehenét, amelyik laboratóriumi körülmények között képes tejet adni, de minden hír elvándorolt a legendák világába. Tehén nélkül még mindig nincsen tejünk - ha a kecskét meg a birkát nem számítjuk ide -, de a tehén se úgy ad, hogy satuba szorítjuk, és kipréseljük belőle. Örvedetesen emelkednek a nagyüzemekben fejt átlagok, de mindenki tudja, az otthon tartott tehén többet adhat. Talán azért, mert annyira hozzászokott az emberhez, hogy a jó szóért is tejjel fizet. A vakarásért is.

Domaszékra, tanyára költözött a Szilágyi család Szegedről. Megvette a Kotogán-kocsmát, istállót épített, tejházat is tisztes távolságban, kaszáló-, betakarító- és szállítógépeket is vett, és szerződést kötött a szövetkezettel. Úgy szólt az alku, hogy a szövetkezet ad nekik tartásra negyven tehenet, a tej ára mind az övék marad, a borjakat is eladhatják, a közös gazdaságnak pedig az a haszna, hogy a kedvezőtlen termőhelyi adottságokért járó térítést, kiegészítve még más támogatásokkal, ő kapja.

Hatalmas bátorság kell egy vállalkozás beindításához. Lépten-nyomon beszélünk arról, hogy a tehentartás ráfizetéses, többbe kerül, mint amennyit a tej behoz, illetve, ha semmi haszon nincsen rajta, már az is veszteség. Azt szoktuk mondani, nem nagy baj, ha egy vállalkozás megbukik, éppen azért találták ki, rostálódjanak, akik nem oda valók. Csakhogy Szilágyiékra a legádázabb ellenségük se mondhatná, hogy fölületesen végzik munkájukat. Az asszony valamikor szakács volt, férje laboratóriumban dolgozott, fiuk a lakatosságot tanulta ki, menyük pedig - akármilyen furcsa is hallani - ápolónő volt, és mind a négyen tehenészeti vállalkozók. Korán kelnek, későn fekszenek, reggel és este fejnek, almolnak, takarítanak, etetnek, és takarmányról gondoskodnak. Sokan fitorognak, ha leírom, pedig így van: a fiatalasszony tolja ki talicskán a trágyát, de előtte minden tehén alól villánként szedegeti össze. Higgye el, aki még velünk tart, sajnálhatja az egészségügy, hogy nem tudta megtartani, mert kedves, tisztességes, munkabíró és dolgozni szerető asszony.

Aki látott már közelről tehenet, első pillantásra meg tudja állapítani, nagy istállóból származik-e vagy kicsiből. A nagyból valóra valósággal rákövesedett már saját sara, cafatokban töredezik le róla, a kicsik lakója meg olyan, mintha naponta fűrosztótték volna. Szilágyiék mind a negyven tehene ilyen. Az istálló belső sarkában dolgozik a menyecske, és az innensőben bődül el az egyik. Hangjáról megismeri, és szól is neki:

- Kinga! Mi a baj, Kinga?

Párbeszéd lesz belőle, a Kinga tehén - már ide is betörnek az új nevek? - megriszálja magát, megint bög egy kicsikét, és megint jön a válasz bentről. Lehet, hogy ebből a beszélgetésből is tej lesz. Amikor átvették őket, igen keveset fejtek, most viszont lehagynak minden nagyüzemi telepet. Igaz, takarmányból is a legjobbat kapják. A gyerek is tudja, semmiből nem lesz tej,

leginkább takarmányból van, és hajtóerőként dolgozik a gondoskodás, a simogatás, a becéztetés és a beszélgetés.

Messzire jutunk eredeti szándékunktól, ha vissza nem kanyarodunk. A fejés önmagában ráfizetéses mindenhol, a borjúnak meg éppen most nincsen ára, Szilágyi Károlyék tehát becsukhatnák a boltot. A józan ész azt diktálja, ami nem hozza meg a hasznát, azt nem szabad művelni. Több százezer forint kellene azonban ahhoz is, hogy abbahagyják, mert akkora adósságot voltak kénytelenek összehozni eddig, azonnal pörre mennének a követelők. Sajnos, ahhoz is sok kellene, hogy folytassák. Akármerre lépnek, veremben találják magukat. Hacsak a központi támogatásból nem ad át valamit a szövetkezet magának a termelőnek.

Papiroson öt-ötezer forint az idősebb házaspár havi bére, és háromezer-ötszáz fejenként a fiataloké. Mondhatnánk, semmit nem számít, úgyis annyit fizetnek maguknak, amennyi megmarad, de ez se olyan egyszerű. Nyugdíj előtt állnak az idősebbek, a nyugdíjat pedig ebből a kicsike pénzből számítják majd. Megkérdeztem egy nagyüzemi illetékest, azt mondta, náluk nyolc-tízezer forint alatt meg se szólal, aki állást keres.

Mondhatnánk azt is, ne kotorásszanak egymás zsebében a szerződő felek, ne kíváncsi legyen egyik se a másik hasznából semmit, de százával-ezrével tudok példát rá, hogy a nagyobbik megosztja a különböző címen kapható támogatásokat, és felét átengedi a vállalkozónak. Elmentünk tehát a szövetkezet vezetőihez, azért is, hogy a másik oldalról is tiszta képet kapjunk, meg azért is, hogy segítsünk kiegyenesíteni a kanyarokat. Meglepő válaszokat kaptunk.

Mindenki a legnagyobb elismeréssel szólt a családról. Jóravalóságukat nemcsak a tehén érzi meg, de az ember is. Igaz, itt nem értik, hogy annyi pénzből miért nem lehet kijönni, de elismerik, tételesen soha nem vizsgálták meg a kiadásokat. Az lehet - mondta egyikük -, hogy kicsi a tej ára, de akkor azt kéne szorgalmazniuk, hogy adjon érte az állam még többet. Kiderült, az állam szemében még mindig a nagyüzemi tehén a kedvesebb, hajlandó kettő-kilencvennel többet fizetni minden liter tejért, bár meglehet, hogy azt is akkora csecsemő issza meg, mint ezt. Nem vállaltuk a szorgalmazást, mert minden emelésnek egyenes következménye lenne, hogy a boltban is fölemelik az árát, attól pedig az Isten őrizzen meg minket. Alig van valami, aminek nem ment följebb, csak a bérek nem mozdulnak befagyasztott állapotukban.

Emberileg sajnáljuk őket, mondták először, de nem tehetünk semmit. Azt legföljebb, hogy csökkentsék az állományt, amíg gazdaságos nem lesz, de jól meggondolva az adósságokat, föltehetően mind a negyvenet „csökkenteni” kéne. Megígérték, hogy szakértők bevonásával apróra kiszámítják majd, mi mennyibe kerül, mert valóban nem tudják.

Másnap az elnök is megerősítette azt a véleményt, hogy szívükkel-lelkükkel gondozzák Szilágyiék állataikat. Arról is tájékoztatott bennünket, hogy komoly összeget juttatott a családnak, hogy átmeneti nehézségeiket leküzdhessék.

*

Régen történt ez a beszélgetés, magán hordja az akkori idők minden jegyét. Többek között azt is, hogy a szakszövetkezet elnöke mennyire jóindulattal fogadta közbenjárásunkat. A szokásos visszautasítások helyett azt ígérte, föltétlenül segít. Ritka példány volt ebben a minőségében. Az árak ugyan sokszorosára emelkedtek, de még jobban alatta maradtak a ráfordítások költségeinek. A műtehénkével joggal példálóztunk, de nem tudhattuk, hogy előkerül majd a tejüzemek kelléktárából a *Reggeli ital*, aminek igencsak kevés köze van a valódi tejhez. Fehér löttynek emlegetik inkább. Legjobb lenne fölkeresnünk még egyszer Szilágyiékát.

Telefon ide, telefon oda, senki nem tud róluk semmit. Eszembe jut az akkori elnök, Kalivoda Imre, föl hívom telefonon.

Azt mondja, tönkrementek. Egy időben még találkozgatott egyikükkel-másikkal a faluban, de mostanában már nem is látta őket. Sielni indul éppen, ha hazajön, érdeklődik majd.

- És te? Hogy élsz?

- Nem panaszkodom. Tudod, a szakszövetkezet műanyag-üzeme lett az enyém, még megvagyunk. Hála a dolgozók becsületes munkájának.

- Ha sielni mész, vigyél magaddal egy pótkocsi gipszet, nehogy baj érjen. Jó lecsúszást kívánok.

- Attól függ, melyik értelemben.

- A sielésre gondoltam természetesen. Egyik legtisztességesebb elnök voltál.

A műtehénke

Kitörő lelkesedéssel, ugrándozó jókedvvel olvasom az újságban, hogy a világsajtó hírverése szerint ismét elkészült valahol Angliában a legendás műtehén egyik prototípusa. Bár laboratóriumban hozták a világra, természetesen nem lombikban született.

Jámbor jószág lehet ez a gépi pára. Nem bög, ha éhes, nem csapkod a farkával, ha fejik, nem is lép bele táncos lábával a sajtárba. Csak megeszi a káposztalevelet, meg a bablevelet, és eregeti a tejet. Nagyon jól tejel, hatvan liternél is többet ad naponta. A műtehén műtejet ad persze, de az is gazdag fehérjékben, és emlékeztet az igazi tejre.

Gyanítom csak, a furcsa gusztusából, hogy a keresztezésnél támadt valami galiba. Apasági kapcsolatba kerülhetett valamelyik nyúllal, vagy walesi kecskével, ha rögtön káposztára nyújtja reszelős nyelvét. Jobb lett volna ugyan, ha füre is, csalamádéra is vásna a foga, de talán a nyúlbeli rokonságnak is meglesz a maga haszna. Ha úgy szaporodik, mint az üregi nyúl, nem lesz semmi bajunk.

Hogy Bimbó, Rózsi vagy Riska a tehénke igazi neve, nem hozták nyilvánosságra. De formás kis állat lehet. A konstruktőrök még arra is vigyáztak, hogy bádogbőre alatti berendezései az igazi emésztőszervekre emlékeztessenek. Vasvillára tehát itt is szükség lesz. Remélni lehet ekkora precizségtől azt is, hogy a tőgyét se a szarva között kell keresnünk.

Igaz, azt még mindig nem sikerült elérnünk, hogy nejlóngólya hozza a nejlonkisbabát, de ez a tehén azért nagyszerű dolog. Húsa vénkorára se lesz rágós, nem mócsingos, és ami a legfőbb, nem is hizlal. Egy dekával nem leszünk kövérebbek tőle.

Egyszerű ésszel ki lehet találni, hogy boszorkányos szemmel-veréssel, bűvöléssel, bájolással ezt a tehenet nem lehet megrontani, ennél fogva sok szomszéd körül fölszállhat a titkos gyűlölet köde örökre. Bizonyára beoltották száj- és körömfájás ellen is, innen se fenyeget veszedelem. Csavarhúzóval, franciakulccsal árthatnak csak neki, de ráütök én annak a körmére, aki ártó szándékkal hozzá mer nyúlni. Csak simogatni szabad, nem többet.

Merje csak azt kívánni valaki, hogy dögöljön meg a szomszéd tehene!

Mert talán mondanom sem kell ennyi beszéd után, én is veszek egy ilyen szép bocikát, ha már lehet kapni. Gyermekeim eddig minden szarvas jószágot, tehenet vagy bikát be akartak köttetni velem az ágy lábához, most végre teljesülhet kívánságuk. Behajtjuk szépen a fürdőkád mellé, este vetünk neki egy nyaláb zöldet, korán reggel pedig hangos nótaszóval fölváltva fejjük.

Hát nem gyönyörűség az élet?

Hogy a tejével mit csinálunk? Azért nem mondom ezt még pontosan, mert én rákaptam az aludtitejre, és nem tudom, ez tud-e édesdeden jól aludni. De ha nem lesz jó, én akkor is megveszem. Annyi haragosa minden becsületes embernek van, hogy a hatvan literből naponta sorba kínálja őket.

Tanyai Sanyika

Az én anyám olyan könyveket olvasott, amilyenek már nincsenek is. Az emberek valamikor vízben bugyborékolnak, akkor a vízbe pusztultak bele, most meg cigarettáznak, és a tűz által vesznek el, meg hogy okossága által pusztul ki az emberiség. Már az ürbe is fölmennek! Az utolsó idők jele az lesz, hogy sok lesz az iker, és a nők üvegtalpú papucsban járnak. Úgy elvesz a nép majd, aláfér egy malomkőnek. Majd megcsókolik azt, amit emberi kéz alkotott, olyan kevés lesz belőle. Még a Matuska Szilvesztert is olvasta az én anyukám.

Kovács Sándorné mondja ezeket Ásotthalom egyik legsivárabb határában. Tízéves-forma fiú is hallgatja, az unoka, Mityók Sanyi. Süt az értelem és a kíváncsiság az arcáról. Lehetetlen nem észrevennem, pedig még meg se szólalt. Ilyen okos gyereket teremne ez a posza homok? Amikor a körbeforgó kutya rákezdett vicsorgó táncára, ő jött leghamarabb, férfiasan nyújtotta a kezét, de hátrébb is lépett, ahogy a többiek is odaértek. Tucatkérdésekkel igyekszem ráterelni a figyelmet:

- Mi leszel, ha nagy leszel?

- Villanyszerelő - de ezt nem ő mondja, hanem a nagynyja. Ritkán kérdezhetik őt is, azért vág közbe, meg ki tudna jobb feleletet adni ilyen bugyuta kérdésre, ha nem a nagymama.

- Látom, villany már van hozzá.

- Azért gondoltunk rá, hogy akkor legalább megtanulja, hogyan kell vele bánni. Tessék megnézni azt ott a sarokban!

Ügyes kis tartóban két zseblámpaelem lóg a falon, mindegyikhez kicsi lámpa tartozik, és külön kapcsolója is van a kettőnek. Ha fölébred éjjel, és meg akarja nézni, hány az óra, nem kell kikecmeregnie a kuckóból, csak fölkatintja az egyiket, és megnézi. Amelyikhez éppen kedve van. Miért nem az igazi villanyt vezette oda? Azért, mert neki ahhoz még nem szabad hozzányúlnia, meg azért sem, mert takarékosan vezették be annakidején, csak annyit tettek bele a házba, amennyi föltétlenül kell.

Pördül Sanyika, szuperautóját és szupermozdonyát hozza elő. Elemre jár mindegyik, régóta megvan, de még most is a dobozuk a garázs. Leteszi a földre a meseautót, a föltte lebegő fehér labdacskát is a helyére teszi, és figyel most is, hogyan tapogatja ki az akadályokat. Nekilendül a villanymozdony is, és tolja maga előtt, ami eléje kerül. A nagymama inti csak, ne sokat járassa őket, mert kimerül az elem. Összeszedi, a dobozba teszi.

Mindene az iskola. Amikor a téli hóban, mínusz tizenöt fokban egy óráig kellett várnia a buszra, addig várta, és amikor úgy se jött, elindult gyalog. Ahol a busz nem tud menni, a gyerek még mehet. Készt ugyan, de legalább megtudta, mi van föladvá leckére. Öt kilométer oda, öt vissza, nem kényes pesti gyerek ő, hogy szünetet rendeljenek el a kedvéért.

Dolgozni pedig kiváltképpen szeret. A család inkább arra inti, nyugodjon már, mert megárt. Ahol az esze és a keze mozoghat, az mind jöhet. Indulunk ki a kertbe, hogy külön birtokát föltekintsük, de előbb meg kell állnunk, mert akkora doboz van fölfiából a bejáratnál, amekkorára éppen belefér. Ajtót nyit, polc is van benne. A polcon kalapács, kés és biciklilánc, a fal mellett kis doboz, nagy doboz. Sanyika birodalma ez a pótszoba, itt mindent ki lehet találni.

Tulipánt termel most a kertjében, és másfajta virágot. Nem sokat, csak annyit, hogy neki is legyen. Jönnek nemsokára a böjti szelek - a szegedi eső -, biztosan kitakarják a tulipánt a hagyma tövéig, de így szokott az lenni. Nagypapa most fordította a kert földjét, és már olyan,

mintha porcukorral szórták volna be. A szellő itt nem azon játszik, hogy mozgatja a falevelet, hanem azon, hogy viszi a homokot. A jó kertésznek azonban így is kell egy különbejáratú simító. Szemetes-tartály pedálja volt valamikor, betonvasat eszkábált hozzá, a vasra csövet húzott, madzaggal a kiskocsi után köti, és úgy simítja el a friss ásást. Játék is, munka is, lelemény is. Két játék-kocsi van összekapcsolva, mintha vonat lenne, és tűzre való fával van megrakva. Hajdani babakocsi kerekeire gyümölcsládát szereltek, az lesz a szerelvény eleje, mert abba fér a legtöbb fa. Pótolni kell, ami télen elfogyott.

Minden mozdulatán látszik, jól érzi itt magát. Igaz, messzire kell mennie, hogy játszótársakra találjon, el is megy, ha teheti, de legjobban itthon szeret lenni. Nézheti, hogyan verekszenek a gólyák a fészeknek föltett autókerékért - végül mégis otthagyják, mert a többi tanyai gyerekek elriogatják őket -, a méregzsák kutya is úgy bújik a hóna alá, mintha kezesbárány lenne. Négy felnőtt között lubickol a szeretetben.

Ha ezután is szereti az iskolát, bármi lehet belőle. Ha a bölcs megfontolást ezután is össze tudja kapcsolni a fürge észjárásával, övé a világ. És hatvan év múlva elmondhatja, mit mesélt nagyanyja a dédmama olvasmányáról, amikor három idegen jött a tanyába. Talán nem kell malomkő alá szorulnia, és külön megcsókolnia, ha emberkéz alkotmányára rátalál. Rajtatok is múlik, Mityók Sanyika, hogy a gólyák is megmaradjanak, meg az emberek is, és a tulipán is virágozzék. Hogy ne pusztuljon okossága által az emberiség, ahogy a könyv jövődölte, inkább kerekedjék.

*

Hol lehetsz most, Mityók uram? Ha akkor tíz év körüli voltál, akkor most huszonhét lehetsz. Nyomoztam már utánad, most majd előkerítek, akárhol vagy is.

Majdnem-majdnem az Interpollal is köröztettem, de nem akadtam nyomára. *Nem ismerem, semmit nem hallottam róla, azt se tudom, hogy a világon van* - sorra ilyen feleleteket kaptam. A polgármestert is biztattam, valamilyen falujegyzékben biztosan ráakad. Váratlanul homlokon csókolta a szerencse. Fenét szerencse!

Fölhívtam Ásotthalmon a Mityók András nevezetű villanyszerelőt. Ha belőle is ezt a foglalkozást nézte ki nagyanyja, és egyébként is névrokonok, hátha tud róla valamit.

A feleség vette föl a telefont. Hogyne ismerné, együtt jártak iskolába. Na végre! De csak rövid ideig. Mintha Sanyi nem fejezte volna be, vagy nem ott fejezte be. Sajnos, osztálytalálkozót se szoktak tartani, azóta semmit nem tud róla.

Elkallódott volna? A tanyai lét átka kísérte volna őt is? Vagy én becsültem többre képességeit? A pedagógus-optimizmus vitt volna jégre? Netán az iskola nem vette észre, amit én morzsaként fölfedeztem benne, és szép toronnyá emeltem?

Kettőnk kudarca lettél, Sándor?

Nyomoztam tovább. Egykori osztályfőnöke Újszegeden igazgató, telefonon beszéltem vele. Istenem, de rég volt, sajnos. Annyira nem emlékszik rá, hogy bármit is tudna mondani. Kettes-hármas osztályzatai lehettek. Ellenben hívjam föl egyik tanárát, Kiss Sándorné Icát, ő biztosan többet tud.

Fölhívtam. Kedves volt, és segítséget ígért. Ő is kettes-hármasokra emlékszik. Holnapra mindent igyekszik megtudni. Másnap csak annyit mondhatott, hogy Domaszéken van, de a címét nem tudja.

Domaszék egyre nagyobb falu, és tanyavilága is hatalmas. Aki ismerőst kérdeztem, semmit nem hallott róla. Hívjam megint a polgármesteri hivatal? Mondjuk, az adóügyest? Biztosan jó lenne, mert az adó olyan madzag, mindenki fűzére van fűzve, mint régen a fűszerpaprika, de gondoltam egy nagyot, és a postát hívtam. Valamelyik kézbesítőnek ismernie kell. És lássatok csodát, embertársaim, most csókolt igazán homlokon a szerencse.

Gyakori név a homokon a Mityók, két Sándor is van, melyik kellene? Az egyik idősebb, a másik középkorú. Mondom, a huszonhét-harminc körüli lenne a legjobb.

- Akkor tessék a Bajai út mellett keresni!

És elkezdi mondani, a rúzsai út becsatlakozása után még menjek tovább, földiákat látok, kúptetejű tanyát, utána egy sárgára meszelt új házat ...

- Csak nem a Finom Pista hajdani házáról van szó?

- Tetszett ismerni?

- Mi van az Imrével?

- Őt én nem ismertem, csak azt tudtam, hogy Amerikába ment. Sebők Mihályéké lett a Pista bácsi háza, abba a családba nősült be a Mityók Sándor.

Elöntött a gyönyörűség. Szilágyi Károlyék ügyében már kerestem egyszer Sebők Miskát, de nem találtam. Akkor akadtam össze vele először, amikor az *Imre gyerök* hazajött Amerikából, és utána még többször beszélgettünk. Csörgetem megint a telefont, Miska felesége veszi föl. Ő is emlékszik rám, hogyne emlékezne. Igen, persze, az ő vejük a Sanyi. Kint van a földiában, ha öt perc múlva visszahívom, beszélhetek is vele.

Öt perc nagy idő. Finom Pista bácsi igazi neve Börcsök István volt, de a *munkatehetsége* révén ragadt rá a *Finom* nevezet. Ezeregy történet bugyog elő róla. Temetőgondnok volt, de nála jobban talán senki nem gondozta a sírokat. Vera néni, hites felesége, egyszer colostok nélkül ültette az árvácskát a sírokra, azonnal lekapta tíz körméről, és ráparancsolt, hogy mérje ki a sortávolságot is, meg a tőtávolságot is. Akárhonnan nézzék is, tökéletesnek kell lennie. Megsértődött Vera néni, és otthagya.

Violenciája támadt a tanáccsal. Csökutat kért a temetőbe, hogy nyári aszályban se kókadozzanak a síri virágok. Nincsen arra pénz, Pista bácsi! Ajánlotta, megfűratja a saját pénzén, szerez hozzá valamilyenszerű benzinmotort szivattyúval, és ha tíz forintoként törleszti a tanács, vagy csak ötösével, azt is elfogadja. Erre meg azt felelte Piroska, a tanácselnök, hogy ezt már nem kívánhatják tőle.

Ő is megsértődött, és bejelentette, üsse meg a magasságos guta a tanácsot. Mától kezdve nincsen köze a temetőhöz. Hiába zörgették föl otthon, hogy meghalt valaki, sírt kéne ásnia, azt felelte, menjenek a tanácshoz, mert ő már nincsen hivatalban. A vége az lett, hogy a falu papja, a Varga Feri ásta meg. Ő is temette, de galiba történt. Nem fért bele a koporsó!

Állt a gyásznép, ekkora szégyen még nem történt. Letette a palástot a pap, levetette a karinget is, és bele akart szállni a sírba. Túl jól sikerült neki, mert elfelejtette megjegyezni, hogy Pista bácsi a gödör két szélére pallót szokott tenni. Beomlott a part, nadrágféken csúszott le az alvilágba. Megnyújtotta a gödröt, kisegítették, visszaöltözött papnak, és *circumdederunt me* ..., temetett tovább.

Amikor legközelebb arra jártam, Vera néni siránkozott. Amerikába ment az Imre fia, eddig szépen levelezgettek, de már hat hónapja semmit nem tud róla. Összefutott két autó a bajai úton? Biztosan ez lett a vége az Imrének is, mert neki is van autója. Fölborult egy hajó a

Balatonon? A tengeri halak ettél meg már az ő fiacskáját, mert neki is van jachtja, és biztosan fölborult vele.

- Vera néni, ha megengedi, megkerestetem.

- Van ott ismerőse?

- Keresőhivatala van a Vöröskeresztnek, írok nekik.

Írtam is. Négy hónapig vártam, végre jött egy stencilezett levél. Azt ajánlották benne, tértivevénnyel kéne próbálkoznunk, és részletesen leírták, milyen a tértivevény. Elöntött a méreg, és azonnal másik levelet írtam:

- Ha Önök csak arra képesek, hogy négy hónap múlva benyúljanak az asztal fiókjába, kivesznek egy stencilezett lapot, és elküldik, akkor mondják meg, legyenek szívesek, létezik-e másik keresőhivatal?

Postafordultával jött a válasz:

- A keresést folyamatba tettük.

És két hét múlva kezemben volt Börösök Imre új címe.

Megkértem a plébánost, ő írjon neki. Nem tudni, milyen képzetek élnek odaát az újságíróról, de a falu papja biztosan más húrokat rezeget meg a lelkében. Az lett a vége, egyszer csak telefonálnak, hogy itthon van a Finom Imre.

Elmentem, találkoztunk, aztán ő látogatott meg Szegeden, és attól kezdve, ha hazajött, mindig találkoztunk. Elmondta egész életét, és én meg is írtam.

Édesanyját is, apját is Sebőkék gondozták utolsó napjaikban, szegről-végről rokonok is, rájuk hagyta a tanyát. Új házat építettek helyette, mit ád Isten, ebben lakik a lányuk, meg a vejük, a Mityók Sanyi.

Öt perc múlva megbeszéltük, holnap ott vagyok náluk.

Esett az eső, de ott voltam. Szó, ami szó, megváltozott. A tízéves kis kölökből huszonhét éves felnőtt lett. Vittem a régi fényképét, szeme tájéka azért hasonlít, és később az egész fizimiskája kezdte formázni a régit.

Nem emlékezett mindenre, amiről írtam. A nagymama arról beszélt, hogy az ő anyja valami Sibi ...Sibi ... Sibi... nem tudja kinek a könyvét olvasta. Sibylla volt az, világosítottam föl, és Szibyllának kellene ejtenünk, de a tanyai nép úgy mondja, ahogy le van írva. A görög és a római világ látnoknője volt, jövődölései legalább annyira közkézen forogtak, mint a fél évezred múltán újra divatba jött Nostradamuséi. És a nagymama illendően szinkronizálta azokra az időkre, amikor már cigarettáztak a népek, meg Matuska is robbantott.

Nem lett villanyszerelő, az csak a nagyanyai álmok sarokpontja volt egy darabig. Megkérdeztem, miután engedtem elolvasni a róla szóló akkori írást, kicsit gyerekesnek, vagy kicsit koravénnek tekinthetjük-e. Nem lepődött meg a kérdésen, inkább a gyerekes jelzőt érezte érvényesnek. Elvégezte az általános iskolát, Ásotthalmon, bent a faluban, mivel akkor már befejeződött a tanyai iskolák leradírozása a térképről. Arra a nagy télre viszont jól emlékszik, amikor hiába várta a buszt, és gyalog ment be az iskolába, de visszafelé már a határőrök teherkocsiján utazott. Ott laktak a Bokor-őrs mellett, ismerték a határőrök.

- Azt hallottam tanáraidtól is, hogy olyan nagyon nem remekeltél az iskolában.

- Akkor már a gépek érdekeltek inkább, meg a munka.

Diákkorában hajtóként szolgálta a nagy vadászatokat, talán természetes, hogy nemcsak hajtani, de löni is szeretett volna. Csongrádra iratkozott be, vadász és vadgazdálkodó akart lenni, de egy év halasztást kért az iskola, mert betelt a létszám. Közben elment az erdészethez dolgozni, Styl-fűrészes lett. Vizsgát nem tett belőle, de nem is nagyon akart. Beköltöztek a faluba 92-ben, tanyájukat cigányok vették meg. Katonának ment egy évre, Vásárhelyre 96-ban, 97-ben a rúzsai diszkóban ismerkedett meg Sebők Anitával, 98-ban átköltözött ide.

Először Szegeden dolgozott egy káefté raktárosaként, aztán *hazajött* Domaszékre, a laprúgókat gyártó kovács mellé, de akkor már volt egy fóliasátra. Mostanáig ez az ágazat győzött, feleségével együtt fólia alatt termelnek.

Két sátruk van, az egyik fűtött, és paradicsom van benne, a másik majd sárgarépát és petrezselymet terem.

- Tehát majdnem vadász lettél, de mégse tanultál tovább.

- Hogyne tanultam volna! Ezüstkalászos gazdaképző tanfolyamot is végeztem, aztán a nyolcvanórás növényvédőt. Könnyű- és nehézgépezői vizsgám is van, de egyre jobban érzem, a vállalkozóit is le kellene tennem.

Biztatnom se kellett, hogy a várható kilátásokról is beszéljen. Mórahalmon működik a környék talán legjobb új típusú szövetkezete, *Móra-kert* néven, annak a tagjai ők is. Egyelőre úgy látja, jöhet akármilyen unió, csak a szövetkezők tudnak lábon maradni. Korrektnek tartja a társaságot, se a beszállítással, se a fizetéssel nincsen gond.

Volt alkalmam többször is szólni a dán mintájú szövetkezés mellett, meghánytuk-vetettük tehát gazdáink későn ébredését, az állam késleltető magatartását is, meg azt a ballépésünket is, hogy nem tudtuk kialakítani az értékesítés szövetkezeti láncolatát. Dániában - akkor legalább is, amikor ott jártunk -, szövetkezeti tulajdon volt a feldolgozóipar is, mi pedig verjük örömrünkben a fenekünket a földhöz, hogy mindent eladhattunk a külföldieknek. Ők diktálják az árakat, miközben a piac irányító szerepére hivatkozik mindenki.

- Sajnos, mindenből benn van az import az országban - mondja keserűen. Igaz, elvileg a magyar termelő is vihetné majd a portékáját bárhová az unió területén, de ehhez megint a szövetkezeti kereskedelmi hálózat kellene. Talán soha nem gyógyuló sebeket szerezünk a privatizálásokkal és a multik beengedésével.

Anita, a feleség, ruhaipari technikumban érettségizett, szabóként dolgozott is két és fél évet, de olyan keveset keresett, ha az ebédet is befizette, meg a buszbérletet is megvette, maradt is valami, meg nem is.

- Mi lesz ezután?

- Gyalázatosan elbánnak velünk, teljes a bizonytalanság. Talán még Sibylla se tudná megmondani.

- A paradicsom még meddig hoz hasznót?

- Már most is alig, megesik, hogy önköltség alatt tudjuk csak értékesíteni. Jövőre kénytelenek leszünk átállni a közetgyapotos termesztésre.

- Kóstoltál már olyan paradicsomot?

- Tudom, hogy ízben meg se közelíti az igazi talajon termesztettet, de eljutottunk itt is oda, ahová az őszibarackkal, az almával, meg mindenféle gyümölccsel korábban eljutottak már. Szemre választ a vevő. Amelyik jobban kínálja magát, azt veszi meg. Így homályosította el a jonatán alma dicsőségét a zöldalma például, meg a mindenféle másik, az ízletes és zamatos

őszibarackot fölváltotta az utazást jól tűrő, de minden más tartalmakban hiányos barack, nem csodálkozhatunk rajta, elérte ez már a zöldségpiacot is.

Majd leszokunk a paradicsomról is. Mondtam a jonatán példáját. Ömlesztve, kamionnal vitték egy időben talán Hollandiába, ott csomagolták, és holland almaként mehetett a környező országok piacaira.

- Tetszetős tálalás nélkül nincsen már piac. A kígyóuborkát is egyenként adjusztálják, mert úgy jobban fogy. És nem is ráncosodik meg.

Megemlítettem az első amerikai iparcikk-vásárunkat, valamikor a hatvanas évekből. A kalapácsot is formanyomott műanyag tokban árulták. Mostanában jutott el ez a gondosság a konyháig.

A liszteske ellen fürkész-darázzsal védekeznek ők is, a beporzáshoz poszméheket tartanak, de a permetezés is megmaradt. Ködöt permetező gépük még nincsen, de kölcsön szoktak kérni. Beöltöznek, gázálcot is fölvesznek. A mérgektől nagyon tartanak.

- Sokan vannak, akik fiatalon haltak el a permetszerek miatt. Hogy mi lesz a jövőnk? Talán, talán...

Benéztünk a fűtött fólia alá is. Talpig precíz, profi munka. A fűtése is, meg az egész alkotmány. Tünemény szép a paradicsom, most kezd virágozni. Még csak térdig ér, de hét-nyolc méterre is megnő. Hogy hol fér el majd? A fóliasátor teteje alacsonyabb.

Látom, minden tö mellett ott van már a műanyag madzag, arra csavargatják egyenként. Hosszú tartalék van fölcsevéelve mindegyiknél. Amikor már az elérhetetlen magasságokba nőne, ahogy a kosárfonó fűzi be két vagy három pálcával arrébb a vesszőt, elnyújtják mindnek a szárát. Ki van ez találva, kérem!

Nagy ellensége a fóliás kultúráknak a fonalféreg meg a gubacsfertőzet. Amikor észreveszik, már késő. Állítólag erre is van orvosság, vadparadicsomba oltják majd a nemeset, ahogy a filoxéra kényszerítette ki a szőlőoltást. Ez a menet még a régi szisztéma szerint való.

Valóságos tudomány a kertészet is, és hatalmas gyakorlat kell hozzá. Ha nem lenne minden új befogadására kész Sanyika - hadd maradjon nekem továbbra is az -, akkor hamarosan beadná a kulcsot.

Másként kell ezt is mondanom. Eddig se jutott volna el. Anita pedig első kézből követi.

Megkérdeztem természetesen azt is, mostani állapotában mennyit ér a fóliasátor. Ha a vázat nem számítjuk, egymillió forint benne van. A kettő tehát kétmillió. Azt már nem merem kérdezni, hány forduló alatt térül vissza ez a nagy pénz. Hőernyő kellene bele, hogy téli időkben ne a teljes belmagasságot kelljen fűteni, de nem győzik forinttal. Közöséges fóliát húztak bele, ha kicsit is enyhül az idő, már ki is húzhatják.

A józan ész elengedhetetlen napjainkban is. De minden percben gyarapítandó.

*

Mondtam már, az apóst is, az anyóst is jól ismerem, a *Finom-család* révén kerültünk kapcsolatba, amikor még ők is fiatalabbak voltak, meg én is.

Mihály akkor még a Kábelgyárban dolgozott, szerelő volt. Harmincegy évet húzott le, addig kitartott, amíg meg nem szűnt a gyár. Elkezdett rosszul ketyegni a szíve, enyhe szélütés is elérte, gerincproblémái is támadtak, 67 százalékos rokkant lett belőle.

Mindenhol ilyen bajokkal traktálnak.

Megkérdeztem, hogyan is történik a fölülvizsgálat. Sokan panaszkodnak, hogy durvák az orvosok, mindenféle ijesztgetésekkel akarják lebuktatni a képzelt betegeket.

- Fél szó rosszat nem tudnék rájuk mondani. Egy bűdös vasat nem adtam senkinek, hogy engem méltányosabb helyzetbe hozzanak, de tudom, sokan vannak, akik lefizetik őket. Közben látom a nagybani piacon, úgy emelgetik a ládákat, nincsen nekik semmi bajuk.

Azért gyarapodtak is, hét hektár földjük van. Barackosuk is volt, de tönkrement, az almásukat most akarják kiszedni, mert nincsen ára az almának, a körtésük is erre a sorsra jut.

Csöndesen, békében élnek, nem panaszkodnak. Hogy mit hoz a holnap? A teljes bizonytalanság a biztos.

*

Ne vegye senki árukapcsolásnak, de végre sikerült rátalálnom a Szilágyi családra is. Sebőkék mondják, megszűnt a tehenészet. Ezt már tudtam, Kalivoda Imre is ezt mondta. Azt ígérte, március közepén, ha hazaér külföldről, megérdeklődi, mi lett velük.

Sikerült megelőznöm, máris itt vagyunk náluk.

Nem mentek vissza Szegedre, tanyaiak maradtak. Szilágyi Károly felesége van csak itthon, aki annakidején az ápolónőséget hagyta ott a tehenekért. Vékonyka kis asszonyka volt, néhány kilót fölszedett közben.

- Katasztrófa történt. Anyósom meghalt egy közlekedési balesetben, apósom is megsérült, a férjem is, én is, nem győztük a munkát.

Halason voltak akupunktúrás kezelésem. Hazafelé jövet egyszer csak egy Ifával futottak össze. Edit asszony kiesett az autóból, és ahogy mondja, se kép, se hang. Elsorolni se tudná, hány műtéttel igyekeztek összerakni az orvosok őt magát is, meg a másik két életben maradottat is.

A tehenészetéről mondja, nem győzték a munkát.

- Segítséget kellett volna fogadniuk.

- Fogadtunk is, de nem vált be. Félig barát volt, de több kár lett belőle, mint haszon. Hiába kerestünk munkabíró, és dolgozni tudó embert, nem találtunk.

- Tele volt akkor már az ország munkanélkülivel. A Kinga tehenre emlékszik?

- Hogyne emlékeznék. A Lindára is, a Csillára is, a Sárira, a Devlára, a Pirosra, a Terkára és a Tecára, az Ágira, a Katira, a Böbére, a Babira, a nagy rúgósra, a kicsi Babira, a lányára, a Pannira, a Picire, a Minikére is. Aprócska kis üsző volt a Minike, a végén negyvenliteres tehen lett belőle.

Gyönyörűség csillog az arcán, amikor a nevekkel maga az állat képe is előjön a fejében.

- A tejet akkor még el tudták adni?

- Idejött mindennap a tejipar autója, a szállítással se volt dolgunk.

- Közben megszűnt a szövetkezet.

- Előtte még béreltük tőle a teheneket, aztán megvásároltuk. A takarmányt megtermelni igyekeztünk, aztán rájöttük, nem győzzük, inkább vettük. Aztán már nem is lehetett venni. Én még erősködtem, hogy lábra állok, és nem adom föl, de rá kellett jönnöm, nem vagyok olyan értékű, amilyen voltam. Vásárhelyre adtuk el az állományt, két magángazdaság vette meg.

- Amikor vitték?

- Elbújtam, nem bírtam nézni. Sírtam is. Őket is sirattam, meg a magunk nyomorúságát is. Nem lehet azt elmondani, mekkora keserűség megválni minden reménységünktől.

Meg szoktam kérdezni, hogyan ismerkedett meg a későbbi férjével. Most is előálltam kíváncsisággal.

- Béketelepen laktunk mi is, Karcsiék is. Építkeztünk, én voltam a segédmunkás. Úgy látszik, az tetszhetett meg bennem, hogy tudok dolgozni. Egyszer aztán előállt, hogy menjek el vele moziba.

- Melyikbe mentek?

- A Vörös Csillagba.

- Mit láttak?

- Ha én azt tudnám! Valami hatalmas kalandfilmet talán?

- Kicsike gyerekük volt, amikor itt jártam.

- Nagy szerencse, hogy ő nem jött velünk Halasra. Szakács lett.

- Ha jól emlékszem, a nagyanja is az volt.

- Elő szokott fordulni, hogy a nagyszülők példája győz. Itt építettünk neki, közel hozzánk, hogy itt nyithasson vendéglőt.

- Hogy a Kotogán-kocsma emléke se múljon el nyomtalanul?

- Visszament Béketelepre. A férjem is alkalmazott lett, gépkezelő.

- A gép se téhen.

- Az az egy biztos, hogy nem az. Pedig ő is nagyon szerette az összeset. Én meg rokkant-nyugdíjas maradtam.

- Föladta?

- Nem, azt soha nem tenném, de csendes időmben be kell látnom, nem javulok én már meg talán soha.

- Látom, az istálló álltában pusztul.

- Ami a gépekből használható volt, eladogattuk, semmi nem maradt.

- Tudom, hogy idétlen a játék, de ne kerüljük ki. Ha az a baleset nem történik, ma is tehenészkednek?

- Iszonyatosan nehezett kérdez most. Hogy a mezőgazdaság lerobbanása mit tett volna velünk, nem tudhatjuk. Annyira lehetetlen lett helyzetünk, olyan semmi árak jöttek, nem sikerült semmit gazdaságossá tennünk.

- Ezt úgy értem, hogy akkor is tönkrementek volna?

- Lehet, hogy nem ennyire hamar.

- Ha a baráti segítő helyett igazit kaptak volna?

- Ha olyat találtunk volna, talán az is jó lett volna.

- Miért nem olyat kerestek?

- Kerestünk, de nem találtunk. Vagy féltek az emberek, vagy más ok is volt akkor még, nem tudjuk.

Vakbélút Röske alatt

Ígértem, hogy a sokszor beharangozott autópályáról még föltétlenül szólok. Szilágyiék is beleestek a szórásba, kapták a parancsot, takarítsák el a másik házukat, mert jön a pálya.

Itt folytatjuk majd, de előbb ugorjunk vissza hajsza! híján tíz évvel korábbra. Akkori írásunk alcíme ez volt: *Még az idén elkezdődnek az M5-ös munkálatai*. Megjelent 1993. szeptember 9-én.

Még most is azt mondják, talán idén ...

A régi várakozással magyarázható, hogy megalapozatlan hírek keringenek az E5-ös út még megmaradt szakaszának az építéséről. Valóban dolgoznak a gépek a röskei senkiföldjétől kezdődően, markolók rakodnak, tolólapos traktorok simítják a földet, teherautók nyargalásznak homokkal vagy kövekkel megrakva, és úthengerek is szaladgálnak már, de ez csak 977 méteres leágazása lesz a határátkelőhöz menő útnak. Azért mondják vakbélútnak, mert a térképen megjelenő képe leginkább az emberi vakbélhez hasonlít, de remélhetően nem jön gyulladásba, inkább a határnál alkalmanként jelentkező gennyes gócok gyógyítására, illetve megelőzésére szolgál.

Többféle tervet forog közfőzen már, de azt csak később döntik el, hogy az egymástól néhány száz méterre lévő két határállomás egyformán engedi-e át a ki- és belépő forgalmat, vegyesen a személykocsikat és a terhet szállítókat, vagy célszerűen porciózzák a földadatokat. Arról is hallani, ha valóban üzembe léphet az új átkelő, a szomszédos ország hatóságai a magyarokkal egy föld alatt végzik majd forgalomellenőrző munkájukat, így a mostanában némely átkelőnél tapasztalható óriási várakozási idők töredékükre csökkenthetők.

Mikor lesz mindez?

Augusztus 2-án kezdték meg a munkát, és még ebben az évben készen lesznek a „művakbéllel”. Pontosabban is mondhatnák, de bennünk van még a régi görcs, hogy minden építkezés késni szokott, ezért most erről nem szólunk.

Hatalmas pénzekbe kerül az útépités, még akkor is, ha mindössze egy kilométeres szakasról van szó, megkérdeztük tehát a Közúti Igazgatóság embereitől, honnan van rá pénzünk? A PHARE-program ad vissza nem térítendő hitelt. Hogy mi az a PHARE? Az Európai Közösség szervezete, az említett program pedig Tompa, Rédics, Rábafűzes és Röske határátkelőjének környezetvédelméhez és közlekedés-fejlesztéséhez ad súlyos pénzeket.

Ha nagy a hajtás, több hibát is bele szoktak építeni új utjainkba. Az összes eddigi autópályánk esete példa rá. Meglepőde hallottuk, még csak első osztályúnak se sorolják be az itt folyó munkálatokat, mert egyszerűen nem létezik osztályba sorolás. Vagy megfelel, vagy nem felel meg! Ha nem felel meg, természetesen nem veszik át addig, amíg meg nem felel. Elsőhajtom magamat: de jó lett volna ezt az osztály nélküli építkezést az osztály nélkülinek mondott társadalomban bevezetni már! Például az új szegedi híd Újszegedre vivő oldalán, ahol akkora hepehupák vannak, életveszélyes a földhajtás rá.

Bindervízszint címen szóltam már hasonló esetről, de az paprikaszárítóra vonatkozó külföldi követelmény volt. A recept pofonegyszerű: ez a vízszintes, ez a függőleges, ez pedig a pontos idő. Talán nem sértek vele senkit, ha ezt viszem át most az útépitésre.

Ki tud nálunk ilyen precízen építeni? Nyilvános pályázaton a legkedvezőbb ajánlatot a Hódút kft. adta, az ő gépei és emberei dolgoznak itt. Láthattunk olyan szakaszt is, ahol már a kö-alapot döngölik az úthengerek, és a padkát rakják mellé a lapátosok. Egyelőre fél autópálya épül csak, három forgalmi sávval, de ha a szükség úgy kívánja, bármikor kiegészíthető másik féllel.

A vasútépítések kezdete óta nemzeti betegségünk a telekspekuláció, és rémisztő híreket kapunk a mostani építkezések tájékáról is.

Börcsök Istvánékat krumpliszedés közben kérdeztem, örülnek-e, hogy ilyen nagy forgalmú út mellé kerülnek. Azt mondják, jöjjen ki csak két hétre, majd meglátom. Ha a fehér ingemet kimossák és kiterítik, azon is majd meglátom. A privatizáció során egyébként leginkább olyanok szerezték meg az útvonalba eső területeket, akik azelőtt azt se tudták, hogy itt föld is van. Egyik téesz-illetékesről - közönségesen csak téesz-kutyának említik, meglehet, érdemtelenül - azt hallották például, odament az egyik öregasszonyhoz, adja el neki a jussát, mert úgyse ér semmit. Meg is vette, ötven forintért négyzetméterét, és el is adta ugyancsak négyzetméterét kétszáz forintért. Találtunk egy nagyszerűen helyrehozott tanyát is, a fél út nyomvonalának közvetlenül a tövében, azt meg azért csinosították ki, mert így többet kapnak érte, amikor lebontják. Bent vehetnek házat rajta a faluban. Ezt az utóbbi lépést természetesnek találom, hiszen laknia ezután is kell valahol mindenkinek, legfőljebb a kicsinosítást tartom fölösleges kényszerűségnek.

Az útiügyi igazgatóságon azt is hallottam, két konzorcium tett értékelhető ajánlatot a Kecskeméttől folytatódó út építésére, külföldi szakértők bevonásával döntenek majd. A kormány szándéka szerint még ebben az évben megkötik a szerződést valamelyikkel. Mivel koncesszióban teremődik az autópálya, bármelyik nyeri is el az építés jogát, érdeke lesz, hogy a lehető leghamarabb, és a létezhető legjobb minőségben el is készüljön.

Egészen új típusú régészetre kénytelenek ráhangolódni a szegedi múzeum szakemberei. A laikus ugyan azt hiszi, arannyal van kirakva a majdani út alja, azt mindenképpen ki kell onnan szedni, mert amire most ráépül az út, az föltehetően út marad akár ötszáz év múlva is, még ha százszor átépítve is. A régész ennél póriasabb leleteket is nagyra becsül, és mivel azokra is ugyanaz a sors várna, készséggel áll készenlétben föltárásukra.

Két évvel ezelőtt már bejárták az autópálya teljes Csongrád megyei szakaszát, és térképre rajzolták azokat a helyeket, ahol várható valami. Arra is figyelniük kell, a föltöltő földet honnan szedik össze. Példa előttük a győriek esete, akik ugyanilyen autópálya-építkezés révén fantasztikus mennyiségű, és fölbecsülhetetlen értékű leleteket találtak. Igaz, nálunk római-koriakra nem számíthatunk, de őskori, szarmatakori, középkori bőséggel várható.

Hat külön csoportot szerveztek az előkutatásokra, hogy a gőzhengerként dolgozó útépitőket minden esetben megelőzhessék. Ha a szükség úgy hozná, a csoportok száma gyarapítható. Jól jön most, hogy Szegeden régészképzés is folyik, a végzett régészeknek is jól jön, hogy azonnal munkát kapnak, még ha ideiglenesen is.

A humusréteg leborotválását törvény írja elő, ebben a mi területünkön sok meglepetés nem várható, mert vékony a humusz, de hozzáértő szem sok mindenre következtethet ránézésre is. A gyors leletmentés az elsődleges föladat, de ahol a szükség úgy hozza, alapos föltárásra is kell jutnia időnek.

A szerződésben kiszabott határidő 1994. december 31. Bő egy év csupán, közel ötven kilométeres szakaszon, négymillió körüli négyzetméteren. Szokatlan méterek ezek az eddig honos régészetben. Hogy honnan van rá pénz? Az építési költség szerves részét képezi, még hozzá az

eddig ismert színvonalat jóval meghaladva. Lakókocsija lesz például minden csoportnak, rádiótelefonnal, egyebekkel.

A vakbélútnál találkoztunk két kutatócsoporttal is. Egyelőre Jugoszláviából érkező vendégmunkások dolgoznak igen tisztességesen, mert nem volt idő hazaiakat szervezni, de föltehetően lapáthoz értő hazai munkásokra lesz szükség hamarosan. Géphajtással dolgoznak, még ha lapáttal is. Ezt úgy kell értenünk, hogy az útéptető gépek sürgetik munkájukat.

Szándékunk szerint végigkísérjük ennek a századnak a legnagyobb régészeti vállalkozását, és minden jelentős eseményről híradással leszünk.

*

Nagy fogadalmak lapulnak itt meg, van közöttük olyan is, amelyik ma is ígéret még. A szokásos indulási optimizmus átcsöpögött szinte minden soromba, pedig akkor már bőven belém fészkelte magát egy csomó fönntartás is. A géphajtás is elhalt még abban az évben, leállt a teljes megyebéli szakasz építése.

Szerencsére a régészeti föltárás nem akadt el. Hiába bizonygattam azonban, hogy ott leszek minden jelentős lelet fölszínre jutásánál, főleg az aranybuzogány megtalálásánál, közbejött a nyugdíj. És az aranybuzogány se akar előkerülni. Kollégáim el-ellátogattak ugyan néha, de szempontjaik mások voltak.

Három jeles régészt kértem beszélgetésre idén március 17-én este 6 órára: Vályi Katalint, férjét, Horváth Ferencet, és Kürti Bélát. Bár a megkerülhetetlen kérdést utoljára tettem föl nekik - igaz-e, hogy agyonkeresitek magatokat? - előre ugrasztom most, hogy akár feje tetejére állítva is kapcsolódni tudjak a tíz évvel korábbi optimizmusukhoz.

- Mert, ugye, megkapjátok a régészi fizetéseket, és ráadásul megfizet benneteket az autópálya-építő cég is. Egy fenékkal két lovat nyergeltek?

Pénzügyekben a feleséget illeti a szóvivőség, Katalin felel.

- Van lakókocsink, és van rádiótelefonunk, de ez csak azt jelenti, hogy először majdnem fölzárkóztunk az európaibb színvonalhoz, aztán szépen le is maradtunk. Ki merné ma a mobiltelefont különleges adománynak fölfogni, amikor már az általános iskolás gyerek is azt pötyögteti?

Feri avval egészíti ki, hogy ő valahogy kimaradt a szolgálati bunkófonból, de vett magának egyet.

Ömlik, egyre csak ömlik a hivatal által megirigylet, mesésen túlfizetett régészből ha nem is a véres panasz, de a *rideg régésztartás* számadása.

- Olyan megterhelés ez, aki nincsen benne, el se tudja képzelni. Mindennap hajnali 5-kor kelni, és este 8-kor még nem biztos, hogy úgy fejezzük be, nyugodtan hajthatjuk álmra a fejünket. Mindenki hazamehet, csak mi nem. Amikor nyáron, árnyékban, 50 fokon szétduzzan a hőmérő - a homok jobban melegszik -, mi a napon dolgozunk. Otthon tönkremegy a lakás, szerelő kéne, ablakot kéne javítani. Majd november végén jöhet az új ablak, amikor már kifagyunk a munkából, hogy bele ne fagyjunk a lakásba. Örülök, ha ki tudok mosni néhány gatyát, ne kosz szaggassa le rólunk. Tönkremegy az egészségünk, nem tudok elmenni fogorvoshoz, se rákszűrésre, mert minket pattogó ostornál is keményebb eszközökkel hajt az autópálya. Tönkremernek társadalmi kapcsolataink. A nővéremmel nem tudok találkozni, pedig egy városban lakunk. A mi kettőnk dolga még istenes, férj-feleség vagyunk, de itt van például Béla.

Közbe is szól mindjárt. A házasság is, a család is megsínyli. Leginkább levelező kapcsolatot tart velük.

Feri kiszámolta egyszer, ha csak a hivatalos túlórát venné szabályos elszámolással, akkor is óránkénti száz forintos ráfizetéssel jönne ki a *mesés bér*. A köztisztviselőét se éri el. Nem irigyli például a banki tisztviselőt, de ott nem kap senki reumát, vesebajt, és nem kényszerül évszázadok szemégtödreit aranybányának tekinteni.

- A képviselő urakat már említeni se merem. Be se mennek az ülésterembe, miközben esetleg a polgármesteri fizetést is, meg az ilyen-olyan bizottsági juttatásokat is megkapják. Tessék mondani, ők hány lovat ülnek meg egy fenékkal? Törvényesen. Természetesen a választóik érdekében. És nekünk a rendes múzeumi föladatainkat is el kell látnunk. Örök versenyt futásban az idővel. Ami viszont igazi hozadék lehetne, hogy rendszerezhessük leleteinket, és tanulmányban, netán könyvben közzétegyük, tolódik-halasztódik évről évre, évtizedről évtizedre.

Ki tudja, marad-e rá idejük egyáltalán? És ha nem marad, lesz-e valaki, aki ugyanilyen következetességgel valaha is föl tudja dolgozni.

Néhány adat azoknak, akik a tényeket szeretik látni. Csengelétől a röszei határig 48 kilométer az autópálya hossza, és a legutóbbi bővítéssel 57 méter a szélesség. Jelenleg öt munkacsoport dolgozik, két-két régésszel, és kiegészítő gyalogmunkásokkal. Kürti tanár úr csapatában ellenben egyedül ő a régész. Most is az ásatásról érkezett, örül, hogy nem gálakörnyezetbe hívtam, így nem kell szégyenkeznie évszázadok pora miatt.

Arról nem tudnak, hogy tanyát kellett volna lebontani a pálya miatt, de kizárni se merik. Igyekszik inkább elkerülni a drága helyeket a nyomvonal-kijelölő bizottság, mert így is iszonyatosan drága az út.

Első tanyakönyvemben írtam a gátsarki Németh Pikó Andrásról, akivel lebontatták a tanyáját, mert fölötté vezették a magasfeszültséget. A drótot természetesen nem lehetett arrébb vezetni, amikor általános és kökemény törekvés volt leradírozni a tanyákat. Az is természetes volt, hogy egyetlen fillért se kapott érte, viszont jól megbüntették, mert *engedély nélkül* építette föl az újat az út másik oldalán.

Engedélyt nem is kaphatott, tilos volt tanyán építeni.

Aranyosság a dologban, hogy Újszegeden egész utcásor települt a föltehetően magasabb feszültség alá, de Újszegedet senki nem akarta leradírozni a föld színéről. Még egy szem az aranyból: az áramszolgáltató vállalat főmérnöke kicsike kavicshajításnyira lakott tőle, ki van zárva tehát, hogy ne tudott volna róla. Azóta meghalt szegény, de a családja ma is ott él. Az egyik hatalmas vasoszlop egy sokgyermekes orvos-házaspár kertjében áll, körülvették drótfonattal, és kutyaketrecként hasznosítják. Nem félnek tőle, hogy nekik vagy a kutyájuknak bármi baja lenne tőle.

Őket se akarta senki leradírozni a föld színéről. Csak a tanya volt útjában mindenkinek.

Ez a világ elmúlt, úgy tűnik, most inkább kikerülik a jó földeket és drága helyeket? Arról is tudnak a régészek, hogy csavarintos vaskerítés kerekedett egyik-másik tanya körül, avval a nyilvánvaló szándékkal, hogy nagyobb summa legyen a megváltási ár. A domaszéki övezetben el kellett pusztítani három-négy kiskertet, mert valóban útba esett.

Legtöbbször mélyedésekben megy az út, valamikori vízjárta helyeken.

- Ácsi! Így aztán nektek is sikerül elkerülnötök a hajdani lakott helyeket?

- Illik tudni, hogy a víz közelsége nem ellensége, de létfeltétele volt mindig is az emberiségnek. Homokon vagyunk, még az előző évszázadban is tocsogók, vízfoltok voltak, szerencsénkre szinte párhuzamosan az útvonalunkkal. A víz azonban legtöbbször csak időlegesen volt jelen, tehát gazdasági épületek, karámok lehettek ott is, és a partján szinte gyöngyfüzérszerűen sorakoznak az emberi települések maradványai. A *nagy sömmiben* a kicsike víz is vonzotta az embereket.

- Megnyugodtam, az aranybuzogány esélye így is megvan. De ha netán csak a nyele vége esne bele a nyomvonalba, utána kaparhatnátok, hogy a feje is előkerüljön?

- Nehéz a kérdés, és egyelőre teljesen elméleti, mert ezen a vidéken ritkán teremnek kincsek. Elvileg nem lenne szabad egy centivel se tovább nyúlnunk.

- Vesszen oda inkább a buzogány?

- A hagyományos múzeumi tortúrát betartva kutathatnánk mellette. Pályáznunk kellene, és ha az igen tisztelt illetékes bizottság is úgy látja, hogy erre valóban kell pénzt adni, akkor eredeti föladatunkként később földéríthetnénk.

- Aranyra ne adnának?

Itt egy picikét átúsztuk a mindenféle pályázatok rendszerére. Magam csavartam el a szót, mert az irodalmi támogatások rendszerében a tovább élő cenzúra fenyegetését is érzem, azon túl, hogy erősen odakozmálhat az egész. Előre sejteni lehet, ki nem kap majd semmit.

- Ugyanaz a rendszer dolgozik itt is. Vissza a napi valósághoz. A Tisza árterülete gazdag sáv a Duna-Tisza közén, mi még az újkőkori emberek nyomával is találkozunk, akik valami miatt kiszorultak ebből a sávból, és kénytelenek voltak vállalni a mostohább körülményeket. Vezéri leletek is előfordulhatnak - lásd jóval későbbről a csengelei kun vezér megtalálását -, de inkább a szegényebb emberek tanulságos hagyatéka a miénk.

Megint egy kis kitérő, de csak most, írás közben. Horváth Ferencsel először jó harmincöt évvel ezelőtt találkoztam, amikor a csengelei templomromot ásta ki. Szó se volt akkor még autópályáról. Most viszont kiderült, hogy a templom mellett, a nyomvonalba esett bele a talán a helynek is nevet adó kun vezér sírja. (*Csengele* lehetett.)

- Kikockáztuk Katival, a kunokról valamit föltétlenül találnunk kell, és lám, meg is találtuk. Gyönyörűség benne, hogy alig jelent meg róla a könyvem, másik kun vezért is talált Béla, pedig neki ásnia se kellett érte. Az egyetem régészeti raktárában talált rá arra a szablyára, amelyik ide-oda rakosgatás közben legalább ötször volt már a kezében, mégse jött rá, hogy kun vezéré lehetett.

- Most már biztos?

- Biztos.

Kati és Feri hamarosan kiszáll az autópályából, megy vissza mindegyikük régen elkezdett ásatásaihoz. Katalin Pusztaszerre igyekszik. Huszonöt éve kutatja a réges-régi pásztorélet maradványait. Könyvbe kívánczik már az eddig föltárt anyag is, csak az a baj, hogy restaurálás előtt nem érdemes hozzáfognia. Biztatgatom:

- Örök áldás a számítógép. Fogjon hozzá, amikor ideje engedi, és amikor már a restaurált anyag is az asztalán lesz, szépen belefűzi mindet a gyönyörű szövetbe.

- Tudom, hogy így kellene, de az eddigi hajtásban legkisebbet se tudtam még csak gondolni se rá.

Béla pedig megy vissza Röszkére, a *vakbélúthoz*.

Azt gondoltam, főnyeremény lesz nekem ez a beszélgetés. A falvakat és városokat elkerüli az új út, tanyaiak képezik a lapátos segéderőt, tele lesznek tanyai történetekkel. Azért reménykedtem, mert soha nem toboroztam még embereket ásatásokhoz.

- Úgy szokott kezdődni, hogy bementünk a kocsmába, és elkiáltottuk magunkat: ki akar dolgozni? Az első időkben úgy megrohantak bennünket, válogathattunk kedvünkre.

- Közbeszólhatok? Amikor a kertünkbe 4x4 méteres kalyibát építettünk, a kőműves is a kocsmából toborozta az embereket. Dél előtt tízkor már a Holt-Maros nádasában aludtak a mesterrel együtt. Amikor magasodott a fal, kutatni kellett, ki nem szédül le az állványról.

- Mondom, válogathattunk közülük. Büszkéek is voltak, akik bekerültek a bandánkba. Később? Visszakérdeztek: ki akar itt egyáltalán dolgozni? Aztán nekem szegeztek: maga mennyiért csinálja? Négyezer-valahányszáz forint volt akkor a fizetésem, kétszeresét mondtam, majdnem kilencezret, de arra is azt mondták, *hát, tudja, a duplájáért se mennénk el*. A munkanélküli is csekélylette. Akkor volt föllendülőben a földművelés, a rózsatermesztés, jobb napszámot kapott, aki oda állt be. Ha el tudott szakadni egyáltalán a kocsmapultról. De aki nem került be, az is kiült a partra, és jól megnézte, mit keresünk a föld alatt.

- És most?

- Még átláthatatlanabb a szövevény. *Emberkereskedelemmé* fajult. Nem kell toboroznunk, az igaz, van földhajtó, közvetítő, minden van, akár a megye túlsó széléről is. Hogy mennyi közöttük a feketemunkás, azt mi nem is tudhatjuk. A termelőszövetkezetekben hajdanában *brazil gépsornak* nevezték a cigánycsoportok bedolgozását, megszűntek a szövetkezetek, ide szorult, aki onnan kimaradt. Előszeretettel hozzák őket, mert azért külön támogatást kapnak. Mit mondhatnánk rájuk? Vigyázz, meg ne ird, mert ráfizetsz. Nem mind arany, ami barna.

Sok évvel ezelőtt Gulyás Sándor beszélt a zsombói népfőiskolán arról, hogy Ausztráliában közvetítők szervezik az idegenmunkásokat. Eperszedésre az alacsonyakat, fák alá a nyugákat. Méret szerint még nem osztályozódnak nálunk, de a közvetítő már itt is megvan.

És megint átúsznánk olyan partokra, amit eredendően elkerülni szeretnék. Amikor elkezdtek az ásatást, csupa új szerszámmal szerelkeztek föl. Darabra megvan most is mind, de csupa roncs valamennyi. Ennyire elnyüvödtek volna? Darab, darab, sorra kicserélték a jót rosszra.

- Tobzódik az ország a munkanélküliségben.

- Könnyít is a közvetítő munkáján. Kiakaszt a falu közepén a villanyoszlopra egy cédulát, tíz nap múlva visszamegy, és sorban állnak a jelentkezők. Van, aki csak aláírni akarja a céduláját, hogy nem tudják alkalmazni. A papirosra megkapja a segítyt, de akad olyan is, aki inkább dolgozni jön.

Hobbitanyákról is sokat tudnának szólni, de azokat is félre kényeskedem. Tudomásul kell azonban vennem, hogy a munkabíró tanyaiak kihalóban vannak már. Amikor Kati elkezdte a pusztaszeri ásatást, a napszámosok kilencven százaléka még az volt. Pihenő tanyává lett a hajlékuk, földdel is gyarapítani akarja értékét az új tulajdonos, van, aki öt holdat is vett már mellé. És jött a nyomvonal, szépen kétféle vágja az öt holdat. Kerítés is lesz az út két oldalán, át se tud menni a másik felére.

- Úgy beszéltek, mintha igazi tanyai már nem is lenne.

- Van még, hogyne volna, de az meg agyondolgozza magát. Legalább annyira hajt, mint mi, az árok fenekén. Azt sincsen ideje észrevenni, hogy régen beleevett már a nyavalya. Mert ha észreveszi, tönkre is megy mindjárt.

Szilágyiék tehenészete a példa rá.

- Elnyomorodóban van újra a tanyai ember. Megszűntek például a kinti boltok, és a tanyai kocsmák is bezártak. Aki kenyeret akar venni, menjen be Kistelekre. Nyolc kilométer oda, nyolc vissza.

Nekik is, nekem is vannak emlékeim az iszonyatosan elbaltázott privatizációról. Úgy lefölozték a téeszvagyont, annál jobban jégverés se tette volna tönkre. Elöttem vannak ma is a zákányszéki szerencsétlenek. Mindent elvittek az orruk elöl, mehetnek vissza cselédnek - panasztolták.

Sok helyen ügyvédek hada licitált például. Összeszövetkeztek egyszer az agronómusok, és elibük álltak: most mi következünk, táguljatok. A szerencsétlenek azonban nem állhattak egyikük elé se.

A csavarintos vaskerítésekről már szoltunk, egyszerűbb megoldások is virágoztak azonban. Az agronómusok szerzeményét napraforgóval vetették be például. Mindegy, hogy alkalmas rá a talaj, vagy nem, ha olajos növény volt a parcellában, mindjárt több lett a kártérítés.

Szorígtattam kisdéd satumat, tanyai sztorikat kerestem. Mondott is egyet a *főkunológus* hírébe keveredett Feri.

- Kisteleken ástunk, a Perczel iskolához közel. Ott őrizte a nyáját egy juhász, karikába terelte a birkákat a puli, aztán leült a gazdája mellé az árunk partjára. Ketten figyelték minden mozdulatunkat, de egy szó nem sok, annyi se hangzott el. Tudod, hogy milyen értelmesen tud figyelni egy kutya, ha a gazdája is ezt teszi? Megfőstenni való lehetne akármelyik festőnek is. Meg nem állhattam, odamentem, leültem melléjük én is, és beszélgetni kezdtünk. Ajándéka az életemnek, amit tőle hallottam.

- Vágj bele!

- Pirtóról jött, és *Dollár* a kutyája.

- Állj meg egy szóra. Feri bácsi volt?

- Az.

- Én is ismertem. Egyik legkedvesebb kollégám nyáját őrizte, de meghalt már.

- A Majoros Tibiét.

- Őt is hergeltem a tanyakönyvre. Kűszöbön ülve is kikerülne legalább két másik kötet abból a tanyából. Egyik-másik szomszédjáról magam is írhattam. Feri bácsi külön fejezet lehetett volna. Addig-addig kereste Tibor a mentséget, hogy fiatal még, meg kell arra érnie, közben lassan-lassan megöregszik. Hemzsegnek a fejében a tanyai történetek, csak betűbe kellene ternelnie mindet. Mit mondott Feri bácsi?

- Hogy kun származék. Halas mellett van Pirtó, kiköpött kiskun vidék. A *kunok hetedik sátrából* való.

- Szégyellem holtomig, hogy eddig nem jutottam el vele, de az mi?

- Tudod, a hetes szám varázsos valami. Hét törzs volt a kunoknál is, akár a honfoglaló magyaroknál. És elmondta hitelesen, IV. Béla hívta be mind a hét nemzetséget, de a magyarok nem szerették őket, visszamentek, csak a *hetedik sátor* maradt benn. Gyerekkorában a tanyai tanító mesélhetett, és ő megjegyezte. Évek óta a kun őszökkel voltam tele, erre találok egy eleven kunt, az árok partján, okos pulival az oldalán. Más régész föltehetően elmenne mellette szó nélkül, nekem pedig úgy jött, mint a házi áldás. Meg kellene ezt is írnom.

- Csak el ne felejtse. Más?

- Még a terepbejárás idején találkoztunk egy asszonnyal. Nem tudnám megmondani, hány vasvilla volt a szemeiben, ha ránk nézett. Sugárzott belőle a gyűlölet. Megözegegyült szegény, öregedett is tíz évet, elkezdett áradozni: de jó hogy itt lesznek a közelben! Legalább mozog valaki! Összeszorul a szívem, ha ennyire elesett embert látok. Sokféle ember van a tanyán, de mintha évről évre az ilyenek száma növekedne.

Mit tehet a magamfajta, ha az én szívem is kezd összeszorulni? Átterelem a beszélgetést a szakmára.

- Szemetek láttára gyalulják a földet. Jó ez, vagy rossz?

Egybehangzó a felelet: nagyon rossz. Az igaz, hogy más megoldást ők se tudnának mondani, hiszen az autópálya tempót diktál, de látják nap mint nap, hogy mit nem látnak. Toló-lappal egészen a gyökerekig borotválják, mert a gyökér, ha benn marad, és elkorhad, megsüllyed az út, de ezzel a régészet legértékesebb területe vesz el. Az, amelyben a legtöbbet hagyta hátra az ember.

Jártam annakidején Horváth Feri legendás gorzsai ásatásán. Agyagföldből épült házat találtak, őskori tűzvész emésztette el. Cseréppé égett ki a teljes épület. Kemenceháznak mondtam. Minden benne égett, de mindennek ott maradt a nyoma. Több megtelepedés romjaiból töltődött föl a halom több száz év alatt. Láttam, milyen aprólékos gondossággal, rétegről rétegre haladva tárták föl évezredek titkát. A talaj minden gorzsai morzsája átment tíz ujjuk között. Ha egyszer ez is könyvbe kerül, még egy szenzációja lesz a régészetnek. Emlékeztetem rá most is, mind a hármukat.

- A tolólap rá se ránt a mi rétegeinkre. Láttam egyszer, megcsillan valami, odaugrottam, megállítottam. Gyönyörű szép rézfityegő volt, hála Istennek nem keveredett el, el is tehattuk, de azt se tudtuk megállapítani, tulajdonképpen hol volt eredetileg. Hajt bennünket az építési hajrá, állandó szorításban dolgozunk, de azért ha valami érték ígérkezik, megint csak visszatérünk a rétegekhez, és átmorzsálunk mindent az ujjaink között.

Amikor idáig jutottunk, füst és dőrej, Béla alatt összerogyott a szék. Mind a négy lába egyszerre mondta föl a szolgálatot. Ennyire szabályosan a szivacsos agyvelősorvadásban szenvedő marha se tud összerogyni. Biztosan nem azon sértődött meg, hogy ásatási munkaruhában ült rajta.

Kénytelenek voltunk azonnal észrevenni, hogy ebben a hivatalban, amelyik befogadott bennünket, annyi a rozoga szék, amennyit elképzelni se tudtunk eddig. Pedig egyik se régészeti lelet, akár vadonatújnak is mondhatnánk.

Mérhetetlen szerencsénk, Béla csak megütötte magát, baja nem esett. Nem kell fizetnem baleseti járadékát.

Vissza a leborotvált kutatóárokhoz. Ami mélyen belemegy a földbe, az marad a régésznek. Kerítésoszlopok nyoma, házalapok, földbe ásott, *lefelé emeletes* veremházak, szemétgödrök, sírok. A gyereksír például nem marad meg, mert a gyereket nem temették mélyre.

Előjön megint a tisztességes fájdalomuk: még van autópályás pénz arra is, hogy publikálják az eredményeket, csak éppen idejük nem marad rá. Nem vigaszuk, csak mentségük: Móra leltárkönyveit se tudták még földolgozni, pedig 24 ezer cserepet hordott össze a röszei temetőből. Mondják, ha eddig kibírta, hogy hozzá se nyúltak, két-három évet még biztosan kibír, de ha az ő töméntelen leletük földolgozatlansága jön szóba, akkor elkeserednek. Az anyag kibírja a várakozást, de ők kibírják-e addig?

- Ha nem ti dolgozzátok föl, biztosan lesz más.
- Te könnyen hergelsz bennünket. Amit nem írsz meg, majd megírja más? Semmit nem tud kezdeni vele, aki utánunk jön. Csemegézi legföljebb.

- Földolgozás nélkül tehát egyszerűen *látszattevékenység*, amit végeztek?

- Ha ezt leírod, megverlek. Lesz belőle, aminek lennie kell, csak azt nem tudjuk, hogy mikor. Tény, tervszerű munkáról nem beszélhetünk. Egyszerű leletmentés csupán. Tűzoltómunka. De a *soha* a mi szakmánkban ki se mondható. Azt azonban töredelmesen be kell vallanunk, ha nem zúdul a nyakunkba az autópálya-régészet, már összeomlott volna az egész múzeumi rendszer.

Fölemelő kelepce.

A rendes munkaköri publikációért például egyetlen fillért nem kapnak, tiszteletpéldányt se abból, amiben nem szerepelnek, mert az adóhivatal azt is rejtett jövedelemként kezeli.

Jól be vagyunk kerítve. Tejtestvéreim a régészek, noha nekik éppen pénzük is lenne rá.

És elérkeztünk ahhoz a legnagyobb hergeléshez, hogy agyonkeresik magukat. Aki még egyszer kíváncsi rá, lapozzon vissza.

Ja, ott térültünk el, hogy Szilágyiék egyik tanyáját el kellett bontani. Folytassuk ott, Edit asszony szavai szerint:

- A legnagyobb baj az volt, hogy kölcsönt vettünk föl, márkában kaptuk, hogy fejleszteni tudjunk. Abban az volt a legnagyobb feneség, hogy napi árán kellett visszafizetnünk, és naponta drágult a márka. A fejtőházat se tudtuk megépíteni, a megrendelt gépeket is el kellett adnunk. Azt hittük, a *pályadíjból* tudjuk rendezni adósságainkat, de arra is kevés lett. A fiunknak szánt vendéglőbe fektettük be, amit lehetett, itt, mellettünk, de hát az se jól sült el.

Erős sóhajtással fejeződik be a beszélgetésünk:

- Ha legalább másfél évet még dolgozni tudtunk volna, de másképpen állnánk!

Bízom benne, majd ha már úgy nyüzsögnek az autók az autópályán, mint a hangyák, csak sokkal gyorsabban, senkinek nem jut eszébe, mennyi panasz termett a nyomvonalán.

Mondják, panaszkodó nemzet vagyunk. Az okok valahogy mindig megtalálják bennünket.

Mégis bontottak

Gyanúm támadt. Igaz, hogy a három régész nem tud arról, hogy lakott házakat elbontottak volna, de egy-két utalással szóba jött, hogy nem is zárható ki. Szilágyiné pedig tényként említette, a nagycsalád egyik tartalék-háza is áldozatul esett, még ha meg is fizették.

Lehet, hogy a régészek azért nem tudnak róla, mert leborotvált területet kaptak? A házak nyomát is eltolták a gépek? De kár, hogy nem járhattam velük elejétől végig! Jó barátaim a múzeum néprajzosai is, már csörgetem is Fodor Ferit.

- Hajjaj! De sokat lebontottak. Jártunk mindben, mindenüket fölgyűjtöttünk.

- Feri komám! Pénteken délelőtt szóba állnál velem?

Rakétát nem lehet pontosabban indítani, óraütésre találkoztunk a portán. Igaz, ő is karján hordja a közép-európai időt, meg én is.

Könnyű a békát a tónak ugrasztani, ha úgyis arra áll a feje. A szegedi múzeum néprajzosai elsősorban tanyai tárgyi néprajzot gyűjtenek. Úgy tudja, az egyetem hallgatói a szellemi néprajz köréből választanak szakdolgozat-témákat, és ez egy kicsit aggodalommal tölthet el bennünket. Alig van már közöttük olyan, aki *beleszületett* volna a néprajzba. A fiatalok nem vonzódnak a tárgyi néprajzhoz, mert nincsen is tapasztalatuk benne. Ezt látszik tudomásul venni az a tény is, hogy januártól Néprajzi- és Kulturális-antropológiai Tanszéknek nevezik a Bálint Sándor által újraalapított tanszéket.

Ebbe ne menjünk bele, nem a mi asztalunk.

Végigjárták tehát ők is a negyvennyolc kilométert, még a munkálatok megkezdése előtt, megnézték és fölmérték minden útba eső tanyát, és interjúkat készítettek a benne lakókkal. Sok-sok tárgy került kezükbe, fényképek és magnófelvételek tömege készült el, és talán nem túlzunk, ha azt mondjuk, a második padláslesöprések ideje jött el. Legtöbb helyen mindent ingyen adtak.

- A sercintős faliórát is?

- Abból már egyet se találtunk. Élelmes kereskedők régen összeszedték. Üvegeket, köcsögöket, szárvágókat leginkább, és végre sikerült falpingálási mintákra is ráakadnunk.

- És mindenki áldja a készülő autópályát?

- Ha a fordítottját érted rajta, akkor se igaz. Voltak, akik jól jártak vele, és voltak olyanok is, akik úgy szidták az ügyvédeket, mint a bokrot. Szerencsésnek érezhette magát, akinek a háza is, és a vele járó földje is egyszerre esett áldozatul, és jó árat tudott kialkudni, még ha bírósági tortúra árán is, de sokkal többen vannak olyanok, akik ráfizettek.

- Például?

- Akinek a házatól húsz vagy harminc méterre megy el majd az út, azt nem kártalanították. Képzeld bele magadat abba a tanyába, amelyiknek az ablaka alatt dübörög el a század. Fokozhatom még? Ráadásul kettévágja a földet. A túlsó partra esik az öreg szülék háza. Gyámolításra szorulnak, annyira megöregedtek. Tessék menni tizenegy kilométert dűlőutakon, hogy átérjenek a szemközti tanyába. Országhatárokon egyre inkább lehet már átjárót nyitni, hogy ne kelljen sokaknak hasonló tortúrákon átesniük, itt azonban nincs kivétel.

Eszembe jutottak a feketehalmi kettőslétrák. Az állami gazdaság igazgatója elrendelte annak idején, hogy drótkerítéssel kell körülvenni a nagyüzemi őszibarackost. A benne lévő tanyákat is. Aki addig pár lépés után kint volt már a kövesúton, annak kilométereket kellett kerülnie, hogy a főkapun kijuthasson. Igaz, ők áthágták a szabályt, kettőslétrákat állítottak a kerítés fölé, azon közlekedtek. Volt, aki megcsúszott, mert ólmos esők idején csúszós a létra, és fejre is esett, de az legalább tanult belőle. És a mentősök se tudtak rakott hordággal kettőslétrát mászni. Ahogy a kutya kijárót kapar magának a kerítés alá, némelyek úgy kapartak átbújókat maguknak. Az autópálya azonban átjárhatatlan akadály a keresztben közlekedőknek. Úgy be lesz kerítve, se kettőslétra, se átbújó nem segít. Feri tovább mondja:

- Fokozhatom? Nem is én, fokozta az élet. Mivel az épület nem esett bele az autópálya nyomvonalába, olyan csekély kártérítést kaptak, amiből nem lehetett házat építeni a másik oldalon, és arra is kevés, hogy bárhol vegyenek helyette. A sakkjátékban csúfos matt ennek a neve. Van, akinek a földiás kertészete is a túloldalon marad, ott ásott magának víztározót is. Még nagyobb matt. Találkoztunk egy elvált asszonnyal. Elbontották a melléképületeit, de a főépület három méterrel arrébb esik, az megmaradhatott. Megint csak a dübörgő forgalom szájában. Annyi pénzt nem kapott, hogy másutt építsen. El se adhatja, mert a családjogi törvény szerint az eladási ár - ha árnak lehet egyáltalán nevezni a kényszeralku követke-

ményét - tetemes része a férj markát ütné. Nincsen az a válás, amely után ilyen folytatásra vágya valaki.

- Csupa megrendítő eset?

- Találtunk lélekemelőt is. Szatymaz határában az egyiket szépen megfizették. A birtok sarkában állott a ház, a föld tehát egyben maradt. A másik oldalon olyan szép tanyát építettek, hogy három generáció a lehető legmodernebb körülmények között fér el benne. Megtehetnénk, hogy csak az ilyeneket vesszük észre, és a valamikori kötelező optimizmussal szemlélnék az újkori tragédiát, az új eresztésű néprajzosok között biztosan lesznek ilyenek is, de mi még nem ilyenek vagyunk. Nem tehetek róla, engem az ráz meg jobban, hogy együtt él egy asszony a beteg lányával, és elbontják a tanyájukat. Vehetnének helyette házat bent, Rószkén, de már nem tudnak váltani.

Csupa hasonló szerencsétleneket találtam annakidején Üllés határában, Haleszban. Nem kártérítést kaptak, hanem csere-tanyát. Akkor már nem megszüntetni akarták a tanyákat, csak eltaszigálni láb alól. Sajnálta-síratta egyik-másik a nemrég vett duplatokos új ajtót, hiányolta gangot, vagy csak az volt a baj, hogy az új helyen köves a padló. Fázik a lába, ha éjszaka fölkel, és kimegy a dolgára!

Azt mondogatták, kikutyázták őket saját otthonukból. Satuval kínálják most is a boldogságot.

- Megrendítő volt a tájékozatlanságuk. Nem tudják, hová fordulhatnak. Ígértek valamennyit, de többet ér. Legtöbbször hozzánk könyörögtek, segítsünk. Városiak vagyunk, jobban ismerjük az útját-módját.

- Hallottam a régészekről, volt, aki csavarintos vaskerítést csináltatott, amikor megtudta, hogy beleesik az ő tanyája is a nyomvonalba.

- Biztosan tudod, hol volt a Fűrész-kocsmá. Mozi is volt benne. Le is fényképeztük a tánctermét, föl volt szalagozva, ki tudja, mióta. Megvette egy fiatalember, benne lakott egy másik, tatarozták, pucolgatták, szintén a magasabb ár reményében akkor is, amikor megtörtént már a fölértékelés. És a Lippai-sarkot is ismerned kell. Együtt volt kocsmá, bolt, daráló, minden. Megvette egy balástyai ember, aki a téesszvagyonból is a legtöbbet szerezte. Ne írd le, mert bizonyítani nem tudod, de beszélnek azt is, hogy valahol máshol módosították az előre kicövekelte nyomvonalat, mert akié beleesett, vagy éppen nem esett bele, meg tudta kenni a szekér nyikorgó kerekét. Jóval előtted járt derék Tömörkény István, már nála olvasható, hogy a vasútépítés idején micsoda visszaélések történtek. Évszázados áthallások vannak!

- Panasz, panasz, és megint csak panasz.

- Észreveszi anyóka, hogy a tanyája mellett vágják ki a fákat. Odamegy tiltakozni, fölvilágosítják, már a tanya se az övé. Tele vannak az újságok városi telekkönyvi szélhámiaikkal, a tanyaiakról szó se nagyon esik. Bíróságra járt a szerencsétlen, hallotta, beszélnek, csak beszélnek, de egy kumma szó nem sok, annyit se értett belőle. Dorozsma és Szatymaz határán volt egy gyönyörű tanya, teljes komforttal. Modern benne minden, fürdőszobával, konyhával. Jó lenne visszamennünk, megnézni, mi lett belőle.

- Állítólag mindenki tudhatta, hogy beleesik vagy nem esik bele.

- Tudhatta, tudhatta, de te is tudhatod, ha évtizeden átnyúlva is csak beszélnek, akkor nem is veszi azt komolyan szinte senki. Mondták, mondták, mégse lett belőle semmi, megint mondják, ebből se lesz. Amikor valóban a nyakukba zúdul a teljes trutymó, akkor meg rájuk se néznek.

A hetvenes árvíz jut eszembe róla. Az algyői Tisza sor lakói például. Annyit ülésezett a tanács, annyira várta a távmondásokat, és annyira gyártotta a kitelepítendőik listáját, se emberük, se emberségük nem maradt rá, hogy azokkal is szót értsenek, akiknek a talpuk alól buzgott elő a víz. Amikor végre megjött a parancs, akkor még nem tudhatták, mi lesz a bikával, mi a disznókkal. A távmondat csak az emberekre vonatkozott.

- Össze tudnád foglalni?

- Bűn lenne csak megpróbálni is. Minden eset más. Tanultuk annakidején, hogy a krumpli az almával meg a csizmával nem adható össze. Legföljebb azt mondhatom, hogy pusztul a tanyavilág. Anyagilag is, erkölcsileg is. Édesanyám szokta mondani, szegény, ennél még a Rákosi-rendszer is jobb volt. Mert akkor, ha halálra dolgozta is magát a szerencsétlen ember, legalább gyarapodhatott. Hizlalt egy-két bikát, tartott egypár disznót, házhoz jött a fölvasárló, és tovább semmi gondja nem volt vele. Akkor még élt a nóta, hogy a homok elúzi azt, aki nem szereti. Most? Megroppantja, aki szereti. Akármerre nézel, a teljes csőd mindenfelé.

- De van nyugdíj!

- Tudom, hogy hergelni akarsz. Szakszövetkezetek voltak a homokvidéken, ezért is maradtak meg a tanyák. Aki egyáltalán fizette a társadalombiztosítási hozzájárulást, a lehető legkisebb tarifát számolta. Sírni valóan kicsi, valóságos kódisnyugdíjat kap, ha egyáltalán kap. Dolgozzon utolsó rogyásig, ha meg akar élni. Ha csak azokat sorolnám föl, akik a rokon-ságunkban nem kapnak, vagy a mi utcánkban, akkor is elpirulna a szégyentől a számítógéped.

- Vigasz semmi?

- Batorság lenne ellensúlyként előhozni bármit is. Ha száz szerencsétlenül járt, nem kárpótolhatja az az egy-kettő, aki így is boldogul. Gyönyörű biztató jelekkel is találkozhatunk. Csengelén elkezdtek például a spárgatermesztést. Német tőkével. Megvette a német a fél határt, és beültette spárgával.

- Zsebszerződéssel?

- Egy nyavalyát! Legálisan. A feleség magyar, de a pénzt a férj hozta. Olyan modern gépekkel szerelte föl gazdaságát, szemünk-szánk tátva marad, ha látjuk. Traktor húzza a bakhátakat, el is ülteti a magoncokat, és azonnal be is takarja kétszínű fóliával.

- Az meg milyen?

- Az egyik oldala fehér, a másik meg fekete. Először a fekete van fölül, hogy a tavaszi nap jobban fölmelegítse, aztán megfordítják, amikor már ártalmas kezd lenni a túlzott meleg. A fehér fölület visszaveri a meleget. Kifordítom, befordítom, egyszer fűt, máskor hűt. A fél falu már a keze alá dolgozik, és viszi a termést Németországba. Aranybánya lett neki Csengele.

- Szoktam mondani, világítótorony-fejű emberek kellenek, hogy valami elterjedni tudjon. Az őszibarack-termesztés például illetlenül késve gyűrűzött ki Csengelére, mert nem volt olyan ember, aki testközelből példával szolgálhatott volna. Balástyán ott volt a Torontáli János, Szatymazon a Kamenszky Béla, még korábban a Frankok, aztán a Szél Pistáék, szinte gombnyomásra pöndült az ország leggazdagabb falujává mind a kettő. A harang szava halkul, ahogy távolodunk tőle, de ha a másik oldalon is húzzák, szinte összeér. A világítótornyok hatása is ilyen, ha több kerül egymás közelébe, jól megvilágított sávok jönnek létre. Csengelén a német vágott bele, és megfordította a világot. Eszik is a spárgát az ottaniak?

- Azt hiszem, odáig még nem jutottak el.

- És közben ökölrel törülgetik a szemüket?

- Ezt nem értem.

- Amikor csak a bolond nem látta, hogy a legújabb földosztás idején hogyan babrálnak ki a parasztokkal, hogyan lett a privatizációból másodszor is *történelmi lóvátétel*, egy asszony panaszkolt, hogy ők meg öklünkkel törölgethetik szemeinket. Mehetnek hozzájuk cselédként dolgozni. Azért töröli öklével a parasztember, mert földes a tenyere, és összekenné magát.

- Látod, erre nem figyeltem, de azt hiszem, benőtte már ezt is a fű. Örül a német, hogy olcsó munkaerővel nagy hasznot húzhat, és örül a csengelei ember is, mert helyben kap munkát.

- A tanyai iskolák megszüntetése szóba jött egyáltalán valahol?

- Azt is benőtte már a fű.

- Pedig avval ásták meg igazándiból a tanyavilág sírját.

*

Evés közben jön meg az étvágy, benyitottam a múzeum másik szobájába is, Gaskó Bélához. A természettudományi részleg munkatársai is átbogarászták a készülő út nyomvonalát, és hasznos tapasztalatokat gyűjtöttek. A tudomány számára az is haszon, ha valamiből alig találnak néhányat, meg az is, ha tömegével bukkannak elő meglepetések.

Emberközpontú az irodalom, saját bajunkat és a magunk boldogságát zengjük világnak, és csak akkor figyelünk a természeti katasztrófákra, amikor fejünkre omlik a bazilika. Gaskó tanár úr szerint is speciális élőhely-csoportot képeznek a tanyák, bőven találtak a közelükben vakondot, sünit, görényt, éjjeli pávaszemet, néhány kis höscincért, diófacincért és kis szarvasbogarát. Az utóbbi legfőljebb harmada természetes rokonának, szénfekete és aprók a szarvai.

Számos madárfaj megbarátkozott a környékeliekkel. Néhány évtizeddel ezelőtt a fehérgólya, és az ereszek alá fészkelő füsti fecske még minden „röndös” házban családtagnak számított. Aki hajlamos volt a babonára, elhallgathatta a kakukkszót, vagy kedvére rémüldözhetett a kuvik vijjogásától. A dózer majd eltol mindent, nem téve különbséget az emberek és az állatok hajlékai között.

- Leírtam én valamennyit a *Nappfénysországbán*, nem találkoztál vele? Adni nem tudok belőle, mert ez az egyik legjobban fogyó kiadványunk.

- Pöccintsd oldalba a számítógépet!

- Igazad van, kinyomtatom. Képek ugyan nem lesznek benne, de az neked nem is hiányzik.

- Az se baj, ha néhány mondatot tudok csak kicsípni belőle?

- Ettől kezdve a te dolgod, mi lesz vele.

Köszönettel vettem, szeretném is fölhívni rá minden érdeklődő figyelmét. Tudom jól, minden élőlénynek van valamilyen kapcsolata az emberi világgal, sajnos, mégsem vállalkozhatom arra, hogy frontáttörésként emeljem át természeti környezetünket. Műfordítói vénákra is szükség lenne hozzá. Kicsípek inkább a tanulmányból három bekezdést.

Mint az a Kiskundorozsma környéki és őszeszéki mellékleteinkből kiolvasható, a nyomvonal szikes medencéi a madárvonulások fontos pihenő és erőgyűjtő helyei. Veprik Róbert szíves szóbeli közlése szerint a hosszúhátú ülepítő tágabb környéke némely őszen több ezres daru (Grus g. grus) csapatoknak szolgál táplálkozó területül.

Csapadékos esztendőekben, amíg a madarak nagyobb vízfelületeket találnak, a Csengelétől Kiskundorozsma-Nagyszékiig húzódó semlyékesek a nagykócsagok (Egretta a. alba), a kiskócsagok (Egretta g. garzetta), a szürke gémek (Ardea c. cinerea), a bakcsók (nycticorax n. nycticorax) és a kanalasgémek (Platalea l. leucorodia) fontos táplálkozó területei.

Azokban az években, amikor a Tisza magasabb zöldárja miatt a parti fecskék (Riparia r. riparia) kiszorulnak a folyó menti költőhelyeikről, tömegesen jelennek meg a környék minden fészkelésre alkalmasnak látszó agyag, vagy agyagos-homok falánál. Mindhárom általunk vizsgált évben (tehát 1998-ban, 1999-ben és 2000-ben) valamennyi felhagyott ásatás falaiban százával találunk lakott fészekodúkat. A csengelei és balástyai ásatásokon 1000-en felüli odúból álló kolóniák alakultak ki. A közvetlen közelükben folyó emberi tevékenység láthatóan nem zavarta túlzottan a madarakat. A szikes területen fásításra használt keskenylevelű olajfűz (Eleagnus angustifolia) sávokban lévő szarkafészek nélkül a vörös vércse (Falco t. tinnunculus) valószínűleg szórványossá válna a szikesedő gyepek környékén. Ugyanez mondható el az apróbb énekesmadarak többségéről is.

A nyomsáv környezetében 10 védett bogárfaj előfordulása bizonyított ...

Amatőr kotnyeleskedés lenne a feltáró gödrök falaiban kialakult parti fecske fészek-kolóniára vonatkozó rövidke mondatból - *A közvetlen közelükben folyó emberi tevékenység láthatóan nem zavarta túlzottan a madarakat* - arra következtetnem, hogy minden madárra és minden más állatra is érvényes a gondolat, de egyetlen gyöngye fölvetést azért hadd kockáztassak meg. A dorozsmai nagybani piac annyira kinőtte magát, és annyira zavarja a környéken lakók normális életvitelét, hogy többször fölmerült már az áttelepítés gondolata. Előálltam avval a kajla gondolattal, hogy talán legjobb lenne átvinni a gabonakutató állomás egykori majorja melletti gyöpre, hiszen legelőnek se használja már senki, és ott megy el majd közvetlen mellette az autópálya. Megfizethetetlen előny. Egyik madarász ismerősöm teljes jó szándékkal figyelmeztetett, hogy ne ajánlgassam, hadd maradjon meg érintetlenül a madaraknak, és a másfajta állatkáknak.

Magam is szót emeltem évtizedekkel ezelőtt már a gólyatöcs érdekében a kisteleki belterületbe ékelődött tavacska megmaradásának ügyében, szerencsénkre sikerrel. Természetesen elfogadom a védekezést, és semmiképpen nem gondolom, hogy a nagybani piac idétlen nyüzsgése ennek a darabkának az élővilágát nem fordítaná föl. Erősíti bennem is naponta a hezitálást a zöldek és a nem zöldek közötti ádáz vita. Most arról cikkeznek például, hogy ösgyepből se autósmozit, se golfpályát ne lehessen csinálni sehol.

Kicsi beruházás, nagy haszon, gondolja, aki ezt akarja. Nem értek én ahhoz, mekkora jövője van még bármilyen mozinak, de az nem biztos, hogy visszajönnének a madarak, ha végelgyöngülésben mégiscsak kimúlna a vetítővászonra ragadó autóshad kéjvágya. Nagy a dilemma, mégis megkockáztatom, hogy a madarak és más állatok biztosan találnának maguknak másik lakható és élhető területet is, ahogy a parti fecskék is átköltöznek az árvízzel fenyegető Tisza-partról az alkalmi ásatási partokra is. A természet, az élővilág összességében talán nincs még végelgyöngülésben. Szüksége is lesz a vitalításra, hiszen az új autópálya éppen itt megy el.

Közvélemény-kutatást kellene tartanunk, maradni akarnak a madarak, vagy elmennek. Nyilván lenne ilyen is, olyan is. Kérdés, mire voksolna a csipogó többség?

Ezt csak közbevetésnek szántam, a piac adóbevételei vonzatai egyelőre nem engedik az átköltöztetést. A város kasszája sínylené meg.

Az ott lakó emberek nem madarak, úgyse mennek el máshová.

Csengele pöndül

Veres Péterrel és a spárgával személyesen egyszerre találkoztam. Halála előtt nem sokkal még elment Öttömösre. Péter bácsit - így emlegette az egész ország - 1969. október 4-ére, szombatra hívták író-olvasó találkozóra, és külön kívánsága volt, vigyék el a spárgatermelőkhöz is. A *Hortobágy mellyékén* ismeretlen volt ez a növénykultúra, és országjárásain se találkozott vele. Molnár Gyurka szorgalmazta a látogatást, aki paraszt is volt, és író is akart lenni. (Maradt is paraszt, lett író is.) Hatalmas szerencsém, én mehettem tudósítani.

Vérszegény kis cikkecske jelent meg róla, állapítom meg most is, amikor előkeresem ragasztófüzetemben. Olvasószerkesztőnk példaszerűen dolgozott, mindent kihúzott belőle, amit én nagyon fontosnak tartottam. Megtisztelt Péter bácsi avval, hogy többször is fölemelte bal kezének mutatóujját, és hozzám fordult: *idefigyelj, te újságíró!* Arra kellett odafigyelnem, az újság első kötelessége, hogy az igazat írja. De nem csak úgy, hogy amit leír, az mind egy szálíg igaz legyen, úgy is, hogy mindent írjon meg, ami igaz!

Nem szóltam közbe, de a végén azért közről mondtam neki, hajszára ezt hangoztattam én is 56-ban, kaptam is fegyelmit az egyetemen. Most úgy éreztem, nagy író szájából végre le is írhatom. Derék szerkesztőnk azonban - akit én rendületlenül *Aszaló elvtársnak* neveztem már akkor - úgy érezte, ez az, ami semmiképpen nem jelenhet meg. Biztosan jobban ismerte a regulát, és neki volt nagyobb a kockázata, de bennem újrakövesedett a fölismerés: mi van itt, ha már az igazat se lehet megírni?

Így kötődött spárgával össze bennem az igazmondás. Még ma is tart.

Most, ahogy szólt Fodor Feri a csengelei újdonságról, és róla írott tanulmányát is ide adta, halaszthatatlan kényszert éreztem, hogy buszra üljek, és megnézzem. Fölhívtam a *Vetter kft*-t telefonon, és megbeszéltem, hogy másnap, március utolsó napján ott leszek. Kedvesen megígérte egy női hang, hogy autó vár majd a falu közepén, a megállóban. Ne kelljen négy kilométert gyalognom, mert a cég tanyán van.

Leginkább azért érdekel, mert tanyán van. Ott is voltam menetrendi pontossággal, fél 11 előtt három perccel, de nem várt senki. Ennyit ér itt a kimondott szó? Máris elmagyarosodott a német? Lődörögtem még legalább negyed órát, aztán bementem az iskolába. Többször megfordultam már benne, megkértem az igazgatónőt, hívná föl őket, mert irtózatosskandalum történhetett.

Történt is. Tegnap délután 4 körül telefonáltak, és üzenetként meghagyták, ne most menjek, mert egyetlen főnök se lesz itthon. Csakhogy én képes voltam úgy nekiindulni a vakvilágnak, hogy bementem volna a Sajtóházba, megkérdezni, nem telefonált-e valaki. Próbáltam volna elütni a szokásos mondókámmal, hogy sikerült az újságnál mindenféle főnökök nélkül leélnem harmincöt kemény évemet, talán ezt is el tudom viselni, de éreztem, ebben a dologban olyan világ van most is, amilyen régen volt: nem illik viccelni vele.

- Ha most visszaküldenek, akár a Holdra is föllőhetnének.

Megenyhült a másik hölgy, és azt mondta, hagyjuk a Holdat, azonnal küldi a kocsit. Jött is Rónyai Antal, és termelési vezetőként mutatkozott be. Mondta mindjárt, az a kívánságom, hogy elsősorban tanyai emberekkel szeretnék beszélni, szinte teljesíthetetlen, mert egyrészt náluk éppen nem nagyon vannak ilyenek, másrészt aki dolgozik, annak dolgoznia kell. Ha két-három embert kiszippantana kíváncsiságom a munkából, az a csoport szinte megbénulna

addig. Pedig halaszthatatlan a munka, most takarják be fóliával a bakhákat, és holnap ültetik a magoncokat.

Ő azonban tud annyi időt szakítani magának, hogy körülvisz a káéfté területén. Azért van a központ külterületen, hogy közelebb legyen a spárgához. És vitt is azonnal.

Útközben elmondta, Németországban töltötte gyakornoki napjait, ott találkozott össze *Peter Vetter*rel, aki régtől fogva exportált Magyarországról zöldségféléket. Felesége magyar.

Föltettem neki nagy kérdésemet: mi lehet az oka, hogy körben-körben a megyehatár mentén kezdték a spárgatermesztést? Ásotthalom, Öttömös és Csengele. Arra gyanakodtam, itt szorult a hurok legjobban az emberek nyakán, mivel mindentől messzire estek, és két kézzel kapaszkodtak a kínálkozó szalmaszálba. A Szolnokról származó ember azonban azt mondta, földtani igénye van a halványított spárgának, ezek a sovány homokok felelnek meg neki legjobban. Ellenkeztem eddigi minden tapasztalatommal. Tudván tudom, hogy egyszerre két lábbal nem lehet megállni sehol ugyanazon a földön, mert minden lépésre más a talaj, de a poszahomok, sajnos, máshol se ismeretlen. Azt felelte erre, beljebb kötöttebb, a spárgának megfelelni, de a szedése lenne nehezebb.

Tanulni jöttem, és nem tanítani, tehát ráhagytam. Hatalmas táblákba húzva láthattam a bakhákat, avval a bizonyos fekete-fehér zsebes fóliával takarva. Háromszáz hektár a birtokolható földterület felső határa, ennyit vásárolt tehát Vetter Edit, a feleség, és valamennyit még hozzá az édesanyja. Gyümölcsösüket is láthattam futtában, szilvásokat, cseresznyéseket és meggyeseket, 120 hektáron. Mind orsóra metszve, úgy, hogy a legteteje is elérhető legyen a földről, és csöpögtető öntözéssel fölszerelve.

- Nálunk se a szilvafát, se a meggyet, se a cseresznyét nem szokták metszeni.

- Így a jobb. Több fa kell hozzá, tagadhatatlanul, de a hektáronkénti termés meghálálja. És nem kell fölmászni a fára.

- Honnan van a víz?

- A tározókból.

- Oda honnan megy?

- Kutakból.

Pofonegyszerű. A hajdani téesztől is örökölték tározót, és maguk is csináltak, jól el vannak látva tehát. Az emberek pedig leginkább a környező falvakból jönnek, saját járatlással hozzák őket, de Bács-Kiskun és Tolna megyéből is vannak, a betakarítás két hónapjában pedig külföldi munkaerőt is foglalkoztatnak.

- Pontosabban?

- Romániai vendégmunkásokat.

A hatvanas évek legelején Erdei Ferenc arról akarta meggyőzni a gazdaságok irányítóit, hogy meggyet, cseresznyét és szilvát termeljenek, mert az érdeklő legjobban a külföldet. Nehezen hittek neki. Spárgáról akkor még nem nagyon volt szó.

Kocsikázás közben nem győztem kérdezni. Tanyák voltak a hatalmas táblák helyén, de már a termelészövetkezet eltakarította őket az útból. Szőlőt telepített. Az üllési Halesz lett a példa itt is? Az egyik meggyesben maradt talán három tanya, meghagyták.

Láthattam öntözőművet is. Kerekeken jár ez is, mint a többi, hosszú-hosszú csőből spriccel a víz az alagsöves területen, ha éppen szükség van rá. A hidrásokat a téesz telepítette még. A magoncokat Hollandiából hozzák, percre programozva. Ma érkezik a szállítmány a vámhivatalba, és holnap már ültetik is.

- Itthon nem lehetne előállítani?

- Holland fajtákat termelünk. Itthon is lehetne, de azt mondja rá a főnök, másik szakma az, csinálja, aki legjobban tudja.

A gyümölcsösök mindenütt be vannak kerítve. Két kerítés között néhány marhát legeltet valaki, köszön is nekünk, vissza is köszönünk.

- Ismeri?

- Sajnos, nem. Aki nálunk dolgozik, azt legfőljebb.

Jóval arrébb pótkocsis teherautóval bajlódnak az emberek. Elült a homokban. Elhasználódott fóliákat szállítana, ha tudna. A szegedi környezetgazdálkodási céggel van eltakarítási szerződésük, és a városi sofőr nem ismeri a homok mérhetetlen kocsielnyelő étvágát.

Négy évig szolgál a fólia, a telet is a helyszínen tölti, mert hatalmas munka lenne elszállítani és visszahozogatni. Nem kiterítve persze, a bakhátak közé húzzák be teljes hosszúságban.

Vadgerlésen járunk, elmegyünk a Templomhalmi iskola mellett is. Tanyai iskola volt.

- Ki lakja?

- Az enyészet.

Visszaértünk a kiköpött tanyai *telephelyre*, és volt alkalmam meglepődni, ahogy pár héttel ezelőtt Királyhalomra menvén elámultam a klimatizált buszban. Eddig azok az érzések dolgoztak bennem, amit a napi sajtó sugallt. A *tanyára ez is jó* mellett az, hogy külföldről bejön ugyan a pénzt, ha érdemes, de ideiglenesen rendezkedik be, és mindjárt odébb áll, ha kezd nem kedvezni neki a helyzet. Lehet, hogy így van, de itt még csak nyomát se fedeztem föl az ideiglenességnek. Minden precíz, minden pontos, minden új, és minden jó. Mint a bindervízszint.

Speciális szállítószalagokkal fölszerelt hatalmas csarnokba jutottunk. Mellette van még egy, és négy nagy hűtőkamra. Egyik csarnokban elektromos digitális mérlegek sorakoznak a szalagok mellett.

- Itt a tölteni való paprikát csomagoljuk fél kilós tételekben - mondta Rónyai Antal.

- Azt is termelnek?

- Mi nem, csak értékesítésre vesszük át a termelőktől. Először bizalmatlanul fogadták kezdeményezésünket, és inkább a nagybani piacokat járták, de belátták, jobban járnak, ha hozzánk hozzák. A mi cégünk exportálja azt is.

A sarokban hőszigetelt hatalmas tartály áll, arról meg az derült ki, hogy *egy fokra* hűtik le benne a vizet. Azt eresztik a beérkező spárgára, és úgy teszik be a hűtőkamrába, vagy viszik a mellette lévő csarnokba a válogató és csomagoló gépsorra. A vizet ide is kútból nyerik, de tudván az alföldi vizek bizonytalan állapotát, kénytelen voltam erre is rákérdezni.

- Minden évben laboratórium vizsgálja, és igazolást ad róla, hogy élelmezési célra megfelel.

- Szokott változni?

- Eddig még nem, de változhat. Az ÁNTSZ előírja az ellenőrzést, és nekünk nem lehet célunk a rendelkezés kijátszása.

- Ha egyfokos vízben tapiskolnak a szalag mellettiek, akkor minden tagjuk megdermed.

- Cérnakesztyűben dolgoznak, és arra gumikesztyűt húznak.

- Emeletes kesztyűben?

- Vízlepergető kötény van előttük, gumicsizma a lábukon, és sapka a fejükön. A vizet itt öntik le a csatorna rácsa fölé, de hideg marad a spárga továbbra is, kérdése tehát jogos.

- Hová folyik a víz?

- Ülepítés után a tározóba kerül, és fölmelegedve öntözővízként hasznosul. Minden osztályozó gép mellett négy asszony ötkezes hánzdobozokba csomagolja a 22 centire vágott spárgát, és a német szokásoknak megfelelően minőségtől függően más-más színű címkét teszünk rá.

Látom, minden címkén - sajnos, *etikettnek* mondják - ez áll: *Vetter Hungary*.

- Előnye lenne, hogy magyar?

- Hátránya inkább. A német szerint a német az német, mindenből az övék a legjobb.

- Sajnos, néha nálunk is ezt tartják. De akkor miért jött ide a cég?

- Sok oka van. Németországban ekkora összefüggő területet nem lehet már kialakítani, ez az egyik. Elaprózott parcellákban megugranak a termelési költségek. Ilyen laza szerkezetű talajt se találnak odakint. Ennyire olcsón se juthatnak hozzá. És a munkaerő is lényegesen olcsóbb.

- A fahánzdobozt is kintről hozzák?

- Békés megyéből, és piszkei papirossal béleljük. Amit szerdán szedünk, az már pénteken a vevőnél van, végig hűtve.

Készséges feleletet kaptam eddig is mindenre, de a kedvesség fokozható. Avval a kérdéssel zsilipeltem át a hivatali traktusba Árvai Kálmánné számviteli vezető színei elé, hogy eszik-e a csengeleiek a spárgát?

- Hiába adtunk hozzá való receptet minden dolgozónak, nem és nem.

- Ön mikor főzött utoljára?

- Két hete. Fagyasztott spárgát.

- Talán együtt Rónyai Antallal? Mert ő is azt mondta, két hete evett, ugyancsak fagyasztottból.

- Nem vagyunk egy koszon, véletlen egybeesés ez csupán.

Tájékozódó beszélgetés közben kiderült, hogy Klárka valaha feleségem tanítványaként járt a szegedi középiskolában, jelest kapott matematikából is, és a számviteli főiskolát is elvégezte. Azok közé a kevesek közé tartozik, akik ilyen kapós végzettséggel is visszajöttek a falujukba. Először az önkormányzatnál dolgozott, de a mostani főadat összetettebb, végzettségének megfelelőbb. Eddigi *vétkeim* is szóba jöttek, a *Pántlika pöndül* című réges-régi cikkemre is emlékszik. (Ismétlem, a Balástyáról Csengelére vezető út a Pántlika.)

- Nyugodtan adhatja a mostaninak a *Csengele pöndül* címet. Gyönyörű új házakat láthat mindenfelé. És munkát talál, aki dolgozni akar.

- Csak két hónap a szezon. Kukac az is a horgon, de kicsi kukac.

- Tévedés. A falubelieket tíz hónapig tudjuk foglalkoztatni, és csak két hónapra kell elmen-niük munkanélkültre. Tavaly télen földieper-palántát hoztunk válogatásra Dánszentmiklósról, hogy kinyújthassuk a szezon, de nem nagyon tetszett az ittenieknek. Idén télen aszalt gyümölcsöt válogattak, ez már jobban smakkolt mindenkinek. Én izzadtam meg csak benne, kismillió vámengedély kellett hozzá, ugyanis külföldről hoztuk az aszalványokat.

- Tegnap a telefonukon a *Hungarocoop* jelentkezett be.

- Termelő és értékesítő szövetkezet, nálunk bérlő az irodáját, és a telefonkönyvben lévő első szám valóban az övék lett. Szeretnénk mi is tagjukká válni, de az eddigi szabályok meg-akadályozták. Sarkunkban az unió, talán módosul majd. A paprikatermesztésben lenne jó rájuk támaszkodnunk, és bővíthetne is a külföldre tartó kínálatunk paradicsommal, krumpli-val és salátával is.

Meg nem kerülhetem a kérdést, belevágtam a közepébe:

- Mondják, bekebelezte a német Csengelét.

- Nagy tévedés. Nem került idegen kézre! Most készül új térkép, műholdas föl vétel alapján, területének öt százalékát se teszi ki a káéfté tulajdona. Voltak emberek, akik örültek, hogy van kinek eladniuk a földet. Akik ide hozzák a paprikájukat, és nem a nagybani piacot járják, azoknak is jó, és természetesen nekünk is jó. Nem kizsákmányoló módon vette meg a cég a földet se, rendes árat adott érte, és a paprikát is jól megfizeti. Tartósan, ha mondhatom, végle-ge sen akar itt megtelepedni, érdeke is tehát, hogy illő bizalom legyen iránta mindenki-ben.

- Nem mondják erre, hogy szépen beszél, mert megfizetik?

- Nem hiszem, hogy maradtak volna ilyen hangok. Az elején voltak, mert nyakas nép a magyar, és mindenben talál bírálni valót, de az ellenállás szépen elpárolgott már. A jól föl-fogott érdek diktál. Azt hiszem, Eu-komform a mi cégünk, szóban és tettben, és erre törekszik az egész ország.

- Klári, még egy szóra! Csupa nő dolgozik az irodán. Szépek, helyesek, asszonyok. Ha szülni akarnak?

- Kimondani is furcsa, de *szülési terv* készült.

- Hallani is furcsa. A legvadabb tervgazdálkodásban se volt rá példa. Megáll az ész!

- Kénytelenek voltunk bevezetni, különben gondok lehetnének a cégnél. Mindig újakat bevezetni, hatalmas kockázat.

- Ön most hol tart?

- Két gyönyörű gyermekem van, kilenc éves az egyik, kettő és fél a másik. A nagyobbik iskolába jár, a kisebbikre a nagymama vigyáz. Nagyszerű férjem van, sokat segít az otthoni munkában. Ő főz, ő kertészkedik,

- Rendben van, hideg női fejjel szülési tervet is lehet szülni, de mit szólnak hozzá a kedves férjek?

- Panaszt még tőlük se hallottunk. Nekik is megnyugtató, hogy nem kell elköszönnie a cégtől a feleségnek, ha természet-adta családi kötelezettségét teljesíti. És föltétlenül teljesítheti!

Szülészek és nőgyógyászok néha másként vélekednek a halasztott és programozott terhes-ségről, de ebbe most ne gabalyodjunk bele. Örülünk, hogy eddig nem volt gond belőle.

- Már csak egy kérdésem van: mit vár az uniótól?

- Most egy kamion elindításához kilenc papirost kell kitöltenem, három vámprogramnak megfelelnem, tizenöt helyre adminisztrálnom. Összesen két és fél óra papírmunka van vele. Május 1-je után kell egy számla, egy fuvarlevél és egy származási irat. Passz.

- Bocsánat, pótkérdés lehet még? Most jutott eszembe. Bejött egy német, és hány jött utána?

- Sokan vettek tanyát Csengelén. Német is van köztük bőven.

Egyik adja az ötletet a másiknak. A megyehatáron vetette meg lábát a német, úgy tűnik. Mintha a *begyűrűzések* iránya is megfordult volna. Mert máshol is vannak már. Ellenkezni természetesen lehet, a magyar föld nem eladó jelszava is szépen hangzik, de a józan ész egyelőre mást mond. Okosan, bölcsen kell fogadnunk.

Itteni szóhasználat: *oda legyen az eszünk!*

*

Aki annyira tanyák közé keveredik, amennyire én, nem a tanyai disznók eszik meg, hanem elkezd tanyai dialektusban gondolkodni. Azon rágódni például, jobb lett volna, ha marad a szocializmusnak mondott társadalmi formáció, vagy a vadkapitalizmus a jobb? Négyévenként mintha a választások is ezt a nótát játszották volna: szocializmus vagy kapitalizmus? Mivel magam gyarló lélekként el se megyek szavazni, egyforma vehemenciával gyaláz bele a sárga földbe mindkét oldal. Hallottuk amott, az is a téesz-szervezések mellett lelkesedett, aki azokban az években még a világon se volt, bár családjá megkapta a billognál is jobban húsba süttött X-et: osztályidegen. Valós mérlegelésre tehát nincsen is szükség, elég, ha az elmélet kéznél van.

Megehet, utolsó alkalom, hogy most feleljek rá. Jó nekünk, hogy a német szerezte meg a csengelei spárgát, vagy nem jó?

Igen szűk ajtaja van annak a gondolatnak, amelyik csak a vagy *egyik*, vagy a *másik* váltakozását ismeri. A nemzeti érdek elárulásáról beszél az egyik, a másik meg a nemzet javáról. Áruló lennék én is, ha drukkolok Csengelének? Az a néhány év, ami még a szabad birtokvásárlásig hátra van, a történelemnek meg se kottyán, de ha a csengelei homokon addig sem ballangót kerget a szél, hanem spárga terem, nyereség lehet.

A szocializmus levitézlett, ezt tagadni nem lehet, anélkül, hogy megvalósult volna. Sokak szerint tetszhalott csak, és megmaradt a vágyak vágyának. Elbaltázott változata összerogyott a világ egyhatodán, de bíznak benne, föltámadhat még. Szinte törvényszerű, hogy legvadabb gyerekbetegségeivel gyűrűzzön be hozzánk a kapitalizmus. Az jött vissza.

Rohamot nyerni lassú lépésben nem lehet.

A tanyákról kell beszélnünk most, mit akarok a világ egyhatodával? Tanyáink is a rendszer léggömbjébe sorolódtak, ahol egyszer csak elfogyott a levegő, ide is tartozik tehát. Szétduzzant a gömb, teli tüdővel szívjuk be a kinti, fertőzött ájt.

Ötven évvel ezelőtt azt tanították velünk az egyetemen, hogy minden rendszer méhében hordja a maga sírásóját. Átkozott legyen, aki rosszra gondol, tilos volt ezt a szocializmusra is értenünk, mert az békésen nő bele a kommunizmusba. Elméletileg.

A sírásót nem illik mindig emlegetni, legalább annyira nem, mint akasztott ember házában a kötelet, lehet úgy is zengeni, hogy minden rendszer kitermeli és földajkálja saját leváltóját. És már helyben is vagyunk, a *vadszocializmus*nál. Csak az nem emlékszik rá, aki akkor még csecsemő volt, mekkora rohamot rendeztek a tarfejűek az illatboltok előtt. Rendőrök

vigyázták őket, pedig csak hajnövesztőért ácsingóztak. Azt hiszem, akkor már a *vadkapitalizmus* csíráját dédelgettük.

Vagy: hányan éjszakáztak az NDK-gyártmányú KOMODOR számítógépek boltja előtt, miután a protekciók már megkapták a magukét? Pedig olyan volt az igazi számítógépek között, mint autóból a Trabant. Emlékszem rá, a királyhegyesi, később kiszombori Vajda-házaspár még avval állította össze a szorobán példatárát, és nagyon büszke volt rá. Az egyik legősibb számológépet a másik legősből sikerült keresztezniük.

Ezeregy példát tudnék mondani még. Eredetileg géprongy álcázással érkeztek a bálás ruhák, de mire beértek az országba, alig használt *bálásdivat* lett belőlük. Az a gondosság azonban, amely a bálabontást megelőzte, a létezhető legaljasabb volt. Véletlenül se legyen az ideológiai föllazítás eszköze, nehogy azt higgye a dolgozó magyar nép, hogy odakint minden fenéig tejfől, pártfejes elvtársnők turkálhatták először a javát, bizalmas előrejelzések alapján.

Odakozmált a tisztesség mindjárt az elején.

A KGST más országaiban is okozhatott meglepetéseket az akció. Erdélyben például azt láttam, hogy vasárnap délután az egyik udvarban szálanként mutatták föl a holmikat, és *licitáltak* rá magyar testvéreink.

Ha a nyomort akarjuk keresztezni a hatalommal, szálnalmas következményei lesznek.

Mivel lehetett volna leváltani azt a rendszert, ha nem a vadkapitalizmussal? A Kontergántól indulva a természetgyógyászat vadhajtásaiig, egészen az asztrológia és ufológia újraéledéséig térdig gázolhat benne a ma embere. És addig él, amíg bele nem hal.

A biogilisztát már említenem is fölösleges. Lelkek és életek rendültek bele.

A legutolsó választáson rémképként jött elő két effektus. Az egyik: *visszajöttek a komcsik!* A másik, ugyanarra a kottára: *türelem, négy év múlva visszajövünk mi!* Ha kibírják egyáltalán a négy évet. Ez is *vissza*, az is *vissza*, mikor megyünk *előre*?

Néha úgy érzi az ember, képesek lennének egymást gyilkolni a győzelemért. A *visszajövésért*.

Túl nagy bölcsesség nem szorult belém, de azt már észrevettem az öregátkos elgyöngülése idején, hogy a társadalmi sarkosságok le szoktak kopni. Azt is tapasztalhattam, hogy Dániában például keményebb a központi akarat, mint nálunk az egész fél évszázad alatt volt, noha ott a szocializmusnak nem vetettek ágyat. Szocializmus nem volt, de szociális érzékenységük nagyobb. Ott jutott eszembe, de jó lenne egyesíteni a szocializmusnak mondott rendszer használható törzsével a kapitalizmus humánus hajtásait. Hogy melyik lesz az *alany*, melyik a *nemes*, igazándiból nem tudhatom. A növénytermesztésben fontos a kérdés, de itt talán nem lenne az.

Nem a *visszajöttek*, és nem a *visszajövünk* váltakozik bennünk, erősen hiszem, se nem szocializmus, se nem kapitalizmus lesz. Annyira naiv azonban nem vagyok, hogy azt higgyem, a *humanizmus* címén merítik ki mindegyikből azt az adagot, ami a föltálat ételben a legtáplálóbb, és szépen összefőzik.

Ha a világ legnagyobb utópistáit kürtölném össze, ennél nagyobbbat ők se tudnának lódítani. Csak annyira kellene mindenkinek belenéznie saját lelkébe, hogy kimondja: nem legyőzni akarlak, nem is ütikost játszom veled, mint mi játszottunk a kiscigával gyerekkorunkban, csak eltanulnám tőled, ami benned jó. És mindent adok, ami bennem jó lehet.

Mikor lesz mindez?

Apósom, amikor a vasútigazgatóságtól nyugdíjba ment, ki szokott járni a kertünkbe. Gatyarohasztó kánikulában hihetetlen energiával fogott hozzá a gazok kiirtásának *hároméves tervéhez*. Maga dolgozta ki, és a hosszú gyökerű gyomokat ásóval kezdte pusztítani. Hiába mondtam neki, hogy fölbontották a Kossuth Lajos sugárút aszfaltját, és azonnal szinte őserdei dzsumbuj támadt helyette, mert az élet már csak ilyen: élni akar. Lekicsinylően háritott: majd meglátod! Sajnos, nem láttam meg. Így vagyok a társadalmi gazok kiirtásának terveivel is.

Az is vigasztalás lenne, ha megérném, tétova lépésekkel bár, de arra indult el a világ. Globálisan.

Csengelét is innen kéne néznünk. Az örök aggódók természetesen tartanak tőle, hogy eladják a magyar földet - aggódom én is -, és nem leszünk annyira se bölcsek, amennyire a dánok azok voltak. Ők nem engedtek külföldinek földet venni. Nekik is van nagy szomszédjuk, tőle féltek legjobban. Hogy náluk mennyire lehet házassággal kijátszani a törvényt, nem vizsgáltam, nem volt rá időm.

Tudom, hogyne tudnám, akármilyen moratóriumot hirdetett is a kormány, néhány év kihordási idő után elmúlik. A cél legfőljebb az lehet, ne bagóért vigyék a földet.

Ez is húsunkba vág.

Ha azonban a másik oldalt nézem, és azt figyelem, hogyan lehet a leghaszontalanabb sívó homokot is termőre fogni, és hogyan lehet megteremteni teljes kereskedelmi hátországát is, ha tehát a bizonyos *világítótorony-effektust* veszem, akkor engedékenyebbnek kell lennem. A homok itt volt időtlen idők óta, a spárgában is volt némi jártasságunk már, csak éppen Csengele nem tudott belevágni.

Pöndülni se tudott.

Ötszobás feketemunkás

Az élet az abszurd, nem az irodalom. Tudós barátom szokta mondani, és eddig fél szóval se tudtam cáfolni. Tücsök, bogár, rémmese, minden megesik, ahol ember mozog. Olvasom a minap az újságban, valakinek elárverezték a házát. Nagyobb volt az étvágya, mint a bukszája, kölcsönt vett föl rá. Baleset érte, eltörött a lába, felesége is a kórházakat járja, két rokkantnyugdíjból élni is, törleszteni is nem lehet. Közben milliókra rúgott a párszázézes kölcsön a késedelmi kamatokkal.

Kilincselte a szerencsétlen, környezettanulmányokat írtak róla, de a vége csak az lett, nagy a ház, segínyt erre nem adhatnak egy fillért se. A bank az bank, dobra verte. Ő meg fogta magát, elment éhségsztrájkra.

Magyar abszurd.

Az én emberemnek ötszobás háza van otthon, és feketemunkás lett ideát. Van neve is, faluja is, de egyiket se mondom meg. Nem szerettem soha, ha akasztófával járnak a nyomomban, egyetlen paragrafusos szervezet munkáját nem akarom megkönnyíteni most se.

Egyedüli magyar az erdélyi faluban, és a szászok házát vette meg. A szászokat - magyar szóhasználat - eladták a németeknek, kifizették velük mindent, amit az állam állítólag rájuk költött, csak azt nem vették figyelembe, mennyi hasznót hajtottak ők az államnak. A házaikat pedig egységes áron kapták meg a helyükbe özönlő románok. Meg az egy szem magyar, a felesége révén.

- Kétszer ki akartak menekülni a szászok, mindig elcsípték őket, és le is csukták. Utoljára mégis kimentek. Kilencvenben vettük meg a házat.

Név nélkül nem lehet írni emberekről, ha már feketemunkás, akkor legyen Fekete Péter. Itt van a felesége is, ő meg legyen Icuka. Igaz, hogy ő román, de ideát megtanult magyarul, lehet akár Icuka is. Megmondtam nekik, átkeresztelek őket. Jó szívvel fogadták a szándékot.

Csao idejében - Ceaușescu népi neve lett már - karbantartó lakatos volt az állami gazdaságban, aztán szőlőben dolgozott, szövőgyárban is, és hegeszteni is tud, csak éppen pénzt keresni nem. Tizenkét éve jött át Magyarországra. Legutóbb a piaci zöldséges keze-lába volt, hol a ládákat pakolta, hol meg fölvásárlóként járta a vidéket, de ha a szükség úgy hozta, árult is.

- Sajnos, tönkrement az illető.

- Zöldségben tönkremenni?

- Rákapott az italra. Az pedig olyan portéka, elkezdni lehet, de abbahagyni nem. Amíg az öreg bírta a munkát, és irányítani is tudta a családot, addig virágzott, utána összeomlott.

- Hogyan került a zöldségeshez?

- Az emberpiacon találkoztunk össze.

- A köpködőn?

- Ezt a nevet nem ismerem.

- A múlt század derekán sokat írtak az embervásárokról. Móricz Zsigmond is. Köpködőnek is mondták. Koplalónak is.

- Nálunk nem ismerős Móricz se.

- Ha otthon maradt volna, és tegyük föl, munkát is kapna, mennyi lenne a havi fizetése?
- Magyar pénzben mondom: húszezer forint.
- Itt?
- Valamivel több.
- Nem akarok kölcsönkérni.
- Kétszáz forint az órabér.
- Napi hány órára?
- Most már tíz-tizenegy. Később több is. És ráadás, a teljes ellátás. Reggeli, ebéd, vacsora, szállás, gázhasználat, télen fűtés, tévé. Napi egy doboz cigaretta, kávé, cukor, minden.

Megszólal a gazda:

- Ha főzünk, ugyanazt eszik ők is, amit mi. Feleségem a hét végén mindig kijön, jól főz, együtt ülünk asztalhoz.
- Ki szed először?

Feketée a szó:

- A gazda.
- És a hús öt illeti?

Móricz Zsigmond kellene a megértéshez. Elmondom, ha a cseléd merítette ki a húst, akkor vége volt.

- Mindenkinek jut hús is. A kívánság annyi csak, hogy amit kiszedünk, azt együk is meg. Otthon is ez a regula, és itt, az ő családjukban is. A hűtőszekrényben mindig van valami, és szabad a bejárásunk abba is.

Előkerül a feleség, töri a magyart, de érthetően beszél.

- Otthon nem tanulhattam meg, mert csak az emberem volt magyar egyedül. Ő tanult meg románul. Most tanítanám a gazdát, de nem megy neki nagyon. Pedig jó lenne, ha szót tudna érteni mindenkivel, mert hamarosan jönnek a rokonok.
- Hányan?
- Heten vagyunk testvérek, és mind házasok.

Kiegészítés következik a gazda szájából.

- Nagy lutri, kit fogad be az ember a tanyájába. Ha őket ismerem, rájuk bízom, olyanokat hívjanak, akikben szintén bízni lehet. Hozzájuk legközelebb a rokonok vannak, őket hívják először.
- És ha hitvány a rokon?
- Létezik olyan is - ezt már Fekete mondja -, például a mi fiunk. Tekergő lett, átjött ő is, de három éve azt se tudjuk, hol jár. Én se játszhatom el a bizalmat, olyat nem hívhatok, akiért kezességet nem vállalok.
- Mi a munka?
- Ami van, minden? Fóliában zöldség terem, őszibarackot metszeni kell, a disznókat el kell látni.

- Az őszibarack metszése külön tudomány.
- Szőlőt metszettem otthon is.
- Más a barack.

A gazda megint megszólal:

- Neki kimondottan nincsen érzéke hozzá, de elfogadható a munkája. Volt itt egy srác, megmutattuk neki, két nap múlva ugyanúgy tudta, mint mi. Az a szerencse, kimondott rosszindulat kellene hozzá, hogy a barackfa ne teremjen. Jön a sógora, brigádvezető volt a szőlőben, kíváncsi vagyok rá, mire megyünk egymással.

Fekete azt mondja, mindig ott van a gazda, ugyanúgy dolgozik, ha nem tudja, megkérdezi. Inkább kérdezni, mint elrontani.

Hamarosan hazajön a gazda fia is. Műszaki ember, de visszakívánczik a mezőgazdaságba. Most telepítettek két nagy tábla őszibarackost, az már az ő kedvéért van. Távoktatás keretében tanulja a szakmát, most végzi az aranykalászos gazdatanfolyamot.

- Mi csalja haza?
- Azt mondja, az iparban mindig csak alkalmazott maradhatna.

Nagy úr az önállóság. Vissza a vendégmunkásokhoz:

- Hogyan lehet tizenkét évet távol lenni a hazától?
- Úgy, hogy minden hónapban megyünk pecsételni.
- Ezt meg én nem értem.
- Hazamegyünk, beütik a határon a kilépő pöcsétet. Visszajövünk, akkor meg a belépőt. Egy hónapig érvényes. Május 1-je után talán már három hónapra kitart.
- Ismeri a bélelt útlevelet?
- Én még nem adtam egyszer se, senkinek, egy fillért se. Beszélik, hogy jobban jár, aki beleteszi az ezrest, és szó nélkül el is teszi a határőr, de anélkül is lehet. Nem is a románok kukacoskodnak, hanem a magyarok. Rendnek muszáj lenni.
- A magyarok kukacoskodnak, de az ezres a románoké lesz. Ha netán, ne adja Isten, mégis megtudnák, hogy itt is feketemunkások vannak?
- Jól mondja, ne adja Isten, hogy megtudják. Sokakat összefogdosnak, és kitakarítják őket az országból.

Itt aztán átcsúszunk egy szép oldalvágányra, és el is időzünk egy darabig. Mert, ugye, van egy csomó munkanélküli nálunk is, és félni lehet, előlük eszik el a jó munkát az idegenből érkezők. A baj csak az, hogy a munkanélküliek ide el nem jönnek. Nem csak az nem jön, aki korhely volt, vagy korhely lett, egyáltalán egyik se. Mert itt dolgoznia kell mindenkinek. Állami cégnél annakidején ellazsálhattak számolatlanul, de a magángazdaság tönkrement bele. Ahogy az állami is tönkrement.

- Úgy értsem, ha nem jönnének a románok, akkor nem lenne rentábilis a mezőgazdaság?
- Értse úgy. Vagy el se jön a munkanélküli, vagy nem ér a munkája semmit. Csak a szesz kellene neki, és ha nem vagy mellette, azonnal lefekszik. Kemény fajta, akkor se pusztul el, ha semmit se csinál. Az öreg zöldséges iszonyatosan mérges tudott lenni, amikor összeszedték a románokat, a magyarok meg álltak a kocsmában. Megesik, hogy öt-hat munkaképes ember is

van a családban, de egy se dolgozik. Rá vagyunk kényszerítve, hogy olyan embereket keressünk, akik hajlandók dolgozni, és jól is dolgoznak. Ők is rá vannak kényszerítve, hogy átjöjjenek, mert otthon kevés a kereset.

- Erre jön az állam bácsi!

- Jön az állam bácsi, és azt mondja, nyet! Mert az ő szemével még mindig a gazdaság ellensége, aki a gazdaságért dolgozni akar. Az olyan embert meg kell büntetni!

- És ha, teszem azt, netán mégis munkavállalási engedéllyel jönnének az idegenek?

- Hatalmas tortúrával járna. Minden kifizetett bérnek annyi a vonzata, se mi, se ők nem bírnák ki. Annyi pénze se maradna, amennyit otthon megkereshet. Jártam nyugaton, szinte minden szoba jöhető országban, láttam, mindenütt ott a feketemunkás. Mindenütt szorongatják, de annyira sehol nem üldözik, mint nálunk.

- Mit gondol, miért?

- Mert a sok munkanélküli bérét valamiből ki kell fizetni. És mert Magyarországon még soha nem volt úgy, hogy a mezőgazdaságban annak lett volna szava, aki ért is hozzá. Valahogy nem tud odáig eljutni, akinek szívügye lenne. A talajunk és az éghajlatunk olyan, egész Európában nincsen hasonló adottság, mégis vergődni tudunk csak. Még az ideális birtoknagyságot se tudjuk meghatározni.

- Másról se beszélünk, mint a támogatásokról.

- Mert azzal lehet legjobban kézben tartani a parasztot. A gyeplő a mi kezünkben van, elvtársak! Ha akarja, meghúzza, ha akarja, megengedi.

Előállt tehát az a keserves helyzet, hogy havonta pecsételniük kell. Nem egyszerre mennek, ha az asszony indul neki, akkor kitakarít otthon, aztán jön vissza. Most is készül, meg kell csináltatnia a fogait. Alig van kettő-három, tovább nem halaszthatja.

- Kitűnő fogászataink vannak.

- Nekünk nagyon drágák. Magyar pénzre átszámolva otthon huszonötezerből kijön a két fogsor. Igaz, rokon a fogorvos, és az azért is jó, mert mindenki fél a székbe beülni. És talán nem is kér annyit se, amennyit mástól.

- Ausztriából meg azért jönnek hozzánk beteg fogakkal, mert hozzájuk képest olcsók vagyunk. Otthon tehát áll az ötszobás ház, tizenkét éve üresen?

- A rokonok a szomszédban vannak, ők vigyáznak rá. Az egyik unoka benne is lakik. Nem lehetne magára hagyni az épületet. Ott van például a kert. Akármit tettünk bele, mire hazaértünk, mindig ellopták. Idén bevetettük lucernával.

- Kutya?

- Hogyne volna! Hej, de tud örülni, ha hazamegyünk! Egyedül a kutya se tud vigyázni mindenre.

Tanyán vagyunk, és a tanyáról kell beszélünk.

- Otthon nincsenek tanyák.

- Jó élet a tanyai élet. Jobb, mint a városi.

- És ha jön a nyugdíj?

- Van húsz év szolgálati időm, nem lesz gond vele.

- Nálunk viszont úgy van, hogy a régi bérek szerint számítják, és akkor bagót se kap az illető. A feleségnek is van annyi?

- Neki tizenöt csak.

- Az is elég?

- Ezt még nem tudjuk.

Előkapom a végén a gazdát, és megkérdezem, tudja-e, hogy a régi tarifa szerint kizsákmányoló.

- Szerintem nem zsákmányolom ki őket. Amiért megdolgoznak, tisztességesen megfizetem. Ilyen alapon a téesz is kizsákmányolta a tagjait. Velük dolgozom én is, akkor magamat is kizsákmányolom?

- Bizony, az is meglehet. De azért senkit nem fenyeget az adóhivatal. Állampolgári joga mindenkinek, hogy úgy dolgozza agyon magát, ahogy bírja.

Fölteszem a kérdést Feketééknek is. Tekergeti a fejét mindkettő. Nem értik a szót. Az nem lehet kizsákmányolás, ha valaki többet fizet itt, mint amennyit otthon valaha is megkereshetnének. Az csak jötevő lehet.

- Ha itt jobban járok, akkor ide kell jönnöm dolgozni. Aki elmegy Spanyolországba, nyilván azért megy, mert ott jár jobban. Szegény szerencsétlenek, jó pár magyar származásút is fölrobbantottak a minap. Boldogulni akartak, ez lett a vége.

Az ördögszekér jut eszembe. Kergeti a szél végig a homokon, magállás nélkül.

Kunkereszt

Találtunk egy kőkemény keresztrejtvényt. Régtől fogva igyekszik megfejteni mindenki, aki erre vetődik, de mivel kiesik a mostani utak forgatagából, kevesen járnak erre. Hol is van pontosan? Belezzfalva mellett. És Belezzfalva hol van? Sehol. Akkor tehát *sehol* mellett? A vízszintesek a függőlegesek nem találkoznak össze? Belezzfalva nincsen, de volt! Apátfalván maradt a hült helye, dülönévként. A kereszt azonban mintha már Magyarcsanád határában lenne.

Beszéljünk világosan. Valódi kőkeresztet találtunk, aminek párja lehet ugyan valahol, de rejtvénye - vagy rejtélye? - itt van.

Olyan téma ez, minden generáció fölfedezi, és lelkesedve kikiabálja. Semmi mást nem akarunk mi se, csak kimondani, idén még megvolt. És ha már kimondtuk, mondanánk is róla még valamit, mert nem biztos, hogy a korábbi rátalálásokra mindenki emlékszik még. Akik utána születtek, biztosan nem.

Van tehát egy útszéli kereszt, benn, a határban. Arról, hogy éppen itt áll, arra következtetünk, valaha fontos út ment el előtte, de hogy melyik határigazítás vitte el a fontosságát, nem lehet tudni. Mint ahogy azt se, mikor kerülhetett ide.

Odamentünk, körültapogattuk, és nem értettük. Ilyen kő, amiből ezt faragták, talán az egész országban nincsen. Szálkásan réteges, kvarckristályokat vélünk fölfedezni benne, és talán piritszemeket is? Hivatásos *kőtanász* ne rőjön meg bennünket, ha a piritet is belekeverjük, nincsen nekünk ebben sem jártasságunk, csak úgy tűnik.

Az első ember, aki kimondja, kunkörösztnek mondja.

Kunkereszt? Itt?

Sorra kérdezzük mindenkit, akit csak érünk. Trágyahordó szekérről mondják:

- Igen régi ez kérem, apám is, öregapám is így tudta, és ők is az öregapjuktól tudják. Ki akarták ásni többször is, mert kincset véltek alatta, de nem tudták. Bivalyokkal is húzták, de azok se bírtak vele. Ha erőltették, süllyedt lefelé. A török időkben került ide, az egészen biztos.

- A török nem keresztény, minek hozta volna ide?

- Azt én nem tudhatom, de itt van. Volt itt régen egy vaskecske, boronára rakták az emberek, nehezéknak. Leesett egyszer, kitörött a nyaka, hát tele volt arannyal.

- Máshol kőkecskéről tudnak, az is arannyal volt megrakva.

- Ez vaskecske volt.

- Hová lett?

- Azt nem tudom, de azt mondják, az aranyon vették meg ezt a birtokot, és akkor tették ide a keresztet is. A Luczai Lőrinc földje volt, a kastélyt is ő építette.

A kastélyt azóta jól megtoldották, állattenyésztő major lett belőle.

- Valakit eltemettek oda, annak állították a keresztet.

- De kit?

- Nem lehet azt már tudni. A kunok idejéből való, azok pedig öléig régen járhattak erre. Belezfalván kívül esett. Én ott gyerekeskedtem, sokat ugráltam rajta, onnan tudom. Természkő az, egyben kifaragva. A feje már akkor is félre volt csapva, de talán már akkor is, amikor öregapám ugrált rajta kicsi korában.

Ezt Bárdos Imre mondja, aki a vasúton dolgozik. De menjünk el az öreg Kerekes András bácsihoz, mert ő az apjával egyidős, régebbi időket is tudhat.

Elmentünk.

- Magas volt az valamikor, mint a rendes kereszt, de mindig süllyedt. Hat ökörrel akarták kihúzatni, de akkor is lefelé ment. Menjenek át a csanádi szerbekhez, ők hátha többet tudnak róla.

Nem mentünk, de már bánjuk. Oka lehet, hogy a szerbeket említette, bár ő se tudta megmondani, miért.

Bementünk a makói múzeumba, Tóth Ferenchez. Azt mondja, legendák és tudományos vélekedések kergetőznek körülötte.

- Kezdjük a legendákkal!

- A palotai Asztalos P. Kálmán hittelt erősítette, Kun László keresztje. Erre hadakozott, vagy erre csavargott, megölték, és a helyét jelölték meg vele. A kőkecske mondája az egész országban ismerős, itt is lennie kellett a népi vélekedés szerint. Sokan vannak, akik katonatemetőt vélnek körülötte. A szegedi múzeumbéliek nekiláttak egyszer, döglesztő kánikulában, kiásták az egyik oldalát, lemérték, milyen mélyen van a földben, aztán vissza is temették. Csak csirkecsontokat találtak a tövében.

- A tudományosabb vélekedések?

- Az tény, hogy Dózsa hadai itt jártak. Dombon van a kereszt, onnan be lehet látni a környéket, lehet, hogy ott volt valamikor a tábor. Csáky püspököt karóba húzatta Dózsa, talán a helyét jelölték meg később vele. Mégiscsak szokatlan, ha egy püspököt karóba húzatnak. Az is lehet, a falu golgotája volt itt, a középső kereszt volt azonban csak kőből, a latroké fából, de azok elkorhadtak.

- Nem látszik, hogy Jézus is lett volna rajta valaha.

- Szokatlan a formája, kifelé szélesednek a karjai. Lehet, hogy bizánci kereszt volt, bár annak minden szára egyforma. Mondják, kiásta a múlt században a tulajdonos, mert útjában volt a föld művelésének, de visszarakatták vele. Nem biztos, hogy ugyanoda tette vissza.

A múlt század a tizenkilencediket jelenti.

- Nem lehet, hogy akkor még olyan mélyen volt a földben, hogy minden szára egyforma volt?

- Az is lehet.

- A bizánci vallásnak is van golgotája?

- Ezt, látod, nem tudom.

- Csak azért kérdezem, mert akkor az se biztos, hogy golgota része volt.

- Amikor a régészek itt jártak, hoztak egy kőzettanost is a szegedi egyetemről. Kis kalapáccsal mintát vett belőle, bent vizsgálgatták, és arra az eredményre jutottak, hogy ilyen kő csak a Déli-Kárpátokban van, és Svájcban. Valószínűnek látszik, hogy ide délről hozták.

- Akkor pedig lehetett görög kereszt is.

- Lehetett.

Arról már senki nem tud, hogy valaha a kereszt tiszteletére bármit is rendeztek volna itt. Réges-régen kivonódott a vallásos vagy kegyeleti forgalomból, de megvan még.

Őrzi a legendákat rendületlenül, és csalogatja az újságírókat.

*

Tanyán mindennek van párja is, kontrája is. Szatymaz határában van a Neszúrjhegyi iskola. Amióta készen lett, feszület is állt előtte. Megszűntek az iskolák, a téesz párttitkára költözött bele. Előtte pedagógus volt, félig-meddig jussa is volt rá, talán a felesége révén is, de szúrta szemében az ideológiát a feszület. Elbontotta.

Visszarakatták vele is. Akárhányszor elmegyek előtte, mindig eszembe jut, ez az egyetlen feszület, amelyet párttitkári buzgalom teremtett. Ha kényszerből is.

Lapistói beszélgetés

Hol is van Lapistó? Normális körülmények között kérdés rá a felelet is: melyik? Mert kettő van belőle legalább. Az egyik Fábiánsebestyénhez húz, a másik Szenteshez. Mi éppen a táblával is megjelölt Lapistón kérdezősködünk, de kiderül, az már nem is Lapistó, hanem D-oldal. Hogy az meg mi? Derekegyház-oldal. Még ilyet se hallottam: egy valahai falu nevét egyetlen hangra-betűre zsugorítják? És innen nézve hol van Lapistó? Az Orosházára menő út másik oldalán. Legalább húsz méterrel arrébb.

Tenyérnyi kis település ez az általam még mindig átláthatatlan szentesi nagy határban, ahol a törökvilág előtt létező falvak nyomai nevekben maradtak fenn. Éppen itt a postás autó, minden levélszekrény teteje kinyitva: aki most jön, el is viheti újságját és levelét. Csonka Imre külterületi kézbesítő a volán mögött intézi a pénzügyeket. Megkörnyékezek egy atyafit, mert arcról jóságosnak vélem, de amikor megtudja, hogy újságíró volnék, faképnél hagy: egy szót se vagyok hajlandó nyilatkozni! Nekem egyre inkább nem újság az ilyesmi, lehet, más lapoknál szerzett rossz tapasztalatok késztetnek némaságra némely embereket. Vagy a kor divatját látják: most már azt is meg lehet mondani, hogy nem mondunk semmit? Velünk biztosan nem volt dolga mostanáig, noha örömmel nyugtázom, sorra a mi lapunk jövőget elő a postaládákból.

Az autó másik oldalán Kanász Nagy Imre pillanatnyi szóváltásba keveredik a többivel. Ő falunak mondja Lapistót, mások csak tanyának vagy tanyaközpontnak. Letorkolják, bizonyos lélekszám kell ahhoz, hogy falu legyen a falu, de Lapistó mégis inkább város, mert Szenteshez tartozik.

Jó messzire esik tőle.

Keresgelnék még az emberek fejében: mit jelent a neve? A vége, a -tó világos, de mi a *lapis*-? Szeged neves szobrásza, *Lapis* András biztosan nem innen kapta szépen archaizáló nevét. Kemény kérdés, erre senki nem tud felelni. *Zsíros Katalin* munkája, *Szentes földrajzi neveinek gyűjteménye* ad útbaigazítást, de már itthon, Bodrits István telefonos közvetítésével: sík földet, vízjárta területet jelöl, és a köznyelvi *lapos* szó változata.

Ki is találhattuk volna.

Az alkalmi vadidegennek még mindig vannak kérdései: mióta létezik? Ki tudja ezt, amikor mindig is Lapistó volt? Már az öregapám idejében is. Aztán mellé kerül egy kis toldalék is: *Fertő*. A halastó melletti rész neve. Nagyon bátortalanul azt mondja valaki sokadik vélekedésként, talán a tatárjárás idejében bújtak el itt az emberek a nádasban. Másik valaki azt mondja, Lajos-tó volt ez valamikor - csak nem Molnár Lajos téeszelnök után, szabadon? -, de nem erősíti senki ezt a vélekedését, noha annyian vagyunk már a postaládák körül, akár falugyűlést lehetne kezdeni. Aztán előkerül Bonczos Miklós államtitkár neve, aki az Oncsaházakat építtette ide.

- Mi köze lenne éppen egy államtitkárnak ehhez?

- Pedig volt!

- Államtitkár ma is van, nem is egy, de egyik se építtet házakat a nagycsaládos szegényeknek.

- De a Bonczos szentesi volt!

Ha megérdemli, adózzunk emlékének ezzel a néhány szóval. Mert azóta se épült itt semmi akkora támogatással. Így zsugorít a történelem, ahogy a nyelv zsugorítja Derekegyházat D-nek: a tatárjárástól az Oncsa-házakig terjedhet létrejött. A Károlyiak birtoka volt valamikor.

A teljes igazság maradjon egyelőre a történészek dolga.

Valaki belekezd, föl akarja sorolni név szerint, hány tanya maradt a régi Lapistó nagy területén, de akármennyit mond is, kettővel-hárommal mindig megtoldják. Valaki kocsival érkezik, a darálóba jött, de beugrik a büfének nevezett kocsmába, és mindenáron meg akar hívni minket is valami bélelt kólára. A kocsipásztorként kint maradt fiának kétszer is visz egy-egy pohárral, bélés nélkül. Ha már város a Lapistó, hadd igyon kólát, mint a városiak. Megköszönjük, de nem fogadjuk el. Lehet, hogy megsértődött? Mert ettől kezdve nem hajlandó megmondani még a nevét se. Őt ne írja ki senki emberfia az újságba! Legföljebb annyit, hogy Jenő.

- Tóth Jenő? Vagy legyen Lovas Jenő?

- Csak Jenő.

Izzadtan jön elő a fóliasátorból Bartyik József. Már föl se tűnik, hogy ő is túl lehet a nyugdíjas koron, hiszen itt a nyugdíjasok vannak hatalmon, aztán a munkanélküliek következnek. Habos sörrel hűti magát.

- Kicsi a nyugdíj, se tüzelőre, se villanyszámlára nem futná. Négy sátor alatt terem a paprika. Áraban el lehet adni, de hogy mennyi az ára? Tizenöt évvel ezelőtt többet kaptam érte. Harminc forintot is fizetne helyben a kereskedő, de nem adom neki, mert nyolcvan lesz belőle, mire a vevőhöz kerül. Sok az ingyenélő, ez a legnagyobb baj ma az egész országban!

Itt a bolt, benézünk ide is. Délelőtti csúcsforgalom van, Danka Jánosné megállni se ér rá. Kedvességét, szolgálatkészségét össze se merném hasonlítani akármelyik városi önkiszolgáló bolt fagyosságával. Jó lenne elmennie végre szabadságra, de bajok vannak mostanában. Hiába akkora munkanélküliség, a szentesi áfész nem talál szakképzett kereskedőt, aki sorban helyettesíthetné az egyszemélyes kis boltok emberét. Négy napra kénytelen lesz bezárni a boltot, bár egy hónap járandósága még bent van. Igaz, a tavalyit se tudta kivenni.

Valaki Magnumot halászgat elő a mélyhűtőből. Annyit reklámozza a televízió, muszáj megkóstolnia. Ketten is vesznek egymás után füstölt szalonnát. Benkő Imrét megkérdezem:

- És a koleszterin?

- Hagymával eszem, nekem nem árt.

Meg le is dolgozza. Állatgondozó, Pankotán lett munkanélküli, de neki ne fizessen az állam könyöradományt, inkább beállt a szentesi gumishoz állatgondozónak. Egyedül van, de tegnap azért galambot főzött, előtte paprikáskrumplit, még előtte pedig csirkét. Ami az udvarban előfordul, az mind őt szolgálja, de a szalonna mégis jobb, mert azt nem kell főznie. Hagymával, természetesen.

- A bolttal szemben lévő házban szárnyas ajtó van, középen? Mi volt azelőtt - kérdezem Piroskát, a boltost.

- Kocsma.

- És most?

- Könyvtár. A Lovas Sanyi a könyvtáros, ott lakik a sarki Oncsa-házban.

Édesanyját találjuk otthon, Sándor Szentesen dolgozik, autószerelőséget tanult. Átjön velünk a könyvtárba, és nem győz mentegetőzni, mert valóban nem tartozik az első osztályú könyvtárak közé.

Ha már kocsmának se volt jó!

- Megbeszéltük a képviselőnkkel, Katona Kiss Jánossal, hogy összefognának a fiatalok, és kifőstének az egészséget. Minden este kinyit a Sanyi, de ha összejönnek a fiatalok, máskor is. Mert ifjúsági klub is egyben. Annak se a legelőkelőbb, de inkább ide járjanak, mint a kocsmába. Áthozzák tőlünk a videót, azzal töltik el az idejüket.

- Otthon lavór-antenna van, az egész világ fogható, mégis ide jön át a gyerek?

- Maga is volt fiatal. A társaság a legfontosabb.

- Ha nősz majd, belenyugszik, hogy esetleg elmegy?

- Korai erről még beszélni. Előtte úgyis a lányom lesz soron.

- És ha a lánya megy el?

- Jobb lenne, ha inkább itthon maradna.

- Mi lett az Oncsa-házból?

- Szoba-konyhás volt csak, de átalakítottuk. A spájzból fürdőszoba lett, és mivel itt kovácsműhely is volt a végében, abból meg ebédlő. Téglából volt az előszoba földje, de sok időbe tellett, mire azt is ki tudtuk cserélni.

- Mondjon valami rosszat Lapistóra!

- Csak a közlekedést mondhatom. Már most is elviselhetetlen szinte, mert ritkán jár a busz, de mivel kevesen utaznak rajta, számítani lehet rá, még ritkább lesz. Egyébként pedig nagyon jó helyen fekszik, nem lehet rá panaszkodni.

Ez is zsugorítás. Ha kevés az utas, ritkábban jár a busz, ha ritkábban jár, még kevesebben utaznak rajta. Majd csak rájön valaki, érdemesebb talán mikrobuszt járatni, sűrűn.

Az igazi tanya

Ismételjük egy kicsit, hogy a végére érhessünk.

Amikor annakidején a tanyák között bóklásztam, gyűjtve az anyagot első könyvemhez, gyönyörűségekben fürödtem. Akármilyen nagy munkában voltak is a háziak, abbahagyták, hogy beszélgethessenek legalább. Azóta többen többször kértek, írnam meg a folytatást is, a mostani tanyát - jobban szeretem azt mondani, a mostani tanyai embert -, de mindig elhárítom. Mostanában már gyanakodva fogadnak, azt vizslatják, ki küldött, hogy földerítsem a körülményeket, és éjszaka kiraboljam őket. Igazuk van, latrok is járnak a tanyák között.

A latrokat betűben is másokra hagynám.

Akkora tanyák is épülnek, bevallom őszintén, amikor még az építési tilalom ellen hadakoztam, nem gondoltam, hogy ilyen is lesz még. El-elnézem ezeket is, és nem bánom. Akinek ilyenekre van szüksége, és pénze is van rá, sőt abban is reménykedik, az a pénz visszacsorog majd valahogy, hadd építsen.

Divatba jöttek a pihenő tanyák is. Erdő szélén, hús lomb árnyán. Kiugranak a városiak hétvégeken, nyaranként, jót pihennek, jó levegőt szívnak, és hazamennek. Közben olyasmit is művelnek, ami az évszázados tanyai nagy nyugalmat fenekestül forgatja föl. Puffogatnak például. Vadkacsát nevelnek, hogy lelőhessék.

Nem igazi tanya ez már, mondja a virtigli tanyai ember. Zavarja az is, hogy a kitüremkedőnek az erkölcsi fölfogása is más. Azelőtt a máséhoz hozzányúlni? Elő nem fordulhatott. Mostanában? Nincsen ember, akit ártó szándékkal meg ne látogattak volna. Kéjtanyák is nyílnak, ott, ahol azelőtt az emberi tisztesség élte dögnehéz napjait.

A fotósok most is a fehérfalú, gémeskutas tanyákat keresik. Olyat, ahol se villanyvezeték, se lavórantenna nem zavarja a képet. Pedig tessék csak elképzelni a mai embert pisla esti fénynél, hűtőszekrény nélkül, szenes vasalóval, tévé nélkül. Harminc évvel ezelőtt is ősdi volt már. Most megint beszélnek tanyavillamosításról. Azokon a területeken, amelyek akkoriban a nagy távolságok miatt kimaradtak. Valamikor az volt a legnagyobb érv ellene, hogy a villany is konzerválja a tanyát, most két kézzel vinné az áramszolgáltató. Nem ideiglenesnek szánt girbegurba akácfa-karókon, időtálló másikon. Csak legyen, aki megfizesse. A napkollektorok még mindig nem nagyon terjednek, a szélkerék is csak itt-ott bukkan föl, pedig áramot is adhatna, és vizet is szivattyúzhatna. Távolság ide, távolság oda, a legdrágább megoldásból a legnagyobb a kínálat: vezetékes villany kell.

Majd kiforogja magát az idő. Ha támogató is lesz hozzá. Mert az öregedő igazi tanyai nem nagyon tud már annyit összerakosgatni. Akkor se, ha egész eddigi életében erre vágyott.

Kecskeméten tanyakonferenciát rendeztek hajdanán, még az öregátkos végén. Tudósok és kotnyelesek hirdették az ígét a tanyavilág jövőjéről. Ahogy sokszor a szélhámíával is megvádolható természetgyógyász tud orvosságot szinte mindenre, annyi boldogító recept hangzott el ott is, ki se látszottunk belőle.

(Sokat emlegetem az öregátkost és a fia-átkosokat. Rendszerváltást mondogattak először, aztán sokak szóhasználatában gengszterváltás lett belőle. Jöttek a következő lépcsők, azt hittük mindről, fölfelé visznek. Kiderült valamennyiről, olyan lehetőségeket szalasztott el, amelyeneket évszázadok is ritkán kínálnak. Mintha átkok serege ülne rajtunk. Rettenetes jussom van szapulni mindet.)

Előálltam hibbant teóriámmal, amikor szólhattam: *hagyjuk a tanyát!* Hagyjuk az embereket ott, ahol lenni akarnak, hagyjuk oda menni, ahová akarnak, és hagyjuk boldogulni őket. Ne mi boldogítsuk erőszakkal, ha mindnyájan belepusztulunk is. Hagyjuk, hogy maguk boldoguljanak. Nem akarom eltúlozni szavaim hatását, de sokakban megrökönyödést váltottam ki. Csak úgy hagyjuk? Akkor mire vagyunk mi itt?

Apróra elmondtam, ne nyúzzuk meg a kint maradókat hetvenhétyszer, ennyi az egész. Ne akarjunk gátfutót csinálni senkiből, ne kelljen minden második lépésre akadályt ugrania. Saját rugalmasságával megtermi a maga életföltételeit, akiben energia feszül még.

Mostanában már ezt se mondanám.

Emlékszünk még a csalóka kérdésre? Mi lesz az energia-megmaradás törvényével, ha erőnek erejével összenyomjuk a rugót, és savba tesszük? Időközben ugyanígy szétmállott a kint maradók energiája is. Veszik a rugalom.

Elővette nagy szívét a társadalom, tanyai gondozók járkák az öregek házát, kosztot visznek, kiváltják az orvosságot. Nyíltan nem számlálja senki, meddig még, de néhányan látják már a végét. Csak azt nem kalkulálják bele, ha kiürül egy tanya, jön bele egy még szerencsétlenebb.

Tanyán a nyomor múlik ki legkésőbb.

Bolondot beszélek, nem látom az új nagy tanyákat? Hogyne látnám, a nagyfülű világ kastélyaival vettem össze őket. Az útszéli kalmártanyákat nem félttem, azok savállónak bizonyulnak, váltani is tudnak, de másfélék is épülnek. Velük mi lesz?

Majdnem jóvendülés lenne ez már, nem szabad folytatnom.

Tamási Áronnak a magyarság egyik legnagyobb sorskérdéséről szóló *Ábeles* gondolatát hadd cibáljam ide, megcsavarva: ma *kézhez vesz* bennünket az unió.

Régi magyar tanya, elhúzzák a nótádat.

Oda legyen az eszünk!

Egyik népfőiskolai évzárónkon mondtam többek között ezt is:

Egyetlen hasonlatomat szeretném még megemlíteni. Biztosan ismerik sokan, ha máshonnan nem, a televízióból. Olyan modern lacikonyhák vannak már, amelyekben hatalmas bunkóban forog a betyárpecsenye, valamilyen hőszigetelt sütőgeti a széleit, és a főlszolgáltató egyszerűen lefarag belőle annyit, amennyit a kedves vevő kér. Sajnos, a nevét nem tudom. (Közbeszól Tóth Karsai: girosz!) Hatalmas találmány, nyársforgató Jakab korában is világsiker lett volna. Ha azonban az embert nézik ilyen nagy bunkóba fogott húsnak, elmés szerkezettel forgatják, hőszigetelt sütőgetik, és közben nyesegetik, akkor képes vagyok fölháborodni. Elkezdtek, ugye, megszüntetni a tanyai iskolákat - levágtak egy darabot a nyársról. Járvány lett belőle, már városokban is fertőz. Kisebb falvakból teljesen eltűnnek az iskolák. Még egy szelet: tanító nélkül marad a falu. Megint egy nyesés: orvos nélkül marad a falu. Még egy: értelmiségi nélkül marad a falu. Ahogy a kedves vevő akarja, megint nyesnek. Posta nélkül marad a falu. Levágják megint. Előjön ismét az öreg Égető szava: ahonnan elviszik a fölét, marad az alja. Lám, pász nélkül marad a falu. Újabb adag a tányérra.

És a végén ember nélkül marad a falu.

Úgy léptünk be az EU-ba, hogy azonnal kifelé akarunk menni belőle.

Az a feneség a dologban, hogy mi vagyunk a girosz is, és velünk etetik meg a nyesedékeket is.

A tanyai átok-példából észre kellett volna venni a zsákutcát. Itt hallottuk azt is, évi nemzeti jövedelmünk háromszorosa úszott el az olajszőkítésen, és ez a pénz még most is forog a maffiák kezén. Hány falut lehetne ebből életre támogatni?

Sok népfőiskola kellene, azt hiszem.

Örülnünk kell, hogy ez a hét ablak még világít.

Hányat lehetne támogatni? Már bennem is motoz ez a féreg? Hagyni kellene valamennyit, hogy összeszedje magát. Mária Terézia mondása is eszembe szokott jutni: etetni kell a birkát, hogy nyírni lehessen.

Szeged, 2004. május 1.

Az újság, akár a pletyka: eljut mindenhová, ahová nem kellene.
Mint a besúgás.

Mefisztó-keringő

Új ember sodródott hozzánk. Jóraivaló volt, mindenáron újságíró akart lenni, bele is csusszant a hálóba. Magához szólította azonnal az Úr, Párt-Máriácska képében. Sok szépet mondott róla, szemtől szembe. Mintha hájjal kengették volna. Alig írt néhány cikket, és máris észrevették? Nem is akárhol? Azt azonban kikötötte az elvi alapon álló hivatalos hölgy, hogy rám vigyázzon. Őrizkedjen tőlem. Rossz ember vagyok, könnyen uszályomba kerülhet. Mert minden kezdő embernek az uszály a legveszedelmesebb. Először szívja az ártatlant, mint az örvény, aztán megpörgeti, csapja-vágja, ahogy akarja.

(Máriácska akkori ideiglenes férje valamikor alattunk lakott. Könnyed jószomszédi barátságunkra hivatkozva lefogadom, ennek semmi köze nem volt az esethez. Jámbor lélek, nem is tudhatott róla.)

Az új ember megköszönte illendően a központi figyelmet és a figyelmeztetést, erősen meg is ígérte, észnél lesz. Száz sas nem figyelne jobban, mint ő. Az asszony kegyesen elbocsátotta.

Első dolga volt, hogy elmondta. Nekem. Szemtől szembe.

Nem sokkal utána a járási párttitkár is magához szólította. Lássa, hogy fontosnak tartják. Kávéval, konyakkal kínálta, sok szépet mondott róla, szintén szemtől szembe, és minden segítséget megígért, hogy eredményes legyen a munkája. Nem nagyon értette, milyen segítségre lehet neki szüksége, éppen innen. Azt hitte, ha jól ereszti a tolla a tintát, akkor boldogul, de ezt nem mondta ki. Megköszönte a jó szót, és eljött.

Ezt is elmondta, ahogy visszaért.

Harmadik meghívást is kapott. Az Alabárdosba. Se az éttermet soha nem látta addig belülről, se azt, aki meghívta, de hamar túlestek a bemutatkozáson. Rendelhet akármit, így szólt az illető, mert nagy-szerű ember, jól fog a tolla, és szép jövő előtt áll. Megígérte ő is, minden segítséget megadnak neki, hogy pályája meredeken íveljen fölfelé.

Már kezdett talpon állva emelkedni fölfelé, a mennyebe, aztán örökölt gyanújával lent maradt. Jó az, ha mindenki segíteni akarja?

- Békacombot esetleg?

- Isten őrizzen! Ocsmány féreg, a belem is kifordulna. A kanálisban is megdobálni szoktam.

- És a disznó? Minden mocsokba belemászik.

- Zsíros kenyér nem lehet? Láttam az étlapon.

- Lehetni lehet, édes komám, itt mindent lehet, de ne légy már annyira gügye, hogy éppen most akarsz zsíros kenyeret enni. Nem lenne jobb esetleg szaros istálló közepén, fejösszéken ülve, hasaszalonna, bicskával, köröm közül, lila hagymával?

- Gyönyörű a tálalása, ahhoz vagyok szokva, de nem mertem kérni.

- Ne magázódjunk, Öcsi! Én vagyok az idősebb. Szervusz! Isten, Isten!

Szeme-szája tátva maradt. Tegeződhet evvel a nagy emberrel? Akiről azt se tudja, kicsoda?

- Egészségünkre!

Békacombot mégse kért, csak bécsi szeletet, sült krumplival, káposztával. Rózsa Sándorékról meséltek otthon, a tanyán, hogy békacombbal etették meg őket annakidején. Lehet ez a pasas egyenesen Laucsik vizsgálóbíró utóda is.

Tudta a nevét, megjegyezte, de magában Laucsiknak tartotta.

Evés közben itallal traktálta. Sör, bor, pálinka, mind szóba jött, a konyak is, nyakló nélkül, de a végén a pezsgő maradt. Nagy áldomáshoz, előkelő helyen a pezsgő illik. Hozta is a pincér, majdnem futva, de mire kidurragtatta volna belőle a dugót, már nem is volt rá szükség. Kibökte Laucsik, mire menne ki a játék. Népies akart lenni:

- Kicsinke szívességet kérünk csak tőled. Jelentsél nekünk.

Kés-villa keresztbe állt a torkában.

- Voltam katona, tudom a regulát, a parancs az parancs, de mit jelentsek?

- Mindig megmondjuk, kit figyelj meg.

- Spion legyek?

- De csúnyát beszélsz. Kémkedés lenne, ha a dolgozó népet szolgálod? A népi demokrácia kér erre. Süt az írásaidból, hogy a nép fia vagy. Ha nem akarsz írogatni, az se baj. Vannak titkos találkozóhelyeink, eljössz, mindig pontosan, havonta egyszer, elmondod, amit láttál és hallottál, megkapod az újabb leckét, és kész. Itt írd alá.

Majdnem visszafordult belőle a rántott hús. Kirúgta maga alól a széket. Utána szólt még Laucsik:

- Tudunk ám mi veled másként is beszélni!

Azt gondolta, mehet vissza a tanyára. Még meg se melegedett, két lábbal rúgják ki a laptól. Megnézte még Laucsikot, de a lólábat nem vette észre.

Hozzám jött megint, és elmondta.

Állítólag minden új ember hivatalos volt akkor már egy *beetetésen*. Aki bezupált, hallgatott.

És jelentett.

*

Mániám lenne a besúgókról írnom? Annyiszor előhozakodtam már velük, kirojtolódzik a tollam hegye. Előszedtem a *Faustot*, hogy az ördögi alkut jobban tudjam. A vénülő tudós *pipihúsrá* vágyott, Mefisztó a fiatalágát hozta vissza. Megígérte, mindenben szolgálja, csak a lelkét kéri cserében. Egyik *legkedvesebb besúgóm* most elmondta az újságban, hogyan szervezték be annakidején. (Magyar Nemzet, 2004. aug. 21. szombat.)

Tőle is a lelkét kérték. Ha valamikor volt is, elfelejthette, mert könnyen adta. Megígérték neki, soha senki meg nem tudja. Mit ád isten, tele van besúgványaival a Történeti Hivatal, és elkezdí rendre kézbe adogatni.

- Aljas árulás! - mondhatja. Már bennetek se lehet bizalma?

Szerény képességeim szerint szeretném kiegészíteni. Aláhúzogattam az újságban, mikor nem mond igazat. Az újszülöttnék minden vicc új, igaz lehet az is, amit mond, de a még igazabbat eltakarja. Mint a mákos tészta, olyan lett az oldal a sok tintától. Nem osztani kell hárommal, mint a legtöbb lódítóét, inkább szorozni. Tízszel.

Lépegessünk a kolumnás írás szerint. Dőlt betűkkel írom az újságban található bekezdéseket, ahhoz fűztem a magam gondolatait.

(M. N.): Magyar újságíró még soha nem vallotta be nyilvánosság előtt, hogy elkövette a megbocsáthatatlant: évtizedeken át besúgta kollégáit, társait, barátait.

(Magamban): Az ördöggel cimborálók közül kapitányt választott annakidején a balga néphit. Aki néprajzban utazik, tudnia kell. Ebből a nézetből főkapitány lenne.

Fölkapott szokás mostanában egy-egy szerencsétlen áldozatra vonatkozó összes föllelhető jelentés könyvben való közreadása. Tartok tőle, fölmarkolja egyszer valamelyikük az ő összes megőrzött irományát is, és kiadja. Miért ne jöhetne a *Besúgók összes művei* sorozatban? Senkit nem akarok riogatni vele, de testes biblia lenne, és nagy meglepetés. Pápai áldás nélkül, az *Ördög zsámolyánál*. (Isten Zsámolyánál címmel adta ki egyik imádságos népi könyvét) Szorgalmával minden normát túlteljesített. Megkockáztatom: aranykoszorús besúgóvá avatnák.

(Aki a kiadásra adja a fejét, vegye elő az akkori újságokat, és a megjelent cikkeket állítsa párba a besúgványokkal. Kettős lehetett a siker. Sokan gratulálhattak az újságban megjelent írásokhoz, hiszen többnyire árnyékba szorult emberekről szólt, és nyilván elismeréssel jutalmazták a jelentéseket is.)

Harmincöt éve mondogatom kemény rosszmájúsággal, ha lenne beleszólásom, halála előtt minden pályatársammal elolvastatnám minden megjelent írását. Csak azért, hogy az utolsó kenet fölvétele előtt minden szándékos vagy önkéntelen tévedését meggyónhassa. Különben gondja lehet Szent Péterrel a mennyország kapujában.

Igen sokszor kínos olvasmány lenne.

A cikk kopfja alatt a szerző neve. Képernyőről fiatalon letűnt, szánni való ember, hírből ismerem. Lefogadom, nem ő kajtatta elő, hátha találna valakit, aki esetleg besúgott. Diós fedőnevű tmb. umbuldálhatta ki vele a kapcsolatot. Árulkodik is az első bekezdés mindjárt. Értetlenség fogja el a fővárosi újságíró a lepusztult vidéki lakás, a szerencsétlen állástalan diplomás leány és a beteges feleség láttán. Tömöttek a könyvespolcok, versei kilenc kötetben, népköltészeti gyűjtései tizennyolcban, néprajzi tárgyú filmjei, a falak zsúfolásig festményekkel. *Az önmaga elől menekülés jelképei?* - kérdezi.

Ráhangolódásként ezt mutatták meg neki először? Hadd tudja meg, hogy itt lakik a szellem.

A képekről eszembe jut egyik esetem. Ahol a Horváth Mihály utca belefut a Széchenyi térbe, ott állított meg egyszer Jóska. Képei közül bármelyiket választhatom, ha írok róla. Kezet nyújtottam, és otthagytam.

Aki sok festőről írt, több lehet annak a kép a falán.

(M. N.): Felvetődik a kérdés, ha Júdás pénze nem ömlött a családhoz, miért kellett az árulást elkövetni? Pusztán az áhított elismerés hajtotta, művei megjelentetésért cselekedett így a költő, vagy a félelmei diktáltak? Ezekre a kérdésekre keressük a választ a szegedi újságíróval, aki maga szerint is az ördög markába került.

(Magamban): Akkora aranyosság ez, nem hagyhatom szó nélkül. Amikor megírta csúsztatásokkal megrakott *első gyónását*, elküldte az egyik folyóiratnak. Természetesen nem szegedinek, hanem fővárosinak. Áll a főszerkesztő, marokra fogva az áldráma, *Az ördög markában*. Nevében érezte találva magát, visszaküldte.

Közvetítő útján tudom, mostanában azért szapul utca hosszát, mert nem helyi lapban írtam róla. Hogy válaszolhatott volna. Nem tudná? Fölajánlottam azonnal Szegeden, ott, ahonnan a támadás jött, de durván elutasított a főszerkesztő: *hagyjátok már abba! Unom az egészet*. Mondtam neki, csodálom zsenialitásodat. Mindig akkor kezded unni, amikor éppen engem veregetnek bele a pöcegödörbe? Miért nem előtte mondtad, hogy hagyjátok már abba?

Ami nálam vétek, az nála, lám, erény. Ismétlem, székesfővárosi az a lap is, amelyben most föstögeti magát.

Mániám, hogy se húsz fillérrel, se fél szóval nem szeretnék adósa maradni senkinek.

(M. N.): 1956. október 25-én kezdődött. Egy évvel korábban mint magyar-történelem szakos középiskolai tanárt kihelyeztek Pitvarosra, majd onnan átkerültem Csanádpalotára, ahol elért a forradalom. Egy tanárkollégám szaladt értem, hogy valakinek el kell mondania a Nemzeti dalt, mert különben a tömeg lebontja a tanácsházát. Ez a valaki én voltam.

(Magamban): Azangyalát! Kitalálni se lehet szebbet.

Mindenestre a tanácsháza meg lett mentve.

Megbicsaklik bennem a szintisza memória. A varangyok játszanának velem? Történelmi tudatunk eddig azt hitte, az egyetemen a mi évfolyamunkkal indult újra a kétszakos képzés. Meg is ittuk a levét, nem volt még idő illendően zsugorítani a tananyagot, duplán megszenvedtük az összevonást. Utolsó évében nem fejlethették rá a második szakot!

A teljesség kedvéért mondom, ugyanarra az egyetemre jártam én is, csak három évvel később, magyar-történelem szakra.

(M. N.): Aztán lejöttem az emberek közé, kezembe nyomták a nemzetiszín zászlót, és a temetőben, Kelemen László sírja előtt a magyar szabadságharcról beszéltem, 1848 és 1956 közös vonásairól s arról, hogy eljött a mi szabadságunk ideje. Ennyi történt...

(Magamban): Ez bizony szóról szóra igaz lehet. Eddig csak azt hallottuk róla, hogy bíróság elé idézték. Kicsúszott volna az emlékezetéből? Kajla hírek úgy tudják, plakátragasztási ügyben fogtak porbe valakiket, és tanúként kihallgatták őt is.

Gyanakszom, az ügyeletes szerkesztő *meghúzhatta* a kéziratot, mert minden átmenet nélkül, még csak új bekezdést se hagyva jön a következő:

(M. N.): 1957-ben visszatérhetett Szegedre Vaszy Viktor, és ismét a színház igazgatója lehetett, operát alapított. Érettségi után egyetlen álmom volt, hogy színházrendező lehessen. Ekkor közel kerültem álmaimhoz: Vaszy alkalmazott opera- és segédrendezőnek.

(Magamban): A magamfajta egészséges nyelvi érzékkel megáldott olvasó ezt viszont egyedül úgy érti, hogy operarendező lettél. Remélem, ennyire nem törtél föl azonnal. Szerzőtársad, az interjú kérdezője járatlan lehet a színpadon. Vagy csak véletlenül közbecsúszott egy és szócska? Az ördög azonban nem alszik, mert

(M. N.):... 1958 nyarán megölték Nagy Imrét, ezután üzentek a direktornak, hogyha [nem írom ki a nevét!] másnap még a színházban van, akkor letartóztatják. Elbocsátottak.

(Magamban): Ezt meg úgy lehet csak értenem, hogy a direktort tartóztatják le. Miután éppen visszavették? Majdnem direktorbuktató lettél? Szép szidolozás lehet ez is.

(M. N.): A csanádpalotai eset miatt. Aztán a versem miatt is, melyet Gyerekek a barikádokon címmel írtam, egyértelműen a forradalomról szólt, és amelyet 1956 szilveszter éjszakáján elszavaltam tanártársaimnak. A pufajkások ezt a verset keresték. Januártól áprilisig minden hétfőn agyba-főbe vertek a rendőrőrsön, hogy adjam elő a költeményem kéziratát. Nem adtam elő. Áprilisban már cigarettával kínáltak. Letettek arról, hogy előkerül a vers, nem volt bizonyítékuk. Kaptam egy írásbeli megrovást a művelődésügyi osztálytól.

(Magamban): Nagyszerűen bonyolódik a cselekmény! Akár a drámában, segédrendező úr. Megmenekült a csanádpalotai tanácsháza, és megmenekült Vaszy is.

Mindig tanul az ember. Hosszú-hosszú évek alatt arról se hallottunk, hogy akár egyszer is megverték volna. Hofi talán azt mondta volna: *ez a legújabb költemény?* Az megesett, hogy tanárt is vertek, sőt akasztottak is, de gondoskodtak is róla, hogy ne legyen tanár. Vagy itt is *belehúzott* volna a kéziratba a szerkesztő? És itt van a kolumna felcíme:

(M. N.): [megint nem írom ki a nevét] *beszervezéséről, egy eltűnt kézitról és az önüldözésről.*

(Magamban): Más kéziratról nincsen szó az egész oldalon, ami eltűnhetett volna, csak a versről. Ha valóban ez tűnt volna el, minden tisztességes költő hozzá tette volna: *itt van a fejemben, leírtam újra*. A nagy versek sokasága fejekben őrződött akkoriban.

Talán sejteni lehet, a megyei művelődésügyi osztály megrovásának a vastagja az volt, hogy kirúgták. Néhány hirtelen született doktori disszertációban nyoma lenne. Nem jellemző rá, hogy ilyen keserű *adottságot* meg ne lovagolna. És ha így lett volna, Vaszy se merte volna alkalmazni. Ő azonban nem ment vissza tanítani, elment Budapestre, segédmunkásnak.

Mindig Pest. Akármikor esett is búskomorságba, később is avval fenyegetőzött. Amikor lelepleződött, akkor is indulni akart. Titkos vágya lehetett, hogy ott lenne igazán nagy ember.

(M. N.): *Egy év múlva, 1959-ben ismét visszamentem tanítani Ferencszállásra. Ebben a faluban voltam három évig, aztán Kiszomboron tanítottam három évig. Mindent oktattam: orosz, magyart, földrajzot, matematikát[,] és amit még kellett egy kis iskolában. Egyetemi végzettségem ellenére soha nem kaptam tanári állást.*

(Magamban): Itt is félrecsúszhatott a varangyceruza, mert a tanár a kisiskolában is tanár. Megszámálhatatlanul sokan kerülünk ebbe a kutyaszorítóba, tapasztalhattuk, ha középiskolára képeztek bennünket, nehéz az általános.

(M. N.): *A hat év alatt kezdtem hozzá néprajzi kutatásaimhoz, gyűjtéseimhez, ebből születtek könyveim.*

(Magamban): Gályapadból laboratóriumot csináltam, szokta idézni egyik nagy írónk ide vágó gondolatát legjobb barátja (ő nevezi így!), lehetetlen, hogy kihagyta volna.

(M. N.): *Végül 1965-ben alkalmazott a Csongrád megyei pártbizottság lapja, a Csongrád Megyei Hírlap újságíróként. Közben megszereztem a doktorátust Thomas Mannból, és följártam a fővárosba, újságíró diplomát szereztem.*

(Magamban): Fontos megint, hogy a fővárosba ment. Gyatra elmémmel eddig mindig azt hittem, a lapígéret már benne volt az alkuban: beviszünk Szegedre, ha aláírod.

Három évvel később magam is újságíró lettem, szervezés és székesfővárosi újságíró-iskola nélkül. Naponta találkoztunk.

És a doktorátus? Hozzá tartozott az is, hogy a kor élenjáró tudományából, a marxizmus-leninizmusból is vizsgát kellett tennie. Én azért nem vágtam bele. Ott se vették észre rajta a flekket?

(M. N.): *1967-ben a Stefánián megállt mellettem két ember, az egyik azt mondta: Mi ismerjük önt. Van-e kedve a Hungária étteremben velünk beszélgetni, hogy támogassuk munkásságát?*

(Magamban): Ha a történelem-szakot is elvégezte, akkor érti meg igazán, hogy ekkorát egy történész nem tévedhet. vagy itt is a varangyok dolgoznának? A *Sztálin sétány* után *Magyar Tanácsköztársaság útja* volt az még, és a szervezés után jó húsz évvel sikerült Habsburg-hűségünk deklarálásaként *Stefániára* visszakeresztelni. Fantáziában gyöngébb vagyok, nem tudom elképzelni azt se, hogy ott lődörög két nyomozó, hátha kijön éppen az, akit beszervezni akarnak. És amikor kijött, valósággal lecsapnak rá.

(M. N.): *Mit tehettem? Megittunk három sört, bemutatkoztak, hogy a belügytől vannak, tudják, milyen tehetséges költő vagyok, és szeretnék irodalmi munkásságomat támogatni. De cserében azt kívánják, hogy nekik dolgozzak.*

(Magamban): A mese itt is visszaköszön, az előzőt is evvel szédítették: *mi ismerjük önt, és támogatni akarjuk munkásságát*. Jaj annak a költőnek, akit az akkori Belügy támogat! Úgy látszik, nem futotta akkor még a yardnak békacombos-pezsgős *bevetésre*. A népnemzeti sörözés is megtette. Még jó, hogy ultipartiba nem fogtak. Vagy neki nem feküdtek a biliárdasztalra. Emberünk ott szeretett biliárdozni. Nagy kukac a horgon, ismétlem: irodalmi munkássága támogatását ajánlotta cserében a nagy Mefisztó. És csak a *leglelkét* kérte. Mit tehet ilyenkor egy igazi költő? Összeszorítja minden fogát - és bezupál?

(M. N.): Harmincnégy évesen fogalmam sem volt arról, hogy mit akarnak. Nem gondoltam semmire, kivéve a félelemre. Féltettem a feleségemet, aki tíz évig volt állami gondozásban, az édesapját, aki politikai okokból öt évet és nyolc hónapot ült. Fiatal házasként attól félttem, hogy nem fogom tudni eltartani a családomat, minden visszazuhan a régibe, és mehetek vissza fahura tanítani, nem fognak megjelenni a verseim. Volt egy másik tényező is, ami miatt a kérésüket nem utasítottam vissza. Nevelőapám, Lippó Gyula, aki Szeged város kulturális életét meghatározta, a szegedi téglagyár ügyvezető igazgatója volt 1942-ben, mentette a zsidókat a vészkorszakban. A háború után persze azonnal eltávolították a munkahelyéről. Később annak köszönhetette állásba kerülését, hogy Borból, a munkaszolgálatból megjött Gyöngy Pál zeneszerző, aki igazolta nevelőapámat, és elintézte, hogy Szegeden a Szerzői Jogvédő Hivatal helyi kirendeltségének vezetője legyen. 1951-ben azonban az ÁVO őrizetbe vette, s mint koszos kapitalistát majdnem agyonverték, tévedésből. Összekeverték egy másik emberrel, a Lippay nevezetű faáruhárossal. Mire azonban ez kiderült, addigra nevelőapámat úgy összerugdosták, hogy megszűnt férfi lenni. Persze az összeveretése után elengedték.

(Magamban): Fájdalmas emlékek ezek, nem csoda, hogy mindig előjönnek. Bennem azonban olyanok is fölbuzognak, hogy az öregátkosban alig múlt el október 11-e vagy április 4-e úgy, hogy nevelőapja hőstetteiről ne szólt volna az újságban. (Októberben Szegedre jöttek be az oroszok, áprilisban meg az országot szabadították föl.) Tagja volt annak a kisdud küldöttségnek, amelyik az alsóvárosi temetőnél találkozott a főlsszabadító szovjet hadsereg vezetőivel, garantálva a békés bevonulást. Akkoriban ez szolgált előnyére, mostanában meg az összerugdosás? Nemrég kollégám készített vele interjút, hozzá való képként lefényképezte magát katonatiszt édesapja egészalakos festett képe előtt. Hadd lássa a másik oldal is, nem akárhonnan fúj a szél. Annakidején róla szó se esett, és ezt meg is lehet érteni. Tompa Mihály példázata jut eszembe, bár a kettőnek semmi köze egymáshoz: *Neked két hazát adott végzeted, / Nekünk csak egy - volt! az is elveszett!* (Neked két apát adott végzeted...)

Boldog ember, aki mindig megtalálja a családi takarót.

(M. N.): Másfél hónap múlva telefonáltak, hogy találkoznunk kell, mert van egy-két dolog, amit meg kellene vizsgálni. Találkoztunk. Kérték, hogy nézzek utána dr. Csongor Győző muzeológus politikai múltjának, mert tudomásuk szerint a múzeum igazgatóhelyettese horthysta tiszt volt. Elmentem hozzá interjút készíteni az újságnak, és persze jelentést készítettem politikai állásfoglalásáról. Számomra rendkívül kínos volt, mert baráti kapcsolatban voltam Csongorral. Rövid jelentésemben azonban csak annyit írtam, hogy kiismerhetetlen egyéniség.

(Magamban): Az ilyen írásokat lehetne párba állítani a besúgványokkal.

Verte az Isten, két kézzel. Katonatiszt volt Csongor is, akár az apja? És megint a barát. Mindig legjobb barátairól kértek jelentéseket. Akár ki is húzhatnánk magunkat, pusztá barátságból.

(M. N.): A döbbenetes az, és ezt nemrég tudtam meg, hogy Csongor Győzőt, akiről én készítettem feljegyzéseket, 1971-ben beszervezték, és aztán ő is készített jelentéseket Péter Lászlóról.

(Magamban): Megelőztem a fölismerésben, annakidején *A besúgót is besúgták* címen közöltem azt is, amit rólunk sügött.

Pardon! Elszólt a magát? Vagy csak az újságíró botlott meg az egyes szám meg a többes szám göröngyében? Először csak egyetlen jelentésről szól Győzővel kapcsolatban, aztán többről: készítettem feljegyzéseket.

(M. N.): Engem a Csongrád Megyei Hírlapnál továbbra is pártonkívülinek ismertek, akinek volt ellenforradalmi szerepe. [...] 1970-ben jelentkeztem pártagnak, de pártolómat megrótták, hogy ellenforradalmárt akarnak a pártba beléptetni.

(Magamban): Egykori párttitkáráról ellenben azt hallottam, nem egyszer, de többször is be akart lépni. Itt is összefutna a többes szám az egyessel? Rangos ajánlója volt mindig, de egy valaki a nagyon fontos nagy elvtársak közül mindig betette a lábát. Állítólag nem indokolt, csak azt mondta ékes magyarsággal: *nyet*. Nagyszerű az épület belső hangvezetése, közszájon forgott a sajtóházban. Rovatvezetésre azonban Varga Ákos halála után hamar alkalmasnak találták így is. A Párt lapjánál a

pártonkívülit. (Amikor belépésem után tíz évvel főmunkatárs lettem, még akkor is azt hányták a főszerkesztő szemére, hogy a pártnak se vagyok tagja. A rovatvezető bizalmibb ember volt, és a Csongrád Megyei Hírlap vaskalaposabb.) Tartó-tisztjei segítették volna?

(M. N.): *A lap pártbizottságánál fogalmuk se volt arról, hogy engem beszerveztek.*

(Magamban): Gyula figyelmeztet rá, a lapnak nem volt pártbizottsága. Csak pártszervezete volt.

A kapcsolattartásról ezt olvassuk:

(M. N.): *Bemondták a fedőnevemet. Diós volt. Diós urat keresték.*

(Magamban): Egy kicsit megint megbicsaklik bennem a mindent elhisz nagypapa vízszintje. Varangy hátán varangy! Tudtommal neki otthon telefonja nem volt. Ha a szerkesztőségben *Diós urat* keresett volna bárakárki, szegény Trabalkáné Erzsikének, a világ legkészségesebb központosának először az állá esett volna le, aztán a világból is kisöprüzte volna a hívót. Ilyen nevűt nem ismerhetett.

(M. N.): *A beszerzés úgy történik, hogy kiragadják az illetőt abból a környezetből, amelyben él. Ne legyen a családja körében, ne legyen védett környezetben. Velem is ezt történt. Beültettek a kocsiba, és elvittek Hódmezővásárhelyre. A Fekete Sasban felmentünk egy szobába, ott megkínáltak egy itallal és egy fehér, üres papírral. Amelyre nagyjából a következőket kellett írnom: Alulírott [itt megint a neve] vállalom, hogy az általam készült jelentéseket a belügyminisztérium rendelkezésére bocsátom. A beszerzésről senkinek nem beszélek. Aláírtam. Amikor ezeket írtam, arra is gondoltam, hogy kiugrok az ablakon. Senki nem tudta volna meg, hogy mi történt valójában.*

(Magamban): Teljes őszinteséggel mondom, örülünk, hogy nem ugrottál ki. Az interjú stílusa azonban talán itt tér el legjobban a tiedtől. Még a tárgyas ragozás se ismerős? Kóbor utánajárók azt is tudni vélik, hogy te fizetett spicli lettél volna. Tiszta a lelkem, fél szóval se merném mondani, csak beszélik. Állítólag azoktól tudják, akiknek dolgoztál. Meglehet, persze, hogy ők is felejtékenyek lettek.

Arról a bizonyos *üres papírlapról* pedig: két változat jutott el hozzám a szervezési okiratokból. Sablonszöveg mindkettő, föltehetően használták szélteben-hosszában. Előre nyomtatott, kérdőívhez hasonló adatlap mindegyik. Az első: *Neve; Asszonyok leányneve; Születési éve, hónapja, napja; Születési helye; Anyja neve; B-dosszié száma; Fedőneve; Milyen kapcsolata.* A másikon: *Családi neve; Utóneve; Előző neve (leánykori neve); Születési éve; Születési helye; Anyja neve; Foglalkozása; Munkahelye; Lakcíme; Katonai viszonya; Iskolai végzettsége; Pártállása: felsz. előtt, felsz. után; A beszerzés ideje; A beszerzést végezte; Osztályozása (ügynök); A beszerzés napja; A foglalkozás vonala; Fedőneve.*

Tagadni nem lehet, az üres papiros sokkal egyszerűbb, és lám, mégis fennmaradtál akár több száz példányban is. Ki így férkőzik bele az utókorba, ki úgy.

Egyébként igazad van, Mefisztónak Faust aláírása is elég.

(M. N.): *Ilia a Tiszatáj főszerkesztője volt. Nagyra becsültem őt, de a köztünk lévő viszonyt megterhelte, hogy huszonnyolc éven keresztül egyetlen versem nem jelent meg a folyóiratban. Feleségem - szerintem a legnagyobb magyar költőnő - életében nem jelent meg a Tiszatájban. A mi mellőzésünk olyan mértékű volt, amelyre a mai napig nincs magyarázat.*

(Magamban): Hálásan köszönöm, hogy megerősítettél. *A piócás görényben* én is ezt hoztam föl magyarázatként, de én is tévedtem. Az a feneség a dologban, hogy Miska 1975 elejéig volt csak főszerkesztő, összesen talán három évig. Huszonnyolc esztendő az ő rovasán tehát költői túlzás. Nincsen rászorulva védelmemre, de állítja, közölt téled verseket. A földolgozott babonákból például.

Még egy nyomaték, egészen friss. Van Szegeden egy világlap, írja, szerkeszti - és olvassa ugyanez az ember. Nagyjából abban az időben születhetett a benne közölt egyik írás (*Tücsök a máglyán*), amikor a szóban forgó interjú készülhetett, érdemes beleolvasnunk. Arról szól, hogy a Csongrád Megyei Hírlap rovatvezetőjeként *Szeged és a megye kulturális életéért voltam felelős.* Ilyen felelős minőségben írt a sárréti Nagy Imre verseskötetéről. Megjelenésének már a reggelén üzent érte Rácz Lajos főszerkesztő, mert...

(M. N.):... szoltak a pártbizottságról, milyen alapon merem éig dicsérni Nagy Imrét! Sokszor álltam már dermedten és védtelenül 1956 miatt vádlóim előtt, de akkor, harminckilenc éves koromban, azt hiszem akkor voltam a legkiszolgáltatottabb. Mégpedig azért, mert az írás önmagáért beszélt. Nagy Imre költő sohasem volt azonos a meggyilkolt miniszterelnökkel. Még szerencse, hogy főszerkesztőm dr. Ilia Mihály irodalomtörténészhez fordult, aki támogatóm és költészetem egyengetője volt. Ilia huszonnégy óra alatt olyan zseniális esszészerű jelentést rögtönzött, amely nemcsak a költőt, de engem is megvédett. (Kiemelés tőlem. H. D.)

(Magamban): Vigyázat, varangyveszély! Nem vetted észre, hogy a két vélemény szépen elfut egymás mellett? Az egyikben az áll, hogy huszonnyolc évig mellőzött Miska, a másikban pedig az, hogy *támogatóm és költészetem egyengetője volt*. Szép kis pálfordulás, de más is van benne. Ilia Mihály erősen állítja, tőle soha nem kért semmiféle *jelentést* Rácz Lajos, és nem is adott. (Ugyanezzel a sárréti Nagy Imrével támadt azonban neki is gondja a megyei pártbizottságon, az általános iskola negyedik osztályának könyvével védte meg magát. Szóban csak, semmiféle jelentést nem kértek tőle, és esszészerűt se adott.)

Szánni való vergődés olvasható ki soraidból. Ennyire felejtesz, vagy ennyire tisztára akarod mosni az interjúd elején *megbocsáthatatlannak* minősített szennyest?

(M. N.): Kértek rá, mivel a Tiszatáj a nemzeti, népi, reformkommunista vonalat követte. Írnom kellett Ilia Mihályról is. Hogy mit, ne kérdezze, mert nem emlékszem rá. A félelem eltorzít. Arra sem emlékszem, hogy Péter Lászlóról mit jelentettem. Mindenesre rendkívül kínos szituációban volt részem. Az írószövetség kiküldött egy hónapra Erdélybe. Azonban az erdélyi magyar íróknak telefontáltak a Tiszatájtól, hogy ne nyilatkozzanak nekem, mert személyemben nagy kommunista érkezett Erdélybe. Persze én Sütő Andrástól kezdve nagyon sok íróval beszéltem, és hazahoztam egy bőrvöndnyi könyvet Iliának, mivel erre elutazásom előtt megkért. Hazaérkezésem után jelentést kellett írnom arról, hogy Erdélyben miként vélekednek Iliáról.

(Magamban): Elhiszem, hogy mindre nem emlékszel, annyi volt. A dolog cifrája csak az, hogy közben rendre besúgtad az erdélyi írókat is? Akik a Tiszatájtól érkezett állítólagos telefonhívásról nem is tudhattak, mert nem volt, aki hívta volna őket. A felejtésről pedig: bíróság előtt is arra szoktak hivatkozni, hogy *nem emlékszem rá*.

(M. N.): 1967-ben vettek fel a Magyar Írók Szövetségébe. Rá egy évre részt vettem a közgyűlésen. Amikor onnan hazaérkeztem, megbízóim azonnal kihallgattak, megkérdezték, mi hangzott el, mit mondott Csoóri Sándor és a többiek. Azután megfogadtam, hogy többet nem megyek az írószövetség közgyűlésére, mert nem akarok jelenteni az írókról.

(Magamban): Mégis jelentettél, bőséggel.

(M. N.): A mai napig ez nincs elszámolva. Vagyis úgy számoltam el, hogy a beszervezésem két évvel ezelőtt nyilvánosságra hoztam azzal, hogy itt tovább nincs helye a félelemnek.

(Magamban): Ketten vagyunk, akik erről a hirtelen megvilágosodásodról pontos részletekkel szolgálhatunk. Ketten olvastuk a fejedre leveleinkben, hogy tudunk ténykedésed részleteiről is, mert kikértük, és meg is kaptuk a rólunk szóló jelentések egy részét. Velem még útszéli patáliát csaptál az újszegedi művelődési házban, kedves fotóriporterünk, Somogyi Károlyné kiállításán, de amikor Miska levelét is megkaptad, rád omlott a bazilika. Nem meghalva, újjá születve bújtál ki alóla. Azóta éjjel-nappal hirdeted, saját belátásod szerint történt minden.

Ügyes macska tud csak ennyire talpra esni mindig.

(M. N.): Elsősorban Péter László irodalomtörténészről készültek feljegyzések, akivel baráti kapcsolat volt, ma is a legjobb barátom. (Kiemelés tőlem. H. D.) A népi imádságokat tartalmazó kötetemet ő szerkesztette. A halottaktól nem tudok bocsánatot kérni. Czine Mihályról egyetlen alkalommal kellett jelentenem. Előadást tartott Makón, a megyeházán. Arról kellett tájékoztatást adnom, hogy mit beszélt Czine Erdélyről, a magyarságról. Egy óra múlva Pesten tudták, hogy az előadó mit mondott Makón. A Kádár-korszak elején meghurcolt Bálint Sándor szegedi néprajztudósról, egyetemi tanárról

is készítettem feljegyzést. De e jelentések mellett közben nagyra értékelő írásokat jelentettem meg a kutatásairól a Csongrád Megyei Hírlapban.

(Magamban): Megint baj van az egyes számmal meg a többszel. Nagy baj, hogy a felsoroltakról szemrebbenés nélkül hallgattál mostanáig. Csak azt ismerted be, akit a fejedre olvastak. Sándor bácsiról legutóbb is úgy beszéltél áttekintő írásodban, és versedben is, mintha a legtisztább lélekkel hódolnál előtte.

Erősen rontod vele szavad hihetőségét.

(M. N.): Baráti társaság voltunk, szombatonként összejártunk. Szombatosoknak is hívtuk magunkat. Ennek a baráti körnek a tagjai voltak többek között Telegdy Gyula akadémikus, Csákány Béla, a szegedi egyetem rektora, Ilia Mihály, Péter László, Horváth Dezső újságíró, és jómagam.

(Magamban): Jól zsugorítottál. Amikor legtöbbször voltunk, éppen te állítottad össze a listát, húszan voltunk. Sajnos, voltak, akik testi valóságukban, de tiszta erkölccsel haltak ki közülünk, és olyanok is vannak, akik életerősek ma is, csak erkölcsileg múltak ki. De a kisdéd kör most is megvan, bár te is kirostálódttál. Mert kiderült rólad. Ahelyett, hogy ott helyben kértél volna bocsánatot mindenkitől, akiről sügtél, és a társaságot is megkövetted volna, egyszerűen elmaradtál. Gondolom, nehéz lett volna nyilvánosan szembenézned áldozataiddal.

(M. N.): Erről a kapcsolatunkról írta Ilia Mihály nekem a következőket, amit most közreadok: „Zoltán!...én nem tiltottalak ki a szombatosok közül, ilyesmi nem szerepel első levelemben ... De azt hangsúlyosan megismétlem, hogy Te tíz évig együtt ülsz velem egy baráti társaságban, és te nem tartottad szükségesnek, hogy elmondjad, jelentettél rólam, rólunk. Hallom, azt állítod, egzisztenciális fenyegetés hatására vállaltad ezt a dolgot. Gondoltál-e arra, hogy azoknál, akiről jelentettél, milyen egzisztenciális gondokat okoztál, milyen súlyos létbizonytalanságot okoztál, milyen veszélyeztetésnek tetted ki őket? Nyilván nem erre gondoltál, mert sem akkor, sem utóbb nem szóltál erről. Gondolhatod, hogy milyen érzésekkel olvastam az erdélyi utadról szóló jelentésedet, amit rólam, s az ottani barátaimról való kapcsolatokról írtál. Hogyan vállalhattál ilyet író társaid ellen? Nem jutott eszedbe, hogy ez gyalázatos dolog? S hogyan ültél tíz évig a szombatosok között, ha már 1968. (elírás lehet 1986. helyett!) február 16-án jelentetted, hogy Tóth Béla szobájában Béla, Horváth Dezső, Németh András és Ilia politikai és művészeti beszélgetéseket tartottak. Nem jutott sem akkor, sem utóbb eszedbe, hogy milyen súlyos vétség ez a barátság ellen? Én nem vagyok bosszúálló és szenzációhajhász sem. Ha az utóbbi lennék, akkor a nálam lévő 1500 oldalnyi, harminc besúgótól származó anyagot közölném. De senkinek nem akarok rosszat. A történetek után elvárhatom, hogy azok, akik rólam jelentettek, azt mondják: bocsánat! Üdvözlő Ilia Mihály, Szeged, 2001. december 1.”

(Magamban): Nincsen hozzátenni valóm, de ez már Miska második levele. Mert az elsőt még ráztad le magadról, mint puli a vizet.

(M. N.): A Szegedi Szép Szóban kértem bocsánatot 2002 októberében, és megkövettem Ilia Mihályt, Horváth Dezsőt és Péter Lászlót egyfelvonásos drámám, Az ördög markában utolsó sora után. És még háromszor kértem bocsánatot nagy nyilvánosság előtt. Ilia Mihály később a szegedi rádióban azt mondta, hogy harminc besúgóból csak egyedül kértem bocsánatot.

(Magamban): Súlyos oka van, hogy nem feleltem rá egyszer sem, bár keresztények vagyunk, kéznél a megbocsátás. Az általad említett egyfelvonásos után, a bizonyos bocsánatkérést követve mindjárt a magát ÍRÓFEJEDELEMNEK kikiáltó, téged pedig LEGJOBB SZEGEDI HELYTARTÓJÁUL kinevező NAGY ÍRÓ sorai következnek. Nála jobban engem még nem vert bele a sárga földbe senki. Hogy mi közöd volt hozzá? Neked kell tudnod. Volt. A szerkesztőnek tudnia kell.

Én voltam a leggyöngébb láncszem. Bocsánatot kérni pedig nem háromszor, egyszer is elég lenne. Őszintén, tisztán. Buborékok és zárványok nélkül. A katolikus vallás szerint a bűnbocsánat alapja az őszinte megbánás.

Ilia tanár úr pedig mást is mondott abban a bizonyos rádióban. Kár, hogy elengeded a füled mellett.

(M. N.): 1988. október 1-jén Szegeden megalakult a Magyar Demokrata Fórum szegedi csoportja. Csoóri Sándor, Lezsák Sándor és Püski Sándor a feleségével itt voltak az alakuló ülésen. Az volt a feladat, hogy készítsék erről jelentést, és azt az utasítást kaptam, lépjek be a pártba. A jelentést a párt alakuló üléséről még elkészítettem, átadtam nekik. De azt mondtam, a pártba nem lépek be, uraim, vége, befejeztük. Soha többé nem láttam őket.

(Magamban): Látod, ha jó történelem-szakos lennél, eszedbe jutna, hogy a Fórum nem pártként, hanem *mozgalomként* alakult meg. Jó újságírónak is tudnia kellene. Csak később szerveződött párttá. Nem biztos, hogy javára vált.

(M. N.): Péter László nemrég azt mondta nekem, hogy az önüldözést fejezzem be. De nem tehetem. Egy költőt nem hozhat ilyen helyzetbe az a szemét rendszer. Kálváriám nem ért véget.

(Magamban): Szép dobantás a végén. Akár egy néptánc befejezése: hej!

Ha opera-segédrendező is voltál, tudhatod, keringőre nem jellemző. Az a szemét rendszer pedig nemcsak a költőt nem hozhatta volna ilyen helyzetbe, de senki emberfiát se.

Eddigi több száz beszélgetésedből köteteket adsz ki mostanában. A hóhért akasztják? Bumeráng? Ezt teszi a pult másik oldala. A tévedés is a te bőrödre megy.

Az interjúk és besúgványok párba állítást mindenestre megkönnyíted velük. Nem lenne jó mindjárt elhelyezni mindegyikből egy példányt a Történeti Hivatalban is? Az ő keresgélésüket is megkönnyítenéd vele.

Mefisztó-visszhangok

Ma reggel (2004. szeptember 1.) levél várt a sajtóházban.

Kedves Dezső!

Írásodat megkaptam. A múltkorit sem olvastam el. Ezt sem. Thomas Mann-t és Márait olvasok évtizedek óta, másokkal nem rongálom a stílusom.

Az újabb bocsánatkérést majd lásd az RTL klub műsorán.

Üdvözl

Polner Zoltán (kézírással)

(Oka van, hogy kiírom a nevét.) Meglepődtem. Nem azon, hogy évtizedek óta ugyan Thomas Mannt és Márait olvassa, mégse jut a végére, azon inkább, biztosan nem küldtem el neki is. Valaki tehát van a láncban, aki szorgalmasan közvetít. Meg azon is, hogy nem közvetlenül kért bocsánatot, inkább most is azt mondja, *majd...* Már karácsony óta ezt a tévé-csatornát epedi, és most szeptember vége felé járunk. Nagy-nagy elfektetések lehetnek ott is. És évtizedek óta olvassa Thomas Mannt és Márait? Akkor még javában besúgott. Lehetetlen, hogy ők adták volna a stílust hozzá. Kinyitottam az internetes @postámat. Ez állt benne:

Kedves Dezső, írásodat megkaptam, és eljuttattam a címzettnek. Azt régen (Pálfi Kati, Tandi Lajos és a magam példáján) tudtam, hogy hihetetlenül tartósan tudsz gyűlölködni. Mint a jó véreb a foga közé kapott nadrágszárat, úgy nem eresztet el te sem az ellenfeledet a kezéd közül: mindig a tiednek kell lennie az utolsó szónak, s mindig magabiztos vagy igazadban, s mindig büszkén idézed önmagadat: már harminc (negyven?!) éve megmondtad...

Boldog ember! Üdv! Laci

Jól sejtettem. Tehát Péter László! Itt szövik a szél a duda bőréből. Csonka Bukusza (Bukosza) Tanács Ignác szegedi vizesmolnár és nagyhíru bőrdudás biztosan nem nyekergette volna. A sarokba vágta volna.

Szegény besúgó! Hadd tudja meg forró dróton, mit tudunk már róla. Megbotlik az eszem: **nem ér már föl ez is egy besúgással?** Jó lenne elhessenem: bolondság!

Most inkább elragódhatnék azon, hogy ezek szerint Lacit is ellenfelemnek kell tekintenem, de ennek már régen tanújelét adta. Magát hergeli bele, mert okot egyszer se szolgáltatott rá. Szerintem ehhez nem is kell külön oknak lenni. Kimondhatatlanul sajnálnám, ha ezek és az ilyen barátai vinnék át nevét az utókorba. Azért, mert észre mertem venni, hogy bekezdésről bekezdésre csúsztat Polner, gyűlölködő lettem? Aki viszont gátlástalanul

nyalja az alfelét, kebelbarát? Gusztus dolga. Istenem, hány ellenséged lehet? Csak az irodalmi lexikon kapcsán is! És milyen kevés az alattvaló.

Mentsem föl én is magamat önként vállalt moratóriumom alól, és mondjam fünek-fának, amit eddig nem mondtam? Muszáj nekem ebben is követnem másokat?

Visszaírtam neki:

Kedves Laci!

Örülök, hogy mindjárt kibújt a szeg a zsákból. Idézni akartam Rákosi Mátyás és Bognár György szöváltását az egykori pártkongresszus szünetében - mondtam, de nem üzentem -, de rüheltem volna. Mindenesetre ma PZ levele várt a portán, benne az, hogy ezt is megkapta, akár az előzőt, de ezt se olvassa, meg a múltkorit se, mert csak Thomas Mannt és Máraít olvas, így vigyáz a stílusára. Egyébként várjam meg a következő bocsánatkérést az RTL-klubban.

Várom.

A nótám pedig marad a régi: se szívességből, se fizetésért nem ártanék senkinek, és se húsz fillérrel, se fél szóval nem szeretnék adósa maradni senkinek. Ha ezt te vérebszerű kitarásnak titulárod, akkor se.

Üdvözlettel

Dezső

A példázat a Rákosi-legendáriumból való. Az adoma szerint egyik kongresszus szünetében mondott valamit Bodnár György Rákosiról, valakinek. A következő szünetben megállítja Rákosi: hallottam, Bodnár elvtárs - és idézte, amit a másíknak mondott. Meglepődött Bodnár, és ezt felelte: *mondtam, de nem üzentem*.

Kaptam erős szemrehányást tőle a sokszor emlegetett *kismillióért*, de most is azt tudom mondani, kismilliószor elismételtem már jámbor törvényemet, egyszer talán megjegyzi valaki: se szívességből, se fizetésért nem ártanék senkinek, és se húsz fillérrel, se fél szóval nem szeretnék adósa maradni senkinek.

A legközelebbi szombaton (szeptember 25-én) avval fogad Péter László, hogy fölívta Stefka István, az augusztus 21-i interjú készítője. Hozzám utasította, mondván, én már megírtam ellenvetéseimet *Mefisztó-keringő* címen. Szokásom, sajnos, hamar fölmegy bennem a pumpa, a normálisnál is erősebb nyomatékkaal mondtam, hogy én is **fölmentem magam önként vállalt moratóriumom alól, és olyasmit is kibeszélek, amit eddig elhallgattam**. Parancsszóval csillapított: ne heveskedj megint! Ebben, bizony, igaza van. Küzdök ellene naponta, attól tartok, ez már alkat dolga. Emlékeztettem rá, **amikor a mi kisdé társaságunk létrejött, megállapodnunk se kellett, hogy amiről itt szó esik, azt nem viszi ki hangszóró a Széchenyi térre**. Az nem igaz, mondja, ilyen megállapodás nem lehetett. Honnan tudja, akkor még ott se volt? Később szívárgott be közénk, aztán ott ragadt Polner is. Ismétlem, nem is volt ilyen megállapodás, mert nem is kellett. Így kívánja a tisztesség.

Ezek szerint csak addig volt ki nem mondott törvény közöttünk, amíg ő közénk nem fészkelődött. Ma se hiszem, hogy ki kellett volna mondanunk. Észnél kellett volna lenünk, és a szellemi erőziónak gátat vetni. Bélát a saját barlangjában fojtogatta, de mivel munkatársaként éveken keresztül védte - akkor is, ha ő ezt soha el nem ismerte -, nem akarta kirekeszteni. Első dolga volt Bélát kifertőtleníteni közölünk.

Megáll az ész! Délben meg azt mondja valaki, ő is megkapta irományomat. El is olvasta, és teljesen egyetért velem. Kitől kaptad meg? Péter Lászlótól. Ha káromkodós lennék, szétrepedne az ég is, akkorát üvölténék. Csak remélhetem, az MTI-nek nem adta le, kötelező anyagként.

Azt is hozzá fűzte, nem szeretne megöregedni. A szokásos mondókámmaal akartam enyhíteni odaátra távozni siető szándékát, de közbevágott: nem akar úgy elhülyülni, mint Péter László.

Illetlen beszéd. Elhallgatom a nevét.

Másodszor még jobban megáll az ész. Úgy látszik, megállására is rá kell szoknunk. Most hallom, harmadik helyre is eljutott az írásom. Az eddigi kettő se azok közé való, ahonnét valaha is támogatást várhattam volna, az ártó szándék itt talán még jobban kitetszik. A Radnóti gimnázium előtt mondja valaki délben, saját fülével hallotta a harmadiktól: mit akar ez a Dezső? Padláslesöprő volt!

Ennyire még nem törtem föl, az biztos. Eddig azt hittem, éppen kinőttem a porbafingó korból, és kicsike gimnazista voltam. Csak nem veled söpörtem mások padlását, jó komám?! Majd megkérdezem, ha találkozunk. Az igaz, hogy a kulákpörökről - ahol úgy osztották a kötelet, mint Mikulás az ajándékot -, külön könyvet írtam, a padlásösprést azonban ott se említettem.

Egyébként sajnálnám, ha fájdalmat kéne okoznom néhányuknak, de nem én szórtam jancsiszeget az abesszíniai támadásban a mezítlábos harcosok talpa alá - pedig akkor megszülettem már -, nem én robbantottam ki a második világháborút, Eichmannt se én hoztam a világ nyakára, Szálasi se az én támogatásommal lett nemzetvezetőből nemzetvesztő, Rákosinak se tapsoltam, ötvenhatban a szovjet csapatokat se én hívtam be, Nagy Imre fölött se én mondtam ki a halálos ítéletet, és a kötele végét se én rángattam, és Bácsfi Diána se a mi lányunk. Mondhatnék még jó néhányat, ami soha nem voltam. Minek enném el előlük a kenyeret? Ha ebből élnek jól, hadd éljenek, de legalább fejben dolgozzanak meg érte!

Nagy élvezet lehet elképzelhetetlen hülyeségeket kitalálni.

Nyúlik a rétestészta, egyre nyúlik. Találkoztam azzal, aki állítólag tényként emlegette az én padláslesöprő működésemet. Azt mondja, nem ő találta ki, másoktól hallotta. Így folklorizálódunk mi is. A másik még érdekesebb. Azt mondta a besúgónk valakinek, majd kapok én a lap kiadójától. Hogyan merem azt terjeszteni róla, hogy jelentéktelen?

Ezek szerint mégis elolvasta? Hűtlen lett volna Thomas Mann-hoz és Máraihoz is? Vagy csak a sánta kutya esete forog fönn?

Mégiscsak keresett telefonon Stefka István, jó két héttel később, de nem voltam itthon. Többször említette feleségemnek, hogy nagyon kellene szót váltanunk, mondja meg a mobiltelefonom számát. Akkor még nem volt ilyen csodaketyerém, nem volt mit megmondania. Megegyeztek, este föltétlenül fölhív, mert neki sürgős az ügy. Mondom este Verámnak, egészen biztos, hogy nem hív föl. Kötekedésnek vette.

- Biztosra ígérte.

- Akkor se. Megkapta már az én írásomat Dióستól.

Éjfélig minden este fönn vagyok, addig biztosan nem hívott. Igazam lett. Utána se.

*

Mégígértem valakinek a minap, hogy elmegyek a Bálint Sándorra emlékező sorozatok egyik emléktábla-avató ünnepségére, meg is kaptam a meghívót rá. (Nem mondom, hogy meglepett, de föltűnt, hogy a műsor első pontjaként éppen annak a versét szavalja majd az egyik ártatlan diáklány, aki besúgója volt Sándor bácsinak is, és aki főszereplője idéetlen disputánknak. Sajnos, megérhettük már egy másik alkalommal, hogy hasonló műsor nagyobbik részét az ilyen álságos alkotások adták. Íróársam szilaj haragjában kegyeletsértőnek, hullagyalázásnak mondta, és kilépett miatta a Szegedi Írók Társaságából is.) Kénytelen voltam telefonon fölhívni a kedves hölgyet, és kértem, mentse föl ígéretem alól: nem akarok elmenni.

- De hát miért?

- Kínos kimondanom, de méltatlan lenne mesét kitalálnom hozzá. Ha arról szólna a vers, hogy írója galád módon besúgta, és holtában bár, de megköveti, akkor azt mondanám, elfogadható a dolog. Eddig azonban még egyszer se jutott el.

- Értem, nagyon értem. Amikor kiválasztottam a verset, még nem tudtam, hogy mi van mögötte.

*

A szobában, ahová még bejárhatok, többen is voltak, hallotta beszélgetésünket az a bizonyos is, aki kéretlenül bár, de mégis közvetít. Meg is jegyezte, hogy ideje lenne a megbocsátásnak. Eljutott addig a kajla filozofálásban, azért pusztul ki a magyar, mert nem tudunk egymásnak megbocsátani.

- Ezek szerint már a nemzethalál rémségét is rám kened?

- Csak azt akarom mondani, az erdélyi magyarság is azért pusztul, mert nem képes megbocsátani.

- Már csak az hiányzik, hogy az erdélyi idétlenségeket is a nyakamba sózd! Jelentem alássan, nem én mentem el besúgni az erélyi magyar írókat annakidején. Kettőt találgathatsz, ha igazán érdekel, de elsőre is rájöhetsz. Tőlük se kért bocsánatot. De ha igazán keresnéd az okát a nemzeti békétlenségnek, jobb támpontot ajánlanék. Szerintem az a nagyobb baj, hogy sokkal többen védik a gazembereket, mint ahányan a becsületeseket támogatják. Sajnálom, ha ezek közé kell sorolnom téged is.

- De töletek már bocsánatot kért!

- A létező legszemforgatóbb módon. Leírta a bűvös szót, az igaz, de utána mindjárt közölte a magát szegedi írófejedelemnek kikiáltó, emberünket pedig legmeghittebb helytartójának nevező, egyébként szellemében meglehetősen mélynövésű NAGY ÍRÓ ellenem szóló munkáját. Egyetlen sorkihagyással, finom léniával elválasztva követte az ő szavát.

Nem merem föltételezni se, de úgy beszélt, mintha kriptobesúgó lenne.

*

Váratlanabb válasz is érkezett. Elküldtem irományomat annak is, aki név szerint szintén említve van a Magyar Nemzet interjújában. Megírtam neki, érintettsége miatt tartom kötelességemnek fölhívni rá a figyelmét. Mint a sértett vadkan röffent vissza: töröljem a névjegyzékemből, mert ő semmiképpen nem akar ilyen dolgokba belekeveredni.

Tudomásul vettem. Még egyszer azt se írtam meg neki, hogy nem én emlegettem, csak észrevettem.

Helyében kikérném a Történeti Hivataltól a róla szóló jelentéseket.

Egy szem kavicsot a jobb zsebemből a balba tettem át.

Bocsánat, ennek is van szóbeli folytatása. Kiállításra törekvők töltötték meg úgy a lépcsőházat, attól lehetett tartani, leszakad, és tömegszerencsétlenség lesz. Az ellenáram elvén valósággal türemkedik lefelé az illető, akit eddig barátnak hittem, és akinek szintén elküldtem írásomat. Nyilván, ő már végignézte a kiállítást. Mondom neki:

- Jól mellé találtál.

- Csak azt mondtam, hogy hagyj ki a játékból, mert nem akarok semmi ilyesmibe belekeveredni!

- Miért nekem mondd?

- Mert beleírtál.

- Nem vetted észre, hogy nem én írtalak bele?

- Hát ki?

Megmondtam. Nagyot nézett.

- Jó lenne, ha nem lóhátról, gyorsvágóban olvasnál.

- Megnézem még egyszer.

Azt hiszem, olvasási baleset történt csak. Amikor gyerekkorunkban valamelyikünk nagyobb árkot ugrott át, mint amekkora termetünkhöz még elment, megesett, hogy megrándult a lábunk. Bicegtünk egy darabig. Mintha így bicegett volna tovább, lefelé a lépcsőn.

*

Lánc, lánc, eszterlánc, eszterlánci cérna. Vagy csak rétestészta? Harmadik mutatószámát adta ki a megszületni készülő legújabb szegedi lap, a *Friss Újság*. Egészoldalas (kolumnás) beszélgetést közöl Péter Lászlóval. A kérdező utal rá, hogy korábban *Levél besúgóinkhoz* című cikkében szólította föl arra a besúgókat, hogy fődjék föl kilétüket. Erre a válasz:

Egyetlen emberről tudok, aki ennek eleget tett: Polner Zoltán kis jelenetbe sűrítette beszerzésének körülményeit, és bocsánatot kért Ilia Mihálytól, Horváth Dezsőtől és tőlem.

Szóról szóra igaz, de paraszthajszál csúszott megint a levesbe. Ha úgy érti valaki, hogy ez az ÉS-béli *Levél* zöldült ki benne, azt hiszem, filológiaiilag téved. Nincsen ember, aki meg tudná mondani, valaki másnak a fejében mikor koppan a gondolat, de nekem és Miskának dátumhoz köthető tételes bizonyítékaink vannak, mikor omlott rá a bazilika. Amikor engem útszéli módon leteremtett Újszegeden, Magdika kiállításán, átkiabálva egy nagyteremnyi tömegben, mert kis levélkémet kalandos úton becsúsztatam levelesládájába, Miska pedig még aznap megírta, és másnap postán küldte el a magáét. De ha ebből is dicsőség akarna lenni, hadd vigye. Ha viszont pusztán panasz a többire nézve, akkor szívesen vigasztalnám: ilyen az emberi természet. A világ színe előtt gyónni nehéz. Darabonként előszedni mindet? Bele lehetne gabalyodni, mint majom a házicérnába.

*

Illene összefoglalnom az egészet. Saját gyártmányú a gondolat, különbejáratú régi mániámat akarja kifejezni: AKI GATYAMOSÁSRA VÁLLALKOZIK, SZÁMÍTSON RÁ, LEKVÁROS MARAD A KEZE.

Horváth Dezső

Nemesszalókon született 1936. január 14-én. Iskoláit szülőfalujában kezdte, Magyarpolányban folytatta, a gimnáziumot Sümegen járta, az egyetemet Szegeden végezte.

Adassék tisztelet egykori magyartanárának,
Kiss Károly Ernőnek.

Eddig megjelent munkáim:

A tizedik ember (Magyarország felfedezése, Szépirodalmi, 1985.); **Klinikai föltámadás** (Magánkiadás, 1991.); **Móra kőpárnája** (Somogyi-könyvtár, 1994.); **A röhögő katona** (Agóra-Print, 1996.); **Aranyhajcsár** (Agóra-Print, 1997.); **Terus ágyi** (Bába és Társai, 1998.); **Ezredes úr, hadra vágva** (Bába és társai, 1998.); „**Mivé lettél, csángómagyar?**” (Bába és Társai, 1999.); **Vipera** (Bába és Társai, 2000.); **Parasztpassió** (Felsőmagyarország Kiadó, 2002.) **A semmi ember** (Bába és Társai, 2002.); **Dani Jani - Algyó, hol vagy?** (Bába Kiadó, 2003.); **Szelebőce** (Bába kiadó, 2004.). **A fölfedezetlen Magyarország** (Felsőmagyarország Kiadó, 2005.), **Cseremalac voltam** (Bába Kiadó, 2005.)